

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
НАУКОВИЙ ОГЛЯД
№ 1, 2014, ТОМ 2
ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ
ВИХІД З ДРУКУ – ШСТЬ РАЗІВ НА РІК
Засновники**

кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії
кафедра суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету
кафедра філософських та соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету
Інститут наукового прогнозування (м. Київ)
Інститут реклами (м. Київ)
Кримський інститут економіки та господарського права (Севастопольська філія)
Громадська організація "Асоціація "Аналіткум" (м. Вінниця)
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція)
Українське товариство російської культури "Русь"
ТОВ ЦМС «ТК Меганом»

**THE SCIENTIFIC JOURNAL
SCIENTIFIC REVIEW
№ 1, 2014, TOME 2
WAS FOUNDED IN 2013
IT IS ISSUED SIX TIMES A YEAR
Founder**

Department of Economics, Lviv Academy of Commerce
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute
Kyiv National Trade and Economic University
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv)
Universities' Institute of Advertising (Kyiv)
Crimean Institute of Economics and Commercial Law (Sevastopol branch)
NGO "Association "Analitkum" (Vinnytsia)
International Society for Human Rights (Ukrainian section)
Ukrainian Society of Russian Culture "Rus"
Center for International Cooperation "TK Meganom"

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Журнал включено до наукометричної бази даних «Російський індекс наукового цитування» («РІНЦ SCIENCE INDEX»).

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Registered by «РІНЦ SCIENCE INDEX»

**Ліцензійний договір № 630-10/2013
від 18.10.2013**

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

**Registration Certificate № 630-10/2013
dated 18.10.2013**

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Башнянин Г. І., доктор економічних наук (головний редактор)

Бабенко А. Г. доктор економічних наук

Корнієнко В. О., доктор політичних наук, академік Української академії політичних наук

Ореховський В. О., доктор історичних наук

Юрій М. Ф., доктор історичних наук, академік Національної Академії Наук України

Чурюмов К. І. член-кореспондент Національної Академії Наук України, академік Нью-Йоркської Академії наук

Жалко-Титаренко В. П., доктор медичних наук

Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук

Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, академік МАБЕТ (заступник головного редактора)

Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук

Биков О. М., кандидат юридичних наук

Прищенко С. В., кандидат технічних наук

Бикова Т. В., кандидат філологічних наук

Безаров О. Т., кандидат історичних наук

Докаш О. Ю., кандидат політичних наук

Коваль Л. М., кандидат економічних наук

ЕКОНОМІКА

УДК 65.012.123

кандидат педагогічних наук, Андрущенко Н. О.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

РОЛЬ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ

В дослідженні обґрунтовано доцільність використання процесного підходу в стратегічному управлінні. Визначені методичні та прикладні особливості управління розвитком підприємства.

Ключові слова: управління розвитком, процесний підхід, моделювання бізнес-процесів, стратегія розвитку.

Андрущенко Н. О. Роль процесного підходу в управлінні бізнесом/ Вінницький торгово-економічний інститут Київського торгово-економічного університета, Україна, Вінниця.

В исследовании обоснована целесообразность использования процессного подхода в стратегическом управлении. Определены методические и прикладные особенности управления развитием предприятия.

Ключевые слова: управление развитием, процессный подход, моделирование бизнес-процессов, стратегия развития.

Andruschenko N. O. Role process approach in business management/ Vinnitsa trade ekonomicheskyy institut Kyiv Trade ekonomicheskogo University, Ukraine, Vinnitsa

The study proved the usefulness of the process approach to strategic management. Methodical and application management features development enterprises.

Key words: management development, process approach, business process modeling, development strategy.

Вступ. Розвиток теорії та практики управління підприємством останніми роками відбувається на тлі швидких змін у навколишньому середовищі й високих темпів збільшення обсягів інформації, яку керівництву підприємства необхідно обробляти та аналізувати при прийнятті управлінських рішень. З урахуванням сучасної практики управління підприємствами, підтримка розробки та реалізації управлінських рішень, щоб бути ефективною, має відбуватися з використанням автоматизованих інформаційних систем на базі застосування обчислювальної техніки, баз даних тощо. В цих умовах ключового значення для виживання та розвитку організації набувають процеси підтримки прийняття управлінських рішень у контексті стратегічного управління підприємством. Необхідність використання для вирішення цих задач інформаційних технологій та систем пояснюється зростанням важливої інформації, що робить необхідним застосування нових технологій для аналізу ситуації та виявлення тенденцій чи

явищ, які або потенційно загрожують існуванню та розвитку організації, або відкривають нові перспективи для бізнесу.

Створення та використання в повсякденній управлінській практиці систем підтримки прийняття рішень є однією з найважливіших умов успішного функціонування підприємства. При проектуванні та використанні таких систем необхідно приділяти першочергову увагу таким функціям: прогнозування розвитку ситуації та зміни станів внутрішнього й зовнішнього середовища, моделювання опису предметної області й наслідків прийняття управлінських рішень, розпізнавання об'єктів, їх станів і ситуацій, що склалися на об'єкті та в управлінському середовищі.

Все це зумовлює необхідність при доведенні до практичного використання наукових та методичних положень з формування стратегії розвитку підприємства попередньо формалізувати їх до рівня конкретних інформаційних моделей, в яких слід відобразити процеси управління стратегії розвитком підприємства у вигляді інформаційних потоків, а також процедур, інструментарію, інфраструктури обробки інформації тощо).

Проблемам формування стратегій підприємствами присвячено багато робіт як вітчизняних, так і закордонних учених, серед яких Ансофф І. [1], Куденко Н. В. [2] та інші. Питання розробки прийняття управлінських рішень висвітлені в роботах Бузько І. Р. [3], Бір Ст. [4] та інших.

Сучасний стан розвитку підприємством характеризується переходом від традиційної функціональної індустріальної моделі Адама Сміта до процесної моделі управління. Функціональна модель ґрунтується на передумові, що робітники володіють невисокою кваліфікацією, тому запропоновані їм задачі мають бути дуже простими. Більше того, Адам Сміт доводив, що люди працюють найбільш ефективно тоді, коли їм пропонується для виконання всього одна добре зрозуміла їм робота [5]. Звідси слідує основні правила гри: ієрархічні організаційні структури, конвеєрні технології, управління по структурних елементах (підрозділах), взаємодія через структурні елементи більш високого рівня тощо.

Останнім часом для створення ефективної системи управління підприємством досить широко використовується процесний підхід, на багатьох підприємствах у всьому світі здійснюється перехід від функціональної організації виробництва до процесної. Принцип процесного підходу до управління, полягає у тому, що діяльність підприємства подається у вигляді мережі взаємопов'язаних бізнес-процесів. Багаторічний досвід використання процесного підходу провідними компаніями світу доводить його ефективність в управлінні складними соціально-економічними системами [6]. Якщо виділити головні недоліки процесного підходу, то ми побачимо що це: складність погодження найпростіших задач в технології, згідно з якою виробляється реальний товар або послуга; відсутність цілісного опису такої технології; відсутність відповідального за кінцевий результат; високі витрати на марну роботу (погодження, взаємодія, контроль тощо); відсутність орієнтації на клієнта. Процес (від лат. *processus* – просування) – послідовна зміна станів стадій розвитку, сукуп-

ність послідовних дій для досягнення певного результату [5]. Процесний підхід декларує зміщення акцентів від управління окремими структурними елементами на управління наскрізними бізнес-процесами, що зв'язують воедино діяльність цих структурних елементів.

Для прийняття управлінських рішень щодо розвитку підприємства доцільно використовувати процесну інформаційну модель, яка реалізується з точки зору керівництва підприємства (осіб, що приймають рішення) на інформаційні потоки, що генеруються на різних етапах формування стратегії розвитку підприємства. З урахуванням того факту, що в сучасних умовах управлінські процеси на підприємствах відбуваються саме через інформаційні потоки, то обрана точка зору буде не лише найбільш зручною для подальшого практичного використання моделі при автоматизації управлінських процесів і створенні інформаційних систем, але й забезпечить зручне сприйняття та використання інформаційної моделі керівництвом підприємства. Спрощену схему процесу управління, яка демонструє вихідну роль цілей у визначенні напрямків аналізу середовища, формулюванні стратегій різного типу, розробки та забезпеченні виконання планів, організації ефективного контролю діяльності підприємства, наведено на рис. 1.

Ураховуючи багатоцільовий характер діяльності підприємства, варто мати на увазі, що у процесі управління встановлюється та досягається велика кількість цілей, які різняться за параметрами (наприклад, за значущістю, змістом, за просторовими та часовими межами).

Процесне управління бізнесом – це принципово новий рівень прозорості та управління бізнесом, не тільки на рівні фінансово-економічних показників, але на рівні технологій, ресурсів та продукту. Впровадження даного підходу дає можливість оптимізувати витрати, знизити часовий інтервал протікання горизонтального бізнес-процесу, який забезпечує формування цінності для споживача. Основною ціллю проектування бізнесу є формування діючої організаційно-економічної моделі ведення бізнесу, а також управління на її основі окремими бізнес-одинацями. Бізнес-проекування дозволяє створити еталонну модель ланцюжка створення споживчої цінності для споживача і трансформувати у відповідності з вимогами зовнішнього середовища. Дана модель буде відрізнятися лише набором бізнес-процесів у відповідності зі специфічністю діяльності підприємства, що аналізується [3].

Для побудови моделі бізнес-процесів, яка б відповідала вимогам українських підприємств необхідними умовами є аналіз бізнес-середовища і моніторинг його змін, аналіз потреб споживачів і моніторинг змін у перевагах і поведінці споживачів стали основними, стратегічно важливими процесами компанії, що визначають усю подальшу її діяльність щодо створення продукту, його виробництва, доведення до споживача й одержання прибутку.

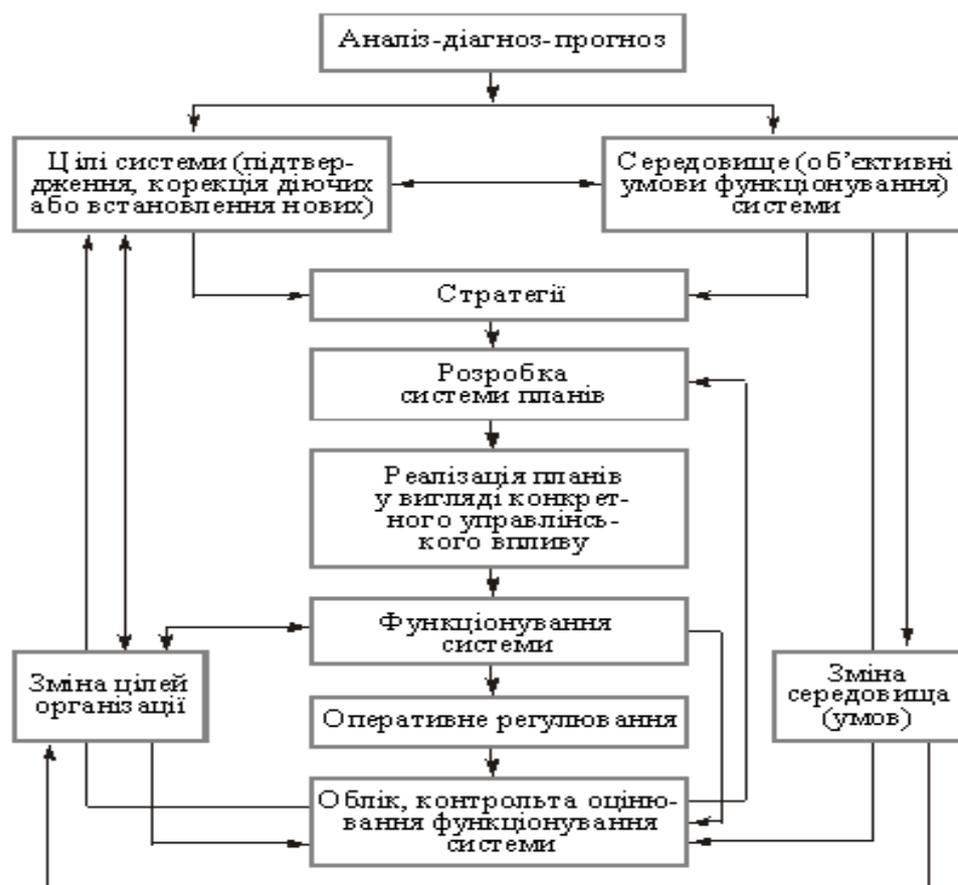

Рисунок 1. Схема циклу управління підприємством [4].

Висновки. Таким чином, формування системи процесного підходу в управлінні бізнесом може відбуватися на будь-якому етапі життєвого циклу компанії. Ідентифікація та опис, а таким чином і формування системи бізнес-процесів забезпечує прозорість управління, визначення проблемних ланок ланцюжка, подальша їх оптимізація, яка зумовлює підвищення ефективності діяльності підприємства.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление: монография / И. Ансофф; пер. с англ. Е. Л. Леонтьева, Е. Н. Строганов, Е. В. Вышинская и др.; науч. ред. и авт. вступ. статьи Л. И. Евенко. – М.: Экономика, 2011. – 520 с.
2. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми: Монографія. / Н. В. Куденко. – К.: КНЕУ, 2012. – 245 с.
3. Стратегическое управление инвестициями и инновационная деятельность предприятия: монография / И. Р. Бузько, Е. В. Вартанова, А. А. Голубенко; Восточноукр. нац. ун-т им. В. Даля. - Луганск, 2012. – 175 с.
4. Бир Ст. Кибернетика и управление производством / Ст. Бир. – М.: Физматгиз, 1963. – 275 с.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / А. Смит – М.: Эксмо, 2007. – (Серия: Антология экономической мысли). – 960 с.

6. Репин В. В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов / В.В. Репин, В. Г. Елиферов. – М.: Стандарты и качество, 2013. – 408 с.

УДК 336.(447.42)

Белявська Ю. І., к. с. - г. н., Валерко Р. А.

Житомирський національний агроекологічний університет

**АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУ-
ВАННЯ
У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

У статті проведено аналіз нового екологічного оподаткування в Україні та визначені механізми економічного стимулювання платників податку. Встановлено, що у Житомирській області сплата екологічного податку у 2011-2012 роках знизилась на 25,5 % порівняно з 2010 роком.

Ключові слова: екологічний податок, платники податку, механізми стимулювання, забруднюючі речовини, викиди, скиди, розміщення відходів.

Белявская Ю. И., Валерко Р. А. Анализ внедрения нового экологического налога в Житомирской области / Житомирский национальный агроэкологический университет, Украина, Житомир

В статье приведен анализ нового экологического налога в Украине и определены механизмы экономического стимулирования налогоплательщиков налогов. Установлено, что в Житомирской области уплата экологического налога в 2011-2012 годах снизилась на 25,5 % по сравнению с 2010 годом.

Ключевые слова: экологический налог, налогоплательщики налога, механизмы стимулирования, загрязняющие вещества, выбросы, сбросы, размещение отходов.

Belyavska Yu. I., Valerko R. A. Analysis of introducing new ecological taxation in Zhytomyr oblast / National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine, Zhytomyr

The paper analyses new ecological taxation in Ukraine and determines mechanisms of economic encouragement of taxpayers. It has been established that in the Zhytomyr oblast the payment of ecological tax in 2011-2012 decreased by 22.5 per cent in comparison with 2010.

Key words: ecological tax, taxpayers, mechanisms of encouragement, pollutants, emissions, discharge, waste disposal.

Вступ. Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно - ресурсного комплексу України [9].

Зважаючи на значні екологічні проблеми України, запровадження екологічних податків стане вагомим стимулом для впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, а також встановлення ефективного обладнання для очищення викидів та скидів [1, 4].

Теоретичні, методологічні та прикладні аспекти екологічного оподаткування розглянуто в наукових працях багатьох українських вчених, зокрема О. О. Веклич, Т. П. Галушкіної, І. М. Синякевича, Є. В. Хлобистова. Однак ціла низка важливих питань цієї проблеми поки що не знайшла свого вирішення. З огляду на прийняття Податкового кодексу, виникла потреба у поглибленому аналізі нового екологічного оподаткування не тільки в Україні в цілому, а й на регіональному рівні [3, 8].

Формулювання мети статті та завдань. Отже, метою наших досліджень стала оцінка нового екологічного податку, введеного в Україні з 1 січня 2011 року.

Для досягнення поставленої мети стало необхідним вирішення таких завдань:

- дослідити механізми заохочення платників податків до зменшення забруднення довкілля, введених новим екологічним податком;
- проаналізувати стан сплати екологічного податку у Житомирській області.

Виклад основного матеріалу. Екологічний податок в Україні запроваджено на зміну збору за забруднення навколишнього середовища, що відповідає вимогам міжнародного законодавства.

З метою стимулювання платників податків до зменшення забруднення навколишнього природного середовища у Податковому кодексі передбачається низка механізмів, які наведено у таблиці 1 [6].

На Житомирщині екологічний податок, з надходжень від якого фінансуються заходи по захисту навколишнього середовища, сплачують більше 5 тисяч суб'єктів господарювання.

За даними офіційної статистики [7] у 2011 р. підприємствам-ресурсокористувачам Житомирського регіону був нарахований екологічний податок на загальну суму 3661,4 тис. грн.. Це на 1070,4 тис. грн. менше, ніж у попередньому році і майже вдвічі перевищує рівень 2005 р.

Таблиця 1

Механізми заохочення платників податків до зменшення забруднення навколишнього природного середовища

	Механізми заохочення	Очікуваний результат
1.	Понижуючий коефіцієнт 0,8 у разі переходу на маловідходні і безвідходні ресурсо- і енергозберігаючі технології, впровадження найкращих існуючих технологій	Стимулювання платників податків до зменшення забруднення навколишнього природного середовища
2.	Встановлення ставки податку на біопаливо: дизельне біопаливо - 12 грн. за тонну (дизельне паливо – 16 грн. за тонну) та бензин сумішевий – 15 грн. за тонну (бензин неетилований – 20 грн.)	Це стимулюватиме власників транспортних засобів до використання більш екологічно чистого палива

3.	У разі невиконання заходів щодо скорочення викидів, скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів у встановлений строк введено коефіцієнт до ставок податку 1,2, що при подальшому невиконанні щороку збільшується на 20%	Заохочення суб'єктів господарювання до зниження негативного впливу на довкілля
4.	Запровадження утилізаційного збору знятих з експлуатації транспортних засобів	Це дозволить не тільки поповнити бюджет, але, в першу чергу, сприятиме вирішенню питання утилізації непридатних автомобілів та оздоровленню навколишнього середовища
5.	Перелік забруднюючих речовин збільшено за рахунок двоокису вуглецю. Це викликано потребою реалізації положень Кіотського протоколу.	Ставка податку становить на першому етапі 0,24 грн./т, що дасть змогу збільшити надходження майже на 60 млн. грн. та стимулювати платників податку до скорочення викидів парникових газів.

У загальній структурі зборів податку найбільші обсяги були нараховані за забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами – біля 43 %. Частка фактично сплаченого екологічного податку до загальної суми пред'явленого досягла 96,2%.

Основними платниками екологічного податку були такі установи та підприємства: переробної промисловості (пред'явлено податку на суму 1159,4 тис.грн., або 31,7 % від сумарного обсягу по області); торгівлі (627,8 тис.грн., або 17,1 %); з розподілення електроенергії, газу та води (597,1 тис.грн., або 16,3 %); комунальних та індивідуальних послуг (403,0 тис.грн., або 11,0 %).

Протягом 2011 р. підприємствами, організаціями, установами області фактично сплачено 3520,2 тис. грн. екологічних платежів (з урахуванням погашення заборгованості за попередні роки), що становить 96,1 % від загальної суми пред'явлених платежів (табл. 2).

У 2012 році пред'явлено екологічного податку на суму 3525,4 тис. грн., що на 136 тис. грн. менше, ніж за попередній рік. Таким чином, екологічний податок порівняно з 2010 роком, коли нараховувався збір за забруднення навколишнього природного середовища, зменшився на 1206,4 тис. грн. або на 25,5 %. Фактично сплачено екологічного податку протягом 2012 року – 92,1 %.

Досить різке зменшення екологічного податку спостерігається при розрахунку за викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря пересувними джерелами забруднення порівняно з 2011 роком (523 тис. грн. у 2011 році і 34,7 тис. грн. за 2012 рік) (табл. 2, рис. 1).

Таблиця 2

Екологічний податок у 2010-2012 рр., тис. грн. [7]

	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Усього¹	4731,8	3661,4	3525,4
у т.ч. за			
викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин	2992,9	2099,7	1432,4
у тому числі:			
стаціонарними джерелами забруднення	1543,8	1576,0	1397,7
пересувними джерелами забруднення	1449,1	523,7	34,7
скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	1101,4	715,4	915,5
розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини	637,5	846,3	1177,5
Частка фактично сплачено екологічного податку до загальної суми пред'явленого, %	93,9	96,1	92,1

Примітка: 1 – 2010 рік – збір за забруднення навколишнього природного середовища.

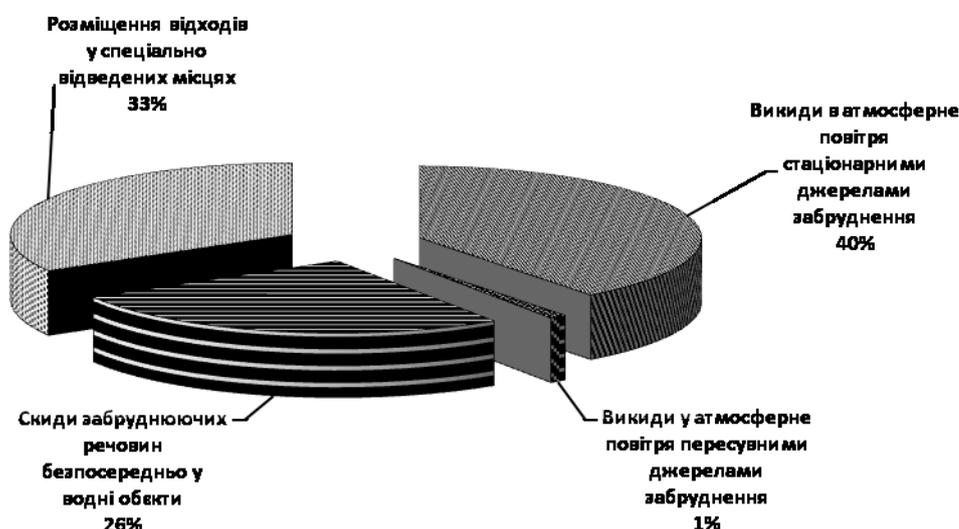

Рис. 1. Розподіл екологічного податку між платниками, 2012 р. [5]

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки аналізу нового екологічного оподаткування в Україні та на Житомирщині, можна зробити такі висновки:

1. Екологічний податок запроваджується замість збору за забруднення навколишнього природного середовища, сплата якого з 1 січня 2011 р. призупинилась.

2. З метою стимулювання платників податків до зменшення забруднення навколишнього природного середовища у кодексі передбачається: понижуючий коефіцієнт 0,8 у разі переходу на маловідходні і безвідходні ресурси - і енергозберігаючі технології, впровадження найкращих існуючих технологій, встановлення ставки податку на біопаливо: дизельне біопаливо - 12 грн. за тону та бензин сумішевий – 15 грн. за тону.

3. У разі невиконання заходів щодо скорочення викидів, скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів у встановлений строк введено коефіцієнт до ставок податку 1,2, що при подальшому невиконанні щороку зростає на 20%, та запроваджується утилізаційний збір за зняті з експлуатації транспортні засоби.

4. За офіційними даними за 2012 рік у Житомирі та області пред'явлено екологічного податку на суму 3525,4 тис. грн., що на 136 тис. грн. менше, ніж за попередній рік.

Література:

1. Антіпов О. М. Податкове стимулювання охорони навколишнього середовища / О. М. Антіпов, І. В. Пономарьов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.taxation.lg.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=41&Itemid=81. – Заголовок з екрану.
2. Бюджетний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572.
3. Веклич О. О. Екологічне оподаткування в Україні: реалії та напрями вдосконалення з урахуванням світового досвіду : монографія / О. О. Веклич / НАН України, Ін-т економіки. – К. : Вид-во "Либідь", 2001. – 47 с.
4. Горобець В. В. Новий екологічний податок в Україні / В. В. Горобець : [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.rusnauka.com>.
5. Данилко С. В. Статистична оцінка функціонування регіональних екологічних фондів / С. В. Данилко : [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://lib.psunbrb.by/bitstream/handle/112/1834/24.pdf?sequence=2>.
6. Мандрик В. О. Новий екологічний податок в Україні: стан і напрями удосконалення / В. О. Мандрик, У. П. Новак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 93-99.
7. Статистичний щорічник Житомирської області за 2012 рік / За ред. Г. А. Пашинської. – Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2013. – 467 с.
8. Филиппів Р. С. Шляхи удосконалення екологічного оподаткування в Україні / Р. С. Филиппів // Збірник наукових праць Національного університету водного господарства та природокористування. – Рівне: НУВГП, 2007. – Вип. 13, № 4.–С. 178-187.
9. Черничук Л. В. Комп'ютеризована модернізація та уніфікація екологічного податку як основного інструменту екологічного контролю / Л. В. Черничук, Г. В. Прохоров // Електронне наукове фахове видання «Ефективна

економіка» – 2013. - № 12. – Режим доступу:
<http://www.economy.nayka.com.ua/>.

УДК 001:331.108.4.5

Білоус Л. Й.

Івано-Франківський науково-навчальний інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

КАДРОВА ПОЛІТИКА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ РОБІТНИЧИХ ПРОФЕСІЙ, ЯК СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Ефективна кадрова політика держави та професійна підготовка і перепідготовка кадрів є фундаментом не тільки людського інтелектуального розвитку і прогресивного збагачення суспільства, але і виступає гарантом індивідуального розвитку, виховує інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал національної економіки.

Розвиток держави, структурні перетворення на мікро та макроекономічному рівнях мають гармонійно поєднуватись з реформою освіти, професійною підготовкою для того, щоб задовольнити потреби і прагнення людей. Формування ринкових відносин, становлення в Україні демократії зумовлюють зміну цільових настанов та програм розвитку професійної освіти, управління підготовкою кадрів а саме робітничих професій.

Першочерговості набуває задоволення різноманітних освітніх потреб особистості заради її розвитку і самореалізації, а також для забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці. В будь-якому суспільстві одним із загальних законів його розвитку є закон підвищення професійної якості населення, яка проявляється в тому, що кожне наступне покоління має більш високі якості в порівнянні з минулим. На думку вчених, це визначається закономірностями розвитку науково-технічного, соціально-економічного прогресу та політичного стану держави.

Ключові слова: професійна якість, трудові ресурси, робітничий потенціал, професійне навчання, підготовка кадрів, мобільність професійних кадрів, інноваційні технології, самореалізація, конкурентоспроможність на ринку праці

Білоус Л. И. Кадровая политика подготовки специалистов рабочих профессий, как стратегия развития национальной пищевой промышленности Ивано-Франковский регион / Ивано-Франковский научно-учебный институт менеджмента Тернопольского Национального экономического университета, Украина, Ивано-Франковск

Эффективная кадровая политика государства и профессиональная подготовка и переподготовка кадров является фундаментом не только человеческого интеллектуального развития и прогрессивного обогащения общества, но

и выступает гарантом индивидуального развития, воспитывает интеллектуальный, духовный и производственный потенциал национальной экономики.

Развитие государства, структурные преобразования на микро и макроэкономическом уровнях должны гармонично сочетаться с реформой образования, профессиональной подготовкой для того, чтобы удовлетворить потребности и стремления людей. Формирование рыночных отношений, становления в Украине демократии обуславливают изменение целевых установок и программ развития профессионального образования, управления подготовкой кадрами а именно рабочих профессий.

Первоочередности приобретает удовлетворения разнообразных образовательных потребностей личности ради ее развития и самореализации, а также для обеспечения ее конкурентоспособности на рынке труда. В любом обществе одним из общих законов его развития является закон повышения профессионального качества населения, которая проявляется в том, что каждое следующее поколение имеет более высокие качества по сравнению с предыдущим. По мнению ученых, это определяется закономерностями развития научно-технического, социально-экономического прогрессу и политического состояния государства.

Ключевые слова: профессиональное качество, трудовые ресурсы, рабочий потенциал, профессиональное обучение, подготовка кадров, мобильность профессиональных кадров, инновационные технологии, самореализация, конкурентоспособность на рынке труда.

Bilous L. J. Personnel Policies in Employment Training for Blue-Collar Jobs as a Strategy of Developing National Food Processing Industry, Ivano-Frankovsk region, Ivano-Frankovsk Research and Educational Institute of Management Ternopil National Economic University, Ukraine, Ivano-Frankovsk

Efficient state HR policy, professional training and personnel development not only constitute the backbone of human science-driven growth and advanced social development, but also secure personal growth, develop human intelligence, spiritual and industrial potential of the national economy.

National development, structural changes at micro- and macroeconomic levels should be well-balanced and harmonized with educational reforms and professional training to meet personal requirements and desires. Development of free market relations and democracy in Ukraine predetermines changes in targets and educational programs for professional training, in personnel training management, for blue-collar jobs in particular.

To satisfy a variety of social educational needs for the sake of personal development and fulfillment thus allowing for a person's competitiveness on labor market is becoming a matter of top-priority. One of the basic laws of development for any society is the law of improving professional strengths of its residents, while improved professional strengths are understood as better skills of every successive generation as compared with those of previous generations. Scientists believe that the process is determined by the progress in science and technology, the conditions of social and economic growth as well as by the political development of a country.

Key words: professional strength, human resources, labor capacity, professional training, personnel training, personnel mobility, innovative technologies, self-realization, competitiveness on labor market.

Вступ. В даній статті досліджується сучасний стан законодавчих і практичних підходів щодо розвитку кадрової ефективної політики та перспективи управління підготовкою кадрів ліцензованих за відповідними стандартами робітничих професій для харчової промисловості на сучасному етапі розвитку національної економіки.

Головним завданням, з метою подальшого розвитку харчової галузі, є управління підготовкою кадрів, формування знань та навиків робітничих професійних кадрів у професійно-технічних та вищих технічних закладах, а також на виробництві, що безперечно є запорукою постійного навчання високо професійних, універсально підготовлених, конкурентоздатних фахівців, які б відповідали високим запитам та існуючим передовим стандартам роботодавців харчової промисловості в першу чергу на внутрішньому ринку праці.

Метою даної публікації є теоретичний аналіз управління підготовкою кадрів, а також аналіз застосування та практичне виконання деяких законодавчих актів, галузевих програм розвитку та розбіжностей кадрової політики в загальнодержавній системі, з концепцією комплексного поєднання її наукового, професійного потенціалу із сферою виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці підготовки та перепідготовки кадрів робітничих професій, процесам управління системою підготовки кадрів інноваційними методами присвячено ряд наукових праць відомих вчених таких як Грішнова О. А., Степовик П. О., Енерберг Р. Дж., Саченко В. Л. Лісогор, Т. Петрова і ін. Однак, незважаючи на значну увагу, приділену багатьма науковцями даній проблемі, протиріччя у кадровій політиці та розвитку професійної підготовки робітничих кадрів в Україні за останні роки набувають системного характеру, що спричинює дискомфорт для національної економіки, знижується рівень конкурентоспроможності робітничого потенціалу та і країни загалом.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими кроками, щодо вирішення цієї тенденції є побудова стратегії підготовки кадрів робітничих професій вищої категорії для харчової промисловості на основі науково обгрунтованої концепції управління підготовкою таких кадрів. А для цього, на нашу думку, беручи до уваги дослідження багатьох фахівців, провідних вчених необхідно на високому фаховому рівні розробити стратегічну програму розвитку та розширення харчової галузі в контексті кластерного поєднання ресурсного, людського технічного і ін. потенціалів України.

Вивчаючи передовий досвід в окремих галузях національних економік іноземних країн, спостерігаємо стрімкий розвиток сучасної науки, техніки, насиченість виробничих процесів у всіх галузях, зокрема в харчовій промисловості. Інноваційні технології, які впроваджуються дуже швидкими темпами, вимагають не просто високого, а й якісно нового рівня підготовки робітничих кадрів

з високим потенціалом знань та навиків, що в свою чергу позитивно впливає на розвиток галузі, ринку праці, а також розширення конкурентоспроможності продуктів їх праці. Тому головним завданням національного професійного навчання сучасних робітничих кадрів у державних професійно-технічних навчальних закладах є забезпечення їх професійної компетенції, універсальність мобільності і конкурентоспроможність на ринку праці, які відповідали б високим запитам роботодавців на національному та міжнародному рівнях.

Одним із стратегічно важливих підходів, що дозволяють подолати цю тенденцію, є формування цілого ланцюга законодавчих актів, щодо впровадження європейських норм та стандартів в законодавчу базу національної професійно-технічної освіти, зокрема, розробка, затвердження і впровадження Державних стандартів на конкретні робітничі професії, які є актуальними на національному та міжнародному ринках праці.

Перевагами такої концепції стандартизації, а у майбутньому сертифікації, робітничих професій для професійно-технічних навчальних закладів України є гнучке реагування сфери праці на зміни у технологіях і змісті діяльності; встановлення взаємозацікавлених відносин з потенційними роботодавцями на мікро та макро рівнях, регулювання процесу працевлаштування випускників, використання механізму зовнішнього оцінювання кваліфікаційного рівня випускника. Для роботодавців – варіативність, різностроковість освітнього процесу; можливість впливати на зміст та організацію навчання, контролювати кінцевий результат підготовки робітничих кадрів.

Зокрема, для поступового і раціонального вирішення цієї проблематики та розвитку харчової промисловості на національному рівні слід відповідально та контрольовано впроваджувати галузеві державні програми розвитку, які б поєднували та примножували потенціал науково - навчальних, професійно - технічних та виробничих закладів.

Прикладом для вивчення ефективності державного регулювання розвитку галузей національної економіки з перспективою на майбутні періоди є галузева програма розвитку хлібопекарської галузі на період до 2015 року, яка була затверджена Наказом Міністерства аграрної політики України ще в 20.03.2008 N 164.

В даній програмі детально акцентується увага на державну підтримку та науково-навчальне забезпечення однієї із галузей харчової промисловості шляхом:

- організації проведення досліджень та супроводу інноваційних проектів, сприяння створенню сучасних підприємств хлібопекарської галузі, а також розробки та впровадження нових зразків техніки, сучасної ресурсно-і енергозберігаючої технології, створення нового асортименту хліба і хлібобулочних виробів функціонального та лікувально-профілактичного призначення;

- розробки проектів державних стандартів і удосконалення нормативно-технічної бази та методів контролю якості сировини, напівфабрикатів та готової продукції;

- забезпечення розробки технічних регламентів і національних стандартів для хлібопекарської галузі з урахуванням особливостей малих підприємств та міні-пекарень;

- підвищення ефективності системи підготовки вищої кваліфікації працівників хлібопекарської промисловості на базі Національного університету харчових технологій та Одеської національної академії харчових технологій. [11,12,13]

Актуалізується Програмою і кадрове забезпечення даного сектору економіки шляхом поставлених завдань Міністерству аграрної політики України розробити програму підготовки і перепідготовки кадрів - спеціалістів і робітничих професій для хлібопекарської галузі, яка повинна включати:

розрахунок необхідної кількості підготовки спеціалістів та кадрів робітничих професій для галузі; перелік навчальних, курсів та програм; перелік вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, навчальних закладів I-II рівнів акредитації з поглибленою спеціальною підготовкою спеціалістів, та регіональних центрів з підготовки робітничих професій; перелік базових спеціалізованих хлібопекарських підприємств для проходження стажування викладачів учбових закладів та проходження навчально-виробничої практики студентами.

На нашу думку, в Програмі має бути чітко і детально економічно розраховано джерела та обсяги державного фінансування для підтримки підготовки кадрів робітничих професій. Кадрова політика повинна носити зацікавленість, як для сфери роботодавців-виробників, широкого кола науковців так і освітньої галузі, але найперше, вона повинна стати привабливою та ефективною для інтелектуально обдарованої нашої молоді, яка повинна масово приймати участь у розбудові та розвитку національної економіки маючи високий професійний рівень та впевненість у майбутньому.

Але слід зазначити, що на сьогоднішній день ефективність даної програми та і інших галузевих програм розвитку залишається лише теоретичною.

В результаті вивчення та проведеного аналізу статистичної звітності про підготовку робітничих кадрів в ПТНЗ Держкомстату України за 2013 рік, нами встановлено очевидний факт згорання багатьох позицій програми розвитку науково практичної частини чисельності закладів, підготовки кадрів робітничих професій, скорочення кількості абітурієнтів та фахових випускників-спеціалістів. Отже, однієї програми розвитку не достатньо – потрібне чітке, цілеспрямоване політичне волевиявлення керівництва та державна політика, спрямована на відповідальне забезпечення, використання необхідних ресурсів та фінансової підтримки для реалізації будь-якої галузевої програми.

На протязі останніх років спостерігаються протиріччя на ринку професійно-технічної освіти та ринку праці, а також між основними положеннями галузевих і навіть регіональними програмами розвитку.

На фоні відносно стабільного попиту на робітничі професії, в державі скорочується загальна кількість ПТНЗ, що негативно впливає на щорічне згорання професійно-технічної освітньої галузі і очевидним є факт невиконання урядових завдань, зобов'язань, які викладені у вище згадуваних Програмах.

Таблиця 1

**Аналіз динаміки підготовки робітничих кадрів в ПТНЗ України
за 2007-13рр.**

Період	Кількість ПТНЗ на Україні	Кількість учнів ПТНЗ,(тис.)	Прийнято учнів до ПТНЗ,(тис.)	Підготовлено робітничих кадрів(тис.)
<u>2008</u>	<u>1018</u>	<u>443,6</u>	<u>288,1</u>	<u>269,6</u>
<u>2009</u>	<u>975</u>	<u>424,3</u>	<u>249,9</u>	<u>239,4</u>
<u>2010</u>	<u>976</u>	<u>433,5</u>	<u>282,9</u>	<u>247,4</u>
<u>2011</u>	<u>976</u>	<u>409,4</u>	<u>241,7</u>	<u>240,1</u>
<u>2012</u>	<u>972</u>	<u>423,3</u>	<u>241,8</u>	<u>202,1</u>
<u>Пргноз/факт</u>	<u>950/948</u>	<u>400/400,6</u>	<u>240,3/200,5</u>	<u>190,2/190</u>
<u>2013</u>				
<u>Прогноз 2014</u>	<u>980</u>	<u>430</u>	<u>300</u>	<u>280</u>

За даними Держкомстату.[2]

На нашу думку наростаючі проблеми з браком кваліфікованих кадрів в галузях національної економіки, а потому із якістю та продуктивністю праці загалом в промисловості-саме через втрату належного управління системою підготовки кадрів в ПТНЗ. Вирішення цієї проблеми можливо не стільки через розширення ресурсної бази, а і завдяки сприятливому інвестиційному клімату в країні для національних та зарубіжних інвесторів, а також наявністю кадрів високої кваліфікації, зокрема найбільш потрібних(популярних) робітничих професій, здатних сприяти впровадженню інноваційних технологій на підприємствах харчової промисловості. [5,11]

На сьогоднішній день система підготовки професійних робітничих кадрів в Україні не відповідає вимогам часу, нормативним стандартам перш за все через застарілість та мізерну наповнюваність(комплектність) матеріально-технічної бази закладів. На фоні депопуляції населення та високого рівня міграційних втрат відбувається падіння престижності робітничої професії та відтік професійних кадрів з промислових підприємств, що пов'язане з низькою вартістю робочої сили та домінуванням робочих місць низької технологічної укладності.

За таких умов, назріла нагальна необхідність щодо вдосконалення системи професійної підготовки та розвитку трудового потенціалу робітників на основі принципу безперервності підвищення кваліфікації, який би забезпечив процес постійного підвищення професійного рівня робітничих кадрів.

За даними Держкомстату, опосередковані дані щодо стану економіки у країні, зокрема плинності кадрів, свідчить про його погіршення. Так у 2012 р. відбулось скорочення штатів на 407,4 тис. одиниць. Тобто було прийнято на роботу 2798,3 тис. осіб, а вибуло 3205,7 осіб. Такі факти свідчать про спад виробництва і спроб скорочення бюджетних витрат, оскільки найбільше скорочення штатів відбулось у промисловості,зокрема (46,5тис. працівників в тому

числі у харчовій галузі). В 2013 році такі тенденції продовжуються в ряді галузей харчової промисловості.[2]

Таким чином бачимо ще одну не менш важливу проблему – згортання потужностей галузі, причиною в цьому є в'язка проблем:

-відсутня належна державна інвестиційна програма розвитку та підтримки національного виробника;

-жорстка конкуренція на ринку продукції та послуг, яку не витримує низько кваліфіковане виробництво без інновацій в професійності, технології, науковій новизні, інтелекті персоналу та якості праці;

-відсутня жорстка регуляторна політика держави, з метою недопущення інтервенції з боку іноземних компаній до нераціонального міжнародного кооперування в сфері АПК чи харчовій галузі України. [3,4]

Впровадження ринкових принципів господарювання в національних галузях промисловості, зокрема в харчовій, вимагає по-новому розглядати стратегію розвитку і формування позицій підприємств даної галузі як на вітчизняному, так і на міжнародних ринках. Зважаючи на ті аспекти, що частка харчової промисловості у ВВП держави має зростаючу тенденцію й це є вагомим свідченням про недовикористання потенціалу даної галузі.

В результаті спостерігається значне зниження обсягів виробництва продукції підприємств харчової промисловості, скорочення чисельності працюючих та зниження фінансово-економічних результатів діяльності підприємств, що неминуче призводить до банкрутства підприємницької структури. А для цього, на нашу думку, беручи до уваги дослідження багатьох фахівців, провідних вчених необхідно на високому фаховому рівні розробити стратегічну програму розвитку та розширення харчової галузі в контексті кластерного поєднання ресурсного, технічного, людського (кадрового) наукового та інших потенціалів. Така програма могла б ефективно мобілізувати та направити харчову галузь в прогресивному напрямку розвитку. Одним із найголовніших факторів розвитку харчової промисловості та її конкурентоздатності на внутрішньому та світовому ринку, є рівень надання професійно технічних освітніх послуг з підготовки висококваліфікованих кадрів робітничих професій вищої категорії, а також раціональне використання такого кадрового потенціалу .[1]

Висновки. На нашу думку, одним із найважливіших питань кадрової політики сьогодення-Проблема взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг, без вирішення якого неможливе формування якісно нової робочої сили, забезпечення висококваліфікованими кадрами сучасної економіки тощо. В останні роки намітилася позитивна тенденція розвитку ринку праці, проте зайнятість населення все-таки залишається гострою соціальною проблемою. На жаль, з різних причин ринок освітніх послуг не готовий повністю задовольнити попит роботодавців у кадрах та оперативно реагувати на зміну в їх потребах.

Однією з таких причин є невиконання тих завдань, вирішення яких вимагає сучасний стан національної та конкурентоздатної міжнародної економік. Декларативне формування різноманітних програм, а також байдуже ставлення до терміновості впровадження кардинальних змін в кадрову політику не дасть

бажаних результатів в прогресивному розвитку національного господарювання. Значна кількість підприємств харчової галузі відчуває необхідність у кваліфікованих фахівцях з робітничими професіями, зокрема, в технологах, операторах та механіках ліній із комп'ютерним забезпеченням та інших. У зв'язку з цим постає потреба у вивченні та прогнозуванні попиту у кваліфікованих робітниках, удосконаленні формування та розміщення державного замовлення, підвищення професійної підготовки кадрів та якості робочих місць, удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази з питань професійної освіти, участі роботодавців у реалізації освітніх програм, співпраці для створення та затвердження державних стандартів з актуальних на ринку праці професії, які б своєчасно вступали в дію у закладах ПТНЗ.

Консолідація зусиль, як елемент кадрової політики, суб'єктів ринку праці та їх зацікавленість у співпраці дасть можливість створити передумови формування єдиної системи ефективної підготовки та використання робочої сили, невід'ємними складовими якої є ринок освітніх послуг і ринок праці. На сьогодні це один із реальних варіантів розв'язання вічно актуальної проблеми підготовки освіченої та розвинутої особистості, здатної до постійного оновлення знань та практичних навичок, професійної мобільності і швидкої адаптації до змін ринкових умов та виробничих відносин, а також дозволяє максимально наблизити ці відносини і усунути протиріччя між виробниками-роботодавцями та системою професійної підготовки робітничих кадрів.

Література:

1. Професійно-технічні навчальні заклади України (1990-2012 р.р.) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/ptu_u.html
2. Економічна активність України 2010-2012 р. [Стат збірник] / Державна служба статистики України/-2012р. – 156-176 с.
3. Проблема ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України // Резолюція міжнародної науково-практичної конференції: тези доп. – Київ, 2007. – 2-5 с.
4. Дейнеко Л. В. Стан і просторовий розвиток харчової промисловості України / Людмила Вікторівна Дейнеко. – Київ: Знання, 2012. – 5-6 с.
5. Куценко Н. В. Зміцнення соціальної бази реформ – шлях до подолання бідності / Н. В. Куценко // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 27–34.
6. Сичевський М. П. Вдосконалення організаційного механізму розвитку харчової і переробної промисловості / М.П. Сичевський / Вісник Сумського державного університету. Серія: економіка. – 2003. – № 5. – С. 43–45.
7. Эренберг Р. Дж. Современная экономика труда. Теория и государственная политика / Р. Дж. Эренберг, Р. С. Смит. – М.: МГУ, 1996. – 800 с.
8. Закон України «Про освіту» ст.30. : за станом на 1 груд. 2013 р. — [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: sakon.rada.gov.ua/go/1060-12

9. Наказ Міністерства аграрної політики України від 20.03.2008. N 164 за станом на 1 груд. 2013 р. – [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2013 р. – (Бібліотека офіційних видань). - Режим доступу: sakon.nau.ua/doc
10. Галузева Програма розвитку хлібопекарської галузі на період до 2015 року. за станом на 1 груд. 2013 р. – [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України - Режим доступу: sakon.nau.ua/doc
11. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24.10.2012 № 1179 за станом на 1 груд. 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2013 р.
12. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів – [Електронний ресурс] / П. М. Купчак. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/books/2009/09kpmigr>

УДК 330.111 : 330.34.014

Дзюбіна К. О., Ляля О. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗВОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ ПОТОКІВ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено сутність та напрямки розвитку еколого-економічної збалансованості промисловості. Проаналізовано та сгруповано інструменти державного регулювання зворотних матеріальних потоків в контексті розвитку еколого-економічної збалансованості промисловості. Встановлено, що ефективне управління зворотними матеріальними потоками на рівні держави можливе виключно за допомогою застосування державних інструментів примусового, стимулюючого, спонукального або підтримуючого впливу.

Ключові слова: зворотний матеріальний потік, еколого-економічна збалансованість, сталий розвиток, екологічне маркування, екологічний податок, інструменти державного управління, регулювання.

Дзюбіна К. О., Ляля О. В. Государственное управление обратными материальными потоками как фактор развития эколого-экономической сбалансированности промышленности / Национальный университет «Львовская политехника», Украина, Львов

Исследовано сущность и направления развития эколого - экономической сбалансированности промышленности. Проанализированы и сгруппированы инструменты государственного регулирования обратных материальных потоков в контексте развития эколого - экономической сбалансированности промышленности. Установлено, что эффективное управление обратными материальными потоками на уровне государства возможно исключительно по-

средством применения государственных инструментов принудительного, стимулирующего, побудительного или поддерживающего влияния.

Ключевые слова: обратный материальный поток, эколого - экономическая сбалансированность, устойчивое развитие, экологическая маркировка, экологический налог, инструменты государственного управления, регулирования.

Dzyubina K. O., Lialia O. V. State management of reverse material flows as a factor of environmental and economic balance development of industry / Lviv Polytechnic National University, Ukraine, Lviv

Essence and directions of environmental and economic balance development of an industry are explored. State regulation instruments of reverse material flows regulation in the context of environmental and economic balance development of industry are analyzed and grouped. It is established that efficient management of reverse material flows at the state level is only possible through the use of state instruments of coercive, incentive or supportive influence.

Keywords: return material flow, environmental and economic balance, sustainable development, eco-labeling, environmental tax instruments of state management, regulation.

Вступ. Ефективність господарської діяльності підприємства і охорона навколишнього середовища в цілому залежить від багатьох факторів. В сучасних умовах загрози глобальної екологічної катастрофи особливої уваги набуває рівноважний розвиток екологічної складової процесу виробництва та раціонального використання еколого-економічного потенціалу. Досягнення еколого-економічної збалансованості промисловості може бути досягнуто виключно з залученням до цього процесу держави завдяки ефективному державному регулюванню, тобто забезпеченню дотримання пріоритетів, нормативів, стандартів, лімітів та інших вимог у галузі екологічної безпеки.

Аналізуючи результати діяльності промислових підприємств, нормативно – правові акти, що регламентують забруднення навколишнього середовища та ставлення громадян до екологічних проблем можна зробити висновок, що екологічна свідомість як громадян так і бізнесу в цілому в Україні на даному етапі лише зароджується. Суб'єкти господарювання не зацікавлені в бережливому ставленні до природи та ощадливому використанні природно-ресурсного потенціалу. Актуальними залишаються державна підтримка та стимулювання розвитку еколого-економічної збалансованості діяльності підприємств.

Сьогодні в Україні спостерігається глобальність масштабів екологічних проблем, а отже зростає необхідність реалізації ефективних державних інструментів у цій сфері. Питаннями еколого-економічної збалансованості займалися такі вчені як Бакуменко В. Д., Вишиванюк М. В., Гарусова Е. В., Грановська Л. М., Дрогунцов С. І., Данилишин Б. М., Мордвінова О. Г., Нагорська М. М., Самига К. С., Семенов Ф. В. та інші. Окремі аспекти екологічної безпеки в контексті національної безпеки держави дослідили у своїх працях Нижник Н., Ситник Г., Білоус В. Однак, у сучасній економічній літературі розгля-

даються переважно загальні механізми управління розвитком еколого-економічної збалансованості, водночас виділення окремих об'єктів даного управління та розроблення інструментів впливу на них залишається поза увагою. Одним з таких об'єктів є зворотні матеріальні потоки підприємства. Державне регулювання зворотних матеріальних потоків є одним з чинників розвитку еколого-економічної збалансованості промисловості та стимулювання сталого розвитку України.

Мета і завдання. Метою дослідження є визначення ролі інструментів державного регулювання зворотних матеріальних потоків як чиннику розвитку еколого-економічної збалансованості промисловості.

Відповідно до поставленої мети завданнями є: дати визначення еколого-економічної збалансованості промисловості; встановити взаємозалежність процесів функціонування зворотних матеріальних потоків та рівня розвитку еколого-економічної збалансованості промисловості; визначити основні групи інструментів державного управління еколого-економічної збалансованості промисловості, які доцільно застосовувати з метою контролювання та скорочення обсягів обігу ЗМП; виявити основні показники та проаналізувати рівень розвитку еколого-економічної збалансованості промисловості; висвітлити основні напрямки розвитку законодавства у площині екологічної політики держави; визначити основні інструменти державного управління екологізації промисловості та ефективність їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Головним чинником, який перешкоджає розвитку еколого-економічної збалансованості промисловості є забруднення навколишнього середовища внаслідок функціонування промисловості. Великої шкоди об'єктам природи і здоров'ю людини завдає чорна та кольорова металургія, вугільна, нафтовидобувна і нафтопереробна, а також хімічна промисловість. Відтак екологізація всієї економічної діяльності є обов'язковою та неможливою без застосування інструментів державного управління.

Однозначного тлумачення поняття «еколого-економічна збалансованість» на сьогодні не існує. Можна стверджувати, що еколого-економічна збалансованість промисловості (ЕЕЗП) – це такий її стан, за якого забезпечується досягнення запланованого рівня прибутків та витрат з одночасним збереженням оптимального рівня використання природних ресурсів та екологічної безпеки. Досягнення ЕЕЗП може бути досягнуто в процесі взаємодії промислових підприємств і навколишнього середовища.

У свою чергу вагомий вплив на погіршення рівня ЕЕЗП здійснюються в результаті неконтрольованого руху зворотних матеріальних потоків. Зворотний матеріальний потік (ЗМП) – це сукупність товарно-матеріальних цінностей, віднесена до визначеного часового інтервалу та направлена в напрямку від джерела її споживання до джерела утворення з метою відновлення корисності або вилучення з обігу [1]. Об'єктами ЗМП можуть бути сировина, готова продукція, товари, засоби упаковки багаторазового використання або відходи. Відновлення корисності об'єктів ЗМП може відбуватись за рахунок їх трансформації, а саме: перепродажу, ремонту, рециклінгу або утилізації. У ви-

падку, коли об'єктом ЗМП виступають відходи доцільно конкретизувати визначення ЗМП як сукупності відходів, віднесеної до визначеного часового інтервалу та направленої в напрямку від джерела її виявлення до джерела потенційного утворення з метою відновлення корисності або поводження з нею. Під джерелом потенційного утворення автор розуміє місце чи об'єкт, що використовується для поводження з відходами. Поводження з відходами – це дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення.

Скорочення наслідків неконтрольованого обігу зворотних матеріальних потоків та їх обсягів можливо лише за умов втручання в цей процес держави. Саме державне регулювання може стимулювати підприємства до контролю обігу обсягів ЗМП.

Серед основних напрямків державного регулювання ЕЕЗП науковці Мельник Л. та Шапочка М. виділяють забезпечення законності в еколого-економічних відносинах [2]. Це, в свою чергу, є одним із найважливіших завдань процесу державного регулювання ЗМП. У своєму визначенні дослідники Виноградова Т., Галайко В., Миронов Ж. та Штреслер К. акцентують увагу на меті управління природокористуванням: «...метою управління природокористуванням є задоволення потреб людства та збереження природно-ресурсного потенціалу» [3]. Отже одним з напрямків регулювання ЕЕЗП є збалансування двох різноспрямованих видів людської діяльності в контексті сталого розвитку суспільства.

Інструменти державного управління ЕЕЗП можна вважати засоби впливу на економіко–соціальні процеси з метою недопущення негативних наслідків від використання ресурсів шляхом проведення природоохоронних заходів. Такими засобами можуть бути: екологічні платежі, квоти, ліміти, екологічне страхування, екологічне маркування, екологічні податки, екологічний аудит, субсидії, дотації, ліцензії, штрафи тощо.

Серед основних інструментів державного управління ЕЕЗП в Україні, які доцільно застосовувати з метою контролювання та скорочення обсягів обігу ЗМП, за відповідним змістовним наповненням впливу на об'єкт управління можна виділити групи інструментів:

- примусового впливу: закріплення порядку обов'язкової оцінки впливу на навколишнє середовище (екологічна експертиза) наслідків безконтрольного обігу ЗМП (утворення додаткових відходів); розроблення нормативів зниження рівня викидів (емісійні нормативи); застосування економічних санкцій, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за невиконання вимог емісійних нормативів та безконтрольну утилізацію виробленої продукції.
- стимулюючого (спонукального, мотивуючого) впливу: пряме та непряме державне стимулювання підприємств щодо контролювання обсягів ЗМП та подальшої утилізації або рециклінгу відповідних об'єктів ЗМП; цінове регулювання щодо товарів та послуг – цінова диференціація продукції, що маркована інформацією про подальшу утилізацію; додаткові; заставні системи; підтримка

виробників, що організують збір зворотної тари та упаковки багаторазового використання.

– підтримуючого впливу: застосування механізмів додаткового фінансування підприємств, що контролюють процес обігу ЗМП на протязі всього життєвого циклу відповідного об'єкту;

Показником рівня розвитку ЕЕЗП є частка екологічних платежів. В Україні дана частка у ВВП складає в середньому за період 2008 - 2012 рр. 0,135 %, в той час як у країнах ЄС частка відповідних екологічних платежів складає 2,6 % ВВП (що майже у 20 разів перевищує рівень вітчизняних екоплатежів). Частка екологічної складової у собівартості продукції, виробленої на території ЄС, досягає 15-30 %, в той час як аналогічний показник для підприємств країн СНД складає близько 2 % [4].

Урядом України робляться окремі кроки на шляху до впровадження ефективних інструментів еколого-економічної збалансованості промисловості. Відтак Постановою Уряду України від 3 серпня 1998 р. затверджено «Порядок розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів» [5]. Згідно з цим нормативним актом власники відходів, які здійснюють лише їх розміщення, до 1 квітня, а власники відходів, які утворюють та розміщують їх на своїй території, до 1 червня поточного року подають Мінприроди та відповідним дозвільним центрам заяви про одержання дозволу на розміщення відходів у наступному році. На території України забороняється вести будь-яку виробничу діяльність, пов'язану з утворенням відходів, без затвердження лімітів на їх утворення та розміщення. Ліміт на утворення відходів – це максимальний обсяг відходів, на який у суб'єкта права власності на відходи (далі - власник відходів) є документально підтверджений дозвіл на передачу їх іншому власнику (на розміщення, утилізацію, знешкодження тощо) або на утилізацію чи розміщення на своїй території. Ліміт на розміщення відходів - обсяг відходів (окремо для кожного класу небезпеки), на який у власника відходів є дозвіл на їх розміщення, виданий органами Мінекоресурсів на місцях.

Вагомим інструментом державного управління ЕЕЗП є вимога щодо отримання екологічних паспортів. Екологічний паспорт - документ, що містить інформацію про рівень використання природокористувачем ресурсів (природних, вторинних тощо) і ступеня впливу його виробництва на навколишнє природне середовище, а також відомості про дозволи на право природокористування, нормативах впливів та розміри платежів за забруднення навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів [6]. В екологічному паспорті міститься інформація щодо обсягів викидів, скидів забруднюючих речовин та їх види; обсягів та видів використання природних ресурсів; відомості про обсяги та характер виробництва, наявність природоохоронного обладнання; екологічна характеристика продукції, що випускається; відомості про характеристики відходів, які створюються на підприємстві. Окремим пунктом такого паспорта може бути інформація щодо управління підприємством обсягами ЗМП та відповідальності за утилізації або рециклінг

об'єктів ЗМП. Екологічні паспорти промислових підприємств мають велике значення, бо містять зведені статистичні дані про забруднюючі речовини, що є інформаційною базою для розроблення подальших напрямків вдосконалення механізму державного управління розвитком ЕЕЗП.

При проведенні державного управління ЕЕЗП окрему увагу приділяється екологічним податкам. До екологічних податків можуть бути віднесені податки, база стягнення яких чинить специфічний негативний вплив на навколишнє середовище. Податковим кодексом України закріплено поняття та основних платників екологічного податку. Екологічний податок відноситься до загальнодержавних податків та зборів. До платників податку відносяться суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не проводять господарську діяльність, бюджетні установи, громадські організації тощо, під час провадження діяльності яких на території України здійснюються [7, ст. 240]:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк.
- ввезення, виробництво, придбання транспортних засобів та кузовів до них, що в подальшому підлягають утилізації.

Окремі положення стосуються об'єктів ЗМП, а саме вторинної сировини та транспортних засобів та кузовів до них, що в подальшому підлягають утилізації. Платниками податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів є особи, які:

- ввозять на митну територію України транспортні засоби або кузова до них в митному режимі імпорту;
- здійснюють виробництво транспортних засобів на митній території України для їх продажу на внутрішньому ринку України;
- придбавають транспортні засоби в осіб, які не є платниками цього податку.

Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в різних країнах може значно відрізнятися, що підтверджують дані, відображені на рис. 1.

Проведення аналізу екологічного стану підприємства, також, може відбуватися при оцінці рівня екологічності кінцевого продукту. Даний підхід заснований на концепції оцінки життєвого циклу продукції. Його суть, викладена в, полягає в тому, що зниження шкідливого впливу на навколишнє середовище досягається найкраще тоді, коли екологічні критерії оцінки продукції

встановлюються при врахуванні екологічних показників на всіх стадіях життєвого циклу продукції [9].

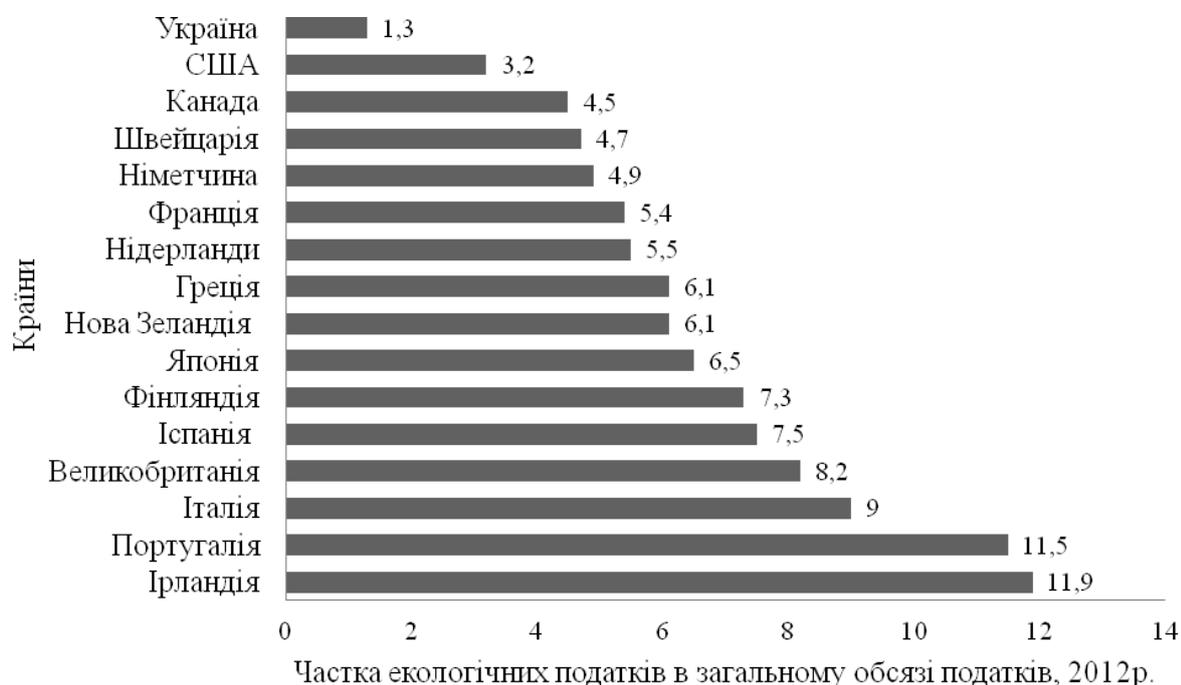

Рис. 1. Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в світі
Джерело: [8]

Цей підхід особливо актуальний при сертифікації товарів на відповідність вимог екологічно чистої продукції інструментами екологічного маркування. Екологічне маркування - коротко і точно сформульований напис, символ чи зображення, що наноситься на етикетку або пакування продукції чи наводиться у документації на продукцію, технічних бюлетенях, рекламних матеріалах з метою зазначення певної екологічної характеристики продукції, компонента або пакування. Відповідність продукції встановленим екологічним критеріям підтверджується сертифікатом екологічного маркування [10]. Екологічне маркування в Україні є необов'язковим, добровільним та відбувається на підставі аналізування відповідних показників, а саме:

- рівня впливу продукції на навколишнє природне середовище під час отримання (добування) сировини, виробництва, споживання та видалення (утилізації), зокрема, впливу на зміну клімату, біологічне різноманіття, обсяг споживання енергії, природних ресурсів та утворених відходів;
- можливості заміни небезпечних речовин на більш безпечні та застосування новітніх технологій за наявності технічних можливостей;
- зменшення впливу продукції на навколишнє природне середовище у результаті збільшення строку експлуатації (реалізації) та повторного її використання;

- загального балансу між економічною вигодою та навантаженням на навколишнє природне середовище на різних стадіях життєвого циклу продукції, включаючи здоров'я людини;
- екологічних критеріїв, встановлених іншими міжнародними, національними та регіональними програмами екологічних маркувань, які відповідають вимогам стандарту ДСТУ ISO 14024 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи»;
- можливості заміни випробувань, що проводяться на тваринах, альтернативними методами та зменшення кількості таких випробувань.

Відповідно окремі з цих показників можуть бути покращення підприємством за рахунок впровадження механізмів управління ЗМП, контролювання їх обігу та скорочення обсягів.

Система контролю й сертифікації товарів виникла на початку 90-х рр. у Європі. У випадку позитивного результату комплексних оцінок товару по спеціальній програмі виробник має право маркувати його національним екологічним знаком («Блакитний ангел» у Німеччині, «Зелена печатка» у США, «Скандинавський лебідь», «Екологічний вибір» у Канаді і багато інших). В 1994 р. було створено глобальну мережу екологічного маркування «Global Ecolabelling Network». Вітчизняним національним знаком, що офіційно включений у мережу є «Зелений журавель».

Зменшення шкідливого впливу промислового виробництва в контексті регулювання ЕЕЗП здійснюється також шляхом [11]:

- удосконалення очищення шкідливих викидів і відходів промислового виробництва, підвищення ефективності роботи очисних споруд, суворого дотримання нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище;
- удосконалення технологічних процесів з метою очищення відходів виробництва, випуску екологічно чистої продукції;
- зміцнення режиму екології з метою забезпечення екологічності промисловості;
- запровадження маловідходної і безвідходної технології, заснованої на комплексному використанні природних ресурсів, при замкнутому циклі виробництва.

Одним з напрямків державного регулювання ЗМП є також розроблення механізму укладення договору про обов'язкову екологічну відповідальність підприємств за заподіяний збиток. У цьому договорі можливим є закріплення прав і обов'язків обох сторін за екологічну відповідальність і заподіяний підприємством збиток. Сторона яка завдала шкоди при цьому зобов'язується повністю взяти на себе відповідальність щодо її компенсації. Відтак даний інструмент може стимулювати підприємства до усвідомлення необхідності управління ЗМП, активізувати екологічну відповідальність підприємств і тим самим дасть можливість прогнозувати збитки та вчасно вживати превентивні заходи. В якості гарантій тут можуть виступати активи підприємства та

механізми екологічного страхування. Цей інструмент ефективно використовується багатьма іноземними підприємствами.

Висновки. Україна перебуває в ситуації, коли, в першу чергу, суспільство прагне вирішити економічні завдання, а екологічні блага відносять на другий план. Рівновага розвитку економічної та екологічної складових господарсько-виробничої діяльності промислових підприємств станом на сьогодні не досягнута. Економічна та екологічна складові розвиваються в окремих різноскерованих напрямках, дестабілізуючи тим самим власне функціонування.

Вагомим чинником розвитку ЕЕЗП є державне регулювання ЗМП. Аналізуючи досвід іноземних держав та враховуючи чітку націленість розвитку вітчизняних підприємств в напрямку отримання прибутків, стає зрозумілим, що без державного втручання в цей процес досягнути підвищення рівня ЕЕПЗ є практично неможливим. Шляхом застосування інструментів примусу, стимулювання та спонукання, а також підтримання регулювання підприємством обігу ЗМП та скорочення або попередження їх обсягів, держава має можливість вплинути на підвищення рівня ЕЕЗП та прискорити сталий розвитку України.

Література:

1. Дзюбіна К. О. Місце зворотного матеріального потоку у виробничо-господарській діяльності підприємства / К. О. Дзюбіна. // Вісник Дніпропетровського університету (ім. О. Гончара). Серія: Економіка. Випуск 5(4) – Дніпропетровськ, 2011. – С. 163-171
2. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Г. Мельника та канд. екон. наук, проф. М.К. Шапочки. – Суми : Університетська книга, 2005. – 759 с.
3. Галайко В. В. Мониторинг использования природных ресурсов [Электронный ресурс] / В. В. Галайко, Ж. В. Миронова, К. А. Штреслер и др. – Режим доступа: // http://files.lib.sfu-kras.ru/ebibl/umkd/331/u_presentation.pdf
4. Мельник Л. Г. Методи оцінки екологічних втрат: Монографія / За ред. д. е. н., Л. Г. Мельник та О. І. Корінцевої. – Суми: ВТД «університетська книга», 2004. – 288 с.
5. Постанова КМУ № 1218 від 3 серпня 1998 р. «Про затвердження Порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів» (станом на 30.10.2013 р.): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1218-98-%D0%BF>
6. Білявський Г. О., Тимочко Т. В. Екологічна паспортизація об'єктів антропогенної діяльності – важливий засіб екологізації економіки та підвищення рівня національної екологічної безпеки / Білявський Г. О., Тимочко Т. В. // Матеріали III Українського екологічного конгресу «Структурна перебудова та екологізація економіки в контексті переходу України до збалансованого розвитку» – К.: Центр екол. освіти та інформації, 2009. – С. 41-46

7. Податковий кодекс України № 2755-6 від 02.12.2010 (станом на 02.02.2014 р.). - [Електронне джерело]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
8. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку : Навчальний посібник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф Л. Г. Мельника. – Суми : Університетська книга, 2005. – 654 с.
9. Васюкова Г. Т. Екологія: підручник / Г. Т. Васюкова, О. І. Грошева. - К.: Кондор, 2009. - 524 с.
10. Постанова КМУ «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування» № 529 від 18.05.2011. - [Електронне джерело]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
11. Екологічне право України: Підручник / За ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шулги. - К.: Харків Право, 2005. – 352 с.
12. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред.. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.

УДК 330. 322. 54:63.

**кандидат економічних наук, доцент, Жарун О. В.,
кандидат економічних наук, доцент, Соколюк С. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент, Ткачук С. П.**

Уманський національний університет садівництва

РОЗВИТОК ТА АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі розвитку економіки найбільш актуальною є проблема активізації регіональної інвестиційної діяльності. В статті проаналізовано ефективність вкладення інвестицій в діяльність сільськогосподарських підприємств Черкащини.

Ключові слова: інвестиції, інвестор, інвестиційна діяльність, сільське господарство.

Жарун Е. В., Соколюк С. Ю., Ткачук С. П. Развитие и анализ эффективности инвестиционной деятельности в сельскохозяйственных предприятиях Черкасской области / Уманський національний університет садоводства, Україна, Умань

На современном этапе развития экономики наиболее актуальной является проблема активизации региональной инвестиционной деятельности. В статье проанализирована эффективность вложения инвестиций в деятельность сельскохозяйственных предприятий Черкащины.

Ключевые слова: инвестиции, инвестор, инвестиционная деятельность, сельское хозяйство.

Zharun E. V., Sokolyuk S. Y., Tkachuk S. P. Development and analysis of efficiency of investment activity in agricultural enterprises of Cherkasy area / of Uman national university of gardening, Ukraine, Uman

On the modern stage of development of economy most actual is a problem of activation of regional investment activity. In the article efficiency of investment of investments is analysed in activity of agricultural enterprises of Cherkasy Oblast.

Keywords: investments, investor, investment activity, agriculture.

Вступ. Реалізація стратегічних планів розвитку сільського господарства в Україні та Черкащини зокрема потребує вирішення ряду важливих та негайних питань. Головні з яких це оновлення матеріально-технічного стану та модернізація процесів виробництва. Через брак обігових коштів аграрії не в змозі самостійно виконати такі завдання, тому питання інвестування в сільське господарство сьогодні виходить на перший план. Саме інвестиції здатні підняти сільське господарство України на високий рівень.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема інвестування завжди була в центрі уваги українських та іноземних вчених-економістів, таких як: А. П. Гайдуцький, А. П. Дука, М. І. Кісіль, І. І. Лукінов, Т. В. Майорова, П. Т. Саблук, М. Г. Чумаченко, А. В. Чупіс, В. Я. Шевчук та інших.

Мета статті. Метою статті є висвітлення основних аспектів інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах Черкащини.

Виклад основного матеріалу. У процесі реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств сформувалися нові види підприємств ринкового типу на засадах приватної власності, оренди землі та майна. В результаті цього в системі й структурі суб'єктів господарювання відбулися суттєві зміни. Створені аграрні формування мають свої особливості діяльності, які відображають різні аспекти інвестиційної привабливості галузі і які слід враховувати інвесторам при прийнятті рішень щодо інвестування в аграрний сектор України.

Уряд України і державні органи управління багато уваги приділяють пошуку додаткових джерел фінансування розвитку економіки, серед яких велике значення відіграють інвестиційні та кредитні ресурси розвинених країн, а також міжнародних фінансових організацій. Особлива увага надається розвитку інвестиційного співробітництва з найбільш економічно розвиненими країнами ЄС.

Зміна форм власності і реформування аграрного комплексу в перехідний період призвели до ускладнень розвитку суспільного виробництва. Більшість великих сільськогосподарських господарств із стабільною економікою розпалась і з'явилися нові виробничі формування, значна частина яких виявилась збитковою, а деякі вимушені були припинити свою діяльність. Не була виключенням і Черкаська область. Протягом 2002-2012 років кількість діючих сільськогосподарських підприємств Черкащини скоротилась на 201 господарство. Дедалі більше з'являється приватних підприємств. Якщо в 2002 році їх було 101, то вже в 2012 році - 158 господарство. Набувають популярності й фермерські господарства. В 2002 році Черкащина взагалі не мала цього виду підпри-

ємств, а у 2012 році їх кількість досягла 1143. По відношенню до показників України за кількістю діючих господарств Черкаська область у 2012 році становила 3,3%, що на 1,9 в.п. більше відповідного показника 2002 року (табл. 1).

В даний час всі сільськогосподарські підприємства, незалежно від форм власності, потребують значних інвестицій, як внутрішніх так і зовнішніх. Не виключенням є і аграрні формування Черкаської області.

Сучасний стан інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від ролі і місця цієї галузі у системі агропромислового комплексу, насамперед це стосується характеру економічних відносин між сільським господарством та іншими сферами АПК. Крім того, вона формується під впливом різноманітних природнокліматичних, економічних, фінансових, соціальних та інших особливостей галузі.

Таблиця 1.

Динаміка кількості діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання

	Роки		
	2002	2006	2012
Україна			
всього діючих підприємств, в т.ч.:	61178	57858	55866
господарські товариства	9337	7545	8121
приватні підприємства	4116	4112	4183
виробничі кооперативи	2111	1373	856
фермерські господарства	43042	42932	40732
державні підприємства	570	371	294
підприємства інших форм господарювання	2002	1525	1680
Черкаська область			
всього діючих підприємств, в т.ч.:	3883	1862	1856
господарські товариства	568	447	425
приватні підприємства	101	143	158
виробничі кооперативи	48	23	12
фермерські господарства	-	1124	1143
державні підприємства	29	22	6
підприємства інших форм господарювання	137	103	112
Всього діючих підприємств Черкаської області у % до України	1,4	3,2	3,3

Інвестиційні процеси є безумовно, одним із варіантів реанімації галузі виробництва сільськогосподарської продукції. Так Федоренко В. вважає, що

«...інвестування в економіку забезпечує збільшення обсягів виробництва, зростання національного доходу, розвиток та корисне економічне суперництво галузей і підприємств» [3, с 12].

Саблук П. Т. пропонує посилювати інноваційні та інвестиційні процеси в сільському господарстві, на підставі чого оновлювати технологічну озброєність галузі, переходити на ресурсозберігаючі високі технології, що забезпечуватиме економію живої праці в сільському господарстві, конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках, підвищення загальної прибутковості галузі [1, с 14].

Чернишова Л. О. вважає проблему фінансування аграрного сектора вузловою. Але застерігає, що якщо розглядати проблеми аграрного сектора тільки з позиції виробництва його інвестування, а не під кутом зору фінансових можливостей, то нам ніколи не вирішити проблеми інвестування" [4, с. 89].

У 2012 році іноземні інвестиції в основний капітал сільського господарства збільшилися в п'ять разів порівняно з 2000 роком і досягли 3,8 млрд. грн. (рис.1).

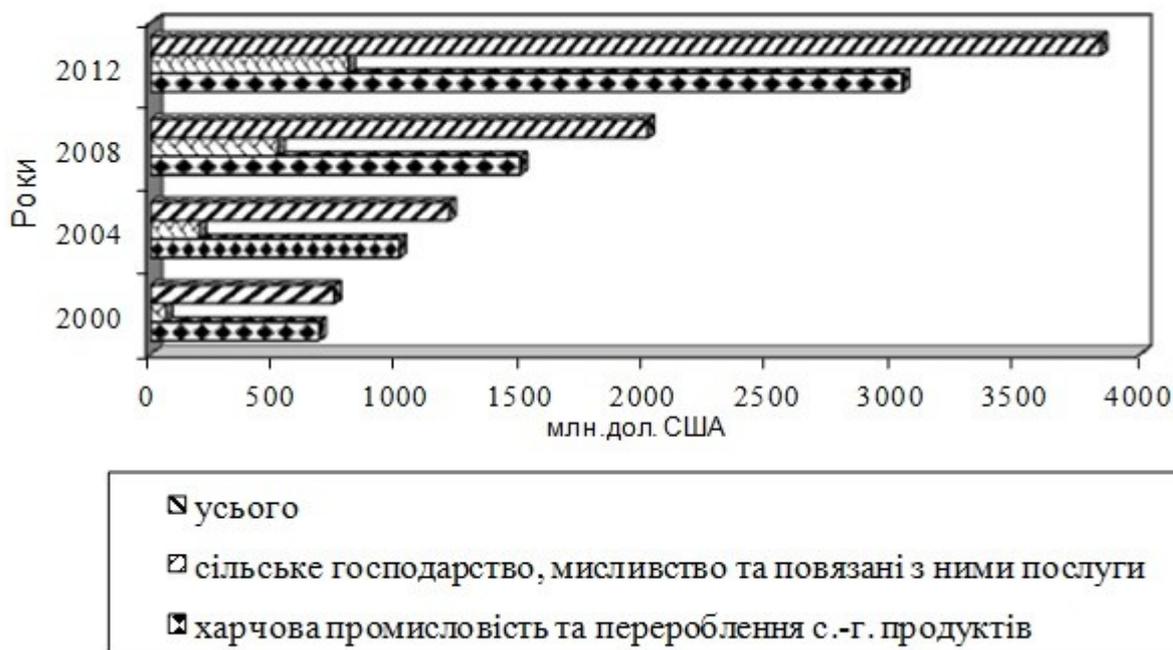

Рис.1. Прямі іноземні інвестиції в галузі агропромислового комплексу України (наростаючим підсумком, млн. дол. США)

Після масштабного реформування колективних сільськогосподарських підприємств, започаткованого Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999р., поступово у 2000 р. вдалося подолати тенденцію спаду виробництва

і створити передумови для поліпшення ситуації в галузі. Протягом 2001-2006 рр. простежувалася тенденція поступової стабілізації економіки господарств: деяке збільшення обсягів виробництва основних видів продукції, істотне зростання продуктивності праці та підвищення рівнів її оплати. Це відразу позначилося на динаміці інвестицій в сільському господарстві Черкаської області, які почали зростати (рис.2.).

Агропромисловий комплекс для економіки області є найважливішим сегментом економіки Черкащини. На сьогодні сільгосппідприємствами, підприємствами переробної та харчової промисловості виробляється більше 60 відсотків валової продукції області, а питома вага сільського населення становить майже половину жителів області.

В 2012 р. у Черкаській області обсяги інвестицій в основний капітал галузі зросли порівняно із 2008р. в 2 раз і досягли 1042,3 млн. грн. Завдяки цьому валова продукція сільського господарства на протязі даного періоду збільшилася у 2,3 рази і становила в 2012 р. 8493 млн. грн.

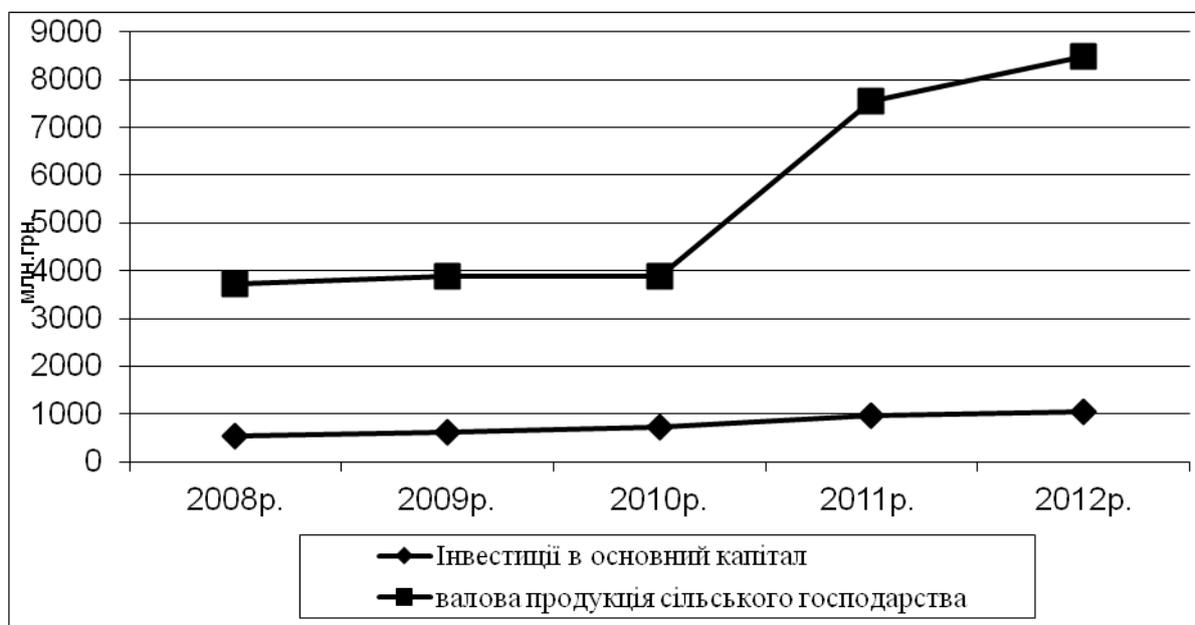

Рис. 2. Динаміка інвестицій в основний капітал та валової продукції сільського господарства Черкаської області у постійних цінах 2010 р., млн. грн.

Для оцінки ефективності інвестицій використовується комплекс показників. Одним з них є розрахунок додаткового випуску продукції на 1 грн. інвестицій, що розраховується за формулою:

$$E = (ВП_1 - ВП_0) / I, \text{ де}$$

E – ефективність інвестицій;

$ВП_0$ – валова продукція при вихідних інвестиціях;

$ВП_1$ - валова продукція при додаткових інвестиціях;

I – сума додаткових інвестицій.

Провівши розрахунок по сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в динаміці за 2008-2012 рр. ми отримали такі результати: $E = (8493 -$

3734,8) / 493,6 = 9,64 грн. Це означає, що при збільшенні обсягу інвестицій на 1 грн в сільське господарство збільшується обсяг валової продукції на 9,64 грн на кожен вкладений гривню інвестицій.

Закономірності ринкової економіки вимагають направлення інвестицій в ті галузі, де забезпечується найбільший прибуток в розрахунку на одиницю вкладень і де строк їх окупності найкоротший. В умовах кризи здійснюється перехід капіталу в інші галузі і виправити цю ситуацію ринкова економіка не в силах.

У 2012 р. приріст прямих іноземних інвестицій в сільське господарство України досяг 5,6 млн. дол. США. За п'ять років в Черкаській області обсяг прямих іноземних інвестицій у сільське господарство зріс в 1,1 раза, або на 2,8 млн. дол. США і становить 27,1 млн. дол. США, а по Україні в 1,7 раза, або на 309,5 млн. дол. США і досяг 736,3 млн. дол. США. В 2012 році питома вага прямих іноземних інвестицій в галузь сільського господарства Черкащини наблизилася до 3,7 % від загального обсягу по країні в цілому (табл.2).

Таблиця 2.

Прямі іноземні інвестиції у сільське господарство (на кінець року)					
Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Україна					
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	426,8	521,3	680,4	730,7	736,3
Приріст за рік, млн. дол. США	-	94,5	159,1	50,3	5,6
Темпи приросту, %	-	22,1	30,5	7,4	0,8
Черкаська область					
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	24,3	28,9	19,0	23,9	27,1
Приріст за рік, млн. дол. США	-	4,6	-9,9	4,9	3,2
Темпи приросту, %	-	18,9	-34,3	25,8	13,4

Серед регіонів України у рейтингу за залученням інвестицій Черкаська область посідає 16 місце. Коло країн інвесторів, які працюють з Черкащиною, з кожним роком розширюється: з 24 країн (на початок 1998р.) до 40 країн (на початок 2012 року).

Загальний стан економіки, податкова та фінансово-кредитна політика держави, рівень інфляції, стимулювання імпорту, відтермінування сплати мита на імпортні матеріали, стимулювання експорту, пом'якшення оподаткування доходів від експорту, відшкодування мита є основними методами стимулювання інвестиційної діяльності в галузях АПК [1].

Вихід АПК із кризового стану, незважаючи на всю складність ситуації, можливий, у першу чергу, за рахунок власних сил і засобів. Низька інвестиційна привабливість АПК для іноземних інвесторів, на нашу думку, зумовлена рядом причин:

- нестабільність розвитку економіки, економічна й фінансова криза, слабка виконавська дисципліна;
- відсутність твердих гарантій захисту майна і власних доходів від бюрократичної сваволі й злочинності;
- тільки 2% іноземних інвестицій йде на придбання акцій агропромислових підприємств через нерозвиненість фондового ринку й низької ефективності агробізнесу.

Для подолання цих недоліків має бути сформована нова доктрина інвестиційної діяльності, орієнтована на вітчизняного інвестора й мобілізацію внутрішніх джерел інвестування. Необхідно забезпечити правові засади повноцінного функціонування ринку землі як важливого фактора підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та поліпшення умов залучення інвестицій в аграрний сектор, розробити наукові основи структурної та інвестиційної політики, визначити основні її напрями з метою розвитку регіонів, вдосконалити податкове законодавство, адаптувати його до вимог СОТ та інших міжнародних організацій, членом яких Україна є чи планує стати [1].

Нарощування капіталовкладень поліпшує економічну ситуацію лише за умови дотримання балансу між попитом та пропозицією, порушення якого призводить до непередбачуваних інфляційних сплесків і зниження ділової активності у перспективі. Інакше кажучи, саме по собі інвестування у створення матеріально-технічної бази виробництва ще не є незаперечною передумовою для позитивного економічного зростання, а тим більше – для розвитку[3].

Незважаючи на всі вади, потік іноземних інвестицій сьогодні збільшується. Це зумовлено такими чинниками:

- прагненням закріпитися на перспективному ринку збуту України;
- прагнення одержувати прибуток на довгостроковій основі;
- прагненням отримати доступ до порівняно дешевих джерел сировини та ресурсів, що підвищує конкурентоспроможність продукції;
- прагненням використовувати відносно дешеву та кваліфіковану робочу силу як важливий чинник зниження собівартості продукції [2].

Ефективність виробничо-фінансової діяльності аграрних формувань в значній мірі залежить від спеціалізації даних підприємств. Тому сільськогосподарські підприємства Черкащини були згруповані за виробничим напрямом. В процесі аналізу було виявлено, що в даний період вже сформувалося п'ять основних типів спеціалізації сільськогосподарських підприємств, а також 19 % від загальної кількості – багатогалузеві (рис.3).

Найбільшу питому вагу (50,7%) в загальній чисельності сільськогосподарських підприємств займають формування, які спеціалізуються на виробництві зерна. В таких підприємствах від реалізації зерна одержується в середньому 56,3% грошових надходжень.

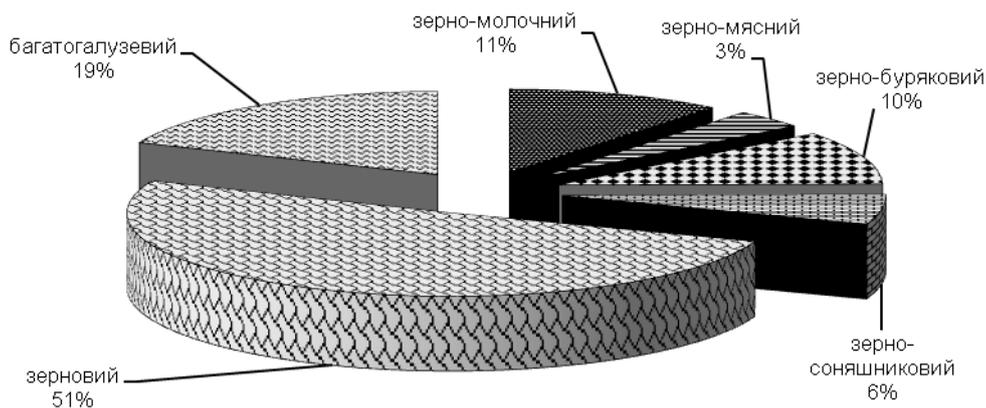

Рис. 3. Структура сільськогосподарських підприємств Черкащини за типами спеціалізації

Основні середні показники для кожного типу спеціалізації сільськогосподарських товариств наведені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Інвестування різних типів спеціалізації сільськогосподарських підприємств Черкаської області в 2012 р. (в середньому на підприємство) [2]

Тип спеціалізації	Основні засоби на 1 га с.-г. угідь, грн.	Інвестиції			Прибуток (збиток) на 1 га, грн.	Рівень рентабельності (збитковості) основної діяльності, %
		в середньому на 1 господарство, тис. грн.	на 1 га с.-г. угідь, грн.	на 1 с.-г. працівника, грн.		
зерно-молочний	3676	784,2	244,4	5,4	208,2	11,6
зерно-м'ясний	3838	691,2	384	7,5	-192,8	-9,2
зерно-буряковий	2048	1540	523	16,3	299,3	14,5
зерно-соняшниковий	5268	519,7	466,6	6,1	909,9	10
зерновий	3539	469,6	237,8	6,6	93,1	4,6
багатогалузеві	3311	722,3	335,6	6,0	35,9	2,9

Як бачимо, найбільше інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь припадає на підприємства, що відносяться до зерно-бурякового та зерно-соняшникового типу спеціалізації відповідно - 523 та 467 тис. грн. Пшениця, цукрові буряки, соняшник є стратегічними культурами, що вирощуються на території Черкаської області. По цих культурах Черкащина отримує значно вищу урожайність, ніж в середньому по Україні. В 2012 році урожайність цукрових

буряків була на 41 ц/га, зернових на 20,1ц/га, а соняшнику на 10,2 ц/га більша, ніж в середньому по Україні. У 2012 році серед регіонів України Черкащина зайняла 1 місце по урожайності зернових культур та соняшнику та 3 місце - по цукровим бурякам. Такому рейтингу сприяє, в першу чергу, наявність в Черкаській області чорноземів та сприятливий клімат, тому не дивно, що найбільше інвестицій припадає саме на ці два типи спеціалізації аграрних формувань.

Стосовно господарств зерно-молочного і зерно-м'ясного типу спеціалізації слід відмітити, що в зв'язку із скрутним становищем в галузі тваринництва, сюди залучено менше інвестицій, ніж в господарства попередніх типів спеціалізації. Тому, на підприємства зерно-молочного типу спеціалізації припадає 244,4 грн на 1 га сільськогосподарських угідь, а на зерно-м'ясні господарства – 384 грн в той час, як в зерно-бурякового типу 523 грн/ га.

Рівень рентабельності підприємств за типами спеціалізації також досить різноманітний. Розмір інвестицій безпосередньо віддзеркалюється на прибутковості підприємств. Так найвища рентабельність спостерігається в підприємствах зерно-бурякового та зерно-молочного типів спеціалізації – 14,5% та 11,6% відповідно. Серед усіх типів спеціалізації, збитковими виявилися зерно-м'ясні господарства – 9,2%.

Також суттєво відрізняються за розмірами інвестицій сільськогосподарські підприємства різних районів області. Проаналізувавши розподіл капіталовкладень в сільськогосподарські підприємства кожного району Черкащини, необхідно зазначити, що він є досить різноманітний. Так, найбільше інвестицій було спрямовано в господарства Черкаського району. У 2012р. цей показник в середньому становив 10,6 млн. дол. США, з яких 99% спрямовано в основний капітал, 111 тис. грн. – на капітальний ремонт, 95 тис. грн. - на формування основного стада.

В сучасних умовах господарювання інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств повинна бути спрямована як на досягнення високого рівня віддачі вкладень, так і на підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Ефективність функціонування АПК значною мірою залежить від інтенсивності розвитку аграрного сектора, він має бути пріоритетною галуззю для капітальних інвестицій з-поміж інших, оскільки є основним виробником продуктів харчування та сировини. Однак нині, на жаль, аграрний сектор має низькі потенційні можливості розвитку: він є малопривабливим для іноземних інвесторів унаслідок відсутності до 2000 року реальних ринкових перетворень у галузі.

Дослідження впливу рівня інвестицій на розмір прибутку в сільськогосподарських підприємствах різних виробничих типів Черкаської області проводилося за допомогою кореляційного аналізу. Для цього за результативну ознаку було взято розмір прибутку отриманого на 1 га сільськогосподарських угідь, грн. (y_x), а за фактори впливу на результативну ознаку:

(x_1) - інвестицій на 1 сільськогосподарського працівника, грн.;

(x_2) - основні засоби на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.;

(x_3) - сільськогосподарських угідь на 1 працівника, га.

В господарствах зерно-молочного типу спеціалізації між прибутком на 1 га сільськогосподарських угідь (y) та встановленими факторами має місце функціональний зв'язок, який описується кореляційним рівнянням:

$$y_{(x)} = -48,9 + 5,8 x_1 + 54,4 x_2 + 1,4 x_3$$

Коефіцієнт множинної кореляції становить $R = 0,51$, що вказує на щільність зв'язку між результативною та факторними ознаками.

Із кореляційної залежності видно, що в підприємствах даного типу спеціалізації зростання інвестицій на працівника на 1 грн. приводить до збільшення прибутку на 5,8 грн, на 1 га сільськогосподарських угідь, а при підвищенні фондозабезпеченості на 1 грн. прибуток з гектара сільськогосподарських угідь збільшиться на 54,4 грн. Зростання навантаження сільськогосподарських угідь на 1 працівника на 1 га призводить до збільшення прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь на 1,4 грн.

В господарствах зерно-м'ясного типу спеціалізації кореляційний зв'язок між прибутком з 1 га сільськогосподарських угідь та відібраними факторами описується кореляційно - регресійною моделлю:

$$y_{(x)} = 175,3 + 4,1x_1 - 54,8x_2 + 7,0x_3, \quad R = 0,64$$

Що стосується підприємств зерно-бурякового типу спеціалізації, то кореляційний зв'язок описується рівнянням такого вигляду:

$$y_{(x)} = -141,5 + 4,2 x_1 + 128,8 x_2 + 2,2x_3 \quad R = 0,52$$

Господарства зернового типу спеціалізації, в ході кореляційного аналізу мали рівняння такого вигляду:

$$y_{(x)} = 234,5 + 2,1x_1 - 34,9x_2 - 0,6x_3 \quad R = 0,42$$

Проведений кореляційно-регресійний аналіз показує, що в сільськогосподарських підприємствах різних типів спеціалізації при збільшенні інвестицій у виробництво, що відображається певним чином через їх суму на працівника, призводить до зростання прибутку отриманого з гектара сільськогосподарських угідь. Найбільшу суму прибутку з гектара від вкладених інвестицій можуть отримати сільськогосподарські підприємства зерно-молочного, зерно - м'ясного та зерно-бурякового типу спеціалізації.

Для зберігання та переробки сільськогосподарської продукції на території Черкаської області діють: 20 овочесховищ, з них 2 введено в дію, а саме – у ФГ «Промінь» с. Здобуток Жовтня (вартістю 2 млн. грн.) та ФГ «Фенікс» с. Шаулиха Тальнівського району (вартістю 1,5 млн. грн.), загальною площею 760 кв.м. та потужністю 455 тонн; 34 об'єкти для зберігання зерна, з яких введено в експлуатацію 2 зернових склади – в Монастирищенському (вартістю 15 млн. грн.) та Корсунь-Шевченківському районах (16 млн. грн.), загальною потужністю 60 тис. тонн.

Передбачається збільшення потужностей заводу НВК ТОВ «Фрея-Агро» м. Городище (вартість 3 млн. грн.) до 50 тис. тонн органо-мінеральних добрив та 6 тис. тонн фізіологічно активних препаратів виробництва щороку; будівництво кукурудзяно-калібрувального заводу ТОВ «Монсанто Україна» та ство-

рення технологічно-учбового центру для демонстрації новітніх технологій виробництва (вартість об'єкта 100-150 млн. доларів).

В області на промисловій основі виробляється 100 відсотків м'яса курей-бройлерів, яєць та 40 відсотків молока. Приріст виробництва м'яса птиці досягнуто завдяки переведенню на нові технології потужностей птахофабрики «Перемога Нова» та будівництва потужної птахофабрики у Канівському районі.

Разом з тим, спостерігається збільшення виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. Триває будівництво нових та реконструкція діючих тваринницьких ферм із встановленням сучасного доїльного обладнання. Це дозволяє економити не лише матеріальні ресурси, а й суттєво підвищувати якість молока. Введення в дію молочних комплексів ПП «Плешкані» Золотоніського району, корпорації «Украгротех» Христинівського району, СТОВ «Агроко» Чорнобаївського району сприяло збільшенню виробництва молока на промисловій основі майже на 20 тис. тонн. Сума інвестицій у реконструкцію та добудову молочних комплексів за два роки склала майже 50 мільйонів гривень.

У Маньківському районі в СТОВ «Кищенці» проводиться реконструкція та добудова молочного комплексу потужністю 4000 корів з новою технологією виробництва молока. Завдяки введенню в дію свинокомплексів у СТОВ «Валява» Городищенського району, ТОВ СП «Золотоніський», СТОВ «Золотоніський бекон» збільшено виробництво свинини на 15 тисяч тонн. Інвестиції в галузь свинарства склали більше 100 мільйонів гривень.

Основою розвитку галузі тваринництва є міцна племінна база, яка створювалася протягом багатьох років з використанням вітчизняної та зарубіжної селекції, зокрема, в молочному скотарстві, що сприяло створенню української червоно-рябої та чорно-рябої порід молочного напрямку продуктивності.

У свинарстві та птахівництві розводяться інтенсивні породи, гібриди та кроси вітчизняної та зарубіжної селекції. Це дасть змогу значно підвищити продуктивність та забезпечити ринок високоякісною продукцією тваринництва, яка користується попитом. Завдяки введенню в дію нових виробничих потужностей та запровадження сучасних технологій виробництва зберігається позитивна тенденція в розвитку галузі.

Висновки. Одним з безперечних критеріїв, що засвідчує поживлення економічних процесів в регіоні, є активізація інвестиційної діяльності. За останні роки інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств Черкащини значно покращилась, що відповідно позитивно відобразилось на загальних показниках діяльності сільськогосподарських підприємств регіону.

З проведених розрахунків за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, виявлено, що найбільш ефективно використовуються інвестиції в сільськогосподарських підприємствах зерно-молочного, зерно - м'ясного та зерно-бурякового типу спеціалізації Черкаської області.

Раціональне використання інвестицій збільшує ефективність виробництва сільськогосподарських підприємств. В той же час кожне сільськогосподарське підприємство повинно шукати шляхи по залученню як зовнішніх, так і внутрі-

шніх інвестицій для налагодження своєї діяльності, а також вміти їх ефективно використовувати.

Література:

1. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П. Т. Саблук // Економіка АПК. - 2009. - №11. – С. 4-12.
2. Уланчук В. С., Жарун О. В. Формування інвестиційного клімату регіону /Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Науковий збірник / За ред. І.Г. Ткачук. - Івано - Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. – Вип. III. – Т2. – с.200-205.
3. Федоренко В. Інвестиції та економіка України / В. Федоренко // Економіка України. – 2011. - №10. – с. 12-16.
4. Чернишова Л. О. Особливості залучення та стимулювання іноземного інвестування в Україні / Л. О. Чернишова, В. В. Сазанова // Бізнес Інформ. – 2013. - № 2. – С. 87-90
5. Шик Л. М. Стан іноземного інвестування в Україну: проблеми та шляхи їх вирішення / Л. М. Шик, Н. Є. Скоробогатова // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. - № 3 (7). – С. 217-224.

УДК 330.142.211

Мустеца І. В.

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

ОЦІНКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Дослідження оцінки основних засобів підприємств готельного господарства. Було встановлено використання різних методів оцінки в системі кругообігу основних засобів готелю. Визначена перевага справедливої вартості при оцінці основних засобів.

Ключові слова: основні засоби, оцінка основних засобів, первісна вартість, справедлива вартість, теперішня вартість, амортизаційна вартість, ліквідаційна вартість.

Мустеца И. В. Оценка основных средств предприятий гостиничного хозяйства/ Черновицкий торгово-экономический институт, Украина, Черновцы.

Исследование оценки основных средств предприятий гостиничного хозяйства. Было установлено использование разных методов оценки в системе круговорота основных средств гостиницы. Определенное преимущество справедливой стоимости при оценке основных средств.

Ключевые слова: основные средства, оценка основных средств, первобытная стоимость, справедливая стоимость, нынешняя стоимость, амортизационная стоимость, ликвидационная стоимость.

Mustetsa I. V. An estimation of the fixed assets of enterprises of hotel economy/ Chernivtsi trade and economic institute, Ukraine, Chernivtsi.

Research of estimation of the fixed assets of enterprises of hotel economy. The use of different methods of estimation was set in the system of rotation of the fixed assets of hotel. Certain advantage of fair value is at the estimation of the fixed assets.

Keywords: the fixed assets, estimation of the fixed assets, primitive cost, fair value, present cost, depreciation cost, liquidating value.

Вступ. Умовою визнання об'єктів основних засобів активами є можливість достовірної оцінки їх вартості. Оцінка основних засобів – це визначення вартості основних засобів підприємства для цілей обліку й аналізу, економічних розрахунків і прогнозів. У бухгалтерському обліку основні засоби регулює Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [1].

Загалом оцінка охоплює всі бухгалтерські процеси, а оцінка основних засобів у бухгалтерського обліку досліджувалась науковцями: Н. М. Малюгою, Л. Г. Ловінською,

В. Г. Козаком, О. В. Стрибулем, С. Ф. Головим М. І. Кутером, [2, с.27; 3, с. 122–153; 4, с. 117; 5, с. 185; 6, с. 3; 7].

Масштабне дослідження оцінки як елемента методу бухгалтерського обліку проводилося Н. М. Малюгою. В її працях розглядається розвиток уявлень про оцінку, наукові суперечності концепції оцінки за собівартістю та ринковими цінами [2, с.27]. Л.Г. Ловінська критикує види оцінок, що застосовуються для обліку основних засобів [3, с.122–153]. Не висвітленими у науковій літературі залишаються наслідки застосування необґрунтованих оцінок основних засобів для достовірності показників фінансової та статистичної звітності.

Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби», для обліку операцій з основними засобами застосовують шість різновидів вартості:

- первісна вартість – це історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів;
- вартість, яка амортизується, – первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості;
- ліквідаційна вартість – це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією);
- залишкова вартість – визначення в стандартах не наведено;
- переоцінена вартість – вартість необоротних активів після їх переоцінки;

- справедлива вартість – це сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [1].

Особливості формування операційної вартості основних засобів характеризуються специфікою циклу їх вартісного кругообігу, що складається із трьох основних етапів.

На першому етапі сформовані готельним господарством основні засоби в процесі свого використання та зносу переносять свою вартість на готельну послугу. Цей процес здійснюється протягом багатьох операційних циклів та триває до повного зношування окремих видів необоротних операційних активів.

На другому етапі в процесі реалізації готельної послуги знос основних засобів накопичується на підприємстві у формі амортизаційного фонду.

На третьому етапі засоби амортизаційного фонду як частина власних фінансових ресурсів готельного господарства направляється на відтворення діючих (поточний і капітальний ремонт) або придбання аналогічних нових видів (інвестиції) необоротних операційних активів.

З врахуванням особливостей вартісного кругообігу основних засобів будується процес управління цими видами довгострокових активів, метою якого є забезпечення своєчасного їх оновлення та підвищення ефективності їх використання.

Визначивши операційну вартість необоротних активів, слід здійснити оцінку корисності для конкретного суб'єкта господарювання. Принцип корисності, на якому ґрунтується така оцінка, полягає в тому, що будь-який актив має вартість лише в тому випадку, якщо він корисний суб'єкту господарювання в процесі операційної діяльності для реалізації певної функції.

Розглядаючи інвестиційну вартість, слід зазначити, що це оцінка реального інвестиційного проекту, окремих видів основних засобів з урахуванням очікуваного рівня дохідності, ризику, ліквідності та інших показників їх інвестиційної привабливості для конкретного інвестора.

Більшість економістів сходяться на думці, що при оцінці основних засобів в умовах інфляційних процесів застосування первісної вартості може привести до негативних наслідків. Навіть за умов незмінних цін, потенціал основних засобів не залишається незмінним, оскільки скорочується строк їхньої служби, вони стають морально застарілими. Основні засоби, які придбані в різний час та мають однакові характеристики будуть мати різну вартість. А проведення постійних переоцінок збільшує витрати підприємства, що в кінцевому результаті впливає на фінансовий результат готельного господарства.

В.Г. Козак зазначає, що не існує такої оцінки, яка б задовольнила вимоги усіх користувачів фінансової звітності. Оцінка ж основних засобів за справедливою вартістю дає змогу відносно точно показати (визначити) майнове становище підприємства [4, с. 117]. О.В. Стрибуль стверджує, що оцінка за справедливою вартістю дає можливість оцінити перспективи підприємства в

подальшому розвитку [5, с. 185]. До того ж найбільш розвинені системи бухгалтерського обліку МСБО та US GAAP орієнтовані на широке застосування оцінки активів саме за справедливою вартістю. Тому рекомендуємо застосування справедливої вартості при оцінці основних засобів, що дає можливість точніше оцінювати поточний стан основних засобів на підприємстві та визначати перспективи їх подальшого використання.

Гармонізація системи бухгалтерського обліку в Україні з міжнародними стандартами привела до відповідного застосування справедливої вартості у національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку. Проте на практиці визначення справедливої вартості пов'язане з певними труднощами, оскільки МСФЗ та національні положення (стандарти) містять лише загальні орієнтири щодо справедливої вартості відповідних активів і зобов'язань. Тому тенденція поширення оцінки за справедливою вартістю по-різному сприймається як у розвинених країнах, так і в країнах з перехідною економікою [6, с. 3].

Застосування справедливої вартості в умовах ринків, що тільки зароджуються, пов'язане з певними труднощами та висуває нові вимоги до якості обліку й аналізу. М.І. Кутер вважає, що облік оцінки за справедливою вартістю – це одна із основних теоретичних і практичних проблем ХХІ століття [7].

Висновки.

1. Застосування поняття справедливої вартості основних засобів готельних господарств є необхідним і перспективним. Однак розбіжності в підходах до тлумачення цього поняття, обумовлені насамперед відсутністю єдиної чіткої класифікації оцінок, які застосовують у бухгалтерському обліку, та різноманітністю видів оцінок, що вживаються у тексті Міжнародних стандартів фінансової звітності, потребують подальших досліджень.
2. В обліку основних засобів повинні застосовуватись методи оцінки, які упереджують занижені оцінки зобов'язань та витрат і завищені оцінки активів та доходів підприємства.
3. Якщо вартість об'єкта основних засобів, згідно з якою він відображається в обліку, відрізняється від його реальної вартості, то вартість таких основних засобів необхідно у будь-якому разі привести у відповідність з їх справедливою вартістю.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затв. наказом Міністерства України від 27.04.2000 р. №92 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Малюга Н. М. Оцінка в бухгалтерському обліку: розвиток уявлень / Н. М. Малюга // Вісник ЖІТІ. Економічні науки. – 1998. – №7. – С.23–32.
3. Ловінська Л. Г. Підходи до класифікації оцінок, що використовуються в бухгалтерському обліку / Л. Г. Ловінська // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць. – Спецвипуск. – К., 2006. – С.239–249.

4. Козак В. Г. Визнання та оцінка основних засобів / В. Г. Козак // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 23-24 квітня 2010 р., м. Тернопіль. – Тернопіль: ТДЕУ, 2010. – С.117–118.
5. Стрибуль О. В. Об'єктивна оцінка основних засобів як база для нарахування амортизації / О. В. Стрибуль // Теорії мікро- і макроекономіки. – Академія муніципального управління. – Київ, 2009. – №33. – С.183–188.
6. Голов С. Ф. Справедлива вартість та її місце в системі оцінок бухгалтерського обліку / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №4. – С.3–18.
7. Кутер М. И. Теория и принципы бухгалтерского учета: учеб. пособие / М. И. Кутер. – М.: Финансы и статистика, Экспертное бюро, 2000. – С.58.

УДК:659.113

кандидат економічних наук, Руда Т. В., Неліпович О. В.

Державний науково-дослідний інститут митної справи

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МИТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ РЕ- ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Визначено сутність та систематизовано теоретичні підходи до трактування категорії „митні послуги”, проаналізовано їх структуру та окреслено фактори, що впливають на якість надання митних послуг. Особливу увагу приділено визначенню факторів, що впливають на якість надання митних послуг. Предметом дослідження є митні послуги, якість їх надання. У ході дослідження використано методи аналізу, синтезу. Метою дослідження є систематизація трактувань поняття „митні послуги”, аналіз їх структури та факторів, що впливають на якість надання митних послуг. Таким чином, за результатами дослідження запропоновано авторське визначення поняття „митні послуги”, удосконалено їх структуру та узагальнено фактори, що впливають на якість митних послуг.

Ключові слова: митні послуги, митний сервіс, структура митної послуги, показники оцінювання якості митних послуг, фактори, що впливають на якість митних послуг.

Руда Т. В., Неліпович О. В. Сущность и значение таможенных услуг в условиях реформирования таможенного дела в Украине / Государственный научно - исследовательский институт таможенного дела, Украина, Хмельницкий

Определена сущность и систематизированы теоретические подходы к трактовке категории „таможенные услуги”, проанализировано их структуру и намечены факторы, влияющие на качество предоставления таможенных услуг. Особое внимание уделено определению факторов, влияющих на качество предоставления таможенных услуг. Предметом исследования являются таможенные услуги, качество их предоставления. В ходе исследования использо-

вані методи аналізу, синтезу. Цілью дослідження є систематизація трактувань поняття „таможенні послуги”, аналіз їх структури та факторів, які впливають на якість надання таможених послуг. Таким чином, на основі результатів дослідження запропоновано авторське визначення поняття „таможенні послуги”, удосконалено їх структуру та обобщено фактори, які впливають на якість надання таможених послуг.

Ruda T., Nelipovich O. The nature and significance of customs services in the context of reforming the Ukrainian customs / State research institute of customs, Ukraine, Khmelnytsky

Essence and systematized theoretical approaches to the interpretation of the category „Customs Service”, analyzed their structure and outlines the factors affecting the quality of customs services. Particular attention is given to the factors that influence the quality of customs services. The object of study is the customs service, the quality of their provision. The study used methods of analysis, synthesis. The aim of the study is to systematize interpretations of the concept „custom services” analysis of their structure and the factors that affect the quality of customs services. Thus, the results of research the author's definition of „custom services” improved their structure and summarizes the factors affecting the quality of customs services.

Keywords: customs services, customs services structure, performance evaluation of quality of customs services, the factors affecting the quality of customs services.

Вступ. В умовах євроінтеграції особливої актуальності набуває питання формування позитивного економічного, в тому числі й митного іміджу України. А це, у свою чергу, обумовлює необхідність підвищення якості митних послуг. Сьогодні митниця виступає посередником між державою та учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Вона є своєрідною візитною карткою країни і саме від ефективності та „прозорості” діалогу між зазначеними сторонами, а також якості наданих митних послуг залежить економічна та митна безпека країни.

Дослідженням питань митних послуг та підвищенню їх якості присвячені роботи як вітчизняних, так і закордонних дослідників, зокрема: Старкової О. А., Елової Г. В., Кокоріної М. В., Єрмолова І. С., Діанової В. Ю., Петруні В. Ю., Єршова А. Д., Долі А. Н. та ін.

Незважаючи на низку публікацій, поза увагою дослідників залишаються питання однозначності трактування категорії „митні послуги”, узагальнення факторів впливу на якість митних послуг, формування системи управління якістю надання митних послуг.

Мета і завдання. Метою написання статті є систематизація трактувань поняття „митні послуги”, аналіз їх структури та факторів, що впливають на якість надання митних послуг. До основних завдань належать: систематизувати теоретичні підходи до визначення поняття „митні послуги”, запропонувати авторське визначення даної категорії; дослідити відмінність між категоріями „митні послуги” та „сервіс”; проаналізувати структуру митної послуги, визна-

чити параметри оцінювання їх якості та окреслити фактори, що на неї впливають.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи теоретичні підходи до визначення сутності поняття „митні послуги”, слід зазначити, що на сьогодні не вироблено єдиного підходу до трактування даної категорії. В узагальненому вигляді їх наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення сутності поняття „митні послуги”

Автор	Визначення категорії
Старкова О. А.	Митні послуги - сукупність дій, що здійснюються митними органами і особами, які здійснюють діяльність у сфері митної справи, з метою забезпечення переміщення товарів і транспортних засобів через митні кордони держав від продавця до покупця відповідно до вимог цих держав.
Єрмілов І. С.	Митні послуги – це специфічний вид діяльності, направленої на сприяння у здійсненні зовнішньоторговельних операцій. Митні послуги – це сприяння учасникам зовнішньоекономічної діяльності у здійсненні експортно-імпортних операцій.
Петруня В. Ю.	Митні послуги – це послуги суспільству, які надаються під замовлення і відповідний контроль з боку держави.
Діанова В. Ю.	Митні послуги – послуги особливого виду, пов’язані із захистом економічної безпеки держави, із забезпеченням інтересів національної економіки.
Митний кодекс України	Митні послуги – здійснення суб’єктом господарювання, якому відповідно до цього Кодексу надано дозвіл на провадження певного виду господарської діяльності, операцій з товарами, що перебувають під митним контролем, на підставі договору з власником цих товарів або уповноваженою ним особою

Джерело: узагальнено автором на основі [1, 2, 3]

Таким чином, митні послуги є результатом діяльності органів митного контролю, тобто митною діяльністю, особливістю якої на відмінно від інших послуг є її загальнообов’язковий, системний характер для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Окрім того, в літературі досить часто поряд із поняттям „митні послуги” використовується й термін „сервіс”. На думку Єршова А. Д., Долі А. Н. у випадку, коли митні послуги не отримують матеріального вираження (митного продукту) їх називають митним сервісом [4]. На нашу ж думку, під митним сервісом слід розуміти комплекс митних послуг, спрямований на

задоволення потреб учасників зовнішньоекономічної діяльності. Таким чином, митний сервіс є ширшим поняттям, ніж митна послуга і включає потребу, діяльність та власне митні послуги.

Досить актуальним є й питання дослідження структури митних послуг. В узагальненому вигляді її представлено на рис.1.

Усі митні послуги, як правило, поділяють на ті, що надаються органами митного контролю та особами, які здійснюють діяльність у сфері митної справи. Перша група включає приблизно 25 видів послуг, серед яких найважливішими є: здійснення митного оформлення товарів та транспортних засобів, здійснення митного контролю, дотримання вітчизняного законодавства у сфері митної справи, зберігання товарів, стягнення податків, митних зборів та ін..

Рис.1. Структура митної послуги

Специфікою митних послуг є те, що їх якість значною мірою визначає рівень цивілізованості, „прозорості” й ефективності митної справи країни, а, отже, є й одним із визначальних елементів економічної безпеки країни.

Оцінювання якості митних послуг здійснюється за такими напрямками:

- оцінювання якості результатів діяльності;
- оцінювання якості технологій (процедур) формування результатів;
- оцінювання якості праці персоналу при здійсненні посадових обов'язків.

Окрім того, з метою оцінювання якості митних послуг доцільно враховувати:

- ступінь дотримання митного законодавства;
- достовірність результатів митного контролю;
- рівень попередження та недопущення контрабанди і порушення митних правил;

- динаміку надходжень до державного бюджету від здійснення митної справи.

Виходячи із цього, якість митної політики доцільно оцінювати шляхом порівняння досягнутих макроекономічних показників із їх плановими значеннями, зокрема, таких, як:

- надходження до бюджету від зовнішньої торгівлі;
- темпи економічного зростання країни і динаміка обсягів національного виробництва;
- динаміка та структура основного капіталу;
- питома вага в експорті продукції високих технологій;
- рівень доходів населення;
- зайнятість населення і рівень безробіття;
- стан платіжного балансу й розмір дефіциту бюджету;
- динаміка (індекс) цін на споживчі товари та послуги;
- індекс конкурентоспроможності країни [5].

Серед основних факторів, що безпосередньо впливають на якість надання митних послуг доцільно виділити наступні, зокрема:

- якість праці персоналу органів митного контролю і осіб, що здійснюють діяльність у сфері митної справи;
- якість нормативного забезпечення діяльності митних органів і осіб, що здійснюють діяльність у сфері митної справи;
- якість матеріально-технічного й інформаційного (програмного) забезпечення діяльності органів митного контролю і осіб, що здійснюють діяльність у сфері митної справи;
- якість інформаційного забезпечення учасників зовнішньоекономічної діяльності [5].

Аналізуючи вплив зазначених факторів, слід зазначити, що в умовах реформування митної та податкової служб і створення на їх базі Міністерства доходів і зборів України значною мірою підвищується ризик зниження якості надання митних послуг. В першу чергу, це обумовлено значним скороченням чисельності працівників зазначених сфер. Таким чином, відсутність впевненості у завтрашньому дні продукує підвищення рівня хабарництва і, як наслідок, каталізує порушення вітчизняного митного законодавства. Поряд із цим, зростає роль митних брокерів, які суттєво спрощують процедури митного оформлення.

Намагання інтегрувати нормативно-правове забезпечення митної справи у податкову базу також обумовлює виникнення як юридичних, так, і економічних колізій, що безумовно знижує ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

З метою забезпечення цілодобового контролю якості митних і податкових послуг Міндоходів створено Моніторинговий центр, основною функцією якого є внутрішній контроль за якістю обслуговування платників у сервісних центрах і на митних постах. Окрім того, одним із нововведень Міністерства доходів і зборів України є побудова автоматизованої митниці майбутнього, де рішення

про пропуск транспортних засобів буде прийматися повністю автоматизовано, що дасть можливість виключити вплив людського фактора.

Як уже зазначалось, ще одним фактором, що суттєво впливає на якість надання митних послуг є інформаційне забезпечення учасників зовнішньоекономічної діяльності. Політична нестабільність в країні та невизначеність зовнішньоекономічного курсу обумовлює виникнення низки проблем при здійсненні зовнішньоекономічних операцій. Поглиблює кризу й суперечливість нормативно-правових актів у даній сфері. Все це обумовлює зниження інвестиційної привабливості України.

Надання митних послуг неналежної якості може обумовити виникнення низки проблем, зокрема, спричинити зниження конкурентоспроможності країни, погіршення інвестиційного клімату та умов бізнес-середовища для учасників зовнішньоекономічної діяльності, скорочення надходжень до державного бюджету від здійснення митних операцій, надходження контрабандних товарів.

Висновки. Таким чином, з метою забезпечення якісного надання митних послуг в Україні доцільним є визначення єдиних вимог (стандартів) якості цих послуг, вироблення чітких, „прозорих” митних правил та створення умов для їх виконання. Окрім того, особливу увагу слід звернути на рівень кваліфікації та вмотивованості працівників митної справи, які сьогодні виступають одним із найбільш вагомих елементів механізму реалізації митної справи в Україні.

Узагальнюючи все вище наведене, доцільно зазначити про те, що митні послуги є одним із елементів системи забезпечення економічної безпеки країни і можуть виступати каталізатором покращення умов вітчизняного бізнес-середовища у напрямі здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Література:

1. Ермилов И. С. Повышение качества таможенных услуг: автореф. дис. / специальность 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством: (13 – стандартизация и управление качеством продукции): автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / И. С. Ермилов. – Саратов, 2011.
2. Петруня В. Ю. Економічна глобалізація: вплив на бізнес та суб'єктів надання митних послуг в контексті маркетингового управління / В. Ю. Петруня // Вісник Академії митної служби України. – 2011. – № 1. – С. 71–78.
3. Митний кодекс України: навч.-метод. посіб. / Заг. редакція М. Я. Азарова. – К.: Державна митна служба України, 2012. – 872 с.
4. Ершов А. Д. Формирование таможенных услуг во внешнеэкономической деятельности / А. Д. Ершов, А. Н. Доля [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.tam-zap.ru/n_1_23_2005/Ershov.htm
5. Старкова О. А. Управление качеством таможенных услуг: автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.05 Саратов, 2007 195 с. РГБ ОД, 61:07-8/2082.

УДК 65.012.8

кандидат економічних наук, доцент, Сватюк О. Р.

Інститут права, психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ

**ПІДПРИЄМНИЦТВО У ВНУТРІШНЬО-КОРПОРАТИВНОМУ
ГОСПОДАРЮВАННІ**

Проаналізовано внутрішньо-корпоративну структуру управління корпораціями, яка базується на законодавчих обов'язкових нормах та ряді пов'язаних між собою положеннях, що стосуються тих чи інших відносин учасників і різних сторін виробничо-господарського господарювання.

Ключові слова: корпорація, внутрішньо-корпоративне господарювання, фактори впливу.

Сватюк О. Р. Предпринимательство во внутрикorporативном хозяйствовании / Львовский государственный университет внутренних дел, г. Львов, Украина.

Проаналізовано внутрі-корпоративну структуру управління корпораціями, которая базується на законодавчих обов'язкових нормах и ряде связанных между собой положеннях, касающихся тех или иных отношений участников и различных сторон производственно-хозяйственного хозяйства. Ключевые слова: корпорація, внутрі-корпоративное хозяйствования, факторы влияния.

Svatiuk O. R. Entrepreneurship in economic management intranet / Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine.

Analyzed internal corporate governance structure corporations based on mandatory legal rules and several unrelated provisions concerning certain relationships and members of various aspects of industrial and commercial entities. Keywords: corporation, intra-corporate entities, factors of influence.

Вступ. Корпорації, як головні інституції сучасної економічної системи, оздоровлюють економічну безпеку держави, підтримують у ній дух здорової конкуренції підприємств, розвивають управлінські та підприємницькі здібності працівників, забезпечують сталий розвиток ринку загалом. Одночасно з новими формами господарювання пасивно сформувалися теоретичні конструкції щодо їхнього аналізу, інституційне та законодавче забезпечення діяльності, розвиток належної ринкової інфраструктури, суспільне ставлення до нових систем господарювання. Тому не завжди зберігався баланс в економічних системах.

Проблемними є ті питання, які для підприємництва в Україні залишаються невирішеними: визначення глобалізації та масштабів концентрації бізнесу, недопущення значної монополізації ринкової влади в руках олігархічних кланів, обмеження штучного розподілу між фінансово-промисловими групами та іншими групами з концентрованими інтересами галузей, регіонів та ринків, механізми оцінки корпорації, доцільність внутрішньо-корпоративного господа-

рювання при слабких економічних показниках, врахування експертних оцінок виконавчими органами, організація прозорої діяльності та звітності, реструктуризація корпорації, зміна організаційної структури, налагодження контактів між керівництвом корпорацій, гнучкість керівного складу. За таких умов складно говорити про значні позитивні зрушення в діяльності вітчизняного підприємництва у внутрішньо-корпоративному господарюванні.

Мета і завдання дослідження. Для сучасних корпоративних структур характерним є загострення проблем політично-економічної безпеки держави. Метою дослідження є розкриття основних чинників впливу на внутрішньо-корпоративне господарювання корпорацій та характерних їм способів дотримання нормативно-законодавчих положень.

Основними задачами внутрішньо-корпоративного господарювання корпорацій виступають: реалізація єдиної інвестиційної, маркетингової, фінансової, організаційно-соціальної політики корпорації та її відображення у внутрішній документації; гнучке оперативне управління ресурсами у рамках корпоративної структури; побудова замкнених логістичних та технологічних ланцюжків взаємозв'язків між підрозділами корпорації; централізація процесів прийняття ключових управлінських рішень, збереження єдиного контролю за організаційно-економічною діяльністю бізнес одиниць; підвищення гнучкості конкурентної позиції акціонерного товариства. Специфічними задачами корпоративних структур є об'єднання учасників різних галузей та видів діяльності у єдиний виробничо-технологічно збутовий цикл (від постачання сировини до реалізації продукції кінцевому споживачу).

Стан дослідження. Наукові дослідження за напрямом внутрішньо-корпоративного управління корпораціями відбуваються досить активно, свідченням чого є низка фундаментальних праць українських [1, 2, 3, 8] та іноземних [5, 9] науковців, удосконалення законодавчої бази [6, 7, 9].

Корпоративні структури доводять свою більшу ефективність та дієвість порівняно з підприємствами одноосібного володіння, а саме: можливість акумулювати майже необмежені засоби для збільшення інвестицій і розвитку виробництва; відокремлення капіталу - власності від функцій управління; зменшення економічних ризиків [1, с. 26]. Однак, потребують подальшого дослідження напрями і чинники впливу на формування корпоративного сектора в Україні [4, с.2], які характеризуються елементами вимушеної трансформації з метою налагодження економічних взаємозв'язків та подолання замкненості економічної системи в межах процесів інтеграції та глобалізації.

Корпорації прагнуть здійснювати активну інтеграцію зовнішніх і внутрішніх умов, налагодження контактної взаємодії між елементами середовища з метою забезпечення динамічної рівноваги і гнучкості. Основи такої взаємодії повинні відтворюватись як у внутрішній структурі корпорацій як систем, так і в зовнішній, де одне з провідних місць відводиться державі, оскільки цілісність, системний ефект сучасної економіки досягається переважно за рахунок формування ендогенних умов, факторів і механізмів економічного зростання [8, с. 14].

Виклад основних положень. За умови виправлення наявних деформацій у процесах формування вітчизняного корпоративного сектора можна буде говорити про вихід України на шлях формування нової економічної системи. З 29 квітня 2009 року набрав чинності Закон «Про акціонерні товариства» та почався відлік дворічного перехідного періоду, який було відведено для акціонерних товариств в Україні щодо впровадження ними суттєвих змін в системі корпоративного управління, а також у їхні відносини з акціонерами, кредиторами й інвесторами [7]. Виділено декілька джерел для запозичення моделей регулювання, на які орієнтувались реформатори:

- законодавство європейського співтовариства, до якого автори намагались адаптувати Закон України «Про акціонерні товариства»;
- найкраща світова практика, насамперед стандарти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Внутрішньо-корпоративна система управління - це сукупність елементів законодавчо обов'язкових норм і специфічних розроблених приписів, характерних для даної корпорації. Усі приписи перебувають в єдності, взаємозв'язку, взаємодоповнюють один одного. Дана система управління має певну структуру і повинна відображатися у документарних формах. Значна частина корпоративних підприємств застосовує ряд розроблених положень, що регламентують ті чи інші напрями управління та є основою для прийняття управлінських рішень. Внутрішньо-корпоративна структура управління має бути документально оформленою, регламентувати в більшій чи меншій степені різні сторони діяльності корпорації.

Формування внутрішньо-корпоративної системи управління залежить насамперед від власників корпорації з урахуванням наведених вище чинників і проходить етапи розробки і прийняття тими чи іншими органами управління обов'язкових документів. Основна роль у розробці такої системи повинна бути відведена реально працюючим в корпорації секретарю, менеджеру, ревізору, які відчують потреби у прийнятті тих чи інших положень та нормативів. Відповідно формування системи внутрішньо-корпоративного управління покладається на правління, як виконавчий орган. Необхідно зазначити, що така ситуація не є однозначною, оскільки досить часто саме правління може бути незацікавлене у встановленні чіткої та жорстко регламентованої системи управління, що означатиме обмеження його у своїх діях. В окремому випадку формалізацію діяльності виконавчих органів і корпорації в цілому ініціюють загальні збори або наглядова рада товариства.

Внутрішньо-корпоративні положення, які формалізовано закріплюють систему управління розробляються виконавчими органами корпорації або консалтинговими організаціями за замовленням, а затверджуються різними органами управління корпорації.

Існує ряд положень, що визначають базові засади функціонування корпорації і затверджуються, як правило, загальними зборами акціонерів. До таких положень можна віднести положення про загальні збори, про наглядову раду акціонерного товариства, про виконавчий орган, про ревізійну комісію.

Дана частина положень на практиці має обов'язково затверджуватися загальними зборами акціонерів, оскільки вони конкретизують ті питання, які є компетенцією загальних зборів. Загальними зборами можуть затверджуватися й інші положення. Ці ситуації виникають за умов значущої ролі загальних зборів, особливо якщо існує дійовий контроль. У таких випадках на збори може бути покладено право затверджувати усі внутрішньо корпоративні положення.

Частина положень, яка більшою мірою стосується оперативної діяльності, може бути покладена на наглядову раду товариства, а іноді й на виконавчий орган. Таке право надається рішенням вищого органу товариства для більш оперативного вирішення проблем і знаходить своє відображення або у статуті, або у рішеннях загальних зборів. Наглядовій раді товариства може бути надане право затверджувати положення «Про оплату праці членів правління», «Про цінні папери товариства», «Про інтелектуальну власність у товаристві», «Про комерційну таємницю» та зміни до них, оскільки в чинні положення могли бути внесені пункти, які терміново потребують коригування і не суперечать законодавству [6, 7, 9].

На правління акціонерного товариства може бути покладені право і обов'язок затверджувати і вносити зміни до положень «Про внутрішній трудовий розпорядок», «Про персонал», «Про відділи в корпорації» та ін.

Прикладом поєднання елементів аутсайдерської та інсайдерської моделей є діяльність наглядової ради. Відповідно до українського законодавства наглядова рада товариства здійснює управлінські і контролюючі функції, що притаманно німецькій та японській моделям корпоративного управління. На сьогодні недостатньо розвинений фондовий ринок України ускладнює або унеможлиблює застосування акціонерами такого інструмента, як продаж акцій, що є основою американської моделі корпоративного управління. Окремі ворожі злиття і поглинання шляхом скуповування акцій в акціонерів («біле» рейдерство), які призводять до втрати менеджерами посад, вже стали засобами тиску акціонерів на керівників товариств. Тому єдиним механізмом, що може стимулювати керівників діяти в інтересах власників капіталу, є внутрішній контроль акціонерів шляхом використання права голосу на загальних зборах та представництва в правлінні акціонерного товариства. Діяльності керівників в інтересах власників капіталу сприятиме також застосування внутрішніх положень контролю одночасно з продовженням процесу концентрації акціонерного капіталу за рахунок зменшення загальної кількості акціонерів і збільшення кількості зовнішніх акціонерів – власників великих пакетів акцій. Це є необхідною умовою для підвищення ефективності управління.

Важливо, щоб усі проекти внутрішньо нормативних документів були узгоджені з акціонерами-учасниками. Важливо знати позицію менеджменту товариства - не тільки вищого рівня, а й у відділах, діяльності яких стосується те чи інше пониження.

Прийняття положень залежить від узгодженої роботи юридичного та фінансового відділів, оскільки потрібно не допустити незаконних норм, а всі положення мають бути організаційно та економічно обґрунтованими. Особливо

це стосується положень, що регулюють трансформації в корпорації, або пов'язані зі створенням дочірніх підприємств, філій, представництв, участю в інших акціонерних товариствах. Сюди слід віднести положення, що регулюють розміри угод, які можуть укласти члени правління та його голова (такі положення регулюють значні матеріальні та фінансові потоки і тому повинні бути ретельно проаналізовані у фінансових та економічних службах). Прийняття внутрішньо-корпоративних документів супроводжується відповідними діями щодо їх реєстрації в правлінні або канцелярії. Зміна положень, їх нова редакція повинні здійснюватись тим самим органом, який прийняв ці документи, або вищестоящим органом. Про прийняті внутрішньо корпоративні документи слід сповістити акціонерів і персонал корпорації.

Отже, організаційно-економічні відносини основних учасників корпорацій більш-менш чітко регламентується законодавчими актами та в окремих випадках внутрішньо-корпоративними документами. В цілому економічна роль засновників та інших акціонерів, їх вплив на діяльність товариства чітко розписані в таких документах, як статут, положення про загальні збори акціонерів, їх представницькі органи. Іноді акціонерні товариства розробляють окремі положення про порядок роботи з акціонерами, які стосуються організаційних аспектів.

Вагомою є регламентація тих економічних відносин, що можуть суттєво вплинути на діяльність корпорації. Чіткого трактування потребують способи набуття контрольного пакета акцій і купівлі значних пакетів, оскільки в умовах вільного руху акцій на ринках цінних паперів саме акціонерне товариство може й не знати про те, що його контрольні або блокуючі пакети перейшли в інші руки. Зокрема, в Україні законодавчо ці питання недостатньо врегульовано. Тому в положенні необхідно внести вимоги щодо закупівлі значних пакетів акцій, а саме контрольного.

Доцільно уточнити поняття значної майнової угоди (значного правочину) в акціонерному товаристві, оскільки її кількісне вираження у кожній корпорації є різним і залежать від його розміру. Необхідно враховувати вимоги законодавства і визначити чіткі розміри значних угод для корпорації.

Важливим моментом є регулювання антиконкурентної діяльності всередині самої корпорації. В законодавчій базі України не досить чітко сформульовані умови віднесення дій власників чи персоналу корпорації до конкурентних, тому у внутрішньо-корпоративних положеннях це питання потрібно чітко визначити. З цією метою приймаються документи щодо заборони конкурентної діяльності в акціонерному товаристві із занесенням до них певних вимог. Наприклад, члени керівних органів корпорації не мають права без погодження наглядової ради або загальних зборів бути членами правління або управлінцями, які несуть персональну відповідальність в іншому господарському товаристві, крім тих, які створені цією корпорацією.

Наявність в акціонерів адекватних механізмів контролю за роботою менеджерів, а в разі потреби заміни керівників, дійові механізми перерозподілу

прав власника на користь ефективніших обумовлює підвищення результативності діяльності окремих товариств і корпоративного сектору.

Ринкові відносини передбачають формування ефективних власників та відповідної системи взаємодії їхніх інтересів, а також визначення місця держави при реалізації корпоративних прав. Всі ці процеси відбуваються в результаті роздержавлення системи управління державною власністю, тобто в результаті корпоратизації. Остання передбачає перехід до управління акціями колишніх державних підприємств, коли усі функції, що пов'язані з господарським управлінням є компетенцією корпорації. Акціями корпоративізованих підприємств можуть володіти банки, колективи проданих підприємств, акціонерні товариства та інші учасники економічної системи.

Важливою складовою структурної трансформації економіки є виникнення корпоративного сектору, який є базовим для функціонування ринкової економіки. В процесі реструктуризації промислових підприємств відбувається заміна державної форми господарювання на акціонерну, що створює підґрунтя для розвитку корпоративних відносин.

Висновки. Інтегрування виробництва і власності вирішує два найважливіших завдання в національній економіці: 1) виробляє такі форми економічних зв'язків, як стійкість і ефективність, визначається і гарантується економічними інтересами й стимулами суб'єктів акціонерної форми господарювання як спільних власників; 2) на основі інтегрування власності виробництво товарів (послуг) зливається в єдиний економічний процес і здійснюється у межах єдиного суб'єкта власності акціонерного товариства.

Особливості побудови внутрішньо-корпоративної структури управління залежать від наведених нижче чинників:

- Чинне законодавство є головним чинником побудови внутрішньо-корпоративної структури управління, якому вона не повинна суперечити. На практиці внутрішньо-корпоративна структура управління є традиційною: загальні збори - наглядова рада – ревізійна комісія - виконавчий орган. Функції і компетенції цих органів визначаються шляхом розробки і затвердження ряду офіційних положень, які мають юридичну силу всередині корпорації. В одних корпораціях таких положень може бути досить багато, інші можуть користуватись лише обов'язковим установчим документом - статутом.

- Розміри корпоративного підприємства і масштаби його завдань. Приватні акціонерні товариства з незначною кількістю учасників, стабільно працюючими управлінцями не має потреби створювати об'ємну та громіздку систему внутрішньо-корпоративного управління з великою кількістю положень, які регламентують практично усі напрями діяльності. Водночас публічні акціонерні товариства мають створювати систему управління з досить чіткою регламентацією управління, повноважень, руху цінних паперів, виплати дивідендів тощо.

- Фінансово-економічний стан корпорації, що перебуває у передкризовому чи кризовому стані, ставить першочерговими проблеми виживання, тому система внутрішньо-корпоративного менеджменту відступає на другий план.

• Врегулювання відносин власності залежить від чітко структурованих відносин контролю, від наявності в корпорації власників, які ставлять за мету налагодження ефективної діяльності акціонерного товариства. За умов неструктурованої власності створення ефективної системи управління в корпорації залежить від інтересів, які отримують перевагу в той чи інший спосіб. Проблема впливу акціонерів-власників на діяльність менеджерів залишається дотепер нерозв'язаною, оскільки наслідками слабого контролю є прийняття некомпетентних, а іноді корисливих рішень менеджерами, сильний контроль призводить до надмірної обережності в поточній діяльності корпорації, особливо щодо прийняття інвестиційних рішень та здійснення ризикованих проектів.

Література:

1. Башнянин Г. І. Становлення інтегрованих корпоративних мікроекономічних систем в економіках перехідного типу. / за ред. Башнянина Г. І., Ковтун О. І., Лазур П. Ю., Хом'як О. В., Яхно Т. П. – Львів: ЛКА, 2003. – 186с.
2. Вакульчик О. М. Корпоративне управління: економіко-аналітичний аспект. – Дніпропетровськ: Пороги, 2008. – 257 с.
3. Євтушевський В. А. Корпоративне управління: Підручник / КНТУ ім. Т. Шевченка Ін-т. вищ. осв. Акад. пед. наук України. - К.: Знання, 2006. – 406с.
4. Журавель В. В. Формування корпоративних структур та їх роль у стійкому функціонуванні національної економічної системи. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Ekon/851/09gvvnec.pdf>
5. Моросини П. Управление комплексными слияниями: в помощь руководителю компании, использующей стратегии M&As / пер. с англ/ П. Моросини, У.Стеджер. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005.
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://www.nssmc.gov.ua/activities/corpmanagement>
7. Про акціонерні товариства. Верховна Рада України; Закон від 17.09.2008 № 514-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
8. Решетило В. П. Економічна синергетика реалізації ринкового потенціалу інституціональних систем : автореф. дис. ... д-р екон. наук за спец. 08.01.01 / В. П. Решетило. – Х. : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2006. – 34 с.
9. Цивільно-господарський кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина. - 928 с.
10. Corporate Governance, Investor Protection and Performance in Emerging Markets // World Bank Policy Research Working Paper. [Електронний

ресурс] – режим доступу:

<http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-2818>

УДК 331. 108: 65.012.8 (045)

Сліпа О. З.

Львівський державний університет внутрішніх справ

КАДРОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті, на підставі аналізу різних наукових підходів до визначення поняття “кадрова безпека” та структури кадрової безпеки підприємства, висвітлено основні механізми її забезпечення у сучасних умовах розвитку економіки. Охарактеризовано фактори, які впливають на ефективність роботи персоналу. Запропоновано конкретні заходи щодо зміцнення кадрової безпеки на підприємстві.

Ключові слова: кадрова безпека, підприємство, персонал, управління персоналом, складові елементи кадрової безпеки, система управління кадровою безпекою.

Слепая О. З. Кадровая безопасность предприятия: понятие, структура и основные механизмы ее обеспечения / Львовский государственный университет внутренних дел, Украина, Львов.

В статье, на основе анализа различных научных подходов к определению понятия “кадровая безопасность” и структуры кадровой безопасности предприятия, отражены основные механизмы ее обеспечения в современных условиях развития экономики. Охарактеризованы факторы, влияющие на эффективность работы персонала. Предложены конкретные меры по укреплению кадровой безопасности на предприятии.

Ключевые слова: кадровая безопасность, предприятие, персонал, управление персоналом, составные элементы кадровой безопасности, система управления кадровой безопасностью.

Slipa O. Z. Personnel security enterprises: concept, structure and basic mechanisms ensure it / Lviv State University of Internal Affairs of Ukraine, Lviv

The article is based on an analysis of various scientific approaches to the definition of “personnel security” and structure of the company covers the basic mechanisms of provision in the current conditions of the economy. Characterize factors that affect the efficiency of the staff. A concrete measures to enhance the security personnel at the facility.

Key words: personnel safety, business, personnel, personnel management, personnel security components, system management personnel security.

Вступ. Постановка проблеми. Розвиток та успішне функціонування підприємництва в ринковій економіці передбачає забезпечення ефективної сис-

теми кадрової безпеки. Така безпека вважається домінуючою щодо інших елементів системи безпеки підприємства, оскільки пов'язана з персоналом, якість якого є першоосновою в будь-якій діяльності. Ефективне забезпечення кадрової безпеки на підприємстві виступає одним із пріоритетів у досягненні стабільності та процвітання не тільки окремого підприємства чи групи підприємств, але й економічної системи держави загалом. У зв'язку з цим розробка та впровадження дієвого механізму кадрової безпеки підприємства є надзвичайно актуальною в сучасних умовах, що й зумовлює вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадрова безпека як самостійний об'єкт дослідження розглядається відносно недавно. Окремі проблемні аспекти забезпечення кадрової безпеки були предметом досліджень О. Ареф'євої [1], А. Джобави [2], З. Живко [3; 4], А. Кібанова [6], О. Кіріченка [7], Г. Козаченко [8], О. Литовченка [1], Н. Логінова [9], М. Петрова [10], Ю. Чаплигіної [13], І. Чумаріна [15], А. Шаваєв [16], Н. Швець [17] та ін. Однак, попри досить значну увагу з боку науковців до цієї теми, окремі проблеми ефективності механізму забезпечення кадрової безпеки на підприємстві потребують ґрунтовного наукового осмислення.

Метою статті є науково-теоретичне визначення поняття кадрова безпека, а також аналіз основних механізмів її забезпечення на підприємстві. У зв'язку з цим для досягнення мети дослідження вирішено такі завдання: здійснено аналіз наукових підходів до визначення поняття кадрова безпека; досліджено основні механізми забезпечення кадрової безпеки на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови ведення бізнесу в Україні зумовлюють актуалізацію проблем ефективного кадрового забезпечення діяльності юридичних осіб усіх форм власності. Важливість кадрової складової полягає в тому, що персонал відіграє ключову роль у конкурентоспроможності та ефективній діяльності будь-якої фірми. Найменша помилка, прорахунок, не кажучи вже про свідомий намір, або некомпетентність можуть стати причиною втрат підприємства. За даними статистичних досліджень близько 80 % випадків економічних злочинів здійснюють співробітники компаній [5, с. 23], а ефективна організація роботи щодо забезпечення кадрової безпеки може майже на 60% знизити прямі та передбачити непрямі збитки фірми, пов'язані з людським фактором [15, с. 37].

Зростання ролі кадрової безпеки в сучасних умовах обумовлено, з одного боку, такими соціальними тенденціями, як демократизація суспільства, лібералізація економіки й ринку праці, зміна сутності контролю за персоналом, підвищення ролі управління персоналом в управлінні підприємством. З іншого боку, спостерігаються процеси ускладнення праці, підвищення ролі творчості й інновацій, надання працівникам волі й автономії в прийнятті рішень, що приводить до ослаблення можливості жорсткого контролю за персоналом [13, с. 102].

Незважаючи на те, що поняття "кадрова безпека" все частіше використовується в наукових дискусіях, і все більше застосовується на практиці, до цього часу немає єдиного визначення цієї категорії. Так, А. Джоба-

ва визначає поняття кадрова безпека як сукупність заходів спрямованих на запобігання протиправним діям, або сприяння їм із боку персоналу підприємства [2, с. 10]. О. Кіріченко розуміє під кадровою безпекою правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом, вирішення правових питань трудових відносин, підготовка нормативних документів, що їх регулюють забезпечення необхідною інформацією всіх підрозділів управління персоналом [7, с. 28].

На думку А. Кібанова, кадрова безпека – це генеральний напрямок кадрової роботи, тобто сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з опрацювання цілей, завдань, які спрямовані на збереження, зміцнення й розвиток кадрового потенціалу, створення відповідального і високопродуктивного згуртованого колективу, здатного вчасно реагувати на постійно мінливі вимоги ринку з урахуванням стратегії розвитку організації [6, с. 214]. Автори О. Ареф'єва, О. Литовченко трактують кадрову безпеку як сукупність управлінських заходів, пов'язаних з ефективним формуванням та використанням кадрового потенціалу підприємства з метою забезпечення та підтримки економічної стійкості та результативності господарської діяльності підприємства [1, с. 97]. Н. Логінова дає визначення кадрової безпеки як найбільш важливу складову економічної безпеки підприємства, яка має на меті виявлення, знешкодження, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, які спрямовані на персонал та його інтелектуальний потенціал, і ті, які йдуть безпосередньо від нього, що повинно проявлятися в системі управління трудовими ресурсами та в кадровій політиці підприємства [9, с. 376]. М. Петров вважає, що кадрова безпека – це таке положення організації як соціальної спільноти й індивіда в ній, при якому вплив на них з боку природного, економічного й соціального середовища, а також внутрішнього середовища самої людини не здатні заподіяти шкоди [10, с. 68].

Ю. Чаплигіна дає визначення кадрової безпеки як складової безпеки підприємства, що є кількісно-якісною характеристикою стану захищеності інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз і ризиків, пов'язаних з персоналом та використання його людського, інтелектуального і соціального капіталу [13, с. 103]. А. Шаваєв розуміє це поняття як стан захищеності суспільно-прогресивних інтересів організації з розвитку й удосконалення її людського капіталу, підтримки ефективної системи управління людськими ресурсами, й мінімізації ризиків компанії пов'язаних із її кадровою складовою [16, с. 73]. Науковці Г. Козаченко, І. Чумарін, Н. Швець розглядають кадрову безпеку, як процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства через ризики і погрози пов'язані з персоналом його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами загалом [8, с. 126; 15, с. 34; 17, с. 26].

Аналіз різних точок зору на поняття кадрова безпека дозволяє її вважати синтетичною категорією економічної теорії, теорії управління персоналом, економіки праці, соціології, та політології. Зміст категорії “кадрова безпека” характеризує стан економічної системи, за якого відбувається ефективне

функціонування всіх її складових, забезпечення захищеності і здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім впливам, що пов'язані з персоналом.

Кадрова безпека є комбінацією таких складових як: безпека життєдіяльності (здоров'я, фізична безпека), соціально-мотиваційна безпека (фінансова, кар'єрна, естетична, адміністративно-незалежна), професійна безпека (безпека праці, пенсійно-страхова, безпека володіння сучасними знаннями), антиконфліктна безпека (патріотична, психолого-комунікаційна безпека) технологічна. Зрозуміло, що усі ці складові діють не окремо одна від одної, вони пов'язані між собою різноманітними зв'язками та впливами. Неможна сьогодні уявити працівника, який би не думав про власне здоров'я, фінансове забезпечення своєї сім'ї, кар'єрний ріст, пенсійно-страхову безпеку. Налагодження ефективної взаємодії роботи всіх цих складових є запорукою стабільності фірми. Цю стабільність забезпечує персонал, який впливає на всі аспекти її життєдіяльності, а також невід'ємно пов'язаний із її економічною безпекою.

У ряді досліджень вважається, що персонал організації становить найбільш слабку ланку в загальній системі економічної безпеки підприємства. Ця теза підтверджується тим, що персонал може бути чинником стабільності економічної безпеки і водночас джерелом негативних впливів на неї. По-перше, помилкові дії окремих співробітників фірми – від кур'єра до керівника найвищої ланки, по-друге, вплив посадових осіб органів державної влади та управління, в тому числі (правоохоронних, податкових та інших контролюючих структур), по-третє, дії різних суб'єктів господарювання, особливо підприємств – конкурентів (економічні, розвідувальні, вплив на окремі ланки діяльності), по-четверте, ланцюжки неефективних рішень персоналу підприємства через недостатню кваліфікацію, недбалість керівників, менеджерів, логістів, аналітиків [14, с. 51]. Для недопущення цього необхідно налагодити ефективну систему управління персоналом. Система управління персоналом – це сукупність взаємозалежних заходів для створення умов нормального функціонування персоналу в організації. Ця система передбачає виконання низки функцій, кожна з яких складається з певних завдань [11, с. 235], реалізація яких спричиняє певні позитивні наслідки (табл.1).

Таблиця 1.

Функції і завдання системи управління персоналом

Функція	Зміст завдань з виконання функцій	Бажаний ефект від реалізації завдання
Визначення потреб у персоналі	- планування якісної потреби у персоналі; - вибір методів розрахунку кількісної потреби у персоналі.	- якісне забезпечення персоналом; - оптимальна методологія розрахунку потреби в персоналі на всіх рівнях функціонування підприємства.

Забезпечення організації кадрами	<ul style="list-style-type: none"> - вивчення і аналіз інформації про ринок праці; - розроблення і застосування методів забезпечення кадрами; - відбір і ділова оцінка персоналу. 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність достовірної інформації про ринок праці; - ефективний кадровий менеджмент; - професійна оцінка роботи персоналу.
Розвиток персоналу	<ul style="list-style-type: none"> - організація і проведення навчання; - створення кадрового резерву і робота з ним. 	<ul style="list-style-type: none"> - організація системи навчання персоналу; - підготовлений та перевірений високопрофесійний кадровий резерв підприємства.
Використання персоналу	<ul style="list-style-type: none"> - вивчення змісту і результатів праці на робочих місцях; - упорядкування робочих місць, забезпечення безпеки праці. 	<ul style="list-style-type: none"> -максимально-швидке виявлення та реагування на ефективність роботи кожного працівника; - створення належних умов праці для персоналу.
Мотивація результатів праці та поведінки персоналу	<ul style="list-style-type: none"> - управління процесом мотивації трудової поведінки; - залучення персоналу до процесу управління в організації; - створення здорового морально-психологічного клімату. 	<ul style="list-style-type: none"> - створення чіткої системи підвищення мотивації роботи персоналу на підприємстві; - зменшення ризиків кадрової безпеки; - формування сприятливого мікроклімату, доброзичливого та шанобливого стилю спілкування “керівник-підлегли”.
Інформаційно-правове управління персоналом	<ul style="list-style-type: none"> - правове регулювання трудових відносин; - облік і статистика персоналу; - розроблення кадрової політики. 	<ul style="list-style-type: none"> - нормативно-правове забезпечення кадрової безпеки підприємства; - достовірні статистичні дані щодо кількості робочого персоналу; - належна кадрова політика підприємства.

Процес планування та управління персоналом має бути спрямований на охорону належного рівня економічної безпеки, охоплювати організацію систе-

ми підбору, найму, навчання й мотивації праці необхідних працівників. Також важливим завданням системи управління персоналом є забезпечення механізму кадрової безпеки на підприємстві. Це нелегке завдання, однак вже сьогодні існують думки щодо того, як можна створити дієвий механізм забезпечення кадрової безпеки. Зокрема З. Живко вважає, що він можливий через взаємодію і функціонування служби безпеки підприємства (окремого її сектору) з відділом кадрів [4]. На думку автора шляхи забезпечення ефективності керування безпекою персоналу полягають у розумінні та дотриманні таких вимог:

- Поєднувати матеріальні вкладення в персонал з моральними.
- Служби кадрової безпеки в складі служби безпеки підприємства необхідні на кожному великому підприємстві, а відділи або сектори на середніх фірмах, у малих підприємств достатньо людини, яка відповідає за дану ділянку роботи.
- Слід повернутися до доброї старої традиції стратегічного кадрового планування як інструменту цілеспрямованої й ефективної підприємства при ринкових відносинах.
- Погоджувати ринкові умови, розвиток бізнесу та інтереси співробітників підприємства.
- Здійснювати диференціацію розміру доходів працівників, що виконують різні функції.
- Створювати безпечні та добрі умови для роботи персоналу.
- Створювати умови для кар'єрного росту персоналу [3, с. 28-31].

В свою чергу Л. Томаневич вважає, що для забезпечення механізму кадрової безпеки і водночас її зміцнення потрібно наблизити рівень оплати праці персоналу до показників розвинутих країн, змінити систему оплати праці, створити нові організаційно-виробничі структури, залучати робітників до управлінських функцій, розвивати соціальну інфраструктуру підприємства, підвищити матеріальну відповідальність робітників за результати своєї праці [12, с. 185].

Поряд із цим, на наше глибоке переконання, стратегічним напрямком для зміцнення кадрової безпеки на підприємстві є запровадження ефективної системи моніторингових досліджень для завчасного виявлення та усунення можливих негативних дій та зловживань у роботі персоналу.

Висновки. Отже, кадрова безпека підприємства – це складне та багатоаспектне поняття, яке використовується у різних значеннях економічною теорією, теорією управління персоналом, економікою праці, соціологією та політологією. Зміст цієї категорії для використання як одного із базових понять безпекознавства доцільно розкривати через поєднання різних наукових підходів галузевої спрямованості. На нашу думку, кадрова безпека підприємства полягає у забезпеченні стабільного функціонування підприємства незалежно від людських суб'єктивних або об'єктивних факторів, основним завданням якої є усунення ризику негативної дії персоналу на загальний стан організації.

Для забезпечення ефективного функціонування механізму кадрової безпеки та її зміцнення потрібно: поєднувати матеріальні вкладення в персонал з

моральними; створювати безпечні та добрі умови для роботи персоналу; створювати умови для кар'єрного росту персоналу; створити на підприємствах підрозділи кадрової безпеки; здійснювати на кожному підприємстві стратегічне кадрове планування; погоджувати ринкові умови, розвиток бізнесу та інтереси співробітників підприємства; здійснювати диференціацію розміру доходів працівників, що виконують різні функції. Таким чином, забезпечення кадрової безпеки може гарантувати стабільне та максимально ефективну діяльність підприємства і високий потенціал його розвитку в майбутньому.

Література:

1. Ареф'єва О. В. Кадрова складова в системі економічної машинобудівних підприємств / О. В. Ареф'єва, О. Ю. Литовченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 95-100.
2. Джобава А. М. Организационные и экономические составляющие конкурентоспособности предприятия / Джобава А. М. // Кадры предприятия. – 2009. – № 1. – С. 10 -11.
3. Живко З. Б. Аналіз підходів до визначення поняття «кадрова безпека» / З. Б. Живко, О. З. Сліпа, Х. З. Босак // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. Випуск 8. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2013. – С. 28-31.
4. Живко З. Б. Кадрова безпека в системі економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 20 (199). – С. 127-135.
5. Иванов В. В. Идентификация, аутентификация... лояльность! / В. В. Иванов // Специальная техника. – № 2. – 2006. – С. 21-25.
6. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации / А. Я. Кибанов. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 638 с.
7. Кіріченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : навч. посібник. 3-тє вид., переробл. і доп. / О. А. Кіріченко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.
8. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія // Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
9. Логінова Н. І. Місце кадрової безпеки в економічній безпеці підприємства / Н. І. Логінова // Коммунальное хозяйство городов: Научно-технический сборник. –2009. –№ 87. – С. 371-376.
10. Петров М. І. Економічна безпека підприємства: сутність, трактування, точки зору / М. І. Петров // Менеджер. – 2002. – №1(17). – С. 67-71.
11. Сладкевич В. П. Сучасний менеджмент організацій [Текст] / В. П. Сладкевич, А. Д. Чернявський – К.: МАУП, 2007. – 448 с.
12. Томаневич Л. М. Кадрова безпека підприємства як об'єкт теоретичного дослідження /Л. М. Томаневич // Науковий вісник Львівського державно-

- го університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2009. – № 1 – С. 185-192.
13. Чаплигіна Ю. С. Етимологічний аналіз категорії «кадрова безпека» / Ю. С. Чаплигіна // Управління розвитком. – 2011. – № 4 (101). – С. 102-104.
  14. Чередниченко Н. В. Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства [Текст] / Н. В. Чередниченко // Управління фінансово-економічною безпекою: матеріали науково-практичної конференції, 28 серпня 2009 року / Відп. за вип. А. М. Куліш. – Суми: СумДУ, 2009. – С. 51-53. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://essuir>.
  15. Чумарин И. Г. Что такое кадровая безопасность / И.Г. Чумарин // Кадры предприятия. – № 2. – 2003. – С. 34-41.
  16. Шаваев А. Г. Криминологическая безопасность негосударственных объектов экономики / Шаваев А.Г. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 126 с.
  17. Швець Н. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або як перемогти зловживання персоналу / Н. Швець // Персонал. – 2006. – № 5. – С. 26-27.

УДК 339. 168. 5. 338. 47(447)

Соляник К. В.

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. В. Лазаряна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ ЩОДО РОЗВИТКУ ТРАНЗИТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Інтенсифікація транснаціональних транспортних потоків в умовах поширення міжнародної економічної кооперації привернула увагу до можливих шляхів розвитку транзитного потенціалу транспортної системи України, існуючий стан якої на сьогоднішній день не відповідає європейському рівню. В статті досліджено проекти, що наразі реалізуються в рамках Транспортної стратегії України на період до 2020 року, та спрямовані на створення умов для розвитку мережі українських транспортних коридорів, покращення транзитного потенціалу країни. Розкрито авторське бачення значення реалізації цих проектів для транспортної системи України та національної економіки..

Ключові слова: транспортна система, транзитний потенціал, проект, транспортна стратегія України, міжнародний транспортний коридор

Соляник Е. В. Реализация проектов развития транзитного потенциала транспортной системы Украины / Днепропетровский Национальный университет железнодорожного транспорта им. В. Лазаряна, Украина, Днепропетровск

Інтенсифікація транснаціональних транспортних потоків в умовах розповсюдження міжнародної економічної кооперації привлекла внима-

ние к определению возможных путей развития транзитного потенциала транспортной системы Украины, существующее положение которой на сегодняшний день не соответствует европейскому уровню. В статье исследованы проекты, которые сейчас реализуются в рамках Транспортной стратегии Украины на период до 2020 года, и направлены на создание условий для развития сети украинских транспортных коридоров, улучшение транзитного потенциала страны. Раскрыто авторское видение значения реализации этих проектов для транспортной системы Украины и национальной экономики.

Ключевые слова: транспортная система, транзитный потенциал, проект, транспортная стратегия Украины, международный транспортный коридор

Solyannik E. V. Implementation of projects on development of transit potential of the transport system of Ukraine / Dnepropetrovsk National University of Railway Transport. n. V. Lazaryana, Ukraine, Dnepropetrovsk

The intensification of transnational transport flows in the context of international economic cooperation drew attention to possible ways of development of the transit potential of the transport system of Ukraine, the current situation which corresponds to the European level. The article investigates the projects being realized in the framework of the Transport strategy of Ukraine for the period until 2020, which sets out the conceptual bases of formation and realization of state policy on ensuring the stable and effective functioning of the sector of transport, creation of conditions for socio-economic development of the country, increase of competitiveness of the national economy and living standards. It is found that most of the projects are aimed at the technical and technological modernization of the transport development of the market environment, improving the safety of transport processes and the growth rate of exports of transport services with a view to creating favorable conditions for the effective functioning of the network of Ukrainian transport corridors, improvement of transit potential of the country. Revealed the author's vision of the importance of implementation of these projects for transport system of Ukraine and the national economy..

Keywords: transport, transit potential, draft, transport strategy of Ukraine, international transport corridor.

Вступ. Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються стрімким розвитком господарських зв'язків, поширенням міжнародної економічної кооперації, що обумовлює необхідність створення сприятливих умов для вільного переміщення товарів, технологій, капіталів і робочої сили та сприяє інтенсифікації транснаціональних транспортних потоків і міжнародного транзиту вантажів. Така ситуація створює величезні перспективи для економічного процвітання країн, розташованих в ареалі міжнародних транспортних потоків, таких як Україна.

Здавалося б Україна приречена носити статус транзитної держави та використовувати всі економічні вигоди від транзиту для забезпечення власної економічної стабільності. Адже її географічне положення, що визначається розміщенням країни на перехресті стародавніх торгівельних шляхів зі Сходу на Захід

і з Півдня на Північ, дозволило їй посісти перше місце в Європі та третє в Євразії за коефіцієнтом транзитності, сформувало імідж транскордонної держави, що межує з десятьма країнами світу. Однак, незважаючи на це, із року в рік найбільш привабливі з економічної точки зору транзитні вантажопотоки все ж таки обминають нашу країну, і як результат падають обсяги бюджетних надходжень від транзиту, а відповідно й зменшуються частка транспортного сектору країни у валовому внутрішньому продукті.

Важливу роль у дослідженні сутності транзитного потенціалу, розробці практичних рекомендацій щодо використання транзитних можливостей країни відіграли вітчизняні і зарубіжні дослідники, серед яких В. Дикань, В. Кисильов, І. Малярчук, О. Мініна, Ю. Пащенко, С. Пирожков, Д. Прейгер, О. Собкевич, А. Хахлюк, О. Ємельянова та інші [1-7]. Однак, незважаючи на це, до поля наукових інтересів цих дослідників майже не увійшли дослідження, що стосуються проведення комплексного аналізу реалізації проектів, спрямованих на розвиток транзитного потенціалу транспортної системи України.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз реалізації проектів щодо розвитку транзитного потенціалу транспортної системи України.

Виклад основного матеріалу. Нові стратегічні перспективи, які створюються в умовах інтенсифікації транзитопотоків між Європейським Союзом та Азіатсько-Тихоокеанським регіоном, привернули увагу держави щодо необхідності вирішення існуючих проблем в сфері транспортної системи країни, як складової забезпечення розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, реалізації геополітичного потенціалу України як транзитної держави.

Особливий пріоритет для реалізації транзитного потенціалу України та забезпечення розвитку її транспортної системи має організація діяльності високошвидкісних міжнародних транспортних коридорів, як механізму створення єдиного транспортного простору в межах Європи та Азії. Наша держава активно співпрацює в даному питанні як шляхом підписання різного роду угод, що стосуються залучення транзитних вантажів на територію країни та відновлення її транзитних потужностей, так і прийняттям участі у розробці карт поєднання автомобільних і залізничних транспортних мереж, адміністративних процедур перетину кордонів, організаційних та експлуатаційних основ функціонування контейнерних і комбінованих перевезень. Все це сприяло тому, що вже сьогодні в Україні функціонує чотири з десяти пан'європейських МТК, а саме МТК №3,5,7,9, та євразійських міжнародних транспортних коридорів: коридор Балтійське море – Чорне море, коридор Європа – Кавказ – Азія, коридор ЧЕС, які зобов'язують доведення стану транспортної системи України до європейського рівня [8]. Адже зношений рухомий склад, портове устаткування (особливо засоби обробки вантажів), застарілість технологій виконання портових робіт, невідповідність стану як залізничних колій, так і автомобільних доріг європейським стандартам за багатьма показниками, складність процедур перетину кордонів не дозволяють налагодити роботу транспортної системи України у злагодженому, синхронному режимі та забезпечити доведення рівня якості транспортних послуг до світових стандартів. В зв'язку з цим особливо гостро постає питання прове-

дення корінного технічного переоснащення транспортної галузі й реалізації істотних організаційних змін у всіх видах транспорту.

З цією метою Кабінетом Міністрів України 20 жовтня 2010 року було схвалено Транспортну стратегію України на період до 2020 року, якою визначено концептуальні засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення стабільного та ефективного функціонування галузі транспорту, створення умов для соціально-економічного розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та рівня життя населення [9]. Стратегія передбачає реалізацію цілого ряду проектів, спрямованих на технічну та технологічну модернізацію транспорту, розвиток ринкового середовища, підвищення безпеки транспортних процесів та розвиток експорту транспортних послуг.

Так, для проведення технічної та технологічної модернізації транспортної системи України в рамках Транспортної стратегії наразі реалізуються проекти, що стосуються розвитку транспортної мережі, прискореного оновлення рухомого складу, впровадження прогресивних транспортних технологій. Зокрема, Комплексною програмою оновлення залізничного рухомого складу України на 2008-2020 роки передбачається придбання понад 3,5 тисячі пасажирських вагонів, 442 пасажирських електровози, 125 тепловозів, 236 електропоїздів, 133 дизель-поїзди та кількасот одиниць іншої пасажирської техніки. Вантажний парк рухомого складу до 2020 року поповниться на 79,8 тисячі вантажних вагонів, 24,4 тисячі контейнерів, 765 вантажних електровозів та близько 1,5 тисячі одиниць маневрових та колійних машин. Загальна вартість даного проекту складає 147,0 млн. дол. США, з яких станом на кінець 2013 року використано 34,21 млн. дол. США, що витрачені на придбання 640 одиниць піввагонів Крюковського вагонобудівного заводу [10].

Активно реалізуються й заходи щодо впровадження швидкісного руху пасажирських поїздів на залізницях України. Зокрема, в рамках виконання Державної цільової програми впровадження на залізницях швидкісного руху пасажирських поїздів на 2005-2015 роки, схваленої Кабінетом Міністрів України ще наприкінці 2004 року [11], сьогодні курсують прискорені потяги, які розвивають швидкість у 160 км/год. та з'єднують такі міста як Київ, Львів, Харків і Донецьк. Для втілення даної Програми в життя Укрзалізницею виконано чимало робіт з модернізації та капітального ремонту пристроїв автоматики, телемеханіки і зв'язку на суму 4,5 млн. грн., робіт з модернізації пристроїв електропостачання – на суму 7,2 млн. грн. та будівельно-монтажних робіт – на суму 6,35 млн. гривень. В цілому для виконання робіт з підготовки колії та інфраструктури до курсування швидкісних поїздів було інвестовано понад 440 млн. грн.

Проводяться роботи й з будівництва нового двоколійного Бескидського тунелю, який вичерпав свій експлуатаційний ресурс та не відповідає своєю пропускну здатністю потребам Укрзалізниці. Загальна кошторисна вартість будівництва складає 2,194 млрд. грн., у тому числі будівельно-монтажні роботи – 1,552 млрд. гривень. Станом на 1 грудня 2013 року на ліквідацію бар'єрного місця в напрямку 5 міжнародного транспортного коридору (придбання колійного облад-

нання, надання консультаційних послуг та виконання інших підготовчих робіт) витрачено 94,37 млн. дол. США [12].

Катастрофічний стан автомобільних доріг України, їх невідповідність європейським вимогам за рівністю та міцністю, низький рівень якості та безпеки перевезень пасажирів та вантажів обумовили необхідність розроблення та реалізації стратегічних орієнтирів щодо подальшого розвитку та функціонування автомобільного транспорту України. З метою вирішення даної проблеми в рамках Транспортної стратегії України передбачено розвиток мережі автомобільних доріг, підвищення рівня безпеки дорожнього руху, реформування системи державного управління автомобільними дорогами загального користування та екологізація будівництва й утримання автомобільних доріг України [9]. Зокрема, на сьогоднішній день уже завершено реалізацію проекту щодо ремонту автомобільної дороги Київ-Чоп, який передбачав покращення стану міжнародного транспортного коридору №3 Берлін - Вроцлав – Львів – Київ на ділянці від м. Броди до м. Житомир. Фінансування даного проекту відбувалося в рамках спільної угоди між Україною і ЄБРР та Україною і ЄІБ («Україна. Проект європейських доріг України») на загальну суму в 572 млн. євро, з яких 200 млн. євро – кредитні кошти ЄБРР та 200 млн. євро – кредитні кошти ЄІБ [13].

З метою покращення інфраструктури автомобільних доріг України та сприяння проведенню подальшої реформи в автодорожньому секторі України шляхом поліпшення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг на підходах до м. Києва станом на 1 грудня 2013 року в рамках даного проекту освоєно коштів на суму 386 млн. євро, що становить 34% від загального обсягу інвестицій по даному проекту. В цілому проектом передбачено покращення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг Київ – Нові Яриловичі, Київ – Одеса, Київ – Чоп, Київ – Ковель – Ягодин, Київ – Знам'янка, Київ – Іванків – Овруч.

В рамках проекту «Покращення автомобільних доріг та безпеки руху», кінцевий термін реалізації якого завершується в 2017 році, проводяться роботи з приведення транспортно-експлуатаційного стану автомобільної дороги Київ – Харків Довжанський на ділянці від м. Лубни до м. Полтава (108 км) до європейського рівня та покращення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг загального користування на аварійно небезпечних ділянках і в місцях концентрації ДТП. Вже сьогодні для поліпшення характеристик дороги, підвищення рівня безпеки руху та зменшення кількості аварій інвестовано коштів на загальну суму 78,6 млн. дол. США, за які на окремих ділянках виконано роботи розширення існуючого земляного полотна та влаштування дорожнього одягу за параметрами І-б технічної категорії з чотирма смугами руху [14].

Величезна роль для розвитку транзитного потенціалу транспортної системи України належить транспортному коридору Балтійське море – Чорне море в рамках якого вже сьогодні функціонують комбінований поїзд «Вікінг» та контейнерний поїзд «Зубр». Для організації регулярного курсування цих поїздів українською стороною була проведена величезна робота. Зокрема, в 2002 році підписано Угоду про організаційні та експлуатаційні аспекти комбінованих перевезень в

міжнародному сполученні між залізницями України, Білорусі та Литви. В 2011 році до умов даної угоди приєдналися Грузія та Молдова, а в 2012 році – Болгарія. В 2008 році підписано угоду про розвиток вантажних перевезень в напрямку Балтійське море – Чорне море. Досягнуто значних домовленостей з державною митною службою України, що сприяло скороченню тривалості контрольних процедур товарів, які переміщуються поїздами комбінованого транспорту та контейнерними поїздами. Для цього на станції «Одеса – Ліски» споруджено пункт митного контролю, складські приміщення, дві площі з кранами, призначені для підйому великовантажних контейнерів, впроваджено спрощену процедуру обробки товарів та організовано роботу митних органів за принципом «єдиного офісу». За словами більшості експертів організація руху через територію України такого типу поїздів сприяє не тільки збільшенню зовнішньоторговельних перевезень на ключових міжнародних напрямках, але й доведенню рівня якості транспортної послуги до європейських стандартів, прискоренню інтеграції України в світову транспортну систему [15].

Одним із найбільш важливих для транспортної системи України залишається питання спрощення процедури перетину кордонів, що значно впливає на ефективність транспортних перевезень та знижує транзитний імідж країни. Для подолання даної проблеми величезні зусилля докладаються з боку Міністерства інфраструктури України, яке наразі приймає активну участь у розробці єдиного залізничного права євроазіатських залізничних перевезень та у впровадженні в експлуатацію системи електронного документообігу в рамках Спільної декларації про розвиток євроазіатських залізничних перевезень, яку було затверджено на міністерському засіданні Комітету з Внутрішнього Транспорту Європейської економічної комісії ООН представниками транспортних відомств країн-членів ЄЕК ООН.

Отже, проведений аналіз дозволяє з впевненістю говорити, що вже сьогодні здійснено значні кроки в напрямку реалізації масштабного інфраструктурного проекту з відновлення потужностей транспортної системи України та розвитку її транзитного потенціалу. Успішно функціонують та забезпечують зростання авіаперевезень і пасажиропотоку нові сучасні термінали, злітно-посадкові смуги аеропортів, швидкісні залізничні потяги типу «Інтер Сіті +», поступово модернізуються технології переробки вантажів в морських портах, будуються нові автомобільні дороги. Важливо й те, що Україна активно приймає участь у розбудові міжнародних транспортних зв'язків, які відкривають колосальні перспективи для забезпечення енергетичної безпеки країни, відновлення транзитного потенціалу та утвердження України в статусі конкурентоспроможної, економічно сильної держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, забезпечення розвитку транзитного потенціалу є важливим чинником економічного зростання країни і виступає як окремий просторовий ресурс сталого розвитку України в сучасних умовах. Сьогодні активно впроваджується в життя величезна кількість проектів, спрямованих на реалізацію загальної мети – відновлення транзитного потенціалу країни та утвердження України як економічно сильної

держави на євразійському континенті. Ці проект є єдиним шляхом, здатним забезпечити використання такого важливого для економіки країни ресурсу, як транзитний потенціал, ефективна реалізація якого дозволить не тільки одержати додатково значні обсяги фінансових надходжень, але й реалізувати переваги свого вдалого геоекономічного й геополітичного розташування, стати фактором економічного зростання, джерелом інвестиційних ресурсів та ініціатором інновацій, мультиплікативно впливаючи на основні галузі національної економіки.

Література:

1. Дикань В. Л. Повышение транзитности Украины через интеграцию в мировую транспортную систему / В. Л. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. — Х., 2005.- № 9-10. - С. 13-18.
2. Кисилев В. В. Транзитный потенциал Украины: проблемы и перспективы / В.В. Кисилев // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 851. – С. 88-94.
3. Мініна О. В. Сучасний стан транзитної спроможності України в контексті євразійської інтеграції / О. В. Мініна // Вісник Чернігівського державного університету. Збірник. – Чернігів: ЦНТЕІ, 2010. – № 44. – С. 53-65.
4. Пащенко Ю. Є. Оцінка можливостей залучення додаткових транзитних вантажопотоків через Україну / Ю. Є. Пащенко // Залізничний транспорт України. - 2007. - № 5.– С. 33-37.
5. Пирожков С. Проблеми реалізації транзитного потенціалу України у контексті розширення ЄС і формування ЄЕП / С. Пирожков, Д. Прейгер, І. Мальярчук // Економіка України. - 2005. - № 3. – С. 4-19.
6. Прейгер Д. Щодо реалізації та розвитку транзитного потенціалу України: аналітична записка [Електронний ресурс] / Д. Прейгер, О. Собкевич, О.Ємельянова. – 2011. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/818/>. – Назва з екрана.
7. Хахлюк А. М. Україна – транзитна держава / А. М. Хахлюк // Економіка України. – 2001. – № 1. – С. 27-34.
8. Якименко Н. В. Пріоритетні напрямки розбудови міжнародних транспортних коридорів на території України (з точки зору Харківського регіону) / Н. В. Якименко // Комунальное хозяйство городов (научно-технический сборник). – 2007. -.№78. – С. 381-386.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення транспортної стратегії України на період до 2020 року» від 20 жовтня 2010 року № 2174 – р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>. – Назва з екрану.
10. Укрзалізниця до 2020 року суттєво оновить залізничний рухомий склад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.magistral-uz.com.ua/print/news/ukrzaliznicja-do-2020-roku-suttevo-onovit-zaliznic.html>. – Назва з екрану.

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми впровадження на залізницях швидкісного руху пасажирських поїздів на 2005-2015 роки» від 31 грудня 2004 року № 979 – р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/979-2004-%D1%80>. – Назва з екрану.
12. Новий Бескидський тунель почнуть будувати завтра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/novyy_beskydskyy_tunel_pochnut_buduvaty_zavtra_124475.html. – Назва з екрану.
13. Укравтодор: Щодо виконання робіт з реалізації Другого та Третього проекту «Ремонт автомобільної дороги Київ-Чоп» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=243177517. – Назва з екрану.
14. Уряд затвердив проект реконструкції автодороги М-03 Київ - Харків - Довжанський на ділянці Лубни – Полтава [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=246575827&cat_id=244276429. – Назва з екрану.
15. «Укрзалізниця» готується вдвоє збільшити загрузку контейнерних поїздів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrnews.info/lenta/news_full.php?id=334154?%20http://www.info-kmu.com.ua/2013-10-10-000000am/article/16422008.html. - Загл. с екрана.

УДК: 338.439.02 (477.46)

кандидат економічних наук, Тернавська І. Б.

Уманський національний університет садівництва

СТРАТЕГІЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Обґрунтовано необхідність розробки та реалізації Стратегії продовольчої безпеки Черкаської області. Виділено основні стратегічні орієнтири забезпечення та посилення продовольчої безпеки в регіоні. Доведено комплексність окресленої проблеми через поєднання заходів аграрної політики, політики доходів населення, розвиток продовольчої інфраструктури, інвестиційно-інноваційну діяльність, цінової політику, екологічні пріоритети тощо.

Ключові слова: стратегія, продовольча безпека, регіон, сільське господарство, продовольство.

Тернавская И. Б. Стратегия продовольственной безопасности региона / Уманский национальный университет садоводства, Украина, Умань

Обоснована необхідність розробки та реалізації Стратегії продовольственной безопасности Черкаской области. Выделены основные стратегические ориентиры обеспечения и усиления продовольственной безопасности в ре-

гионе. Доказано комплексность обозначенной проблемы через сочетание мер аграрной политики, политики доходов населения, развитие продовольственной инфраструктуры, инвестиционно-инновационной деятельности, ценовой политики, экологические приоритеты и т.д.

Ключевые слова: стратегия, продовольственная безопасность, регион, сельское хозяйство, продовольствие..

Ternavska I. B. Food security strategy in the region / Uman National University of Horticulture, Ukraine, Uman

The necessity of developing and implementing food security strategies Cherkasy region. The basic strategic guidelines for ensuring and enhancing food security in the region. We prove the complexity of the outlined problems through a combination of measures of agricultural policy, the policy of income, food development infrastructure, investment and innovation, pricing, environmental priorities and so on.

Key words: strategy, food safety, the region, agriculture and food.

Вступ. Слово „стратегія” походить від грецького „strategia” (stratos – військо, ago – веду), що означає мистецтво (наука) бути полководцем. Найважливіша складова військового мистецтва, яка займається питаннями підготовки, планування і ведення війни, військових кампаній та операцій, що вирішують результат війни, саме в аналізі перебігу військових операцій стратегія здобула найбільшого поширення. Однак, використання поняття „стратегія” не є винятковою прерогативою древніх греків. У Древньому Китаї в період між 480 і 221 р. до н. е. була написана книга „Мистецтво стратегії”, що свідчить про те, що вже ХХІІІ ст. тому назад поняття „стратегія” стало невід’ємним елементом світогляду людей. Автор даної книги Сун Цу писав: „Той, хто одержав сотні перемог у сотнях конфліктів, навряд чи має високу майстерність. Той, хто володіє високою майстерністю використання стратегії, скоряє інших, не вступаючи з ними в конфлікт” [1, с. 55].

Сьогодні під стратегією розуміють певну програму дій, що в подальшому призводить до досягнення запланованого результату. В Україні постановою Кабінету Міністрів від 21 липня 2006 р. № 1001 затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року. Таким чином, розробка планових стратегічних документів активно здійснюється в Україні на всіх ієрархічних рівнях влади. В кожному регіоні розробляються регіональні стратегії, метою яких є визначення довгострокових цілей розвитку, параметрів планових змін. Проте, Стратегії не обмежуються лише визначенням перспективних напрямів розвитку, вони передбачають програму конкретних дій регіональної влади, стосовно вирішення поставлених питань. Стратегія включає в себе цілі, завдання, заходи досягнення головної стратегічної мети системи, необхідні для цього засоби, терміни та етапи її реалізації. Якщо говорити відверто, то розробка регіональних стратегій, як документів довгострокової дії, є продовженням практики стратегічного планування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий вклад до аналізу загальних проблем продовольчої безпеки та стабілізації агропродовольчого се-

ктору внесли дослідження таких вчених, як А. Бабенко, Ю. Білик, П. Борщевський, Л. Дейнеко, А. Лисецький, П. Саблук, В. Шкаберін та інших. Разом з тим більш поглибленого вивчення потребують стратегічні напрями посилення продовольчої безпеки, що також знайшли свої відображення в роботах О. Гойчук, І. Романюк [4], В. Трегобчука [2], О. Шпичака [3] та ін.

Метою дослідження є розгляд й обґрунтування основних стратегічних напрямів забезпечення та посилення продовольчої безпеки Черкаського регіону. До **основних завдань** належать: обґрунтувати необхідність розробки та реалізації Стратегії продовольчої безпеки області; виділити основні стратегічні орієнтири на найближчу перспективу; обґрунтувати систему заходів, що сприяють підвищенню продовольчої безпеки регіону.

Виклад основного матеріалу. В даний час на Черкащині розроблена Стратегія розвитку області до 2015 року, що базується на обґрунтованому аналізі існуючого стану соціально-економічного розвитку та баченні майбутніх процесів розвитку регіону на найближчу перспективу. Вона передбачає застосування структурними підрозділами – облдержадміністраціями, райдержадміністраціями, міськвиконкомом ефективних адміністративних, економічних та фіскальних механізмів в процесі її реалізації. Ця Стратегія не виключає залучення регіону до інших програм загальнодержавного рівня, які стимулювали б прискорення соціально-економічного розвитку. Вона зорієнтована на консолідуєчу організацію діяльності всіх місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування по досягненню визначеної стратегічної мети, напрямів розвитку, пріоритетів та окреслених оперативних та операційних завдань.

Дослідження переконує, що забезпечення продовольчої безпеки має стати стратегічним завданням для регіону. Тому вважаємо, що Черкаській області вкрай необхідна науково обґрунтована й всебічно опрацьована Стратегія продовольчої безпеки на перспективу, як мінімум на період до 2020 р. Ключовим аспектом такої Стратегії, слід вважати досягнення незалежного рівня продовольчого забезпечення і раціональних норм споживання основних продуктів харчування пересічним жителем області. Стратегія продовольчої безпеки має органічно вписуватись у модель соціально-економічного розвитку області і реалізовуватись в рамках Стратегії розвитку області.

Сьогодні проблема продовольчої безпеки є комплексною, бо це аграрна політика, політика доходів населення, розвиток продовольчої інфраструктури, інвестиційно-інноваційна діяльність, цінова політика, екологічні пріоритети тощо. Дійсно, відсутність організованого, цивілізованого і прозорого агропродовольчого ринку породжує нееквівалентний товарообмін, дисбаланс між попитом і пропозицією, нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію та доходів її виробників, збитковість і згортання трудомістких та важливих для життя людей галузей, зокрема тваринницьких. Все це ставить аграрний сектор у безвихідне становище і створює загрозу продовольчій безпеці [2, с. 5]. Тому, Стратегія носить системний характер і передбачає вирішення комплексу за-

вдань та проведення низки заходів, направлених на вирішення основних проблем продовольчої безпеки.

Головна мета розробки та реалізації Стратегії – це посилення продовольчої безпеки області. Виходячи з поставленої мети впливають основні завдання та заходи на найближчу перспективу: досягнення рівня виробництва основних сільськогосподарських продуктів і переробки їх на підприємствах харчової промисловості, що задовольняв би потреби населення у всіх основних продуктах харчування за рекомендованими нормами споживання; забезпечення формування регіональних та державних ресурсів зерна, здійснення державної інтервенції сільськогосподарської продукції; формування оптимальної цінової політики; сприяння розвитку інфраструктури аграрного ринку; державне регулювання аграрного ринку; продовження акредитації державних лабораторій та сприяння у підготовці підприємств агропромислового комплексу до сертифікації продукції згідно з міжнародними вимогами.

Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції є результатом розвитку галузі рослинництва і тваринництва. Основні завдання та заходи розвитку галузі рослинництва на Черкащині: формування оптимальної посівної площі основних зернових культур в структурі посіву сільськогосподарських культур; нарощування виробництва високоякісних фруктів за рахунок впровадження інтенсивних садів, закладених згідно з Державною програмою розвитку садівництва; надання дотацій на 1 га посівів зернових та технічних культур; надання державної підтримки сільськогосподарським підприємствам у здійсненні селекційних заходів у рослинництві; у забезпеченні розвитку виноградарства, садівництва та хмелярства; оптимізуванні площі посіву цукрового буряку (40 тис. га), соняшнику (90–100 тис. га), що в комплексі заходів передбачено обласною програмою з охорони та підвищення родючості ґрунтів „Родючість 2008-2015”; створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння; впровадження ринкових методів регулювання виробництва продукції рослинництва – керуючись перш за все балансами попиту і пропозиції.

Основні завдання та заходи розвитку галузі тваринництва на Черкащині: зупинити спад чисельності поголів'я худоби шляхом удосконалення механізмів надання бюджетних дотацій. В перспективі забезпечити якісне збільшення поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах і довести його до 200 тис. голів у 2020 році; збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва шляхом забезпечення здійснення доплат товаровиробникам за продану ними на переробні підприємства продукцію; збільшення чисельності худоби у сільськогосподарських підприємствах; надання державної підтримки у здійсненні селекційних заходів у тваринництві, птахівництві, рибному господарстві.

Одним із основних завдань продовольчої безпеки області є досягнення рівня виробництва основних сільськогосподарських продуктів і переробки їх на підприємствах харчової промисловості в обсягах, які задовольнятимуть потреби населення згідно рекомендованих норм споживання. Обґрунтування необхід-

них об'ємів виробництва продовольства (сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки) повинно здійснюватися з урахуванням економічного обґрунтування параметрів розвитку і розміщення галузевого виробництва, балансових взаємозв'язків з внутрішньорегіональними і загальнодержавними потребами в продовольстві та сировині [3, с. 90].

Вагоме значення для продовольчої безпеки має формування та відтворення матеріально-технічної бази. Основним завданням при цьому є надання підтримки сільськогосподарським товаровиробникам для придбання сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва.

Пріоритетне місце в Стратегії продовольчої безпеки області має відводитись питанням економічної доступності продовольства – збільшенню грошових доходів та заробітної плати населення. Основні завдання та заходи збільшення грошових доходів та заробітної плати: забезпечення зростання рівня середньої заробітної плати відповідно до темпів зростання рівня інфляції; зменшення диференціації оплати праці за видами економічної діяльності та територіальним розподілом, шляхом забезпечення ефективного виробництва і досягнення на цій основі стабільних темпів росту рівня оплати праці; забезпечення дотримання державних мінімальних гарантій в оплаті праці всіма суб'єктами господарювання, шляхом дієвого контролю за своєчасним їх запровадженням, притягнення до відповідальності керівників-правопорушників; забезпечення захисту прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати в повному обсязі; реалізація заходів щодо погашення заборгованості із виплати заробітної плати підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності.

З метою посилення продовольчої безпеки в області має бути сформована оптимальна цінова політика, суть якої полягає в забезпеченні стабілізації цінової ситуації на споживчому ринку області, шляхом недопущення необґрунтованого зростання цін, встановлення економічно ефективного їх рівня.

Завдання та заходи щодо реалізації такої цінової політики: забезпечення реалізації державної цінової та тарифної політики; здійснення постійного контролю за формуванням, встановленням та застосуванням цін і тарифів; припинення та запобігання ціновим порушенням суб'єктами господарювання на ринку товарів і послуг; проведення щоденного моніторингу цін на основні продукти харчування у розрізі адміністративних районів; здійснення економічного аналізу розміру плати за послуги, ціни на які підлягають державному регулюванню; проведення постійних перевірок контролюючими органами правильності формування цін і тарифів на товари суб'єктами господарювання; організація поставок та реалізація в регіоні продовольчих товарів, інтервенція яких здійснюється з державного резерву; забезпечення своєчасного розгляду на комісії облдержадміністрації з питань цін і ціноутворення найбільш актуальних та проблемних питань регулювання цін в області; сприяння в організації виробництва та поставок в торгівельну мережу продукції місцевих виробників з метою її здешевлення, зокрема за рахунок зменшення транспортних витрат, порівняно з аналогічною продукцією виробників з інших регіонів держави.

Для фінансового забезпечення умов еквівалентного обміну сільського господарства з іншими галузями та регулювання продовольчого ринку необхідно формувати постійні фонди цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Для стабілізації доходів сільськогосподарських товаровиробників необхідний механізм підтримки цін на вироблену ними продукцію. Із урахуванням загальної концепції державного регулювання системи продовольчої безпеки при визначенні форм і методів ціноутворення необхідно виходити з особливостей формування і розвитку ринку сировини і продовольства, а також із його організаційної структури.

Основні завдання та заходи державного регулювання аграрного ринку: сприяння удосконаленню системи прогнозування і ведення балансів платоспроможного попиту населення та пропонування на продовольчому ринку; сприяння удосконаленню діяльності Аграрного фонду та Аграрної біржі з розвитком їх інфраструктури і формування державних продовольчих резервів в обсягах, необхідних для гарантованого забезпечення стабільного функціонування аграрного ринку; сприяння удосконаленню законодавчої та методичної бази у сфері здійснення контролю за якістю продукції, правилами торгівлі, ціновою політикою на аграрному ринку; здійснення регіональних виставкових заходів у сфері агропромислового виробництва.

Важливим моментом Стратегії є орієнтація її не тільки на соціально-економічний, а й на екологічний аспект. Відповідно Стратегія продовольчої безпеки має передбачати розв'язання наступних екологічних завдань: підвищення рівня ресурсо-екологічної безпеки функціонування АПК і забезпечення виробництва екологічно чистих продуктів харчування; організація системи контролю за якістю продукції по всьому технологічному ланцюгу; розширення можливостей випробувальної бази ДП „Черкасистандартметрологія” для більш об'єктивної оцінки показників якості сільськогосподарської продукції та продукції харчової промисловості; збільшення кількості перевірок якості продуктів харчування на 20-25%.

Світова практика свідчить, що загальна мотивація у споживачів екологічно чистої продукції поєднує наступні вимоги та очікування: якісне і гарантовано безпечне харчування, харчова (біологічна) цінність, збереження навколишнього середовища в процесі виробництва, відсутність у своєму складі генетично модифікованих організмів, безпосередній зв'язок з виробництвом [4, ст. 118]. Під час проведення Всесвітнього конгресу з питань розвитку екологічно чистого сільськогосподарського виробництва (ФРН, Нюрнберг) 15-18 лютого 2007 р. Україна була прийнята в члени Міжнародної федерації екологічного сільського господарства – IFOAM, що дало можливість розширити ринок екологічно чистої продукції сільськогосподарського виробництва в Україні на основі міжнародних стандартів. Це дасть змогу, з одного боку – насичити вітчизняний ринок безпечними та корисними для здоров'я продуктами харчування, з іншого – підвищити рівень експорту екологічно сертифікованої продукції [5, с. 93].

Пріоритетне місце в забезпеченні та посиленні продовольчої безпеки має відводитись розвитку наукової та інноваційної діяльності. Основні завдання та

заходи наукової та інноваційної діяльності в області: забезпечення науково-технічного та інноваційного розвитку області; активізація інноваційної діяльності на підприємствах харчової та переробної промисловості; впровадження у виробництво нових видів продукції та нових енергозберігаючих технологій; визначення найбільш конкурентоспроможних інноваційних технологій та стимулювання їх впровадження у виробництво на підприємствах області.

Як складова національної безпеки, продовольча безпека стає модулятором науково-технічного прогресу, чинником інтенсифікації виробництва, стимулом зростання продуктивних сил суспільства. Зважаючи на важливість аграрного сектору в гарантуванні продовольчої безпеки країни, суттєва частка належить ринку сучасних агротехнологій і його технологічно-технічному забезпеченню. Завдяки використанню досягнень генної інженерії продовольство, значною мірою, стає наукоємною продукцією.

Особливістю сучасних інноваційних процесів, у тому числі в аграрному секторі, є поступове скорочення часу між впровадженням інновацій. Якщо ще 50 років тому інноваційний лаг, тобто проміжок часу між появою нової ідеї та впровадженням у масове виробництво нового продукту чи агротехнології, становив 10–15 років, то нині він скоротився до 2–3 років. Проте, створення нового сорту рослин чи породи тварин є тривалим процесом, який може тривати від 5 до 15 років. Як свідчить світовий досвід, створення ресурсозберігаючих або безвідходних технологій аграрного виробництва, нової технології, сортів рослин і порід тварин з вищою продуктивністю, без застосування досягнень генної інженерії й сучасних біотехнологій здійснити практично неможливо.

Закордонний прогноз розвитку технологій свідчить, що домінуючими в сфері сільського господарства і продовольства будуть технології, на розвиток яких в Україні немає достатніх фінансових, матеріально-технічних ресурсів і науковців з відповідним фаховим рівнем (рис. 1.) [6, с. 62-63].

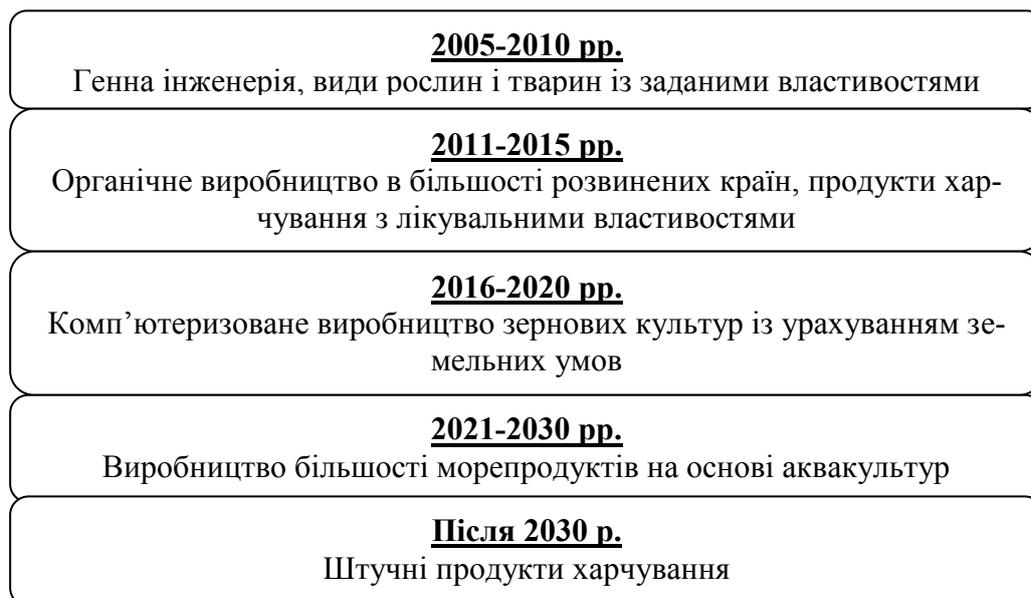

Рис. 1. Прогноз розвитку технологій у сфері сільського господарства і продовольства

В контексті гарантування продовольчої безпеки, визначальний вплив належить реалізації ефективної інвестиційної політики та посиленню інвестиційної привабливості регіону.

Основні завдання та заходи інвестиційної політики: створення механізмів залучення інвестицій в інноваційний розвиток агропромислового комплексу області; удосконалення режиму реєстрації іноземних інвестицій; залучення інвестиційних ресурсів на фінансування аграрного сектору для підвищення конкурентоспроможності та якості продукції за рахунок розвитку партнерства державних органів влади та бізнес-сектору; активізація роботи щодо розробки та впровадження підприємствами області сучасних систем управління якістю, відповідно до міжнародних стандартів.

Висновки. Розробка та реалізація Стратегії продовольчої безпеки Черкаської області, сприятиме зосередженню зусиль регіональної влади на найбільш перспективних для даного регіону напрямках розвитку, й одночасно забезпечить вирішення цілого спектру проблем, що стоять на шляху її гарантування. Крім того, науково обґрунтована Стратегія дозволить використати обмежені ресурси найбільш ефективним способом з урахуванням змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

При розробці довгострокової Стратегії продовольчої безпеки, особливу увагу необхідно приділити подоланню соціального занепаду і забезпеченню комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій, а саме: створення умов для досягнення стійкої позитивної динаміки зростання доходів населення; підвищення рівня основних соціальних стандартів і гарантій; сприяння повній та продуктивній зайнятості; кардинальне реформування системи надання соціальних пільг.

Складним та невизначеним є процес реалізації розробленої Стратегії, оскільки потребує заходів як фінансового, так і організаційного забезпечення. Головна роль щодо забезпечення реалізації Стратегії, має покладатися на один з структурних підрозділів обласної державної адміністрації – Головне управління економіки (ГУЕ). Адже, основними завданнями управління є програмування та планування економічного і соціального розвитку області, забезпечення стратегічного планування. Контроль за реалізацією Стратегії покладається на структурні підрозділи облдержадміністрації, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Література:

1. Орликовський М. О. Еволюційний процес зміни визначення поняття „стратегія” в економічній літературі / М. О. Орликовський // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 54–58.
2. Трегобчук В. М. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу / В. М. Трегобчук, Б. Й. Пасхавер, А. Е. Юзефович [та ін.] // Економіка АПК. — 2005. — №7. — С. 3–11.
3. Ціни, витрати, прибутки аграрного виробництва та інфраструктура продовольчих ринків / за ред. О. М. Шпичака. — К. : ІАЕ, 2000. — 585 с.

4. Романюк І. М. Економічна сутність продовольчого забезпечення регіону в ринкових умовах господарювання / І. М. Романюк // Науковий вісник БДФА: зб. наук. праць. – Вип. 8. Чернівці: Буковинська державна фінансова академія, 2007. – С. 228-235.
5. Сохнич А. Я. Розвиток ринку екологічно чистої продукції сільського господарства в Україні / А. Я. Сохнич, І. П. Соловій, Я. М. Саврук // Економіка АПК. — 2008. — № 10. — С. 92–98.
6. Соломонко Д. О. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу / Д. О. Соломонко // Економіка АПК. — 2008. — № 3 — С. 60–66.

УДК 330.142.211

кандидат економічних наук, доцент, Труфен А. О., Брідель В. В.

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «ОСНОВНІ ЗАСОБИ» ТА «ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ» ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В статті досліджено погляди науковців щодо трактування понять «основні засоби» та «основний капітал». Крім цього, визначено основні відмінності між ними та вибрано оптимальний варіант даного визначення.

Ключові слова: основний капітал, основні засоби, необоротні активи, поза оборотні активи, капітал підприємства.

Труфен А. О., Брідель В. В. Экономическая сущность понятий "основные средства" и "основной капитал" предприятий гостиничного хозяйства/ Черновицкий торгово-экономический институт, Украина, Черновцы.

В статье исследовано взгляды ученых относительно трактовки понятий "основные средства" и "основной капитал". Кроме этого, определены основные различия между ними и выбран оптимальный вариант данного определения.

Ключевые слова: основной капитал, основные средства, необоротные активы, за оборотные активы, капитал предприятия.

Trufen A. O., Bridel V. V. Economic essence of concepts "the fixed assets" and "fixed assets" of enterprise hotel economy / Chernivtsi trade and economic institute, Ukraine, Chernivtsi.

In the article investigational looks of scientists in relation to interpretation of concepts "the fixed assets" and "fixed assets", basic differences are certain between them. In addition, the basic differences between them and choose the best option of this definition.

Keywords: the fixed assets, fixed assets, inconvertible assets, for circulating assets, capital of enterprise.

Вступ. В економічній літературі вітчизняних та зарубіжних економістів прослідковуються різні підходи до визначення поняття «основний капітал» та «основні засоби». Дослідження цих підходів, на наш погляд, являється дуже важливим, оскільки в умовах трансформаційної економіки ефективна діяльність готельного господарства залежить від обраної облікової політики управління сферою надання послуг та матеріальними потоками, і в значній мірі від ефективного використання капіталу підприємства.

Дослідженням даного питання займалися такі науковці, як: Г. Шмален, К. Р. Макконел та С. Л. Брю, В. Г. Федоренко та О. М. Діденко, І. А. Бланк, С. Фішер, Р. Дорибуш, Р. Шмалензі та інші.

Чинне в Україні законодавство відносить до основного капіталу кошти, вкладені в необоротні активи, вартість яких відображується в розділі I форми №1 «Баланс». Необоротні активи включають основні засоби, нематеріальні активи, незавершене будівництво та довгострокові фінансові інвестиції.

В зарубіжній обліковій практиці поняття “необоротні активи” позначається різними термінами: постійні активи; власність, споруди та обладнання; матеріальні постійні активи тощо. Так, у Швейцарії необоротні активи в активі балансу об’єднані в одну групу – основні засоби; в Росії – позаоборотні активи, які включають нематеріальні активи, основні засоби та прибуткові вкладення в матеріальні цінності, в Німеччині – основний капітал та фінансові активи [1].

В наш час все більше розповсюдження отримує поняття «основний капітал», яке використовується в зарубіжній практиці і відповідає нашому поняттю «основні засоби». Так, німецький економіст Г. Шмален [2] вважає, що основні засоби – це грошові кошти, вкладені в наявні основні фонди. Тобто термін “основні засоби” за своєю сутністю він прирівнює до основного капіталу. К. Р. Макконел та С. Л. Брю використовують поняття «капітал», а не «основний капітал» і до капіталу (основного) відносять всі види інструментів, машин, обладнання, фабрично-заводські, складські, транспортні засоби та збутову мережу, які використовуються у виробництві товарів і послуг, та доставці їх до споживача. Процес виробництва та накопичення основного капіталу ними визначений як процес інвестування [3].

На думку В. Г. Федоренко та О. М. Діденко, капітал підприємства – це «...засоби виробництва, інші матеріальні цінності та фінансові ресурси, які створюються та використовуються у відтворювальному процесі для забезпечення його життєдіяльності» [4].

І. А. Бланк, розглядаючи капітал підприємства формулює його таким чином : «... капітал підприємства характеризує загальну вартість засобів в грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів» [5].

Особливості підходу С. Фішера, Р. Дорибуша, Р. Шмалензі до структурного визначення основного капіталу являється додаванням до його складу: заводів та обладнання, житлових будівель та споруд, споживчих товарів трива-

лого використання, товарних запасів. Як бачимо, у даному визначенні відбувається змішування основного та оборотного капіталу [6].

У вітчизняній літературі термін «основний капітал» не отримав широкого розповсюдження. Це було пов'язано, перш за все, з тим, що економічна категорія «основний капітал», як рахувалось характерно для капіталізму. На сьогоднішній день, головною для всіх країн стала мова ринкової економіки. Тому в сучасних умовах становлення в Україні нової економічної системи, необхідний аналіз вітчизняної та закордонної практики обліку основного капіталу, як важливої складової економічного потенціалу країни.

На сьогодні в економічній теорії триває дискусія щодо визначення основних засобів як економічної категорії, їх класифікації, функціонування та відтворення. Багато вчених допускають методологічні помилки, ототожнюючи термін «основні засоби» з термінами «основні фонди».

Економісти сучасної України пропонують повністю відмовитися від теріну «основні фонди», наприклад Бандурко О. П. вважає, що термін «фонд» є визначальним для характеристики фінансів як економічної категорії, тому «правомірно використовувати поняття “фонд основних засобів”, яке є вартісною категорією, для характеристики фінансових ресурсів, що вкладаються у створення засобів праці, тобто основних засобів, опосередковують їх кругообіг і обіг» [7]. Основні засоби є майном, що має споживну вартість і вартість, тобто ця категорія виражає речові елементи процесу праці.

Н. Д. Бабяк вважає, що основні засоби є тільки виробничими і дає таке визначення терміна «основні засоби»: «це активи з терміном корисного використання більше одного року, які використовуються на підприємствах в декількох операційних циклах з метою отримання економічної вигоди, не втрачаючи при цьому матеріально-речової форми, та переносять свою вартість на знов створену продукцію частинами у вигляді нарахованих амортизаційних відрахувань... Невиробничі основні засоби – це, як правило, нерухоме майно підприємства, яке не приймає участі в операційному циклі підприємства, свою вартість не переносить на продукцію, що виготовляється на підприємстві, підпадає під силу дії зносу та відтворюється виключно за рахунок прибутку. Невиробничі основні засоби не можна називати засобами праці» [8].

Д. А. Баранов у своїй монографії “Строки амортизації та оновлення основних виробничих фондів” з цього приводу висловлював свої міркування так: «З точки зору матеріального складу основні фонди – це введені в процес виробництва засоби праці з фіксованою в них вартістю, які приймають участь в цьому процесі більше одного виробничого циклу, а з точки зору річного відтворення – більше одного року» [9]. Він критикує тих економістів, які вважали категорію «основні фонди» вартісною, а не матеріально-речовою.

Висновки. Отже, більшість науковців у наведених визначеннях до складу основних засобів не відносять матеріально-речові цінності, які використовують у невиробничій сфері.

Поряд з цим готельну галузь, яку вважають невиробничою, оскільки вона безпосередньо не пов'язана з виробництвом матеріальних ресурсів, основні за-

собі необхідні для задоволення потреб туристів та клієнтів готельних комплексів, шляхом виробництва певних видів послуг і за економічною сутністю тотожні будь-яким основним засобам виробничих галузей.

Література:

1. Бутинець Ф. Ф., Горецька Л. Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 544 с.
2. Шмален Г. Основы и проблемы экономики предприятия/ Пер. с нем. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 512 с.
3. Макконел К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т./пер. англ.- М.: Республика – Т 1-1992.-277 с.
4. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. Політична економія: підручник-К.:Алерта-2008.-487 с.
5. Бланк И. А. Финансовый менеджмент:/учебный курс- К.:Ніка-центр, Ельга-2001.- 528 с.
6. Фишер С., Дорйбуш Р., Шмалензи Р., пер. с англ. - М.: «Дело ЛТД», 1993-864 с.
7. Фінансова діяльність підприємства: Підручник/Під ред. Бандурка О. М., Коробова М. Я. – К.: Либідь. – 2002. – 309с.
8. Бабяк Н. Д. Амортизаційна політика та її вплив на фінансово-економічну діяльність підприємств: Дисертація: 08.04.04. – К., 2004.– 196с.
9. Баранов Д. А. Сроки амортизации и обновления основных производственных фондов. – М.: Наука, 1977. – 220 с.

УДК 330.142.211

кандидат економічних наук, доцент, Труфен А. О., Мельник Ю. В.

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

ГАРМОНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО І ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Труфен А. О., Мельник Ю. В. Гармонізація фінансового і податкового обліку основних засобів /Чернівецький торговельно-економічний інститут, Україна, Чернівці.

В статті розглянуті основні проблеми фінансового і податкового обліку основних засобів на Україні з метою гармонізації до міжнародних стандартів фінансової звітності. За проведеними дослідженнями запропоновані шляхи вирішення даної проблеми.

Ключові слова: організація обліку основних засобів, первісна вартість, ліквідаційна вартість, амортизація основних засобів, групи основних засобів.

Труфен А. О., Мельник Ю. В. Гармонизация финансового и налогового учета основных средств /Черновицкий торгово-экономический институт, Украина, Черновцы.

В статье рассмотрены основные проблемы финансового и налогового учета основных средств на Украине с целью гармонизации к международным стандартам финансовой отчетности. По проведенным исследованиям предложены пути решения данной проблемы.

Ключевые слова: организация учета основных средств, первобытная стоимость, ликвидационная стоимость, амортизация основных средств, группы основных средств.

Trufen A. O., Melnik U. V. Harmonization of financial and tax accounting of fixed assets / Chernivtsi trade and economic institute, Ukraine, Chernivtsi.

In the articles considered basic problems of financial and tax account of the fixed assets are on Ukraine with the aim of harmonization to the international standards of the financial reporting. Solutions to this problem have been proposed according to research.

Keywords: organization of account of the fixed assets, primitive cost, liquidating value, depreciation of the fixed assets, group of the fixed assets.

Вступ. У 2008 р. закінчився десятирічний період упровадження МСФЗ в Україні і тому нагальним завданням для держави була розробка й адекватне застосування такої методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що відповідає міжнародним стандартам, які в свою чергу, є найбільш уніфікованими вимогами до організації та ведення бухгалтерського обліку й орієнтовані на зближення національних систем [1].

Дослідженням даної проблеми займаються наступні науковці: Голов С. Ф., Костюченко В. М., Бутинець Ф. Ф., Ричаківська В., Пархоменко В., Зубілевич С., Сікора І., Нідлз Б. Е., С. Дж. Грей.

Метою статті є дослідження фінансової і податкової звітності на Україні та її гармонізація до Міжнародних стандартів фінансової звітності з метою євроінтеграції.

Відповідно до Закону України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [2], і на виконання Програми реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів фінансової звітності, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. № 1706 [3], наказами Міністерства фінансів України затверджено комплексний пакет з нормативно-методичної бази бухгалтерського обліку.

Як свідчать провідні дослідження науковців, в обліку основних засобів згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [4] відповідно Міжнародному (стандарту) фінансової звітності 16 «Основні засоби» [5] існують певні відмінності.

Для правильної організації обліку основних засобів важливе значення має єдиний принцип їх оцінки. Розрізняють такі види оцінки основних засобів: первинну, залишкову, відновну і ліквідаційну. Основні засоби підприємства й

організації в бухгалтерському обліку відображають за первинною вартістю під якою розуміють фактичну собівартість спорудження, виготовлення або придбання об'єктів основних засобів, включаючи витрати на доставку й установку на місці використання з урахуванням страхових платежів під час перевезення, державну реєстрацію та інші витрати, тобто фактичну собівартість, яку об'єкти основних засобів мали на час введення в експлуатацію.

Згідно з Положенням (стандартом) 7 до первинної вартості придбаних (споруджених) основних засобів включаються затрати:

- суми, сплачені згідно з договором постачальнику;
- суми, сплачені стороннім організаціям за виконані роботи за договорами будівельного підряду;
- реєстраційні збори, держмити й аналогічні їм платежі, здійснені у зв'язку з придбанням (одержанням) прав на об'єкт основних засобів;
- сплачені мито, податки та інші обов'язкові платежі, пов'язані з придбанням (створенням) основних засобів, які не відшкодовуються підприємству;
- винагороди, сплачені посередницьким організаціям, через які було придбано об'єкт основних засобів;
- витрати по страхуванню ризиків, пов'язаних з доставкою основних засобів;
- витрати на встановлення, монтаж, наладку основних засобів;
- адміністративні та інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням (створенням) основних засобів і приведенням їх до робочого стану.

У випадку, якщо об'єкт основних засобів придбано в результаті бартерного обміну (або обміну з частковою доплатою грошовими коштами), його оцінка залежить від того, відбувся обмін подібними чи неподібними активами.

Подібними вважаються об'єкти основних засобів, які виконують однакову функцію і мають однакову вартість. Первинна вартість основних засобів, придбаних в результаті обміну на подібній об'єкт, дорівнює залишковій вартості переданого об'єкта основних засобів. При придбанні основних засобів у порядку обміну на неподібний об'єкт переданий об'єкт основних засобів приймається на облік за його справедливою вартістю, збільшеною (зменшеною) на суму доплати, яка була передана (одержана) під час обміну.

Первинною вартістю безоплатно отриманих основних засобів, а також отриманих у результаті об'єднання підприємств є їх справедлива вартість на дату отримання.

При цьому під справедливою вартістю розуміють суму, через яку може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язань в результаті операцій між поінформованими, заінтересованими і незалежними сторонами.

Первинною вартістю об'єктів основних засобів, внесених до статутного капіталу підприємства, визнається узгоджена засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість.

Зміна первинної вартості основних засобів допускається тільки у разі:

- реконструкції, добудови, дообладнання, технічного переозброєння;
- переоцінки балансової вартості основних засобів;

- часткової ліквідації відповідних об'єктів.

Під ліквідаційною вартістю основних засобів розуміють суму грошових коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує одержати від реалізації (ліквідації) основних засобів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації) за вирахуванням витрат, пов'язаних з реалізацією (ліквідацією). Важливим питанням узгодженості П(С)БО 7 до МСФЗ 16 є визнання основних засобів та визначення складу їх об'єкта.

Згідно МСФЗ 16, активи передусім слід поділити на такі, що підлягають амортизації, та активи, за якими амортизацію не нараховується.

Доцільно також окремо вести облік окремих компонентів основних засобів, які мають різні терміни експлуатації або різними способами забезпечують вигоди для підприємства. Наприклад, літак та його двигуни, обшивка салону часто розглядаються, як окремі об'єкти основних засобів.

Висновки. З метою уніфікації П(С)БО 7 «Основні засоби» до МСФЗ 16 «Основні засоби» слід вирішити наступні завдання: 1) узгодити критерії визнання основних засобів та склад їх об'єкта в П(С)БО 7 до МСФЗ 16 «Основні засоби»; 2) визначити в П(С)БО 7 «Основні засоби» критерії визнання витрат на придбання об'єктів основних засобів, які мають незначну вартість і списуються згідно МСФЗ 16 «Основні засоби» в момент їх придбання; 3) передбачити в П(С)БО 7 „Основні засоби” такі методи нарахування амортизації основних засобів, які включено в МСФЗ 16 „Основні засоби”.

Література:

1. Голов С. Ф. Міжнародні стандарти фінансової звітності: вдосконалення та застосування.// Бухгалтерський облік і аудит.-2007-№11, С.43-58.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України прийнятий Верховною Радою України від 16.07.99 р. № 996-XIV зі змінами та доповненнями.
3. Програма реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів фінансової звітності: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. № 1706 .
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Мінфіну України від 27.04.2000 р. №92.//Бухгалтерський облік: нормативна база.-Х.:Фактор, 2004, с.115-126.
5. Міжнародний (стандарт) фінансової звітності 16 «Основні засоби»: www.minfin.gov.ua
6. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі. Практичний посібник.-К.:Лібра, 2011.- С. 152-153.

УДК 330.142.211

кандидат економічних наук, доцент, Труфен А. О., Миндреску К. М.

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ГОТЕЛІВ

Дослідження класифікації основних засобів підприємств готельного господарства. Здійснено їх поділ на виробничі та невиробничі основні засоби, розглянуто склад основних засобів враховуючи галузеву специфіку.

Ключові слова: невиробничі основні засоби, виробничі основні засоби, номерний фонд, фізичний знос, моральний знос.

Труфен А. О., Мындреску К. М. Классификация основных средств гостиниц /Черновицкий торгово-экономический институт, Украина, Черновцы.

Исследование классификации основных средств предприятий гостиничного хозяйства. Осуществлено их разделение на производственные и непроизводственные основные средства, рассмотрен состав основных средств, учитывая отраслевую специфику.

Ключевые слова: непроизводственные основные средства, производственные основные средства, номерной фонд, физический износ, моральный износ.

Trufen A. O., Mundresky K. M. Classification of the fixed assets of hotels /is the Chernivtsi trade and economic institute, Ukraine, Chernivtsi.

Research of classification of the fixed assets of enterprises of hotel economy. Their dividing is carried out into the productive and unproductive fixed assets, composition of the fixed assets is considered, taking into account a branch specific.

Keywords: the unproductive fixed assets, productive fixed assets, containing a number fund, physical wear, obsolescence.

Вступ. Основні засоби на підприємствах готельного господарства формують 70% активів, тому без них неможлива операційна діяльність готельного господарства. Правильно визначена групова класифікація основних засобів є головним важелем організації їх обліку.

Проблеми класифікації основних засобів досліджували такі науковці, як Т. Ю. Климко, В. А. Зуб, а також М. Р. Метьюс та М. Х. Б. Перера, В. Г. Яковлев [1, с.158; 2, с.321; 3, с.122]. Кожен із науковців має свої погляди на дану проблему, що і потребує подальших досліджень.

За ознакою участі у виробничо-експлуатаційному процесі основні засоби поділяються на дві групи: виробничі та невиробничі основні засоби. До виробничих основних засобів належить частина засобів праці, що функціонують у виробничо-експлуатаційному процесі, створюють матеріальні умови для надання готельних послуг. До невиробничих основних засобів належать: засоби соціально-культурного призначення, побутового обслуговування, медичного призначення, багаторічні насадження тощо.

Проблеми обліку невиробничих основних засобів досліджували науковці Метьюс та М. Х. Б. Перера. Останні ставлять під сумнів доцільність включення об'єктів суспільного призначення до складу активів підприємства. Вони зазначають, зокрема, що «унікальна природа соціально-культурних активів наштовхує нас на питання, як визначити, чи достатній контроль над таким ресурсом для визнання його активом» [2]. Також вони не бачать доцільності їх включення у фінансову звітність. Тобто, невиробничі основні засоби, на їхню думку, не відповідають критеріям віднесення до активів.

Будівлі та споруди готелю поділяють на основні та допоміжні. Основними будівлями вважаються готелі, які сформовані із номерного фонду, а також в комплексі та окремо розташовані будівлі, ресторани, спортивні зали з басейном, кінотеатри, ліфти та інше, призначені для тимчасового проживання (щитові будиночки), які використовуються в літній період.

До допоміжних будівель належать котельні, пральні, склади, система водопостачання, вентиляційне устаткування, гаражі та інші окремо розташовані будівлі, що знаходяться на балансі готельного господарства.

До споруд у готельних підприємствах та їх допоміжних господарствах належать водопідйомні станції, артезіанські свердловини прісної та мінеральної води; резервуари для мазуту, бензину та змащувальних матеріалів; басейни, включаючи їхні фундаменти, підігрівальні пристрої та арматуру; берегозміцнювальні споруди та підпірні стіни, фонтани, каналізаційні споруди та інші комунальні споруди; спортивні майданчики, тенісні корти, веслувальні, човнові станції, атракціони, стежки паркові, скульптури, огорожі; шляхи з усіма допоміжними пристроями та дорожніми знаками [3].

До передавальних пристроїв належать: передавачі електричної та теплової енергії від двигунів до працюючих машин, трансмісії, трубопроводи, телефонні мережі.

Технологічна (видова) структура основних засобів у готельному господарстві відрізняється від технологічної структури матеріального виробництва тим, що загалом у складі основних засобів пасивна частина абсолютно переважає над активною.

Дослідження показали, що на підприємствах, які займаються виробництвом товарів, на будівлі і споруди припадає близько 60%, а на машини та устаткування, передавальні та транспортні засоби – майже одна третина вартості основних засобів. На відміну від них, на готельних підприємствах вартість будівель і споруд сягає 85% вартості основних засобів, а машин, приладів, передавальних і транспортних засобів – близько 10% .

Укомплектованість основних засобів номерного фонду готелю узагальнено в табл.1.

Таблиця 1

Укомплектованість основними засобами номерного фонду готелів залежно від категорії [4]

№ п/п	Основні засоби	Категорія готелю				
		1 Зірка	2 Зірки	3 Зірки	4 Зірки	5 Зірок
1	2	3	4	5	6	7
1	Площа стандартного номера	0,8-10	10-12	2-14	14-18	від 18
2	Меблі (інвентар) та побутова техніка	Ліжко, тумбочка, вішалка, шкаф, стілець, стіл, дзеркало	Комплектація відповідно 1 зірки але ще плюс телефон	Комплектація відповідно 2 зірки, але ще плюс туалетний столик, , телевізор, холодильник, кондиціонер	Якісна версія 3 зірок, плюс м'які меблі, крісла, сейф, міні-бар з напоями	Високоякісна версія 4 зірок з дорогими меблями та інвентарем плюс праска
3	Інші основні засоби	Коврові покриття, постільна білизна, матраси, покривала, рушник, тюль, стакани, попільничка	Коврові покриття, постільна білизна, матраси, покривала, рушник, тюль, стакани, попільничка	Коврові покриття, постільна білизна, матраси, покривала, рушник, тюль, стакани, попільничка	Відповідно до інших основних засобів у 3-х зірковому готелі та набір елітного посуду для міні-бару, електрочай-ник і чашки	Відповідно до інших основних засобів у 4-х зірковому готелі та халат, тюль
4	Санвузол	В номері умивальник – інші зручності на поверсі. Дві душові кабінки на поверх та 1 туалет на 5 номерів	В номері умивальник з холодною та гарячою водою. Половина номерів повинні мати туалет в номері	Санвузол в кожній кімнаті, укомплектований, як мінімум милом та обладнанням середньої цінової категорії	В кожній кімнаті є душова кабіна та ванна. Є мило, гель для душу, халат, шампунь, фен та інше.	Кімната з повністю укомплектованим санвузлом, фен, гігієнічні засоби. Ванна – більше 160 см

В нашій країні існує поділ на «однозіркові», «двозіркові», «тризіркові», «чотиризіркові» та «п'ятизіркові» готелі. Номерний фонд готелів України включає одно-, дво-, трьохмісні номери, а також номери різних типів комфортності: від «стандарта» до «люкса».

Особливістю основних засобів підприємств готельного господарства є високий рівень фізичного та морального зносу, висока питома вага вартості відшкодування основних засобів у вартості надання послуг, нерівномірність завантаження основних засобів упродовж року і днів тижня.

Висновки. Дослідження нормативних документів, опублікованих праць вітчизняних та зарубіжних вчених, практики діяльності підприємств готельного господарства свідчить, що останнім часом облік основних засобів дещо ускладнився, а низка існуючих проблем негативно впливає на процес управління виробництвом, знижуючи ефективність використання основних засобів. Одним з питань обліку й аналізу основних засобів, що потребує досліджень, є визначення їх групової класифікації у розрізі рахунків бухгалтерського обліку.

Література:

1. Климко Т. Ю. Проблеми обліку необоротних основних засобів / Т. Ю. Климко, В. А. Зуб // Інноваційна економіка. – 2011. – №5. – С.158–60.
2. Метьюс М. Р. Теорія бухгалтерського обліку: підр. / М. Р. Метьюс, М.Х.Б. Перера; пер. з англ. Я. В. Соколова, І. А. Смирнової. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
3. Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма: учеб. пос. / Г. А. Яковлев; 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство РДЛ, 2004. – 376 с.
4. ГОСТ 28681.4-95 Туристическо-экскурсионное обслуживание. Классификация гостиниц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
5. ДСТУ 3957 «Система сертифікації УкрСЕПРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

УДК 657.15(477)

Турияница К. С.

Ужгородський національний університет

ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В статті розглянуто проблемні питання організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах в сучасних умовах господарювання. Описано пот-

ребу в його реформуванні, необхідності модернізації та наближеності до міжнародних стандартів в умовах глобалізації економіки України.

Ключові слова: бюджетна установа, глобалізація, міжнародні стандарти, організація обліку.

Турянца Е. С. Вопросы реформирования организации бухгалтерского учета в бюджетных учреждениях в условиях глобализации экономики Украины / Ужгородский национальный университет, Ужгород, Закарпатье.

В статье рассмотрены проблемные вопросы организации бухгалтерского учета в бюджетных учреждениях в современных условиях хозяйствования. Описаны потребность в его реформировании, необходимости модернизации и близости к международным стандартам в условиях глобализации экономики Украины.

Ключевые слова: бюджетное учреждение, глобализация, международные стандарты, организация учета.

Turyanitsa K. S. A question of reforming an organization of accounting in budgetary institutions in a globalizations economy of Ukraine / Uzhhorod National University, Uzhhorod, Transcarpathian region

This article deals with accounting in budgetary institutions in the contemporary economy. We describe the need for its reform, the need to modernize and proximity to international standards in the globalized economy of Ukraine.

Keywords: budget establishment, globalization, international standards organization of accounting.

В умовах поглиблення інтеграційних процесів між державами, швидкий розвиток глобалізаційних процесів змушує замислитися над низкою проблем, які постають перед Україною у напрямку реформування організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах. Основними складовими цього процесу виступає потреба в підвищенні ступеня відкритості економіки та гармонізації законодавства України відповідно до міжнародних норм.

На сьогодні питанню реформування бухгалтерського обліку в бюджетних установах не приділяється достатньо уваги, проблемні питання не розглядаються з урахуванням загальноекономічних перетворень, що відбуваються в економіці нашої країни. Практика свідчить про наявність недоліків теоретичного та методологічного рівнів організації обліку в бюджетних установах, а саме поява нових об'єктів обліку, невідповідність нормативної бази міжнародним стандартам та потреба усунення існуючих базових протиріч у роботі вітчизняної системи обліку в умовах глобалізації економіки України. Таким чином дослідження даної проблеми залишається актуальним в реаліях сьогодення та повинно сприяти подальшій адаптації правового поля України світовим стандартам.

Питання реформування бухгалтерського обліку державного сектору в Україні досліджувалось багатьма вітчизняними вченими та практиками: історично - хронологічна сторона розвитку та становлення обліку в бюджетній сфері висвітлена в працях Т. Дзоги, С. Свірка, Ф. Бутинця, М. Білухи;

теоретичні грані та практичні особливості організації обліку в бюджетних установах розкрито в роботах О. Чечуліної та П. Атамаса. Значний внесок в питання стандартизації та уніфікації законодавчо-нормативного регулювання відповідно до норм міжнародних стандартів та перспективи розвитку системи бухгалтерського обліку в державному секторі економіки нашої країни в умовах інтеграції в світове господарство відкрили вчені С. Левицька, Н. Сушко, В. Метелиця та інші.

Проте, як зазначалось, актуальність дослідження проблеми реформування бухгалтерського обліку в державному секторі на сьогодні залишається відкритим, так як відсутня єдина методика відображення в бухгалтерському обліку операцій, що здійснюються у сфері державного управління.

Метою статті є опис потреби удосконалення організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах, необхідності модернізації та наближеності до міжнародних стандартів в умовах глобалізації економіки України.

Активна інтеграція України у світовий простір відкрила перед національною економікою широкі можливості розвитку відносин із зарубіжними партнерами, з одного боку, та викликала необхідність реформування діючої системи бухгалтерського обліку, зокрема в державному секторі, – з іншого. Якщо ж проблемні питання організації та уніфікації господарського обліку активно досліджуються вченими та практиками, то сторона обліку в бюджетному секторі економіки України залишається мало дослідженою та проблематичною в спектрі відповідності міжнародним нормам.

Складність і багатогранність даної проблеми породжує нагальну потребу в адаптації нормативно-правового законодавства України до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для державного сектору, при цьому враховуючи реалії економіки нашої країни.

З погляду історикографії, активний розвиток організації бухгалтерського обліку в бюджетній сфері розпочався ще на початку 90-х років. Тоді почались вводити нові форми документообігу та звітності, було затверджено план рахунків банків, господарських підприємств та бюджетних установ. Проте на шляху подальшого розвитку обліку у бюджетній сфері, як і кожного безперервного процесу, відмітимо стрибки значного прискорення, що пояснюється економічним зростанням, та падіння.

На сьогодні потреба реформування організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах зумовлена рядом причин, а саме:

- поглибленням глобалізаційних процесів в економіці України, так як являючись державою з вагомим економічним потенціалом країна не може розвиватись ізольовано. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків веде до принципових змін у структурі національної економіки, інтеграції її господарської системи у міжнародну економіку, створення розгалуженої інфраструктури, яка б забезпечувала швидку реалізацію ринкових перетворень – не залишаючи осторонь і сферу бухгалтерського обліку;

- не визначеністю теоретичних понять та недосконалість чинного законодавства в сфері бюджетного обліку;

- значною громіздкістю облікових процесів;
- потребою підвищення відкритості та прозорості інформації з економічних питань, зокрема з питань бухгалтерського обліку, та відповідності міжнародним стандартам;
- розпорошеністю функцій у правління при організації бухгалтерського обліку в бюджетній сфері;
- відсутністю чіткості в методах ведення бухгалтерського обліку в державному секторі;
- наявністю різних організаційних структур бухгалтерських служб, процедур документообігу, використанням різного програмного забезпечення, а в окремих випадках відсутністю такого забезпечення [3];
- відсутністю методологічного забезпечення ведення бухгалтерського обліку на рівні органів виконавчої влади;
- відсутністю уніфікованого плану рахунків для різнопрофільних бюджетних установ;
- відсутністю системності та комплексності в реформуванні державних установ та організацій.

Отже, бюджетна реформа в Україні повинна бути одним з пріоритетних напрямів розвитку держави, що передбачає вирішення питань комплексного характеру.

На сьогодні держава сприяючи реформуванню та модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі винесла на перший план питання розробки та застосування такої методології бухгалтерського обліку, яка відповідала б міжнародним стандартам та створила більш сприятливі умови для іноземних інвесторів.

Свідченням активізації роботи державного сектору є прийняття Закону України “Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу ” від 18 березня 2004 року № 1629-IV. Згідно якого бухгалтерський облік визначено однією з пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до норм ЄС [2].

В подальшому результатом ініціативності в процесі реформування обліку в бюджетній сфері органів державної влади є прийняття Кабінетом Міністрів «Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі» від 16 січня 2007 р. №34.

Метою стратегії є удосконалення системи бухгалтерського обліку в державному секторі з урахуванням вимог міжнародних стандартів. Процес модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі триватиме протягом 2007 - 2015 років. Реалізація стратегії дасть змогу забезпечити створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління державними фінансами [1].

Відповідно до Наказу міністерства фінансів України від 19.04.2007 р. № 5 затверджено План-графік розробки положень (стандартів) бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі України. Згідно даного наказу в Україні планується затвердити 21 стандарт бухгалтерського обліку та

фінансової звітності в державному секторі. Проте реалізація постулатів даного наказу на сьогодні залишається на початковому етапі та потребує ретельного доопрацювання.

Таким чином, держава – є прогресивним учасником бюджетних реформ, проте ряд питань організації бюджетного обліку все ж залишаються на першопочатковій стадії впровадження.

Активні перетворення та постійні зміни в організації обліку в бюджетній сфері є як і позитивним явищем, так і негативним. Швидкоплинність порядку прийняття змін зумовлює в кінцевому результаті спотворення представленої інформації. Зокрема, трактування теоретичних понять обліку не є однозначним, що приводить до викривлення показників.

Зміна виду форм фінансової звітності та окремих поточних документів, веде до збільшення об'єму роботи безпосередніх виконавців, а в сукупності до збільшення кількості помилок в розрахунку кінцевих показників.

Наступним вагомим елементом комплексної потреби удосконалення організації обліку в бюджетних установах є підвищення рівня відкритості та прозорості інформації з економічних питань. У державному секторі потребують особливої уваги політиків та серйозних реформ питань: розмежування компетенції різних державних органів, які на разі залишаються непослідовними та нечіткими; доступу до інформації про бюджетні кошти широкої громадськості; високого ступеня залежності від державної адміністрації органів місцевої державної влади, що заважає ефективному виконанню державних завдань на місцевому рівні.

Реформа в бюджетній сфері повинна торкнутися, також проблеми розпорошеності функцій у правління при організації бухгалтерського обліку в бюджетній сфері.

Згідно з Бюджетним кодексом України і Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" порядок ведення бухгалтерського обліку та складення фінансової звітності, звітності про виконання бюджетів, кошторисів бюджетних установ установлює Мінфін. Бухгалтерський облік виконання державного і місцевих бюджетів ведуть органи Казначейства, а бухгалтерський облік виконання кошторисів бюджетних установ - розпорядники бюджетних коштів [3].

Обов'язки управлінського апарату державної влади необхідно уніфікувати та стандартизувати.

Крім того, фонди загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування застосовують різні методики ведення бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік виконання державного і місцевих бюджетів ведеться за касовим методом із застосуванням методу нарахування за окремими операціями (облік державного боргу, зобов'язань розпорядників бюджетних коштів). Бухгалтерський облік в бюджетних установах і фондах загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування ведеться за методом нарахування, за яким операції та події визнаються в момент

їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати коштів (або їх еквівалентів) [3].

Виділення серед концептуальних напрямів реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ питання суцільної автоматизації облікового процесу на рівні установи має вирішуватися через організацію автоматизації [4].

Відкритим також на сьогодні є впровадження уніфікованого плану рахунків для різнопрофільних бюджетних установ, що дасть змогу гармонізувати структуру подачі інформації та спростити процедуру її обробки.

Єдиний план рахунків має базуватись на таких концептуальних вимогах:

- план рахунків має бути достатньо загальним, щоб відповідати обліковим потребам суб'єкта господарювання державного сектору;

- рахунки мають забезпечити аналітичне відокремлення і синтетичне узагальнення здійснених господарських операцій [7].

В кінцевому результаті, відсутність системності та комплексності в реформуванні організації облікової роботи державних установ породжує проблеми впровадження затверджених реформ. Різноманітність реорганізації при її не узгодженості приводить до виникнення великої кількості протиріч на практиці. На сьогодні, законодавча база в сфері бюджетного обліку перенасичена кількістю прийнятих нормативно-правових актів та відповідних змін до них. Саме, тому необхідно зуміти систематизувати сукупність нововведень, враховуючи при цьому особливості економіки нашої країни та зарубіжний досвід організації бухгалтерського обліку в державному секторі.

Висновки. Формування конкурентоспроможної економіки на національному та світовому рівні можливе, лише за умови злагодженої, цілеспрямованої роботи уряду в даному напрямку, орієнтуючись на зарубіжний досвід країн ЄС. За умов прогресивного розвитку інтеграційних процесів та подальшої глобалізації економіки необхідність стандартизації та уніфікації бухгалтерського обліку в бюджетних установах до міжнародних стандартів є важливою передумовою для ефективного функціонування та визнання України на міжнародному рівні.

Сучасні умови функціонування бюджетної системи України характеризуються наявністю ряду проблемних питань в організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах та потребують проведення ґрунтовного реформування.

На даному етапі першочерговою основою на шляху удосконалення обліку в бюджетній сфері є реалізація урядової концепції розвитку бухгалтерського обліку у державному секторі України, що повинна, врахувати всі актуальні аспекти, які на сьогодні є визначальними у розвитку міжнародної облікової системи. Проте стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку проходить зараз лише свої початкові етапи. Не менш важливим аспектом в реформуванні бюджетного обліку є формування єдиної законодавчо – нормативної бази, адаптованої до міжнародних вимог та норм, удосконалення методології складання звітності та запровадження інформаційних технологій.

Гармонізація та стандартизація організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах, через складний шлях реформування, відкриє на перспектив-

ну тверду основу міжнародного співробітництва та спрощення системи обліку в цілому.

Література:

1. Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” від 16.07.99р. за №996-XIV. — Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки: постанова КМУ від 16.01.2007р. № 34 // – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-п>
4. Левицька С. О. Результативність перших етапів розвитку реалізації стратегії модернізації бухгалтерського обліку державного сектору — Режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnuvgrp/ekon/2009_3_1/v47ek054.pdf
5. Левицька С. Окремі питання реформування бюджетного обліку: стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі/ Все про бухгалтерський облік: проф. бух. газета. – Київ, 2008.- №6– с. 34-38
6. Максимова В. Ф., Пеліпаденко Р. О. Концептуальні засади розвитку системи бухгалтерського обліку в бюджетних установах —Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2008_16/maksim.pdf
7. Марценяк Н. Реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ: проблеми та перспективи // Науковий вісник БДФА.-2008.-№4.-С. 346-351.
8. Метелиця В. М. Проблемні питання модернізації обліку в державному секторі України — Режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_4/18_Metel.pdf
9. Сушко Н. Сучасний стан бухгалтерського обліку у державному секторі та перспективи його реформування / Все про бухгалтерський облік: проф.. бух. газета. – Київ, 2007.- №11– с.25-31
10. Сушко Н. Реформування бухгалтерського обліку в державному секторі / Н. Сушко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – №8-9. – с. 22-27.

УДК 336.368

кандидат економічних наук, Чкан І. О.

Таврійський державний агротехнологічний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Стаття присвячена визначенню основних факторів, які впливають на фінансову стійкість страхових компаній та визначенню критеріїв її забезпечення. Визначено, що на фінансову стійкість страховика впливають фактори

як внутрішнього, так і зовнішнього походження, різних як за характером, так і за ступенем впливу. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній залежить від збалансованості та стабільності всього національного інституту страхування, успішного залучення страховиками іноземних інвестицій на міжнародному ринку капіталів, модернізація та пристосування до вимог суспільства власного бізнесу.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страхова компанія, фінансова стійкість, фактори впливу.

Чкан И. А. Обеспечение финансовой устойчивости страховых компаний / Таврический государственный агротехнологический университет, Украина, Мелитополь

Статья посвящена определению основных факторов, которые влияют на финансовую устойчивость страховых компаний, а также определены критерии её обеспечения. Определено, что на финансовую устойчивость страховика влияют факторы как внутреннего, так и внешнего происхождения, разных как по характеру, так и по степени влияния. Обеспечение финансовой устойчивости страховых компаний зависит от сбалансированности и стабильности всего национального института страхования, успешного привлечения страховиками иностранных инвестиций на международном рынке капиталов, модернизация и приспособление к условиям общества собственного бизнеса.

Ключевые слова: страхование, страховой рынок, страховая компания, финансовая устойчивость, факторы влияния.

Chkan I. Ensuring the financial stability of the insurance companies / Tavria state agrotechnical University, Ukraine, Melitopol

The article is devoted to determination of the main factors that affect the financial stability of insurance companies, and also defines the criteria for its provision. Determined that the financial stability of the insurer is influenced by factors both internal and external origin, different in nature, and the degree of influence. Ensuring the financial stability of the insurance companies depends on the balance and stability of the whole of the national insurance Institute, the successful raising of the insurer foreign investments in the international capital market modernization and adaptation to the conditions of the society own business.

Key words: insurance, insurance market, insurance company, financial sustainability, factors of influence.

Вступ. Страхування за останні роки стало одним з основних елементів функціонування фінансової системи країни. Сучасні умови розвитку ринкових відносин передбачають перед усім необхідність забезпечення фінансової стійкості страхової компанії. Адже надійність та платоспроможність конкретного страховика пов'язана з фінансовою стійкістю компанії. Саме фінансова стійкість виступає індикатором того, чи зможе страхова компанія в майбутньому виконати свої зобов'язання, а оцінка рівня фінансової стійкості є одним з найбільш важливих завдань при визначенні якості роботи страховика.

Тому забезпечення фінансової стійкості страхової компанії є чи не найбільш пріоритетним завданням її керівників та менеджерів, що безперечно є основною умовою для повноцінного виконання інституту страхування своєї ролі у процесі суспільного відтворення. Залучення коштів у страховий сектор вимагає від страхових компаній постійного вдосконалення, що проявляється у постійному моніторингу зовнішнього середовища, удосконалення механізмів та методів забезпечення фінансової стійкості, гарантування надійності вкладення коштів та ефективного їх використання та багато іншого.

Фінансова стійкість страховика, критерії її забезпечення і вплив різноманітних чинників на її рівень розглядали в численних наукових працях, як вітчизняні науковці, так і зарубіжні, зокрема: Базилевич В. Д., Барановський О. І., Внукова Н. М., Гвозденко А. А., Добош Н., Залетов А., Заруба О. Д., Осадець С. С., Орланюк-Малицька Л. А., Плиса В. Й., Сухов В. А., Ткаченко Н. В., Шірінян Л. В. та інші дослідники.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є визначення основних факторів, які впливають на фінансову стійкість страхових компаній та визначення критеріїв її забезпечення.

Виклад основного матеріалу статті. Страхові компанії, як й інші суб'єкти господарювання, функціонують в однакових умовах, а отже піддаються тим самим ризикам. Але одночасно, враховуючи специфіку пропонованих послуг, на них впливають фактори, що притаманні лише страховій діяльності.

Фінансова стійкість страховика – це економічна категорія, що характеризує такий стан його фінансових ресурсів, їхнього розподілу й використання, за якого страхова компанія є платоспроможною і здатною своєчасно й у повному обсязі виконати свої фінансові зобов'язання перед страхувальниками в умовах негативного впливу зовнішніх чинників, спричинених зміною параметрів середовища, в якому вона перебуває, і/або внутрішніх чинників, викликаних реалізацією одного або низки ризиків страховика.

На фінансову стійкість страховика впливають ряд факторів, які можуть мати як внутрішнє, так і зовнішнє походження, різних як за характером, так і за ступенем впливу. При чому варто не упускати такий факт – якщо компанія є фінансово стійкою щодо якогось одного фактора, це не означає, що вона є такою самою щодо інших факторів. Найчастіше стійкість стосується одного, двох чи декількох факторів. Таким чином, чим більшим є число факторів, стосовно яких вона стійка, тим вищим буде ступінь її фінансової стійкості загалом. До факторів внутрішнього впливу належать ті, якими може управляти сама компанія (наприклад, склад і структура витрат, стратегія компанії щодо витрат, тарифна політика, менеджмент страхової компанії тощо). Зовнішні ж фактори диктуються зовнішнім середовищем і їх вплив компанія вимушена враховувати в процесі своєї роботи (кон'юнктура ринку, інфляція, тривалість звітного періоду, рівень життя населення та попит на страхові продукти тощо). При цьому стійкий фінансовий стан, перш за все, забезпечується правильним регулюванням, прогнозуванням та управлінням.

Таким чином, можна сказати, що основними складовими забезпечення фінансової стійкості страхової компанії є: власний капітал, страхові резерви, перестраховування, інвестиційна діяльність, тарифна політика. Від якості управління ними керівництвом страховика і буде залежати на скільки добре буде почувати себе організація на страховому ринку в тих чи інших умовах. Зміна будь-якого фактора призводить до зміни фінансового стану страхової компанії.

Фінансова стійкість страхової компанії визначається за допомогою аналізу її діяльності, як суб'єкта господарювання, на основі абсолютних та відносних показників та оцінки фінансової стійкості страхової компанії, як суб'єкта фінансового ринку, на основі дотримання належного фактичного рівня статутного капіталу та запасу платоспроможності страховика [1].

Чинники фінансової стійкості страхової компанії як суб'єкта ринку фінансових послуг можна об'єднати наступним чином:

- політика щодо централізованих страхових резервних фондів;
- формування суми фактичного запасу платоспроможності;
- формування нормативного запасу платоспроможності;
- державний нагляд у сфері страхування [4, с.305].

Якщо розглядати джерела формування фінансової стійкості страхової компанії як суб'єкта господарювання, то варто виділити такі:

- обсяг власного капіталу в таких статтях як статутний капітал, резервний капітал, обсяг нерозподіленого прибутку, додатково вкладений капітал;
- обсяг залученого капіталу, а саме обсяг залучених довгострокових та поточних зобов'язань;
- загальна величина прибутку компанії, який формує нерозподілений прибуток;
- обсяг необоротних активів, що впливає на ліквідність та фінансову стійкість страховика;
- обсяг запасів, що характеризує значну частину обсягу оборотного капіталу, які першочергово потребують фінансування;
- загальний обсяг валюти балансу, тобто загальний обсяг фінансових ресурсів організації, що характеризує величину самого страховика і обсяг коштів який обертається [3, с.140].

Сплачений у грошовій формі статутний капітал та інші власні засоби страховика мають забезпечувати проведення планових видів діяльності і виконання зобов'язань, що приймаються ним за договорами страхування [1].

Однією з найважливіших умов забезпечення платоспроможності страховиків є наявність страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань. Абсолютна величина коштів, акумульованих у резервах, має постійно збільшуватися разом із зростанням кількості чинних договорів. З настанням страхових випадків має виконуватися нерівність: R_z (резерви) $>$ V_p (виплати) [5].

Серед умов забезпечення фінансової стійкості страхових операцій не можна не назвати вирівнювання розмірів сум, на які застраховані різні об'єкти. Це завдання розв'язується шляхом перестраховування, яке в останні роки

практикується дедалі ширше. Передаючи частину ризиків перестраховикові, первинний страховик потрапляє в певну залежність від нього. Оскільки будь-який збиток спочатку покривається первинним страховиком і лише згодом частково компенсується перестраховиком, неплатежі останнього ставлять під загрозу платоспроможність страхової організації [1].

Фактором впливу на фінансову стійкість страховика є якість його страхового портфеля та його тарифна політика. Важливо досягти такого стану портфеля, щоб відношення договорів, які закінчуються, і новоукладених договорів, як мінімум, дорівнювало 1. Ця умова має поширюватися не тільки на кількість договорів, а й на суму внесків за ними, на страхову суму, величину ризику і тривалість строку страхування.

Правильна структура та величина страхового тарифу дозволяє досягти необхідного балансу між доходами і витратами страхової організації, який і засвідчує фінансову стійкість. Зниження тарифу фактично завищує ефективну кількість договорів, формально (а не реально) зменшує імовірність страхової події, послаблює гарантію безпеки розрахунків. Це призводить до браку ресурсів у страховика і втрати фінансової стійкості [6].

Дедалі зростаюче нагромадження коштів перетворює страхові компанії на потужні інвестиційні інститути, які разом з банками стають найбільшими джерелами інвестиційного капіталу. Об'єктивною основою цього є інверсія страхового циклу, коли страхові внески передують виконанню зобов'язань страховика, завдяки чому в його розпорядженні опиняються значні кошти, які можуть бути ефективно використані для отримання додаткового доходу [1].

Успішна інвестиційна діяльність дозволяє страховій організації:

- по-перше, визначати можливість надання страхових послуг за рахунок формування достатніх обсягів страхових резервів;
- по-друге, забезпечити певною мірою якість страхових послуг і визначити ринкову позицію страховика;
- по-третє, впливати на основні характеристики страхового продукту, насамперед на його вартість і на фактичне виконання зобов'язань страховиком, обумовлене строками страхових виплат;
- по-четверте, дати можливість власникам розвивати свій бізнес і самостійно управляти ним [2].

У сучасних умовах одним із суттєвих зовнішніх макроекономічних факторів впливу на фінансову стійкість страхової компанії є фінансова глобалізація світового ринку страхування. Страхова система України не може відокремитися від впливу процесів фінансової глобалізації, тому має адаптуватися до зовнішньоекономічної динаміки і тенденцій.

Висновки. Підсумовуючи вище наведене, можна стверджувати, що забезпечення фінансової стійкості страхових компаній залежить від збалансованості та стабільності всього національного інституту страхування, успішного залучення страховиками іноземних інвестицій на міжнародному ринку капіталів, модернізація та пристосування до вимог суспільства власного бізнесу.

Забезпечення фінансової стійкості страховика, як суб'єкта господарювання, також полягає у забезпеченні правильного та ефективного співвідношення власного і позикового капіталу для забезпечення фінансової стійкості.

Таким чином, достатній рівень фінансової стійкості страхової компанії, як і всіх суб'єктів господарювання, забезпечує поступальний розвиток економіки країни і стабільність фінансового ринку. При цьому важливо не тільки володіти інформацією про поточний фінансовий стан страховиків, але й мати уявлення про ступінь їх потенційної нараженості на ризики і фінансову стійкість страхових компаній в майбутньому.

Література:

1. Добош Н. Оцінка фінансової стійкості страховика / Н. Добош // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – С. 207 – 212.
2. Залетов А. Страхование и перестрахование в Украине // Страховий рейтинг “Insurance Top”. – 2005. – № 1/9.
3. Плиса В. Й. Управління фінансовою стійкістю страховика / В. Й. Плиса // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 136–143.
4. Сисоєва Л. В. Аналіз фінансових ресурсів та достатності власного капіталу, як рівень фінансової надійності страховика / Л. В. Сисоєва // Економічний простір. – 2010. – №43. – С. 301-312.
5. Супрун А. А. Проблеми управління активами в страхових компаніях України // Фондовый рынок. – 2002. – № 34. – С. 26–30.
6. Шевчук О. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній України // Регіональна економіка. – 2005. – № 11. – С. 137–142.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 581.134:633.16:631.583

кандидат сільськогосподарських наук, Машинник О. О.

Уманський національний університет садівництва

ВМІСТ БІЛКА В ЗЕРНІ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО ЗА ІНТЕНСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОЩУВАННЯ

Наведено результати досліджень щодо впливу позакореневих підживлень мікродобривами на вміст білка в зерні ячменю ярого сорту Здобуток. Встановлено, що досліджувані мікроелементи мають суттєвий вплив на показники якості зерна. Підживлення монохелатом марганцю, а також його поєднання з хелатом міді зумовлюють підвищення вмісту білка в зерні. У разі підживлення цинкумісними добривами валовий збір білка зростає до 35 %.

Ключові слова: ячмінь ярий, зерно, якість, білок, мікродобрива, позакореневі підживлення.

Машинник О. О. Содержание белка в зерне ячменя ярового при интенсивных технологиях выращивания / Уманский национальный университет садоводства, Украина, Умань

Приведены результаты исследований по влиянию внекорневых подкормок микроудобрениями на количество белка в зерне ячменя ярового сорта Здобуток. Установлено, что исследованные микроэлементы имеют существенное влияние на показатели качества зерна. Подкормка монохелатом марганца, а также его сочетание с хелатом меди способствуют увеличению количества белка в зерне. В случае подкормки цинковыми удобрениями валовый сбор белка возрастает до 35 %.

Ключевые слова: ячмень яровой, зерно, качество, белок, микроудобрения, внекорневые подкормки.

Mashynnyk O. O. Grain protein content of spring barley under intensive cultivation technologies / Uman National University of Horticulture, Ukraine, Uman.

The results of studies on the impact of foliar micronutrient fertilizing on protein content in grain of spring barley varieties achievement. It was established that the investigated trace elements have a significant impact on the performance of grain quality. Foliar feeding with chelated manganese and its combination with chelated copper lead to increase the protein content in the grain. In the case of foliar feeding chelated zinc fertilizers croppage protein increases to 35%.

Вступ. Сучасна концепція раціонального харчування людини вимагає від виробників виготовлення продуктів, які мають високі смакові властивості та забезпечують достатню кількість білків, вуглеводів, мінеральних речовин, незамінних амінокислот, вітамінів тощо. Ячмінь являє собою чудове поєднання поживних і біологічно активних речовин, вітамінів, мікроелементів, які сприяють нормальній життєдіяльності [1, с. 64].

Поживна цінність ячменю значно вища порівняно з пшеницею завдяки кращій збалансованості амінокислотного складу білка, в тому числі за дефіцитним лізином [2, с. 155]. Сучасні дослідження виявили в білку ячменю тригліцерид і токотриенол, і дійшли висновку, що зерно (борошно) ячменю містить надзвичайно цінні для здоров'я людини компоненти, які майже відсутні або містяться у незначній кількості в зерні й борошні пшениці та інших культур. Тому ячмінь є не тільки кращим концентрованим кормом для відгодівлі тварин, але й унікальним продуктом харчування людини, який забезпечує захист проти найнебезпечніших хвороб століття: серцево-судинних і раку внутрішніх органів [3, с. 62]. Результати досліджень свідчать про те, що хліб з пшеничного борошна може бути поліпшеним за показником дієтичної цінності за рахунок добавки до 30% борошна ячменю [4, с. 185].

Мікроелементи здатні підвищувати стійкість рослин до несприятливих умов навколишнього природного середовища (низьких температур, посухи, тощо). Все це зумовлює не лише зростання продуктивності агроценозів, а й по-

ліпшення біохімічних показників якості вирощеного зерна. У зв'язку з цим необхідні дослідження поживної цінності зерна ячменю ярого за оптимізації живлення рослин макро- і мікроелементами.

Дослідження впливу позакореневих підживлень мікродобривами на якість зерна ячменю ярого проводили на дослідному полі навчально-науково-виробничого відділу Уманського національного університету садівництва. Дослід закладали за схемою: 1 – Без добрив – контроль; 2 – $N_{60}P_{90}K_{90}$ – фон; 3 – Фон + Zn_1 ; 4 – Фон + Mn_1 ; 5 – Фон + Cu_1 ; 6 – Фон + $(ZnMn)_1$; 7 – Фон + $(ZnCu)_1$; 8 – Фон + $(MnCu)_1$; 9 – Фон + $(ZnMnCu)_1$; 10 – Фон + $Zn_1 + Zn_2$; 11 – Фон + $Mn_1 + Mn_2$; 12 – Фон + $Cu_1 + Cu_2$; 13 – Фон + $(ZnMn)_1 + (ZnMn)_2$; 14 – Фон + $(ZnCu)_1 + (ZnCu)_2$; 15 – Фон + Фон + $(MnCu)_1 + (MnCu)_2$; 16 – Фон + $(ZnMnCu)_1 + (ZnMnCu)_2$.

Вирощували ячмінь ярий сорту Здобуток. Позакореневі підживлення згідно схеми досліду проводили за допомогою ранцевого обприскувача на початку кушіння та виходу в трубку ячменю ярого хелатами міді, цинку і марганцю виробництва компанії «Реаком». Доза кожного добрива становила 2,0 л/га в об'ємі 250 л/га води. Хелатуючий агент — ЕДТО.

Ефективність внесення добрив під ячмінь значно залежить від метеорологічних умов у період вегетації. Що стосується вмісту білка і поживної цінності зерна ячменю ярого, то вони в більшій мірі, ніж у інших злакових, змінюються залежно від особливостей сорту і умов вирощування. У вологі роки азотні добрива суттєво підвищують врожай і незначно впливають на вміст білка в зерні. У посушливі роки, навпаки, різко підвищується вміст білка в зерні за незначного зростання врожайності [5, с. 21].

Результати проведених досліджень свідчать, що на якість зерна ячменю ярого мали вплив склад та кількість позакореневих підживлень мікродобривами, а також погодні умови вегетаційного періоду.

Найвищий вміст білка був у 2009 році, оскільки посушливі умови вегетаційного періоду сприяли накопиченню його в межах 11,1 – 12,6 %. За кращого вологозабезпечення в періоди вегетації ячменю ярого у 2010 і 2011 рр. вміст білка в зерні був дещо меншим – відповідно 11,0 – 12,4 % та 10,8 – 12,3 %.

Таблиця 1

Вміст білка в зерні ячменю ярого (%) та його валовий збір (т/га) за позакореневих підживлень мікродобривами

Варіант досліду	Рік проведення досліджень			Середнє за три роки	Валовий збір білка, 2009 – 2011 рр.
	2009р.	2010р.	2011р.		
Без добрив – контроль	11,1	11,0	10,8	11,0	0,33
$N_{60}P_{90}K_{90}$ – фон	11,6	11,5	11,4	11,5	0,51
Фон + Zn_1	11,4	11,3	11,3	11,3	0,59
Фон + Mn_1	12,2	12,0	12,0	12,1	0,60
Фон + Cu_1	12,2	11,9	11,8	12,0	0,59

Фон + (ZnMn) ₁	11,9	11,8	11,8	11,8	0,64
Фон + (ZnCu) ₁	11,7	11,6	11,5	11,6	0,62
Фон + (MnCu) ₁	12,3	12,0	11,9	12,2	0,62
Фон + (ZnMnCu) ₁	11,8	11,7	11,5	11,7	0,65
Фон + Zn ₁ + Zn ₂	11,5	11,5	11,3	11,4	0,64
Фон + Mn ₁ + Mn ₂	12,5	12,4	12,2	12,4	0,63
Фон + Cu ₁ + Cu ₂	12,2	11,9	11,8	12,0	0,63
Фон + (ZnMn) ₁ + (ZnMn) ₂	12,2	12,0	11,7	12,0	0,69
Фон + (ZnCu) ₁ + (ZnCu) ₂	12,0	11,8	11,7	11,8	0,69
Фон + (MnCu) ₁ + (MnCu) ₂	12,6	12,3	12,3	12,4	0,66
Фон + (ZnMnCu) ₁ +	12,1	12,0	11,8	12,0	0,63
HIP ₀₅	0,6	0,4	0,5	-	-

У середньому за три роки досліджень найменший вміст білка в зерні ячменю ярого був у контрольному варіанті – 11,0 %. Застосування N₆₀P₉₀K₉₀ сприяло підвищенню цього показника до 11,5 %. Досліджувані мікроелементи спричиняли неоднаковий вплив на вміст білка в зерні. Так, при підживленні хелатом цинку істотних змін не відбувалось. Вміст білка в зерні найбільше зростає за підживлення монохелатом марганцю та марганцю в поєднанні з міддю – відповідно до 12,1 % і 12,2 % за одноразового підживлення, і до 12,4 % – за дворазового. Строки позакореневих підживлень не впливали на вміст білка в зерні за підживлення монохелатом міді, що підтверджується отриманим показником 12,0 %.

Що стосується валового збору білка, то найбільшим він був у варіантах Фон + (ZnMn)₁ + (ZnMn)₂, Фон + (ZnCu)₁ + (ZnCu)₂ – 0,69 т/га, а це на 35 % більше в порівнянні з фоном. Загалом у разі застосування дворазових позакореневих підживлень валовий збір білка додатково зростає на 3 – 12 % у порівнянні з одноразовим підживленням, за виключенням дворазового підживлення комбінацією всіх мікроелементів у варіанті Фон + (ZnMnCu)₁ + (ZnMnCu)₂, де він зменшувався внаслідок зменшення врожайності зерна. Отже, застосування дворазового підживлення марганцем у варіантах Фон + Mn₁ + Mn₂ і Фон + (MnCu)₁ + (MnCu)₂ дозволяє значно (на 8 %) збільшити вміст білка в зерні ячменю ярого. Найвищі показники збору білка – 0,69 т/га забезпечують дворазові позакореневі підживлення марганцем у поєднанні з цинком, а також цинком із міддю.

Висновки. На підставі проведених досліджень цілком об'єктивно можливо стверджувати про різний вплив досліджуваних мікроелементів на показники якості зерна. Так, підживлення монохелатом марганцю, а також його поєднання з хелатом міді зумовлюють суттєве підвищення вмісту білка в зерні. Незважаючи на зменшення вмісту білка в зерні у разі підживлення цинкумісними добривами, валовий його збір зростає у варіантах Фон + (ZnMn)₁ + (ZnMn)₂ і Фон + (ZnCu)₁ + (ZnCu)₂ до 35 % завдяки значному підвищенню врожайності.

Література:

1. Wibberley E. J. Fertilising small-grain cereals for sustainable yield and high quality. / E. J. Wibberley // Horqen: International Potash Institute, 2006. – 178 р.
2. Ефективність передпосівної інкрустації насіння зернових культур і інокуляції сої в умовах Північного Степу України / С. М. Крамарьов, С. В. Красненков, С. Ф. Артеменко [і ін.] // Посібник українського хлібороба: щорічник. – 2010. – С. 154–158.
3. Носенко Ю. Третья мировая культура: ячмень в Украине и мире / Юрий Носенко // Зерно. – 2009. – № 4 (36). – С. 61–65.
4. Лінчевський А. А. Ячмінь в зерновиробництві України / А. А. Лінчевський // Посібник українського хлібороба: щорічник. – 2010. – С. 184–185.
5. Агафонов Е. В. Использование элементов питания из минеральных удобрений яровым ячменем и зерновым сорго на черноземе обыкновенном / Е. В. Агафонов, Р. А. Каменев // Агрехимия. – 2011. – № 1. – С. 20–27.

УДК 635.63

кандидат сільськогосподарських наук, доцент, Тернавський А. Г.

Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ РОСЛИН ОГІРКА ГІБРИДА ЗУБРЬОНОК ЗА ШПАЛЕРНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ В УМОВАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

В статті наведено результати досліджень різних типів формування рослин огірка за їх вирощування на вертикальній шпалері. Встановлено, що найбільш ефективним є третій тип формування, який сприяє утворенню більшої площі листків та товарної врожайності на рівні 45,5 т/га, що на 7,6 т/га більше за контрольний варіант.

Ключові слова: огірок, гібрид, тип формування, біометричні параметри, урожайність, якісні показники.

Тернавский А. Г. Влияние типа формирования растений на продуктивность и качество плодов огурца гибрида Зубренок при шпалерной технологии выращивания в условиях Лесостепи Украины / Уманский национальный университет садоводства, Украина, Умань.

В статье приведены результаты исследований различных типов формирования растений огурца за их выращивания на вертикальной шпалере. Установлено, что наиболее эффективным является третий тип формирования, который способствует образованию большей площади листьев и товарной урожайности на уровне 45,5 т/га, что на 7,6 т/га больше за контроль.

Ключевые слова: огурец, гибрид, тип формирования, биометрические параметры, урожайность, качественные показатели.

Ternavs`kyu A. H. Influence the formation of such plants on productivity and fruit quality of cucumber hybrid Zubronok for growing on a vertical espalier in Forest-Steppe Ukraine / Uman national university of horticulture, Ukraine, Uman.

In the article information is resulted of different types of formation cucumber plant by growing on a vertical espalier. It is established, that the most effective is the third type of formation, which promotes the form of a larger area of leaves and marketable productivity at 45,5 t/ha, which is 7,6 t/ha more than the control.

Key words: cucumber, hybrid, type of formation, biometrical parameters, yield, quality indexes.

Вступ. Науково-обґрунтована норма споживання плодів огірка на сьогодні задовольняється не повною мірою, бо останнім часом збільшився попит переробної галузі на сировину. Причиною цьому є також те, що сільськогосподарські підприємства різної організаційно-правової форми власності вирощують огірок горизонтальним способом (в розстил), якому властивий великий об'єм ручної праці та низька врожайність рослин (15–18 т/га), що знижує рентабельність виробництва та підвищує собівартість продукції.

У сучасних ринкових умовах, перебування в СОТ та євроінтеграційний шлях розвитку нашої держави вимагає впровадження у виробництво малозатратних енергозберігаючих технологій. Ефективною може бути шпалерна технологія вирощування рослин огірка, яка стає дедалі популярною. В сучасних умовах її з успіхом використовують більшість країн Європи, а останнім часом і господарства Закарпатської, Одеської, Миколаївської, Херсонської та інших областей України, де з використанням краплинного зрошення та дотриманням всіх її елементів одержують стабільно високі врожаї на рівні 60–80 т/га і більше [1, С. 3–4].

Важливим елементом шпалерної технології вирощування огірка є визначення оптимального способу формування рослин для кожного гібрида чи сорту.

Встановлення оптимального способу формування рослин є одним із найбільш перспективних напрямків підвищення врожайності огірка, оскільки не потребує додаткових капіталовкладень та спеціального обладнання. Кращий спосіб формування рослин дозволить зменшити затрати праці на вирощування одиниці продукції та знизить її собівартість [2; 3, С. 240].

Необхідність формування рослин у відкритому ґрунті обумовлена морфолого-біологічними особливостями, які характерні для ряду сортів чи гібридів. Тип формування рослин залежить від сортових особливостей, стану рослин, умов вирощування, агрокліматичної зони, догляду за рослинами тощо [4].

Якщо зовсім не проводити формування рослин і дати рости їм вільно, то вони швидко сформують бічні пагони першого, другого, третього і наступних порядків, які будуть затіняти та пригнічувати один одного. В кінцевому рахунку це призведе до зниження цвітіння, погіршення умов догляду за рослинами, збирання плодів а також до збільшення розвитку хвороб. Як правило починають формувати рослини перед початком їх цвітіння.

Для збільшення плодоносної поверхні рослини слід формувати. Кріплення рослин до шпалери починають у фазі 4–6 справжніх листків. Потім пагони рослин кожні 2–4 дні направляють рости вгору по шпалері. Коли вони досягнуть верхнього дроту, їх підв'язують і опускають рости вільно донизу [5].

Для вирощування добре збалансованої сильної рослини, яка б плодоносила тривалий час, рослини формують в головне стебло з бічними пагонами. В пазухах листків до висоти 40–50 см видаляють бічні пагони довжиною не більше 2–5 см та всі квітки. До висоти 1 м 3–4 бічних пагони прищипують над 3–4 листком, залишаючи по одному плоду на кожному вузлі. Цей прийом дозволяє зміцнити молоді рослини та одержати ранній врожай. Після цього на 4–5 вузлах залишають всі плоди і прищипують пагони над першим листком. В подальшому пагони вкорочують над 2–3 листком, залежно від загущення [5].

Дещо відрізняється формування довгоплідних партенокарпічних гібридів огірка. З нижніх вузлів головного стебла до висоти 50–60 см видаляють всі жіночі квітки та бічні пагони. Наступні пагони прищипують над 1–2-м і 3–4-м листком по мірі наближення до шпалери, а 2–3 останніх бічних пагони перекидають через шпалеру і прищипують на висоті 0,7–0,8 м від поверхні ґрунту. Головне стебло прищипують на 15–20 см вище шпалери і прив'язують вздовж дроту. Бокові пагони другого порядку прищипують над першим листком в середньому ярусі, над другим – у верхньому ярусі. В пазухах головного стебла, де закладаються плоди – бічні пагони видаляють [6].

Мета та завдання досліджень. Метою досліджень було дослідити різні типи формування рослин гібрида Зубрьонок за вирощування на вертикальній шпалері в умовах Лісостепу України, що буде мати практичне значення для сільськогосподарського виробництва.

Згідно з метою у завдання досліджень входило встановити найбільш оптимальний тип формування рослин, визначити величину врожаю і дати оцінку якості одержаної продукції.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проведено в 2011–2013 рр. на дослідному полі кафедри овочівництва Уманського національного університету садівництва. Ґрунт дослідного поля – чорнозем опідзолений важкосуглинкового гранулометричного складу. Вміст гумусу в орному шарі – 3,5%, рН = 6,0, ступінь насиченості ґрунту основами – 91%.

Дослідження проводили з ранньостиглим гібридом вітчизняної селекції Зубрьонок F₁ („НАСКО”, Україна). Рослини вирощували безрозсадним способом, насіння у відкритий ґрунт висівали в I декаді травня повздовж шпалери з відстанню між рослинами 15 см. За контроль було взято варіант з другим типом формування рослин, який є загальноприйнятим. Повторність досліду чотириразова, площа облікової ділянки становила 8,4 м². Технологічні прийоми проводили відповідно до вимог культури та агрокліматичної зони вирощування.

В досліді досліджували чотири типи формування рослин: 1 тип – рослини формували в головне стебло, всі бічні пагони на рослині повністю видаляли; 2 тип – три нижніх пазухи листків осліплювали, всі вищерозміщені бічні пагони прищипували на один листок і один плід; 3 тип – три нижніх пазухи листків

осліплювали, вище них наступні три бічні пагони прищипували на один листок і один плід, всі вищерозміщені бічні пагони формували на два листки та два плоди; 4 тип – три нижніх пазухи листків осліплювали, вище них три бічні пагони прищипували на один листок і один плід, далі наступних 4–5 бічних пагонів формували на два листки та два плоди, всі інші пагони формували на три листки та три плоди.

При проведенні досліджень було використано сучасні методики [7, 8], встановлено дати настання фенологічних фаз росту і розвитку рослин, проведено вимірювання їх біометричних параметрів, облік врожаю, оцінку якості продукції. Зібрану продукцію розділяли на товарну і нетоварну частини згідно вимог діючого стандарту – ДСТУ 3247-95 „Огірки свіжі. Технічні умови” [9]. Одержані в досліді показники обробляли статистично, методом дисперсійного аналізу та кореляції [10].

За даними фенологічних спостережень встановлено, що початкові фази росту і розвитку рослин у всіх варіантах відбувалися практично одночасно. Проте, цвітіння жіночих квіток за 3-го та 4-го типів формування відбувалося на 2–3 доби пізніше, порівняно з 1-м типом формування та контролем. Формування перших плодів відбувалося через 6 діб від цвітіння жіночих квіток.

В залежності від типів формування змінювалися біометричні параметри, які визначали у фазу масового плодоношення рослин (табл. 1).

Таблиця 1

**Біометричні параметри рослин огірка у фазу масового плодоношення
(середнє за 2011–2013 рр.)**

Варіант формування	Висота головного стебла, см	Товщина головного стебла, см	Площа листків, см ² /рослину
1 тип	152,5	1,17	2740
2 тип (контроль)	150,6	1,20	2910
3 тип	141,6	1,23	3220
4 тип	138,3	1,27	2950

Характеризуючи висоту головного стебла можна відмітити, що найбільшою вона була за 1-го та 2-го типів формування (150,6–152,5 см). Найнижчими були рослини за 4-го типу (138,3 см). Між типом формування рослин і висотою їх головного стебла встановлено залежність: із збільшенням навантаження рослин плодами та бічними пагонами висота головного стебла зменшується.

Найбільша товщина головного стебла була за 4-го типу формування – 1,27 см, дещо менша за 3-го типу – 1,23 см. Найменша товщина головного стебла була за 1-го типу формування (1,17 см). Згідно кореляційного аналізу між висотою та товщиною головного стебла виявлено дуже сильний обернений зв'язок ($r=-0,96$).

Одним з найбільш головних біометричних показників є площа листків. Найбільшою вона була за 3-го типу – 3220 см²/рослину, що пояснюється

найбільш оптимальним навантаженням рослин бічними пагонами та плодами. За 2-го та 4-го типу асиміляційна поверхня зменшувалась до 2910 та 2950 см²/рослину відповідно. У варіанті з 1-м типом формування площа листків була найменшою – 2740 см²/рослину. Між висотою головного стебла та площею листків спостерігається значний обернений зв'язок ($r=-0,67$).

Важливим показником оцінки різних типів формування рослин є рівень товарної врожайності (табл. 2). Так, найвищу врожайність товарних плодів одержано за 3-го типу формування – 45,5 т/га, що більше за контроль на 7,6 т/га. Прибавку в 1,1 т/га забезпечив 4-й тип формування (39,0 т/га). За формування рослин в головне стебло товарна врожайність була меншою за контроль на 0,9 т/га (37,0 т/га).

Таблиця 2

Товарна врожайність та товарність плодів огірка залежно від типу формування

Варіант формування	Товарна врожайність, т/га				Товарність, % (середнє за 2011–2013 рр.)
	2011	2012	2013	середнє	
1 тип	39,1	35,2	36,7	37,0	98,9
2 тип (контроль)	39,5	36,8	37,4	37,9	98,1
3 тип	46,9	44,3	45,3	45,5	97,5
4 тип	40,6	37,6	38,8	39,0	97,1
НІР ₀₅	4,4	3,2	4,3	–	–

Згідно даних дисперсійного аналізу істотна прибавка товарного врожаю у варіанті з 3-м типом формування відмічена протягом всіх років досліджень. Між товарною врожайністю та показником площі листків спостерігається дуже сильний прямий зв'язок ($r=0,96$). За роками досліджень найменшу врожайність одержано у 2012 р., що пов'язано із значно меншою кількістю опадів і нижчою відносною вологістю повітря, порівняно з 2011 та 2013 рр. Вищу товарність спостерігали за 1-го та 2-го типів формування – відповідно 98,9 і 98,1%.

Залежно від типів формування змінювалися деякі показники біохімічного складу плодів огірка (табл. 3).

Таблиця 3

Деякі показники біохімічного складу плодів огірка залежно від типу формування рослин (середнє за 2011–2013 рр.)

Варіант формування	Суша речовина, %	Сума цукрів, %	Аскорбінова кислота, мг/100 г	Нітрати* (N–NO ₃), мг/кг
1 тип	5,3	2,30	15,7	71,0
2 тип (контроль)	5,1	2,26	15,4	75,0
3 тип	5,0	2,20	15,1	94,0
4 тип	4,9	2,18	15,3	81,0

* – МДР (не більше 150 мг/кг).

Найбільший вміст сухої речовини, суми цукрів та аскорбінової кислоти в плодах забезпечили варіанти з 1-м та 2-м типом формування рослин, що пояснюється кращою освітленістю рослин завдяки меншому їх габітусу і меншому взаємозатіненню. Вміст нітратів у плодах не перевищував МДР і становив від 71 до 94 мг/кг сирої маси. Однак, у варіантах з 3-м та 4-м типом формування їх було більше – відповідно 94 і 81 мг/кг, бо внаслідок потужнішої маси спостерігалось більше затінення, яке призводило до зниження активності рослинного ферменту нітратредуктази, що в свою чергу сповільнювало синтез білку та призводило до більшого накопичення нітратів у рослинах і плодах.

Висновки. В умовах Лісостепу України за вирощування гібрида Зубрьонок на вертикальній шпалері рослини краще формувати за 3-м типом, при якому в рослин формується більша площа листків та більша товарна врожайність (45,5 т/га), що на 7,6 т/га вище контролю. У подальшому для кожної групи сортів чи гібридів слід підбирати своє оптимальне навантаження рослин пагонами та плодами, що буде мати практичне значення для сільськогосподарського виробництва.

Література:

1. Ромащенко М. І. Рекомендації з технології вирощування культури огірка на опорній системі при краплинному зрошенні / М. І. Ромащенко. – Київ, 2003. – 48 с.
2. Природоохоронна технологія вирощування овочевих культур у відкритому ґрунті зони північного Лісостепу і Полісся України: Навч. посіб. – Житомир: „Полісся”, 2003. – 208 с.
3. Остапов В. И. Технология выращивания огурца на орошаемых землях: Орошаемое земледелие / В. И. Остапов. – К.: Урожай, 1987. – С. 239–241.
4. Барабаш О. Ю. Овочівництво: Підручник / О. Ю. Барабаш. – К.: Вища школа, 1994. – 374 с.
5. Андреев Ю. М. Овощеводство: Учебник для нач. проф. образования / Ю. М. Андреев. – М.: Академия, 2003. – 256 с.
6. Ромащенко М. І. Технологія вирощування огірка на опорній шпалері при краплинному зрошенні: Рекомендації / М. І. Ромащенко, О. Г. Матвієць, В. М. Корюненко, А. Т. Каленіков. – К.: Інститут гідротехніки і меліорації УААН, 2005. – 110 с.
7. Бондаренко Г. Л. Методика дослідної справи в овочівництві і баштанництві / Г. Л. Бондаренко, К. І. Яковенко. – Харків: Основа, 2001. – 369 с.
8. Грицаєнко З. М. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів / З. М. Грицаєнко, А.О. Грицаєнко, В.П. Карпенко. – К.: ЗАТ „НІЧЛАВА”, 2003. – 320 с.
9. ДСТУ 3247-95 „Огірки свіжі. Технічні умови”. – К.: Держстандарт України, 1995. – 17 с.

10. Мойсейченко В. Ф. Основи наукових досліджень у плодівництві, овочівництві, виноградарстві та технології зберігання плодоовочевої продукції / В. Ф. Мойсейченко. – К.: УМКВО, 1992. – 344 с.

МЕДИЦИНА

УДК 378.016:615.03]:615.15-057.85

доктор медичних наук, Білай І. М., кандидат фармацевтичних наук, Остапенко А. О., кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О., кандидат медичних наук Красько М. П., Михайлюк Є. О.

Запорізький державний медичний університет

ВИКЛАДАННЯ ФАРМАКОТЕРАПІЇ ПРОВІЗОРАМ-ІНТЕРНАМ

Основним завданням вивчення фармакоterapiї є освоєння провізорами-інтернами принципів лікарської терапії окремих захворювань, формування знань і умінь за поданням консультативної допомоги лікарям і хворим в проведенні ефективної і безпечної фармакоterapiї з врахуванням можливих побічних ефектів лікувальних засобів.

Ключові слова: фармакоterapia, провізори-інтерни, післядипломна освіта.

Bilay I. M., Ostapenko A. A., Demchenko V. O., Krasko M. P., Mikhailuk E. O., Преподавание фармакоterapiи провизарам-интернам / Запорожский государственный медицинский университет, Украина, Запорожье

Основной задачей изучения фармакоterapiи является освоение провизорами-интернами принципов лекарственной терапии отдельных заболеваний, формирование знаний и умений по представлению консультативной помощи врачам и больным в проведении эффективной и безопасной фармакоterapiи с учетом возможных побочных эффектов лекарственных средств.

Ключевые слова: фармакоterapia, провизоры-интерны, последипломное образование.

Bilay I. M., Ostapenko A. O., Demchenko V. O., Krasko M. P., Mikhailuk E. O., Teaching pharmacotherapy pharmacists-interns / Zaporizhzhia state medical university, Ukraine, Zaporizhzhya

The main objective of studying pharmacotherapy pharmacists-interns is the development of principles of drug therapy of certain diseases, the formation of knowledge and skills in the presentation of advice to doctors and patients in an effective and safe drug therapy, taking into account the possible side effects of drugs.

Keywords: pharmacotherapy, pharmacists, interns, postgraduate education.

Вступ. Фармакоterapia вивчає основні принципи лікування хворої людини за допомогою лікарських засобів. Фармакоterapia базується на досягненнях

клінічних, теоретичних дисциплін, експериментальної та клінічної фармакології, прогресі сучасної медичної науки [4]. Раціональне та безпечне використання лікарських засобів в практичній медицині неможливе без знань властивостей, механізму дії, їх фармакокінетики, біохімічних взаємодій лікарських препаратів з системами організму хворого та ін.

Для підвищення якості знань провізорів-інтернів розроблена єдина структура практичних занять, що включає контроль вихідного та кінцевого рівня знань, самостійну роботу провізорів-інтернів, практичну частину та тестовий контроль [2].

Основним завданням вивчення фармакотерапії є освоєння провізорами-інтернами принципів лікарської терапії окремих захворювань, формування знань та вмінь по одержанню консультативної допомоги лікарям та хворим у проведенні ефективної та безпечної фармакотерапії з урахуванням можливих побічних ефектів використовуваних лікувальних засобів [1].

Мета: практичних занять з фармакотерапії є формування у провізорів-інтернів фармацевтичних факультетів уявлення про загальну схему проведення раціональної медикаментозної терапії різних патологічних процесів і окремих їх проявів, основні принципи індивідуального підбору найбільш ефективних і безпечних лікарських засобів на базі даних фармакодинаміки і фармакокінетики з урахуванням можливого прояву їх побічної дії.

Перша тема заняття присвячена вступу і загальним проблемам фармакотерапії. Воно розкриває системний підхід до вивчення дисципліни, дає уяву про предмет, мету та завдання фармакотерапії, взаємозв'язок її з медико-біологічними і клінічними дисциплінами.

Провізори-інтерни и вивчають основи деонтології, етики відносин з медичним персоналом, хворими. Вони знайомляться з поняттями про клінічні симптоми і синдроми захворювань методами клінічного обстеження хворих (розпитування - скарги, дані анамнезу хвороби та життя; фізикальними методами обстеження хворої людини - огляд, пальпація, перкусія, аускультация; лабораторні методи - загальні аналізи, біохімічні дослідження; інструментальні методи - електрофізіологічні, рентгенологічні, ендоскопічні, цитологічні, ультразвукові), загальними принципами інтерпретації результатів обстеження хворого. За час навчання на кафедрі фармакотерапії провізори-інтерни и засвоюють на пізнавальному рівні методологію постановки діагнозу лікарем (діагноз попередній, диференціальний, остаточний), знайомляться з загальними принципами побудови діагнозу, видами фармакотерапії (етіотропна, патогенетична, симптоматична, замісна).

Самостійна робота виконується з використанням підручників, навчальних посібників, довідників і додаткової літератури. Провізори-інтерни и заповнюють таблиці по проведенню фармакотерапії хвороб людини, вирішують ситуаційні задачі [3].

На цьому занятті проводиться знайомство зі структурою багато профільних лікувальних установ: Запорізької обласної клінічної лікарні, госпітального відділення інвалідів Великої вітчизняної війни та їх

функціональними підрозділами (маніпуляційними, постами медичної сестри, палатами для хворих), порядком медикаментозного забезпечення хворих у відділеннях, знайомство з апаратурою, використовуваною для фармакодинамічних, фармакокінетичних та функціональних досліджень (томографи, спектрофотометри, хроматографи, реографи, електрокардіографами, електроенцефалографами, реографи, апаратами ультразвукової діагностики та плазмаферезу). Викладач представляє аналіз електрокардіограм, реограм, розрахунки індивідуальних доз препаратів.

Друга гема так званої загальної фармакотерапії відображає загальні питання клінічної фармакології. Провізори-інтерни и повинні знайомляться з сучасними уявленнями про основні фармакокінетичні процеси: всмоктування, розподіл, біотрансформація, виведення лікарських засобів із організму людини. Вони знайомляться з основними фармакокінетичними параметрами, видами лікарської взаємодії, основними побічними проявами лікарських препаратів, а також способами профілактики ускладнень фармакотерапії.

Під керівництвом викладача провізори-інтерни и проводять експертну оцінку історії хвороби та визначають адекватність призначення лікарських засобів конкретному хворому по відношенні до прийому їжі, необхідність у змінненні дози та кратності призначення препаратів хворому із захворюваннями шлунково-кишкового тракту, печінки та нирок, гіпопротеїнемією. Провізори-інтерни и самостійно проводять аналіз листів призначень на предмет виявлення несумісних препаратів та прогнозування можливості розвитку побічних ефектів препаратів та їх клінічних видів з урахуванням особливості стану даного конкретного хворого. Знайомляться з тематичним хворим з розвинутим побічним ефектом лікарської терапії. Обґрунтовують категорію, вид і різновидність побічних ефектів лікарських препаратів. Визначають тягар їх клінічного перебігу, пророкують залежність побічної дії від режиму дозування та стану функціональних систем організму. Виявляють фактори, які впливають на якісну та кількісну характеристику. Планують для використання відомі у теперішній час методи нефармакологічної та фармакологічної корекції побічних ефектів, способи їх ліквідування.

Провізори-інтерни и також знайомляться з наказами МОЗ України № 347 від 19.12.2000 р. «Про затвердження інструкції про здійснення нагляду за побічними реакціями лікарських засобів», №51 від 28.02.2001р. «Про організацію подання інформації про побічну дію лікарських засобів», № 173 від 27.04.2004р. «Про подальше вдосконалення реєстрації та подання інформації про побічні реакції лікарських засобів». На основі цих наказів вони вчаться збирати інформацію про випадки побічної реакції лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах та подавати її до обласного центру медичної статистики у вигляді звіту на основі заповненої форми № 137/ о (карт-повідомлень) «Повідомлення про побічні реакції лікувальних засобів». Така форма роботи сприяє підвищенню свідомості про безпечність фармакотерапії та наближує їх до практичної діяльності.

Підсумковим етапом самостійної роботи провізорів-інтернів є виконання ситуаційних завдань, при вирішенні яких провізори-інтерни повинні обґрунтувати вибір лікарських препаратів, принципи їх призначення, врахувати особливості фармакокінетики лікарського препарату в певній клінічній ситуації. При необхідності обґрунтувати принципи комбінованої терапії в залежності від патофізіологічного варіанту перебігу захворювання, пояснити принципи дозування лікарських засобів, вибору лікарської форми та оптимальних шляхів уведення, тривалості призначення та порядку відміни, визначення критеріїв ефективності і безпеки медикаментозної терапії. Питання для контролю кінцевого рівня знань підкреслюють роль і значення фармакотерапії в комплексному лікуванні захворювань, методів обстеження хворих для діагностики і лікування, взаємозв'язок між фармакокінетикою і фармакодинамікою лікарських препаратів. Особливо важливо для провізора-інтерна має усвідомлення про його майбутню роль в профілактиці побічної дії ліків і ускладнень фармакотерапії, несприятливих наслідків взаємодії ліків, а також підвищенні ефективності і безпеки медикаментозної терапії.

Висновки. У процесі вивчення загальних проблем фармакотерапії провізори-інтерни знайомляться з поняттями про етіологію, патогенез, симптоми та синдроми захворювання людини, методами клінічного обстеження пацієнтів, методологією діагнозу, видами фармакотерапії, медичною документацією, взаємозв'язком між фармакокінетикою і фармакодинамікою лікарських препаратів.

Література:

1. Дунаев В. В., Крайдашенко О. В., Білай І. М. Методичний посібник для практичних занять з фармакотерапії для студентів фармацевтичного факультету. - Запоріжжя, 2004.- 104 с.
2. Лекции по фармакотерапии / Б. А. Самура, Л. Т. Малая, В. Ф. Черных и др.; Под ред. акад. Б. А. Самуры.-Харьков: Изд-во НФаУ: Золотые страницы, 2004.-544 с.
3. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів: досвід, проблеми та перспективи. - Х.: Вид-во НФаУ, 2004.- 216 с.
4. Фармакотерапия Б. А. Самура, Л. Т. Малая, А. Д. Визир и др. / За ред. акад. Б. А. Самури :[У 2-х т.]-Х.: Прапор; НФаУ, 2000.-Т 1,-672 с;

УДК 616.342-001

Бобрук С. В.

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова

КЛІНІКО-ІМУНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ІНФЕКЦІЙНОГО МОНОНУКЛЕОЗУ У ДІТЕЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті висвітлено клініко-лабораторні особливості перебігу інфекційного мононуклеозу у дітей, у період з квітня по липень 2013 року, з урахуванням

етіологічних чинників, клінічного перебігу та даних імунологічних досліджень орофарингеального секрету.

Ключові слова: інфекційний мононуклеоз, діти, герпес, цитомегаловірус, вірус Епіштейна-Барр.

Бобрук С. В., Клинико – иммунологические особенности течения инфекционного мононуклеоза у детей на современном этапе / Винницкий национальный медицинский университет им. Н. И. Пирогова, Украина, Винница

В статье высветлено клинико-лабораторные особенности течения инфекционного мононуклеоза у детей в период с апреля по июль 2013 года, с учётом этиологических факторов, клинического течения и данных иммунологических исследований орофарингеального секрета.

Ключевые слова: инфекционный мононуклеоз, дети, герпес, цитомегаловирус, вирус Епіштейна-Барр.

Bobruk S. V., Clinical - immunological features of the course of infectious mononucleosis in children at the present stage / Vinnytsya National Pirogov Memorial Medical University, Ukraine, Vinnytsya.

The article shows the clinical and laboratory characteristics of the course of infectious mononucleosis in children in the period from April to July 2013, based on etiological factors, clinical course and immunological studies of oropharyngeal liquid.

Key words: infectious mononucleosis, children, Epstein-Barr virus, cytomegalovirus.

Вступ. Досить актуальними на сьогодні стають хвороби зумовлені герпетичною інфекцією. Високий рівнем ураження населення, особливо дитячого, висока контагіозність, довготривала персистенція вірусу з розвитком важких випадків захворювання, інколи з летальними наслідками підштовхують науковців до вивчення цієї проблеми .

На сучасному етапі відомо більше 80 представників сімейства герпесвірусів, тільки 8 із них патогенні для людини [1, с.44]. Для герпетичної інфекції притаманна убіквітарність – можливість знаходження в різних середовищах організму та пантропність - здатність вражати різні органи та системи. Одним із проявів герпетичної інфекції є інфекційний мононуклеоз. діагностики Протягом останніх п'яти років в Україні інтенсивний показник захворюваності серед населення з кожним роком зростає. За даними літератури встановлено, що на інфекційний мононуклеоз частіше хворіють діти з несприятливим преморбідним фоном , що мають в анамнезі часті ГРВІ, тонзиліти , алергічні прояви, рахіт, пневмонії, родові травми. Переважно на госпітальному етапі діагноз інфекційного мононуклеозу лікарі не ставлять, частіше всього хворим виставляють діагноз « ГРВІ », « Грив » «Гострий тонзиліт», лакунарна форма », або « Підщелепний лімфаденіт » [1, с.44]. Часто таким дітям не приділяється належної уваги і вони випадають з поля зору інфекціоніста. Це зумовлено полісимптомністю цієї нозології, труднощами диференціальної діагностики, багатогранністю клінічних проявів та схожістю ІМ з іншими інфекційними хворобами [2,

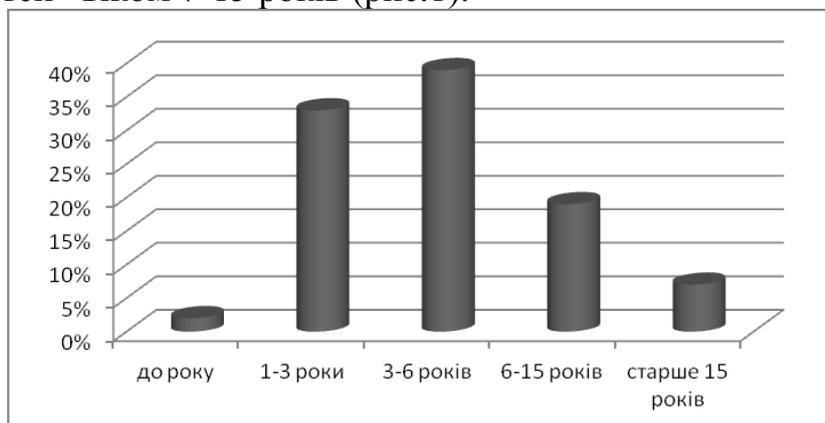
с.35]. За даними літературних джерел, інфекційний мононуклеоз у 30% зумовлений CMV, в 20% герпесом HSV 6 типу, та найчастіше, клініку інфекційного мононуклеозу зумовлює EBV [3,с.384; 4, с.176]. EBV досить поширений серед населення, рівень інфікованості ним дорослого населення України- майже 100%, а дитячого-більш ніж 50% [5, с.213].

Мета. Вивчити особливості клінічного перебігу ІМ у дітей на сучасному етапі та з'ясувати показники місцевого імунітету орофарингеального секрету.

Завдання. Обстежити 50 дітей з інфекційним мононуклеозом, залозисто-ангінозною формою, які перебували на лікуванні в Вінницькій обласній клінічній дитячій інфекційній лікарні в період з квітня по липень 2013 року.

Діагноз інфекційного мононуклеозу константували при наявності типових клінічних симптомів захворювання, при наявних змінах в загальному аналізі крові. Етіологічний чинник встановлювався при допомозі імуноферментного аналізу з визначенням маркерів CMV, та EBV інфекції в сироватці крові (Ig M VCA EBV, Ig G VCA EBV, Ig G EA EBV, Ig G EBNA EBV, Ig M CMV, Ig G CMV), та при допомозі молекулярно-генетичного методу (ПЛР). Крім зазначених досліджень 45 хворим на ІМ проводилися імунологічні дослідження орофарингеального секрету. А саме, досліджувався рівень лактоферину, α -інтерферону 1, фактору некрозу пухлин (ФНП), імуноглобуліну А (Ig A), та секреторного імуноглобуліну А (SIg A).

Результати досліджень. Встановлено, що частіше всього на ІМ хворіють діти, віком від 3 до 6 років, така категорія обстежених склала 39% . Рідше хворіють діти віком від 1 до 3 років-33%, поодинокі випадки захворювання спостерігаються у дітей віком 7-15 років (рис.1).

Рис. 1. Розподіл дітей з інфекційним мононуклеозом за віком

Встановлена чітка закономірність: особи чоловічої статі хворіють частіше ніж жіночої, їх відсоток склав 57% . Переважна кількість дітей що хворіє на ІМ були жителі міста (84%), тоді як діти, що проживають в сільській місцевості становили лише 16%.

З групи обстежуваних дітей, ідентифікувати етіологічний чинник вдалося у 45 дітей. Із них у 46,6 % хворих це був EBV інфекція , 33,3% етіологічним чинником виступав CMV, 4% обстежених - це був герпес 6 типу, та у 16,1% хворих це була мікст інфекція (EBV+ CMV) Середня тривалість перебування

хворих на інфекційний мононуклеоз у стаціонарі складала 5-6 днів. У всіх обстежених хвороба перебігала із середнім ступенем важкості. Основними клінічними ознаками захворювання були : лихоманка, млявість, загальна слабкість, блідість шкірних покривів, орбітальний набряк, зниження апетиту. Ознаки інтоксикації були помірними в середньому 5-7 діб. Тривалість лихоманки складала 7-12 діб, в середньому температура тіла коливалася в межах 37,5-38,5 °С. Після виписки хворих із стаціонару у дітей спостерігався тривалий субфібрилітет.

Всі діти скаржилися на утруднене носове дихання, яке не полегшувалося після прийому судинно-звужуючих крапель, у 75% із них, мав місце нічний храп.

Під час огляду у всіх обстежених на ІМ визначалася яскрава гіперемія зіву. У 100% дітей мав місце тонзиліт, лакунарна форма у 68% хворих, у 22% обстежених - фолікулярна форма та катаральна форма у 10% дітей. Гіпертрофія мигдаликів спостерігалася у 100% дітей : першого ступеня у 46% обстежених, 30% - другого ступеня , та третього ступеня у -24% дітей. (табл.1.)

Таблиця 1

Клінічні прояви ІМ у дітей

Клінічні симптоми	Характеристика симптому	n=50	%
Температура	37-38 °С	38	76
	38-39 °С	12	24
Тонзиліт	Катаральна форма	5	10
	Лакунарна форма	43	86
	Фолікулярна форма	2	4
Гіпертрофія мигдаликів	1 ступеня	23	46
	2 ступеня	15	30
	3 ступеня	12	24
Лімфаденіт	Шийний	2	4
	Піднижньощелепний	0	0
	Паховий	0	0
	Пахвинний	0	0
	Всі групи	48	96

Гепатомегалія	1-3 см.	44	88
Спленомегалія	0,5-1,5 см.	35	70

У 96% дітей з інфекційним мононуклеозом спостерігалась лімфаденопатія, яка проявлялася збільшення потиличних лімфатичних вузлів у 65% дітей, та поєднаним збільшенням шийних та підщелепних лімфатичних вузлів у 86% хворих. Розміри їх коливалися в межах 1-3 см . Пахові та пахвинні вузли візуалізувалися величиною з горошину.

Характерною ознакою інфекційного мононуклеозу є гепатоспленомегалія . У всіх обстежуваних дітей печінка виступала з-під реберної дуги по середньоключичній лінії на 1-3 см. За даними УЗД її консистенція була еластична, а в деяких випадках щільно еластична. Нижній полюс селезінки на 0,5-1,5 см. виступав нижче реберної дуги, тканина селезінки була щільно еластичної консистенції.

Щодо лікування, амбулаторно таким дітям, частіше всього, призначали антибіотики пеніцилінового ряду , що викликали у дітей розвиток екзантеми. Токсико – алергічний дерматит з'являвся на 5-7 добу прийому пеніцилінових антибіотиків та представляв собою елементи плямисто-папульозного висипу. Ознаки токсико-алергічного дерматиту були виявлені у 38% обстежених дітей.

При лабораторному дослідженні в загальному аналізі крові у 72,5% дітей, хворих на ІМ спостерігався лейкоцитоз, 76,47% обстежених мали атипові мононуклеари : від 1-5% у 6 дітей , 5-10% у 13 дітей, та більше 10% атипових мононуклеарів було у 20 дітей. У 11 дітей із 50 обстежуваних у загальному аналізі крові взагалі не типувалися віроцити.

При проведенні імунологічного дослідження орофарингеального секрету встановлено, що рівень лактоферину у всіх дітей з інфекційним мононуклеозом при поступленні складав в середньому 4495 нг/мл, що майже в 5 раз перевищував норму. SIg A в орофарингеальному секреті був значно нижчий у порівнянні з контрольною групою- 0,243 г/л, при нормі 0,5-2,5 г/л. Значно перевищував показники норми α -інтерферон 1, його рівень складав 23,25 пг/мл. В межах норми зберіглися показники ФНП та Ig A (табл.2.).

Таблиця 2

Імунологічні показники орофарингеального секрету у дітей, хворих на ІМ

Показники	Середнє значення	Норма
Лактоферин	4495 нг/мл.	600-900 нг/мл.
α-інтерферону1	23,25 пг/мл.	10-15 пг/мл.
ФНП	4,026пг/мл.	0-10 пг/мл.
Ig A	0,02 г/л.	0-0,2 г/л.
SIg A	0,243 г/л.	0,5-2,5 г/л

Середня тривалість лікування у стаціонарі у дітей хворих на ІМ становила 6-7 днів. Близько 1/3 хворих виписувалися із стаціонару з повним одужанням (зникали ознаки інтоксикації, нормалізувалася температура та клініко-лабораторні показники), всі інші діти мали залишкові явища хвороби і потребували продовження терапії в амбулаторних умовах. У них мав місце субфібрилітет, тривало були збільшені печінка та селезінка.

Висновки.

1. Одним із актуальних питань сучасної інфектології є інфекційний мононуклеоз. Рівень захворюваності на цю патологію з кожним роком зростає.
2. Особливостями перебігу сучасного інфекційного мононуклеозу є лихоманка, млявість, загальна слабкість, блідість шкірних покривів, зниження апетиту, утруднене носове дихання, нічний храп. У 100% дітей відмічається тонзиліт, з гіпертрофією мигдаликів та яскрава гіперемія зіву. Лімфаденопатія проявляється збільшення потиличних шийних та підщелепних лімфатичних вузлів. У дітей печінка та селезінка виступала з-під реберної дуги по середньоключичній лінії.
3. Виявлені значні порушення у хворих на інфекційний мононуклеоз при вивченні місцевого імунітету. Вони полягали у значному підвищенні лактоферину та α -інтерферон 1, тоді як SIg A в орофарингеальному секреті був значно нижчий у порівнянні з контрольною групою. В межах норми зберігалися показники ФНП та Ig A. В загальному аналізі крові спостерігалася поява віроцитів.

Література:

1. Касымова Е. Б. Инфекционный мононуклеоз у детей, ассоциированный с вирусами герпеса 4-го и 5-го типов / под. ред. Е. Б. Касымова, О. А. Башкина, Х. М. Галимзянов, С. Ж. Неталиева // *Инфекционные болезни.* - 2012. - №3. - с.44
2. Возіанова Ж. І., Глей А. І. Інфекційний мононуклеоз, спричинений вірусом Епштейна-Барр // *Мистецтво лікування.* - 2005. - №5(21). - С.35-42.
3. Руководство по инфекционным болезням у детей / под. ред. В. Ф. Учайкина. – М.: ГЭОТАР Медицина, 1999. – 384с.
4. Нисевич Н. И. Инфекционный мононуклеоз у детей / Н. И. Нисевич, В. С. Казарин, М. О. Гаспарян. – М.: Медицина, 1975. – 176 с.
5. Виговська О. В., Крамарев С. О., Тарадій Н. М. Аспекти патогенезу хронічної форми Епштейна-Барр вірусної інфекції у дітей // VII Конгрес педіатрів України «Актуальні проблеми педіатрії» (11-13.10.2011, м. Київ). - К., 2001. - С.213-218.

УДК 004.38:612.821

Варивода К. С.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРА НА ПСИХОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН КОРИСТУВАЧА

У статті аналізуються основні функціональні порушення, спричинені використанням комп'ютера. Показано вплив комп'ютерних технологій на психологічний стан користувачів. Висвітлюються заходи і засоби збереження здоров'я користувачів ПК.

Ключові слова: комп'ютер, електромагнітне випромінювання, психофункціональний стан, здоров'я, захворювання, профілактика.

Варивода Е. С. Влияние компьютера на психофункциональное состояние пользователя / Переяслав-Хмельницкий государственный университет имени Григория Сковороды, Украина, г. Переяслав-Хмельницкий.

В статье анализируются основные функциональные нарушения вызванные использованием компьютера. Показано влияние компьютерных технологий на психологическое состояние пользователей. Освещаются мероприятия и средства сохранения здоровья пользователей ПК.

Ключевые слова: компьютер, электромагнитное излучение, психофункциональное состояние, здоровье, заболевание, профилактика.

Varyvoda E. S. Influence of computer on the psychofunctional state of user / Grygoriy Skovoroda State Pedagogical University of Pereyaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytskyi.

Analysis of the basic functional violations caused by the use of computer. It is rotined the influence of computer technologies on the psychological state of users. It is described the measures and facilities of maintainance of health of the personals computers users.

Keywords: computer, electromagnetic radiation, psychofunctional state, health, disease, prophylaxis.

Вступ. За останні 20 років в Україні процес впровадження комп'ютерних технологій у життя набув надзвичайно швидких темпів. До користувачів комп'ютерів залучено велику кількість людей різного віку, із різним рівнем освіти, досвідом роботи, станом здоров'я і ступенем нейропсихічної стійкості. Збільшення кількості користувачів персональних комп'ютерів, зокрема тих, хто приєднався до мережі Інтернет — призвело до появи нової проблеми: психофізіологічного впливу комп'ютерних технологій на особистість людини і її здоров'я.

Проблемою впливу комп'ютера на стан здоров'я користувачів науковці всього світу почали цікавитися ще на початку використання комп'ютерної техніки. На початку 90-х рр. ХХ століття з'являлися публікації про те, що інтенсивна і тривала робота за комп'ютером є причиною виникнення ряду патологічних

станів. Зокрема, як зазначають фахівці з Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) серед користувачів комп'ютерів, частіше, ніж в інших групах працюючих, трапляються такі захворювання, як передчасна стомлюваність, погіршення зору, м'язові і головні болі, психічні й нервові розлади, хвороби серцево-судинної системи, онкологічні захворювання та ін. Саме тому, робота з комп'ютерами у багатьох країнах віднесена до списку шкідливих і небезпечних, а захворювання, що виникають при роботі з комп'ютерами, розглядаються в усьому світі як професійні.

Проблеми порушення здоров'я та ергономіки комп'ютерної праці були розглянуті в працях О. Я. Куриленка [2], Т. Є. Луца [3]. Вплив електромагнітних випромінювань комп'ютерної техніки на організм людини висвітлено в праці М.°Курика [1]. Психологічні порушення, зокрема й ті, що пов'язані з використанням Інтернету описані в працях Х. Турецької [5], Г. Хомич [6]. Водночас в сучасній літературі обмаль наукових праць, присвячених комплексному висвітленню впливу комп'ютерних технологій на психофункціональний стан організму людини.

Метою нашого дослідження стало вивчення на основі наявної літератури впливу комп'ютерних технологій на психофункціональний стан користувачів.

Відповідно до мети дослідження було поставлено *наступні завдання*:

- проаналізувати основні функціональні порушення організму, пов'язані з використанням комп'ютера;
- розкрити вплив комп'ютерних технологій на психологічний стан користувачів;
- обґрунтувати основні засоби і заходи щодо збереження здоров'я при роботі з комп'ютерами.

Виклад основного матеріалу. Праця користувачів комп'ютерів має свої особливості. Робота з комп'ютером супроводжується підвищеним напруженням зору, інтенсивністю і монотонністю праці, збільшенням статичних навантажень, гіподинамією, нервово-психічним напруженням, впливом різного виду випромінювань. Все це разом з іншими негативними факторами може призвести до розвитку функціональних порушень, а згодом до формування органічних патологій.

Негативний вплив комп'ютерних технологій складається з різноманітних чинників, таких як:

- недотримання ергономіки пристроїв персонального комп'ютера і робочого місця користувача;
- порушення гігієнічних вимог до приміщення, в якому знаходиться комп'ютерна техніка (мікрокліматичні умови, освітлення, вентиляція повітря);
- недосконалість організації праці (недотримання режимів праці і відпочинку, інтенсифікація темпу роботи та її монотонність, великі нервові навантаження при незначних фізичних, гіподинамія, ізоляції працівника у виробничому середовищі, обмеженні його контактів з іншими людьми);

- вплив різного роду випромінювань джерелом яких є комп'ютер (рентгєнівське, інфрачервоне, ультрафіолетове, випромінювання видимого діапазону, електромагнітне випромінювання, електростатичне поле).

Слід зазначити, що вплив кожного з окремих чинників сам по собі незначний, але їхня сукупність викликає помітну шкідливу дію на організм людини (ефект комбінованої дії). Крім того, вплив комп'ютера на організм людини розвивається поступово, приховано і клінічно проявляється аж після багатьох місяців або й років праці [3, с. 102].

Не дотримання вище згаданих умов щодо роботи з комп'ютерною технікою спричиняє низку різного роду функціональних порушень органів зору, опорно-рухової, серцево-судинної, нервової, імунної та інших систем організму.

Захворювання очей та порушення зору. Людський зір абсолютно не є адаптованим до комп'ютерного екрану. Ми звикли бачити колір і предмети у відбитому світлі. Екранне ж зображення є самосвітним, має значно менший контраст, складається з дискретних точок — пікселів. Стомлення очей викликає мерехтіння екрану, відблиски, неоптимальне поєднання кольорів у полі зору. Вітчизняні та зарубіжні дослідження показують, що понад 90% користувачів комп'ютерів скаржаться на печіння або біль в області очей, відчуття піску, затуманення зору, мерехтіння, швидко втому під час зорової роботи та ін. Комплекс цих та інших характерних нездужань з недавнього часу отримав назву «*комп'ютерний зоровий синдром*» (Computer Vision Syndrome — CVS) [3, с. 104].

Водночас робота за комп'ютером характеризується також тим, що постійний напружений погляд на екран монітора зменшує частоту моргання. При цьому погіршується зволоження поверхні очного яблука слізною рідиною, яка захищає рогівку ока від висихання, пилу та інших забруднень. Це може призвести до виникнення так званого *синдрому Сікка* (синдром сухого ока): рогівка висихає і мутніє, і як наслідок можлива втрата зору [4, с. 421].

Порушення опорно-рухового апарату. Діяльність користувачів комп'ютерів характеризується тривалою багатогодинною (8 годин і >) працею в одноманітному сидячому положенні, малою руховою активністю при значних локальних динамічних навантаженнях, що припадають лише на кисті рук. Такий характер роботи може призвести до появи низки хворобливих симптомів, що об'єднані загальною назвою — *синдром довготривалих статичних навантажень* (СДСН). Це захворювання проявляється у вигляді втоми, скутості, болю, судом, оніміння, що локалізуються у різних частинах тіла (шиї, спині, ногах, руках). Крім того, часта і тривала робота за комп'ютером (кляцання по клавішам, робота мишкою) призводить до розвитку так званого *карпального тунельного синдрому* (Carpal Tunnel Syndrome - CTS) — тунельне враження нервових стовбурів руки, пов'язане із тривалою перенапругою м'язів. У найбільш важкій формі цей синдром проявляється у вигляді больових відчуттів різної сили в суглобах та м'язах кистей рук, онімінні та повільній рухливості пальців, судамах м'язів кисті, появі нічного болю в зап'ясті [4, с. 422].

У науковій літературі наводяться численні дані про *захворювання шкіри* у користувачів комп'ютерів, які виявляються у вигляді папульозного висипання, свербіжу та лущення шкіри, перорального та себорейного дерматитів, рожевих вугрів тощо. Ураження шкіри пов'язують із впливом на людину електромагнітного поля, що генерується дисплеєм комп'ютера. Воно посилює електростатичний заряд на тілі користувача, що сприяє відкладенню аерозольних часток (пилу) на обличчі й може у чутливих осіб викликати різноманітні шкірні реакції [3, с. 102].

Порушення в роботі серцево-судинної системи перш за все пов'язані з гіподинамією, яка характерна для статичної роботи користувачів комп'ютерної техніки. Крім того, тривале перебування під дією електромагнітних випромінювань може призвести до нейроциркуляторної дистонії, лабільності пульсу та артеріального тиску, схильності до гіпотонії, болем у ділянці серця тощо [1, с. 85].

Тривале перебування за комп'ютером може бути також причиною порушення режиму харчування. Зазвичай люди працюючи за комп'ютером забувають вчасно та правильно харчуватись. Недостатнє, нерегулярне, незбалансоване харчування стає наслідком порушення роботи травного тракту (гастрити, виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки, хронічні запори), вітамінної та мінеральної недостатності. Все це на тлі гіподинамії є причиною надмірної маси тіла, метаболічних та ендокринних порушень.

Працюючи з комп'ютером людина перебуває під впливом електромагнітного випромінювання. Численні дослідження в галузі біологічної дії електромагнітних полів (ЕМП) дозволили виявити найбільш чутливі системи організму людини : нервову, імунну, ендокринну і статеву. Саме ці системи організму є критичними і їхні реакції обов'язково треба брати до уваги під час оцінювання ризику впливу електромагнітного випромінювання на організм людини, особливо на дитячий організм [1, с. 84].

Дослідження функціонального стану користувачів комп'ютерів, проведені Центром електромагнітної безпеки, показали, що в організмі людини під впливом електромагнітного випромінювання монітора відбуваються специфічні зміни біострумів головного мозку, змінюється вища нервова діяльність. З огляду на те, що кора великих півкуль мозку і гіпоталамус мають визначальну роль у здійсненні психічних функцій людини, можна очікувати, що довготривала повторна дія гранично допустимих електромагнітних випромінювань може призвести до розвитку психічних захворювань [3, с. 102].

Нині накопичено досить даних, що вказують на негативний вплив електромагнітних випромінювань на імунологічну реактивність організму. Серед людей, що інтенсивніше використовують у своїй роботі комп'ютери частіше спостерігається зниження опірності організму та розвиток схильності до вірусних і інфекційних захворювань. Результати досліджень учених Росії дають підстави вважати, що вплив ЕМВ порушуються процеси імуногенезу, частіше у бік їх пригнічення. Вплив електромагнітних полів високих інтенсивностей на імун-

ну систему організму проявляється у пригніченні Т-системи клітинного імунітету [1, с. 85].

Під впливом електромагнітного випромінювання монітора відбуваються значні зміни гормонального стану. Дослідження довели, що дія ЕМВ супроводжується збільшенням вмісту адреналіну в крові, активацією процесу згортання крові.

Вплив на статеву систему. Порушення статевої функції зазвичай пов'язують зі зміною її регуляції з боку нервової та нейроендокринної систем, зміною активності гіпофізу під впливом електромагнітних полів. Крім того, довготривале перебування в одноманітній сидячій позі призводить до застійних процесів, зокрема в області малого тазу, що може викликати гінекологічні порушення [1, с. 84].

Вченими відзначено негативний вплив комп'ютерної техніки на якість сперматогенезу, тобто репродуктивну функцію чоловіків. Електромагнітні поля негативно впливають і на жіночий організм під час вагітності, особливо на розвиток плоду. Підвищена кількість мертвонароджених дітей (на 80%), передчасних пологів, спонтанних абортів виявлено насамперед у жінок, що проводили за комп'ютером не менше 20 годин на тиждень, порівняно з жінками, які під час вагітності не використовували в своїй роботі комп'ютери [4, с. 424].

Значний вплив комп'ютерні технології здійснюють і на *психологічний стан користувача*. Серед користувачів комп'ютерів значного поширення набуло специфічне захворювання, яке отримало назву *синдром комп'ютерного стресу* (СКС). Особи, які працюють за комп'ютером, часто піддаються впливу стресорних факторів таких як : інформаційне перевантаження в поєднанні з дефіцитом часу, затримка відповіді комп'ютера при виконанні команд, тривожне очікування інформації та ін. Перебування людини у стані стресу може призвести до змін її настрою, підвищення агресивності, роздратованості, депресії, психосоматичних розладів [4, с. 419].

Інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій в усі сфери життя призвело до появи нової проблеми — залежності від використання комп'ютера. Для позначення даної залежності А. Голдбергом був введений термін «*патологічне використання комп'ютера*» (PCU - pathological computer use). Наведемо психологічні симптоми, які може відчувати особа, схильна до патологічного використання комп'ютера : хороше самопочуття або ейфорію за комп'ютером, неможливість зупинитися, збільшення кількості часу, проведеного за комп'ютером, занедбання родинних та дружніх обов'язків, відчуття порожнечі, депресії, роздратування поза комп'ютером, проблеми з роботою чи навчанням [5, с. 365].

Крім того, на сьогодні більша кількість проведеного часу за комп'ютером пов'язана з використанням Інтернету. Інтернет — це відносно нова технологія, і тому нею цікавляться багато людей, особливо вабить віртуальний світ молодь і дітей. Залежність від користування Інтернетом (*Internet addiction*) на сьогодні прирівнюють до наркотичної залежності, а у США Інтернет-залежність вважають офіційним діагнозом, яку лікують психологи і психіатри. Поведінково Інтернет-залежність виявляється в тому, що люди настільки віддають перевагу

життю в Інтернеті, що фактично починають відмовлятися від свого «реального» життя, проводячи до 18 годин на день у віртуальній реальності. В Україні технології лікування Інтернет залежності на стадії розробки [6, с. 445].

Таким чином, комп'ютер негативно впливає на психофізіологічний стан користувачів, призводить до розвитку багатьох захворювань. Проте як зазначають фахівці, негативний вплив комп'ютера на здоров'я людини можна зменшити. Зокрема, для безпечної роботи за комп'ютером, на думку О. Я. Куриленко, необхідно дотримуватись наступних вимог: ергономічні вимоги до організації робочого місця; вимоги до освітлення приміщень та робочих місць; вимоги до мікроклімату; вимоги до вентиляції; вимоги до організації режиму праці на персональних комп'ютерах (ПК) [2, с. 43].

Поряд з технічними та організаційними заходами і засобами щодо збереження здоров'я та підвищення працездатності користувачів ПК значна увага повинна приділятися *медичним профілактичним заходам* таким, як: медичні огляди (попередні та періодичні); раціональне і профілактичне харчування; спеціальні вправи (комплекси вправ для очей, для зняття м'язового напруження); самомасаж та психофізіологічне розвантаження. Дотримуючись всіх цих вимог ми зможемо знизити негативний вплив комп'ютера на здоров'я до мінімуму.

Висновки. Комп'ютер комплексно негативно впливає психофункціональний стан користувачів. Серед причин негативного впливу на здоров'я користувачів провідне місце займають технологічні та організаційні особливості праці з комп'ютером. Разом з тим значна частка порушень в стані здоров'я користувачів виникає внаслідок дії різного роду випромінювання від монітору комп'ютера. Саме тому, при облаштуванні і обладнанні робочого місця, нормуванні тривалості роботи, необхідно неухильно дотримуватися санітарних, ергономічних, гігієнічних норм та проводити певні профілактично-оздоровчі заходи. Це дозволить усім працюючим за комп'ютерами значно зменшити негативний вплив на здоров'я, попередити розвиток багатьох захворювань.

Література:

1. Курик М. Електромагнітні поля комп'ютера і дитина / М. Курик // Теле- та Радіожурналістика. — 2009. — Вип. 8. — С. 80-91.
2. Куриленко О. Я. Правила безпечної роботи за комп'ютером / О. Я. Куриленко // Комп'ютер у школі та сім'ї. — 1998. — № 2. — С. 42-44.
3. Луц Т. Є. Вплив персональних комп'ютерів на стан здоров'я людини та вимоги до режимів праці та відпочинку при роботі з ПК / Т. Є. Луц, Б. П. Топорівський // Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки: збірник матеріалів Восьмої науково-методичної конференції, м. Київ, 14-15 травня 2013 р. — К.: НТУУ "КІП", 2013. — С. 102-106.
4. Основи охорони праці: навч. посіб. / [В. В. Березуцький, Т. С. Бондаренко, Г. Г. Валенко та ін.]; під ред. В. В. Березуцького. — [2-ге вид.]. — Х.: Факт, 2007. — 480 с.

5. Турецька Х. Інтернет-залежність як предмет психологічного дослідження / Х. Турецька // Вісник Львівського університету. — 2007. — Вип. 10. — С. 365-375.
6. Хомич Г. Дослідження проблеми інтернет-залежності у підлітків / Г. Хомич, Ю. Потапенко // Гуманітарний вісник : збірник наукових праць. — Переяслав-Хмельницький. — 20 . — Вип. 24. — С. 444-448.

УДК 612.63:616.5-022.8

кандидат медических наук, Гладчук В. Е.

Донецкий національний медический університет ім. М. Горького

ЗНАЧЕНИЕ ФАКТОРОВ ПРЕ- И ПЕРИНАТАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В МАНИФЕСТАЦИИ АЛЛЕРГОДЕРМАТОЗОВ У ВЗРОСЛЫХ

Микоз стоп относится к числу распространенных грибковых поражений кожи, в том числе – у рабочих угольных шахт. Значительное снижение их работоспособности связано с развитием аллергических осложнений патологического процесса. Изучение анамнестических сведений у 101 взрослых, больных микозами стоп, позволило установить корреляционную зависимость частоты возникающих осложнений в виде диссеминированных аллергидов на коже или микробной экземы на голенях у лиц с отягощенными анамнестическими данными в пренатальном, постнатальном периодах или с генетически отягощенным аллергоанамнезом. Это диктует необходимость тщательного учета вышеобозначенных факторов при проведении лечебно-профилактических мероприятий у соответствующего контингента больных, рабочих угольных шахт.

Ключевые слова: аллергодерматозы, факторы пре- и перинатального развития, антигены гистосовместимости.

Гладчук В. Е. Значення факторів пре- та перинатального розвитку в маніфестації алергодерматозів у дорослих / Донецький національний медический університет ім. М. Горького, Україна, Донецьк

Мікоз стоп належить до поширених грибкових уражень шкіри, у тому числі – у робітників вугільних шахт. Значне зниження їх працездатності пов'язано з розвитком алергічних ускладнень патологічного процесу. Вивчення анамнестичних відомостей у 101 дорослих, хворих мікозами стоп, дозволило встановити кореляційну залежність частоти виникаючих ускладнень у вигляді дисемінованих алергидів на шкірі або микробної екзема на гомілках у осіб з обтяженими анамнестичними даними в пренатальному, постнатальному періодах або з генетично обтяженим алергоанамнезом. Це диктує необхідність ретельного обліку вищезазначених факторів при проведенні лікувально-профілактичних заходів у відповідного контингенту хворих, робітників вугільних шахт.

Ключові слова: алергодерматози, фактори пре- та перинатального розвитку, антигени гістосумісності.

Gladchuk V. E. Value factors of pre- and perinatal development of allergic manifestation in adults / Donetsk National Medical University named after M. Gorky, Ukraine, Donetsk

Athlete's foot is one of the common fungal skin lesions, including – the working of coal mines. A significant reduction in their health due to the development of allergic complications pathological process. Study of anamnestic data in 101 adult patients with mycosis still possible to establish a correlation dependence of the frequency of complications arise in the form of disseminated allergid skin or microbial eczema on the legs in patients with a anamnestic data in prenatal or postnatal periods genetically burdened allergology anamnesis. This requires careful consideration outlined above factors during treatment and preventive measures for the corresponding group of patients, working coal mines.

Keywords: allergic factors pre-and perinatal of development, histocompatibility antigens.

Введение. В мировой научной литературе имеется огромное количество работ о значении нарушений в пре- и перинатальном периодах развития человека на возможность возникновения у него аллергозов как в раннем детском возрасте, так и в более поздних периодах жизни. Наиболее значимую роль при этом отводят генетической детерминации процесса, состоянию здоровья матери и отца до возникновения беременности, матери – во время беременности, родов и в период кормления грудью. В последние годы однако сделаны попытки и с иных позиций подойти к данной проблеме, поскольку несмотря ни на какие методы диагностики, лечения, профилактики и реабилитации больных аллергозами уровень соответствующей заболеваемости (в том числе – кожи) ежегодно неуклонно возрастает [1, с. 65-70; 2, с. 1198-1202; 3, с. 37-40].

Одной из групп факторов реактивности организма, на который в современный период обращается большое внимание, являются толерантные механизмы обеспечения гомеокинетических механизмов. Зависимость этих процессов от состояния микробиоты кишечника ни у кого не вызывает сомнения, но вот в самом процессе «засевания» организма новорожденного этой микробиотой, остается очень много не выясненных вопросов [4, с. 245-250; 5, с. 181-185].

По мнению В. А. Бочарова и соавт. [6, с. 31-35] одним из направлений, которое во многом могло бы помочь раскрыть механизмы формирования реактивных возможностей организма человека, является тщательное изучение проблемы, на которую ранее практически не обращали внимания, а именно – того факта, что молочная железа имеет эпидермальное происхождение и по типу своей секреции относится к апокриновым, а следовательно, можно предположить, что (во всяком случае, в первые 3 дня кормления) новорожденный вместе со множеством остро необходимых для его выживания факторов, которые он получает вместе с молозивом матери, приобретает и содержащиеся в этом секрете родные для него (материнские) антигены большого комплекса гистосовместимости (HLA). Если у матери в какой-либо из трех подсистем HLA были нарушения – не исключено, что они рано или поздно (!) проявятся и у ее ребенка.

Важнейшей функцией молекул большого комплекса гистосовместимости человека (HLA) является его участие в антигенпрезентации, что обеспечивается возможностью изменения их экспрессии, а следовательно – и возможностью их индукции не только на антигенпрезентирующих клетках, но и практически на любых клетках (в таких случаях последние приобретают не свойственную им в норме функцию).

Не менее важным в таких случаях является и значение второй «стратегической» функции HLA-региона – обеспечение иммунологической реактивности организма в целом, и по данным Г. Н. Дранника [5, с. 122-126], у лиц с определенным HLA-фенотипом имеется предрасположенность к тому или иному заболеванию, либо к группе таковых.

Данная работа выполнена в рамках комплексной НИР Донецкого национального медицинского университета им. М. Горького (0208U004249).

Цель исследования – изучить анамнестические данные у лиц, страдающих аллергодерматозами, спровоцированными микотической инфекцией, провести анализ влияния факторов пре- и перинатального развития на манифестацию проявлений заболевания.

Материалы и методы. Под наблюдением находилось 101 мужчин, больных микозами стоп, работников угольных шахт. Диагноз у них был подтвержден как клинически, так и лабораторно (положительные результаты микроскопического и культурального исследований биоматериала, взятого с очага поражения кожи). Пациенты были практически одной возрастной категории (от 20 до 35 лет); тщательному изучению подвергались данные анамнеза жизни и заболевания, которые в последующем обрабатывались с помощью компьютерной программы «STATISTICA ® for Windows 6.0».

Результаты и их обсуждение. Из анамнеза установлено, что по поводу микоза стоп все пациенты ранее получали системные и/или топические антимикотические препараты (в соответствии с утвержденными стандартами Министерства Здравоохранения Украины), однако заболевание, все же, часто рецидивировало и имело в последние несколько лет практически хроническое непрерывное течение. В клинической картине у 33 больных, кроме очагов основного поражения кожи были диагностированы также так называемые «аллергиды» в виде эритематозных пятен, воспалительных папул, везикул, небольших размеров (0,3 – 0,7 мм) периодически сопровождавшихся зудом. У 34 пациентов, кроме таких клинических проявлений, отмечалось наличие ассиметричных, четко отграниченных от здоровой кожи очагов микробной экземы на нижней трети голени.

Проведение корреляционного анализа зависимости течения заболевания у больных от факторов их пренатального развития позволило установить, что у тех из них, у матерей которых во время беременности имели место какие-либо неблагоприятные воздействия (курение, употребление алкоголя, стрессовые ситуации), достоверно чаще развивались аллергические осложнения микоза стоп, а при наличии генетически осложненного аллергоанамнеза (по линии матери,

отца или близких родственников) – чаще развивались и проявления экзематозного процесса.

Определенные корреляционные зависимости (но слабой силы связи) отмечены и в случаях нарушений в период грудного вскармливания (рисунок 1 и 2).

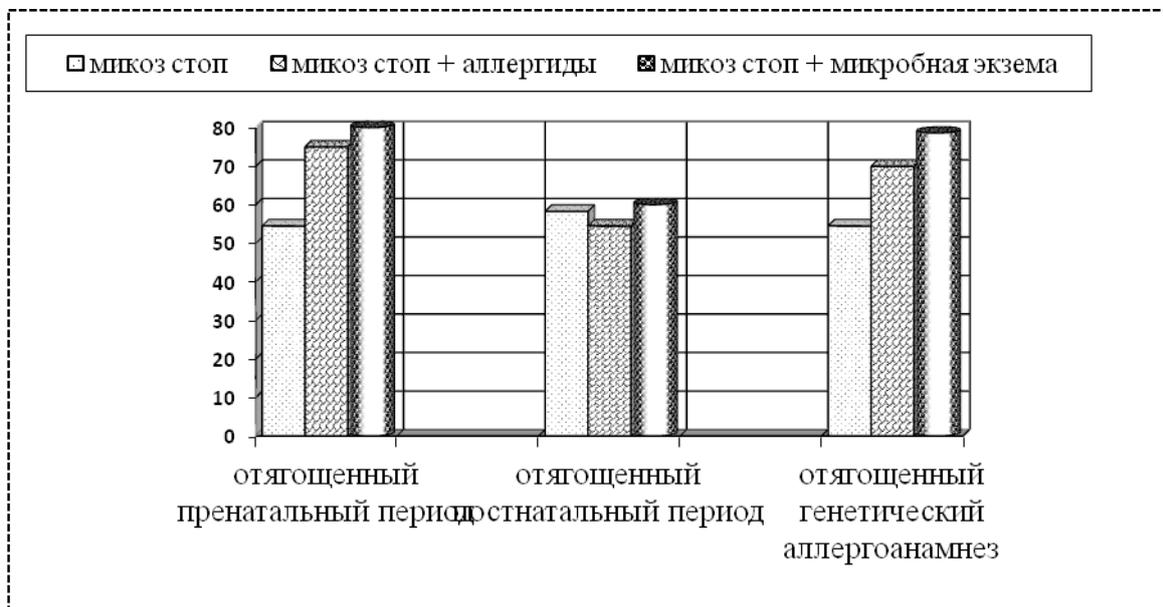

Рисунок 1 – Течение микоза стоп у взрослых с отягощенными анамнестическими данными

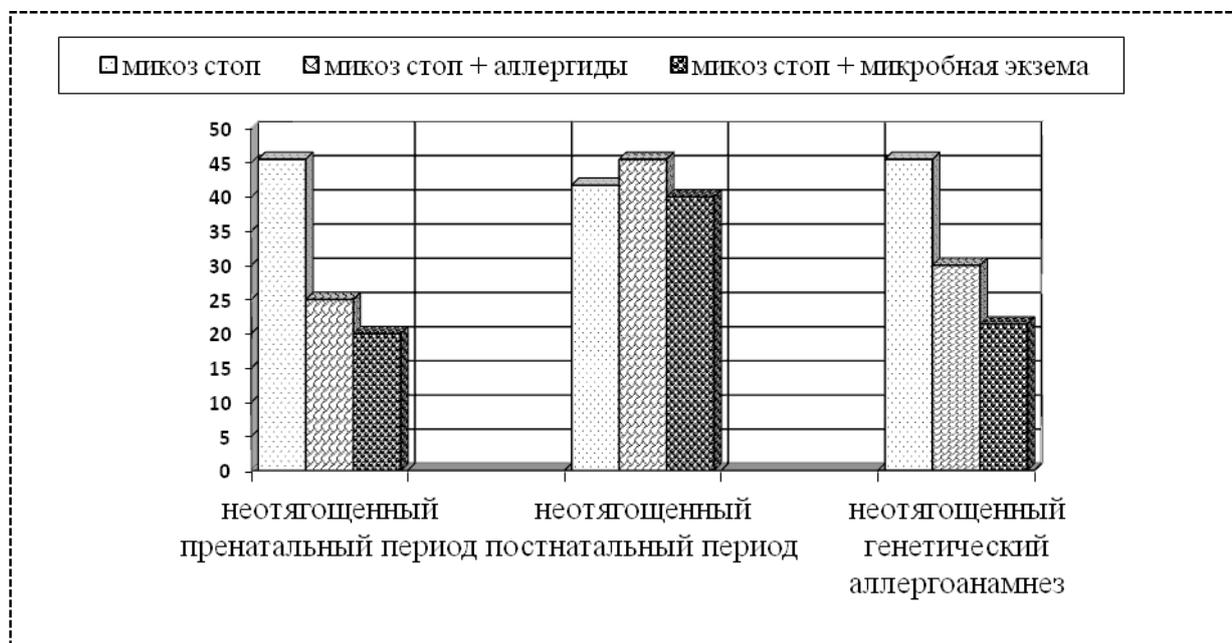

Рисунок 2 – Течение микоза стоп у взрослых с неотягощенными анамнестическими данными

Полученные данные диктуют необходимость учета возможности влияния различных триггерных факторов (или их комплекса) на аллергоманифестацию течения микозов стоп, так как при развитии поражений кожи ее клеточные элементы активируются, причем не только главные эффекторы передней линии

иммунной защиты (клетки Лангерганса) и мигрирующие в эпидермис эпидермотропные Т-лимфоциты, но и непосредственно кератиноциты. Именно этим клеткам кожи может принадлежать особая роль в последующем развитии событий при микотическом процессе в эпидермисе, так как на поверхности кератиноцитов появляются молекулы главного комплекса гистосовместимости (HLA) II класса, и они служат инструментом «презентации» антигенов «пришлым» в эту область Т-лимфоцитам (т. е., кератиноциты выполняют не свойственную для них в физиологических условиях роль дополнительных клеток антигенпрезентации). Этот процесс является пусковым в развитии иммунного ответа, поскольку обычно молекулы HLA II класса присутствуют на поверхности клеток Лангерганса, макрофагов и В-лимфоцитов, что свидетельствует о их способности презентировать антиген, а в случае развития воспаления такую функцию берут на себе и кератиноциты (как указывалось выше), и эндотелиоциты, и некоторые другие клетки [7, с. 86-88].

Но даже такого синергичного влияния все же недостаточно для полноценной презентации антигена, и в связи с этим происходит еще ряд важных процессов: 1) на поверхности кератиноцита появляются так называемые «костимулирующие» молекулы CD80, CD86, CD40; 2) кератиноциты начинают выделять цитокины, как подобные макрофагальным (провоспалительные – интерлейкины 1 и 6, фактор некроза опухоли), так и такие, которые обладают гемопоэтическим эффектом (т. н. факторы – колониестимулирующий, гранулоцитарно-макрофагальный, гранулоцитарный, моноцитарно-макрофагальный) или хемотаксическим влиянием (хемокины, способные привлекать в кожу нейтрофилы, моноциты и Т-лимфоциты).

Относительно недавно была открыта еще одна функция кератиноцитов, которая «включается» с целью распознавания и элиминации чужеродной генетической информации, в том числе – при грибковой инфекции. Оказалось, что поскольку микотические антигены относятся к классу двуспиральных ДНК (т. е., как и вирусные), то они могут быть индукторами β -интерферона. Если обычно наиболее сильными продуцентами интерферона являются иммунocyты (в том числе – и клетки Лангерганса, которые вырабатывают все три вида этого цитокина – α , β и γ), то кератиноциты, синтезирующие только β -интерферон, отличаются быстрой активацией, и этот эндогенный интерферон предназначен для их самозащиты не только от грибковых, но также вирусных и бактериальных антигенных влияний.

Помимо клеточной самозащиты β -интерферон выделяется и во внеклеточную жидкость, где он «помогает» α -интерферону (выделяемому клетками Лангерганса) ингибировать вирусы, а через рецепторы может действовать и на другие клетки. В результате такого связывания со «своими» рецепторами β -интерферон активирует в соответствующих клетках группы генов, способствующих формированию новых белков, направленных на возникновение резистентности к действию болезнетворных агентов.

Не исключено, что «включение» такого разнообразия физиологически активных молекулярных систем необходимо и для подавления возникновения и

прогрессирования аллергической реакции (появление диссеминированных «аллергидов»/«микидов», очагов микробной экземы), а также для регенерации эпидермального дефекта. При этом кератиноциты начинают активно делиться, ускоряется их ток к поверхности эпидермиса (от нижних слоев к верхним), и данный механизм регенерации эпидермиса называется «полным» (во время эпителизации на поверхности кожи не остается никаких следов).

Выводы. Перспективы дальнейших исследований. Воздействие разнообразных неблагоприятных факторов пре- и постнатального развития ребенка в ряде случаев может способствовать развитию алергодерматозов уже во взрослых возрастных периодах. Одним из пусковых моментов при этом является микотическое инфицирование кожи стоп. При осложненном генетическом алергоанамнезе проявления алергизации у больных микозом стоп становятся более выраженными с формированием очагов микробной экземы. С учетом сложности механизмов, неблагоприятно влияющих на гомеостаз уже во взрослом периоде жизни человека (ранние эмбриотоксические воздействия, возможность воздействия разнообразных «поломок» на уровне антигенов гистосовместимости, различных регулирующих генетических факторов), актуальным является продолжение исследований этих процессов с целью профилактики возникновения аллергических осложнений при микозах стоп.

Литература:

1. Влияние химических факторов на клинико-лабораторные особенности атопических дерматитов / С. Л. Валина, А. И. Аминова, О. Ю. Устинова, А. А. Акатова // Вестник ПГУ. Биология. – 2010. – №2. – С. 65-70.
2. Филиппова Н. В. Нейропатологические и иммунологические аспекты развития расстройств аутистического спектра / Н. В. Филиппова, Ю. Б. Барыльник // БМИК. – 2013. – №11. – С. 1198-1202.
3. Изучение особенностей формирования соматической патологии у детей с перинатальными нарушениями церебральных механизмов регуляции / Л. К. Гавриков, Л. И. Прохорова, А. Н. Давыдова, Н. Ф. Шапошникова // Бюллетень Волгоградского научного центра РАМН. – 2009. – № 4. – С. 37-40.
4. Основы клинической иммунологии / Э. Чепель, М. Хейни, С. Мисбах, Н. Сновден ; пер. с англ. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 416 с.
5. Дранник Г. Н. Клиническая иммунология и алергология: пособие для студентов, врачей-интернов, иммунологов, алергологов, врачей лечебного профиля всех специальностей / Г. Н. Дранник. – К.: ООО Полиграф плюс, 2010. – 552 с.
6. Воспалительно-репаративный процесс (современная концепция) / В. А. Бочаров, С. В. Зяблицев, Г. А. Бондаренко, Г. М. Бондаренко // Фармакологія: сучасні тенденції розвитку та ретроспектива: матеріали науково-практичної конференції, 14 вересня 2012 р., Одеса. – Одеса, 2012. – С. 31-35.

7. Кошевенко Ю. Н. Кожа человека. Том 1. Структура, физиология и предназначение функциональных элементов кожного органа человека. – М.: Медицина, 2006. – 360 с.

УДК 613.955

кандидат історичних наук, доцент, Годун Н. І.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ВАЛЕОЛОГІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ПЕРШОГО РОКУ НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

В статті охарактеризовано основні критерії комплексної оцінки стану здоров'я дітей; обґрунтовано важливість своєчасної валеодіагностики стану фізичного та психічного розвитку та рівня здоров'я молодших школярів як одного з головних факторів, який дозволяє виявити дітей, що потребують запровадження як лікувально-оздоровчих так і профілактичних заходів; визначено пріоритетні та першочергові завдання, спрямовані на усунення причин, що утруднюють адаптацію дитини до умов шкільного життя.

Ключові слова: групи здоров'я, функціональний стан, фізичний розвиток, валеологія, гармонійність, школярі, адаптація.

Годун Н. І. Валеологическая оценка состояния здоровья учащихся первого года обучения в школе / Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды, Украина, г. Переяслав-Хмельницкий.

В статье охарактеризованы основные критерии комплексной оценки состояния здоровья детей; обоснована важность своевременной валеодиагностики состояния физического и психического развития и уровня здоровья младших школьников как одного из главных факторов, который позволяет выявить детей, для которых необходимо введения как лечебно-оздоровительных так и профилактических мероприятий, определены приоритетные и первоочередные задачи, направленные на устранение причин, затрудняющих адаптацию ребенка к условиям школьной жизни.

Ключевые слова: группы здоровья, функциональное состояние, физическое развитие, валеология, гармоничность, школьники, адаптация.

Godun N. I. Valeological health assessment of the first year students in school / Pereyaslav-Khmel'nitsky State pedagogical university of Hrygorij Skovoroda, Ukraine, Pereyaslav-Khmel'nitsky.

The article describes the main criteria for an integrated assessment of the health of children, justified the importance of timely valeodiagnostiki physical and mental development and the level of health of younger students as one of the main factors, which allows to identify children who need introduction as a therapeutic and prophylactic measures are defined priorities and priorities aimed at addressing the causes that impede the child's adaptation to the conditions of school life.

Keywords: group health, functional status, physical development, valeology, harmony, students, adaptation.

Постановка проблеми дослідження. В останнє десятиріччя спостерігається тенденція до зростання рівня порушень фізичного й психічного здоров'я та фізичного розвитку, школярів, що є серйозною медико-педагогічною проблемою сьогодення. Зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління є однією з найскладніших комплексних проблем сучасної науки, оскільки рівень здоров'я дітей визначає рівень здоров'я майбутнього суспільства і є якісним показником розвитку держави. Сучасні школярі є потенціалом суспільства України XXI століття.

Загальновідомо, що стан здоров'я школярів формується під впливом цілого комплексу факторів: соціальних, біологічних, екологічних. Серед соціальних факторів найбільш значущими є умови навчання та виховання учнів у навчальних закладах. Якість навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах в останні роки зазнала суттєвих змін. Інноваційні навчально-виховні заклади висувають підвищені вимоги до навчання. Суттєво збільшився потік інформації, ускладнилися програми, збільшилася тривалість навчального дня школярів. Усе це призводить до збільшення навчального навантаження, порушення режиму дня, перевтоми дітей і підлітків, розвитку функціональних розладів і захворювань[5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі впливу навчального навантаження на функціональний стан організму й стан здоров'я дітей в останні роки присвячено багато досліджень. Відомий учений-гігієніст А. М. Сердюк, аналізуючи динаміку показників стану здоров'я школярів м. Києва, відзначає зростання порушень гостроти зору й постави в 1,5 рази, поширеність хвороб кишково-шлункового тракту – у 1,4 рази, хвороб центральної нервової системи – в 1,7 рази, ендокринної системи – в 2,6 рази. Як наслідок – 52% школярів мають порушення в морфо-функціональному стані організму, 40% школярів страждають хронічними захворюваннями і лише 10% можна вважати здоровими[2, 5].

Учені-гігієністи Н. С. Полька, А. М. Сердюк, Н. І. Коцур, Л. С. Гармаш указують на відсутність в Україні системи спостереження за станом здоров'я школярів і факторами, які їх формують. Відповідно першочерговим завданням сьогодення є створення валеологічного моніторингу[2, 3, 4].

Метою нашого дослідження стало визначення шляхом експерименту стану здоров'я дітей першого року навчання, вивчення його динаміки протягом року та можливостей корекції.

Виклад основного матеріалу. Важливим етапом у житті дитини є вступ до школи. Звернення до наукової літератури засвідчує, що навчальний процес вимагає від школяра найрізноманітніших адаптаційних змін особистості. Існуючий стан організації режиму навчально-виховного процесу в сучасній школі, інтенсифікація навчання, зростаючий об'єм інформації вимагають від школярів все більшого напруження фізіологічних систем організму, що зумовлює високе навантаження на адаптаційні механізми. На даному етапі розвиток функціональних систем

організму дитини та стан її здоров'я є вагомим фактором, що впливає на здатність адаптуватися до дії нових умов життя.

Водночас спеціалісти - лікарі, психологи, педагоги вкрай занепокоєні станом здоров'я підростаючого покоління. Встановлена негативна динаміка формування стану здоров'я дітей. За останнє десятиріччя зросла чисельність дітей з захворюваннями крові, кровотворних органів, сечостатевої системи в 2,1 рази, кровообігу та опорно-рухової системи в 1,9 рази. Збільшилась кількість дітей із розладами психіки та поведінки на 16,7 %. Серед розладів психіки переважають розлади особистості, невротичні та психічні розлади, пов'язані зі стресом [3, с. 82].

Здорові діти з нормальним рівнем функцій і гармонійним фізичним та психічним розвитком краще переносять період вступу до школи, що є одним із критичних періодів онтогенезу. Наявність хронічних хвороб, особливо в стадії субкомпенсації можуть бути причиною розвитку шкільної дезадаптації та неуспішності. Відповідно, стан здоров'я та фізичний розвиток дитини можна віднести до важливих функціональних показників, що дають можливість визначити готовність дитини до вступу в школу [6, с. 5].

Отже, дуже важливо за рік до вступу до школи проводити медичні огляди дітей, що дозволить визначити групу ризику неготовності до шкільного навчання за станом здоров'я [4, с. 18]. Групу ризику становлять перш за все діти з відставанням у біологічному розвитку; з функціональними порушеннями (невротичні реакції, логоневрози, гіпертрофія мигдаликів, тощо), а також діти, які часто хворіють; діти з хронічними хворобами. Зважаючи на даний факт, своєчасна комплексна валеологічна оцінка здоров'я з урахуванням факторів, що утруднюють адаптацію до школи, дозволяє виявити дітей, які потребують впровадження лікувально-оздоровчих заходів. Це дає можливість покращити стан здоров'я дітей, що вступають до школи і, відповідно, полегшити пристосування їх до умов шкільного життя та запобігти зриву адаптаційних можливостей дитячого організму.

Особливе значення для валеологічної оцінки стану здоров'я першокласників має визначення рівня їх фізичного розвитку, його гармонійності. Фізичний розвиток є однією з досить об'єктивних характеристик здоров'я та показник, що швидко і чутливо реагує на дію факторів навколишнього середовища.

На сьогоднішній день прийняті такі критерії комплексної валеологічної оцінки стану здоров'я: наявність або відсутність на момент обстеження хронічних захворювань; рівень функціонального стану основних систем організму; ступінь опірності організму несприятливим впливам зовнішнього середовища; рівень фізичного та нервово-психічного розвитку та ступінь його гармонійності.

Систематичні планові медичні огляди з участю лікарів-спеціалістів (окуліста, отоларинголога, невропатолога та ін.) дають можливість встановити наявність або відсутність захворювань.

Функціональний стан органів та систем визначається клінічними методами з використанням, в разі потреби, функціональних проб.

Про ступінь опірності організму судять за кількістю гострих захворювань (у тому числі і загострень хронічних захворювань) у попередньому році. До групи

дітей, що часто хворіють відносять дітей, які протягом року хворіли 4 і більше разів.

Рівень гармонійності фізичного та нервово-психічного розвитку визначається шляхом порівняння індивідуальних показників із середніми показниками розвитку для даного віку та статі.

У відповідності до вказаних критеріїв розроблена схема розподілу дітей за групами здоров'я [2, с. 42].

Виділяють 5 груп здоров'я: *1 група здоров'я* – здорові діти з гармонійним фізичним розвитком та нормальним рівнем всіх фізіологічних функцій; *2 група здоров'я* – здорові діти, що мають функціональні та деякі морфологічні відхилення, а також знижену опірність до гострих та хронічних захворювань і, отже, часто та тривало хворіють; *3 група здоров'я* – діти, які страждають хронічними захворюваннями у стані компенсації, зі збереженням функціональних можливостей організму; *4 група здоров'я* – діти, які страждають хронічними захворюваннями у стані субкомпенсації, зі зниженими функціональними можливостями організму; *5 група здоров'я* – діти та підлітки, які страждають хронічними захворюваннями у стані декомпенсації, зі значно зниженими функціональними можливостями організму, інваліди I та II групи тощо [1, с. 74].

В результаті валеологічного дослідження нами були обстежені 164 дітей, що вступили до першого класу загальноосвітніх шкіл м. Переяслава-Хмельницького. Обстеження проводились в два етапи: перший – початок навчального року (вересень), другий – кінець навчального року (травень). Оцінку фізичного розвитку дітей, його гармонійність проводили за комплексною методикою В. Кардашенко, В. Властовського, Е. Стромської (1974).

Детальний валеологічний аналіз отриманих даних дав можливість констатувати явно виражену неоднорідність стану здоров'я першокласників і зробити вмотивований розподіл дітей за групами здоров'я. При розподілі дітей за групами здоров'я з'ясувалося, що до першої групи було віднесено 34,6 % учнів до другої – 41 %, а до третьої – 24,4 %.

Аналіз фізичного розвитку першокласників показав, що більшість дітей мають середній фізичний розвиток, що становлять 70,1 % від загальної кількості обстежених. Викликає цілком зрозуміле занепокоєння й те, що майже 24 % дітей віднесені до групи з низьким та нижче середнього рівнем фізичного розвитку. Звертає на себе увагу той факт, що при визначенні гармонійності фізичного розвитку були виявлені діти з дисгармонійним фізичним розвитком. Їх кількість становить 47 дітей (31,5 %). Характерно, що дисгармонійність за морфологічними ознаками в більшості пов'язана зі зменшенням маси тіла. Дисгармонійність за функціональними ознаками пов'язана з низькими показниками життєвої ємкості легень у обстежених дітей першого року навчання в школі.

Валеологічна оцінка результатів дослідження стану здоров'я дітей в кінці першого навчального року дала можливість встановити, що відбувся перерозподіл дітей за групами здоров'я, причому, на жаль, не в позитивний бік. Зменшився відсоток дітей, що мали першу групу здоров'я та з'явилися діти, що були віднесені до четвертої групи здоров'я. У більшості дітей першої групи стан здоров'я практично

залишився на тому ж рівні (76,5 %), частина дітей першої групи здоров'я в зв'язку з появою певних функціональних відхилень була віднесена вже до другої групи здоров'я (23,6 %). Втішним є той факт, що частина дітей (хоча і незначна) із другої групи здоров'я (8,1%) перейшла до першої за рахунок зникнення функціональних зрушень, а от у 29,6 % учнів з'явилися симптоми хвороби, в зв'язку з чим вони були віднесені вже до третьої групи здоров'я. Привертає увагу до себе формування четвертої групи здоров'я, до якої потрапили діти з третьої групи здоров'я за рахунок погіршення основного захворювання, яке учні мали на початку навчального року. За результатами обстежень на кінець навчального року до четвертої групи здоров'я були віднесені 11,6 % учнів.

Дослідження фізичного розвитку першокласників, обробка результатів та їх детальний аналіз дає можливість стверджувати, що у 9,6 % учнів він порівняно став кращим і чисельність учнів, що мають гармонійний фізичний розвиток також зросла. На жаль кількість учнів, у яких було виявлено дисгармонійний фізичний розвиток за рахунок певних відхилень саме функціональних показників, залишилась без змін.

Одним із завдань нашого дослідження було виявлення кількості пропусків уроків через хворобу дітьми кожної із виявлених трьох груп здоров'я та встановлення взаємозв'язку між кількістю пропусків занять та станом здоров'я. При аналізі пропусків занять було встановлено, що найменше пропусків в учнів з першою групою здоров'я, а найбільше спостерігається пропусків у школярів, віднесених до третьої групи здоров'я. Причому слід зауважити, що часто батьки залишали дітей удома в зв'язку зі скаргами дітей на головний біль, болі в шлунку, на погане самопочуття, але до лікаря не зверталися. Очевидно такі скарги були викликані втомою, яка призводить до зворотних функціональних відхилень, що зникають після раціонального відпочинку протягом двох, трьох днів.

Слід відмітити, що стан здоров'я першокласників впливав як на їхню працездатність так і на успішність. І рівень працездатності і успішність була нижчою і гіршою в тих учнів, які мали відхилення у стані здоров'я. Порівнюючи успішність дітей різних груп здоров'я, можна зробити висновок: серед учнів з першою групою здоров'я переважають діти, що навчаються на добре та відмінно. Таких учнів - 63,9 %, на задовільно та добре навчалися 36,1 % дітей. Втішним є той факт, що невстигаючих учнів серед дітей даної групи здоров'я немає. Дещо знижується відсоток учнів, які навчаються на добре та відмінно серед учнів, що за станом здоров'я мають другу групу здоров'я, таких учнів - 58,9 %, але в даному контингенті вже з'являються учні, що не встигають (9,6 %). Тривожним є той факт, що серед дітей із третьою групою здоров'я на добре та відмінно навчається лише 35,8 % учнів, а незадовільну успішність мають майже 56,3 % першокласників.

Отже, порівняльний аналіз успішності дітей різних груп здоров'я дає підстави стверджувати, що стан здоров'я є вагомим фактором впливу на успішність дітей першого року навчання. Суттєво нижчий рівень знань серед дітей третьої групи здоров'я вочевидь зумовлений періодичним загостренням хронічних хвороб та, як наслідок, частими пропусками навчальних занять. А діти другої групи здоров'я більш

чутливі до впливу внутрішньо-шкільних факторів (режим навчання, розклад занять тощо) і у них швидше розвивається втома.

Таким чином, проведені дослідження показали, що стан здоров'я є важливим показником готовності дитини до навчання в школі, а також вагомим фактором впливу на процес адаптації дитини до умов шкільного життя.

Література:

1. Валецька Р. О. Основи валеології. Підручник. –Луцьк: Волинська книга, 2007. – С.69-78.
2. Громбах С. М. О критериях оценки состояния здоровья детей и подростков // Вестник АМН СССР. - 1981. -№12.- С. 42-46.
3. Гармаш Л. С., Коцур Н. І. Психофізіологічні особливості молодших школярів з нервово-психічними відхиленнями // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т.6.- С. 73-78.
4. Система активного формування здоров'я дітей та підлітків в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Методичні рекомендації / Г. М. Даниленко, С. М. Циліорик, Л. І. Пономарьова та ін. - Харків: Інститут охорони здоров'я дітей і підлітків АМН України, 2002. - 24 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті.- К.: Шкільний світ, 2001.
6. Готовність дитини до навчання / уряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003.- С. 5-11.

УДК 616.517-085.37

кандидат медицинских наук, Куц Л. В.

Сумской государственной университет

ИММУНОАДЬЮВАНТНАЯ ТЕРАПИЯ ПСОРИАЗА

Статья посвящена актуальной проблеме современной дерматологии – повышению эффективности лечения больных псориазом путем использования иммуноадьювантной терапии. Под наблюдением находилось 120 больных вульгарным псориазом. В исследовании были использованы клинические, иммунологические и статистические методы. Больные были распределены на 2 репрезентативные группы (по 60 человек в каждой): пациенты первой группы получали стандартное лечение, второй – комплексную иммуноадьювантную терапию (Ликопид). С помощью иммуноферментного анализа до лечения проводили определение содержания в крови больных псориазом циклических АМФ и ГМФ, простагландинов E2 и Ф2-альфа, гистамина, серотонина, субстанции P, бета-эндорфина, мет-энкефалина, лей-энкефалина, интерлейкинов 8 и 10, тумор некротического фактора-альфа, трансформирующего фактора роста-бета, что позволило выявить достоверные ($p < 0,05-0,01$) их изменения по сравнению

с референтными значениями. После проведенной терапии достоверно ($p < 0,05$) более хорошие как клинические, так и лабораторные результаты были получены при использовании комплексной терапии с применением Ликопида. Это может достигаться и за счет иммуноадьювантного механизма действия данного препарата, патогенетическая обоснованность назначения которого объясняется особенностями его синтеза путем гидролиза из клеточных стенок физиологической микрофлоры кишечника организма человека.

Ключевые слова: псориаз, иммуноадьювантная терапия, Ликопид.

Куц Л. В. Імуноад'ювантна терапія псоріазу / Сумський державний університет, Україна, Суми

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної дерматології – підвищенню ефективності лікування хворих на псоріаз шляхом використання імуноад'ювантної терапії. Під наглядом перебувало 120 хворих на вульгарний псоріаз. У дослідженні були використані клінічні, імунологічні та статистичні методи. Хворі були розподілені на 2 репрезентативні групи (по 60 осіб у кожній): пацієнти першої групи отримували стандартне лікування, другої – комплексну імуноад'ювантну терапію (Лікопід). За допомогою імуноферментного аналізу до лікування проводили визначення вмісту в крові хворих на псоріаз циклічних АМФ і ГМФ, простагландинів E2 і F2-альфа, гістаміну, серотоніну, субстанції P, бета-ендорфіну, мет-енкефаліну, лей-енкефаліну, інтерлейкінів 8 і 10, тумор некротичного фактора-альфа, трансформуючого фактора росту-бета, що дозволило виявити достовірні ($p < 0,05-0,01$) їх зміни в порівнянні з референтними значеннями. Після проведеної терапії достовірно ($p < 0,05$) більш гарні як клінічні, так і лабораторні результати були отримані при використанні комплексної терапії із застосуванням Лікопиду. Це може досягатися і за рахунок імуноад'ювантного механізму дії даного препарату, патогенетична обґрунтованість призначення якого пояснюється особливостями його синтезу шляхом гідролізу з клітинних стінок фізіологічної мікрофлори кишечника організму людини.

Ключові слова : псоріаз, імуноад'ювантна терапія, Лікопід .

Kuts L. V. Immunoenhancing therapy for psoriasis / Sumy State University, Ukraine, Sumy

The article is devoted to the actual problem of modern dermatology – to increase the effectiveness of treatment of patients with psoriasis using immunoenhancing therapy. We observed 120 patients with psoriasis vulgaris. The study used the clinical, immunological and statistical methods. Patients were divided into two representative groups (60 people each): the first group of patients received standard treatment, the second – a complex immunoenhancing therapy (Likopid). Using ELISA to treatment by determination of the content in the blood of patients with psoriasis cyclic AMP and GMP, prostaglandins E2 and F2-alpha, histamine, serotonin, substance P, beta-endorphin, met-enkephalin, Leu-enkephalin, interleukin 8 and 10, the tumor necrosis factor-alpha, transforming growth factor-beta, which revealed significant ($p < 0,05-0,01$), their changes compared to reference values. After the treatment was significantly ($p < 0,05$) more good both clinical and laboratory results

were obtained using a complex therapy using Likopid. This can be achieved at the expense immunoenhancing the mechanism of action of this drug, pathogenetic validity purpose of which is explained by the peculiarities of its synthesis by hydrolysis of the cell walls of the physiological intestinal microflora of the human body.

Keywords: psoriasis, immunoenhancing therapy, Likopid.

Введение. Несмотря на более чем 100 тысяч опубликованных работ в отношении псориаза, проблемы этого дерматоза и поныне остаются быть предметом дискуссий ученых всего мира [1, с. 35-47; 2, с. 51-57; 3, с. 171-173]. Клиническая картина, в основном, не составляет особых трудностей в диагностическом плане, поскольку заболевание было известно еще с древности, а на Руси псориазные высыпания (из-за их внешнего вида) называли «розами дьявола» [4, с. 61-62]. А вот аспекты этиопатогенеза псориаза окончательно не решены и сегодня, что и диктует необходимость дальнейших исследований. Дискутабельным, естественно, являются и вопросы лечебных мероприятий [5, с. 15-19; 6, с. 1-7], так как несмотря на то, что его терапевтические схемы «обросли» огромным количеством представителей различных групп лекарственных препаратов, эффективность многих из них оказалась недостаточной. К таким препаратам относятся и иммуностимулирующие средства, которые, как известно, условно делят на иммуностимулирующие, иммуносупрессивные и иммуномодулирующие. В клинической фармакологии используется и такой термин как «иммуноадьювантная терапия», который происходит от латинского глагола «*adjuvare*», который означает «помогать» или «усиливать», а «иммунологический адьювант» был впервые использован в 20-е годы прошлого столетия Гастоном Раймоном для описания субстанции, которая совместно со специфическим антигеном давала более выраженный иммунный ответ, в отличие от введения одного только («чистого») антигена [7, с. 1-5]. Следует отметить, что к адьювантам относятся большое количество веществ, отличающихся как по происхождению, так и по составу. Так, адьювантными свойствами могут обладать: убитые микроорганизмы, полисахариды бактериального происхождения, окиси алюминия, фосфат алюминия, фосфат кальция, хлористый кальций, алюминиевокалиевые квасцы, гидрат окиси железа, активированный уголь, агар-агар, глицерин, желатин, крахмал, ланолин, пектиновые вещества и др.; существуют так называемые «более сложные» адьюванты, которые представляют собой смеси масел или липополисахаридов с добавлением эмульгаторов, липиды с минеральными сорбентами; особенно выраженное адьювантное действие присуще бактериальным эндотоксинам, нуклеиновым кислотам и продуктам их распада, синтетическим нуклеотидам и полианионам. К таким веществам относится и лекарственный препарат Ликопид [8, с. 62-66], который довольно широко используется в медицинской, в частности иммунологической практике. Применение Ликопада при псориазе является одним из направлений комплексной НИР Донецкого национального медицинского университета им. М. Горького (номер государственной регистрации – 0208U004249).

Цель исследования – повышение эффективности лечения больных псориазом путем использования иммуноадьювантной терапии.

Материалы и методы. Под наблюдением находилось 120 больных псориазом. Для проведения исследования были использованы: клинические, иммунологические (иммуноферментный анализ с использованием тест-систем для определения содержания в крови цитокинов, циклических нуклеотидов, биогенных аминов, эйкозаноидов, нейропептидов) и статистические (пакет программы «STATISTICA ® for Windows 6.0») методы.

Критериями включения в исследования были больные вульгарным псориазом с сохраненной сезонностью рецидивов; критериями исключения – больные с тяжелыми соматическими, инфекционными заболеваниями, онкологической патологией; группу контроля составили 20 практически здоровых волонтеров (10 – мужчин и 10 – женщин в возрасте от 20 до 35 лет).

Пациенты были распределены на 2 репрезентативные группы (по 60 человек в каждой).

Больные I группы получали стандартную терапию (антистрессорные адаптогены, седативные, дезинтоксикационные, гипосенсибилизирующие, антигистаминные средства, витамины, гепатопротекторы; местно (в зависимости от клинической картины) – средства с увлажняющим эффектом (эмоленты), рассасывающие средства, мази и кремы с топическими кортикостероидами (II и III класса).

Больные II группы (на фоне стандартного лечения) получали так называемую иммуноадьювантную терапию – Ликопид: по 1 таблетке (10 мг) внутрь 2 раза в сутки на протяжении 10 дней, затем следующие 10 дней – по 1 таблетке (10 мг) через день.

Результаты после проведенной терапии оценивали клинически (по традиционной системе), а также – по результатам иммуноферментного анализа.

Результаты и их обсуждение. После проведенной терапии наиболее выраженный терапевтический эффект наблюдался в группе больных, получавших на фоне стандартной терапии иммуноадьювантное лечение (препарат Ликопид), причем достоверная разница имела место как в отношении исследованных лабораторных показателей биологически активных веществ, так и клинической картины заболевания. На рисунке 1 приведена динамика исследованных биологически активных веществ у больных псориазом до и после лечения (циклических АМФ и ГМФ, простагландинов (ПГ) E2 и Ф2-альфа, гистамина, серотонина, субстанции P, бета-эндорфина, мет-энкефалина, лей-энкефалина, интерлейкинов (ИЛ) 8 и 10, тумор некротического фактора (ТНФ) альфа, трансформирующего фактора роста (ТФР) бета).

Как свидетельствуют данные, приведенные на рисунке 1, у больных псориазом до лечения имела место достоверная ($p < 0,05$) разница (по сравнению с референтными значениями группы контроля) по всем показателям (снижение уровня цАМФ – в 1,4 раза; повышение: цГМФ – в 2,1, ПГЕ2 – в 1,4, ПГФ2-альфа – в 1,3, гистамина – в 2,0, серотонина – в 2,4, субстанции P – в 2,3, бета-эндорфина – в 1,5, мет-энкефалина – в 1,8, лей-энкефалина – в 1,3, ИЛ-8 – в 1,9, ИЛ-10 – в 2,5, ТНФ-альфа – в 2,2, ТФР-бета – в 1,7 раза); после проведенной

терапии наиболее выраженная тенденция к референтным значениям наблюдалась у больных II группы, что достоверно ($p < 0,05$) отличалось от результатов лечения больных в I группе, получавших только стандартную терапию. Особенно это касается представителей цитокиновой системы и системы нейропептидов.

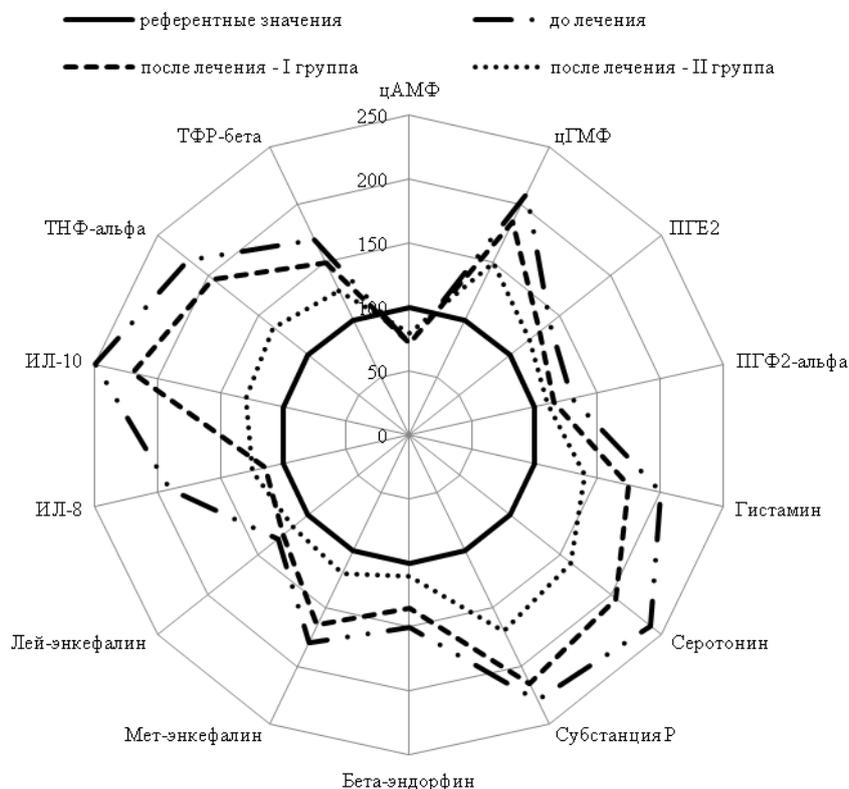

Рисунок 1 – Динамика содержания в крови больных псориазом биологически активных веществ (в процентах; референтные значения – 100 %)

Практически такая же тенденция наблюдалась и в отношении регресса клинических данных дерматоза – рисунок 2.

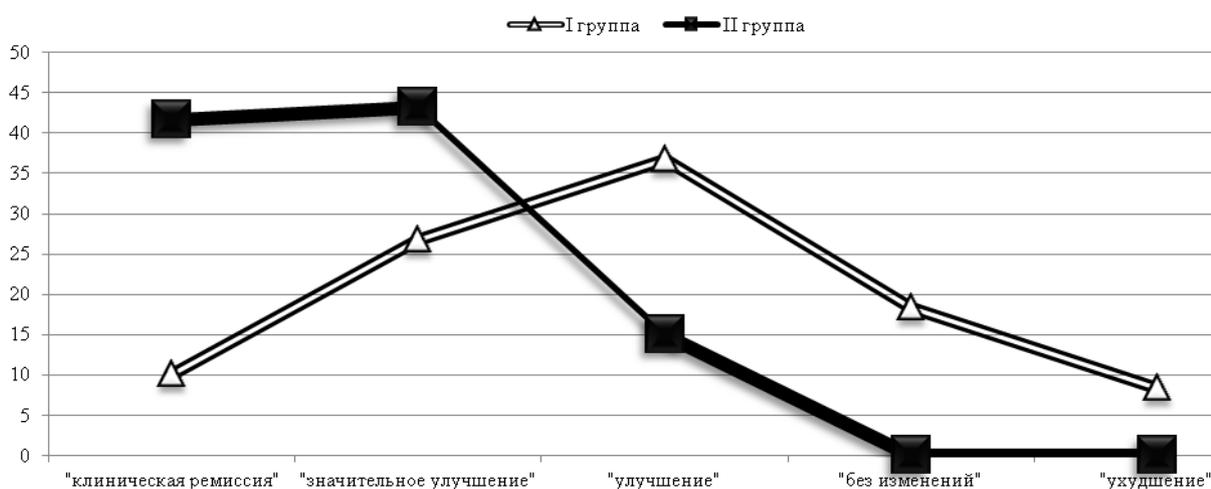

Рисунок 2 – Ближайшие клинические результаты лечения больных псориазом (в процентах)

Как видно на рисунке 2, ближайшие результаты лечения достоверно ($p < 0,05$) были лучшими у больных II группы, получавших иммуноадьювант (клиническая ремиссия во II группе больных наблюдалась у 25 из 60 – 41,7 %, в то время как в I группе всего у 6 из 60 – 10 %); ухудшения у больных, получавших Ликопид также не отмечалось.

Вышеприведенные результаты имеют под собой патогенетические обоснования. Так, известно, что для повышения неспецифической резистентности организма к различным антигенам используют иммуностимулирующие и адьювантные эффекты синтетических аналогов такого важного компонента клеточной стенки микробов как мурамилдипептид. Ликопид собственно и относится к одному из таких аналогов (N-ацетилглюкозамин-1-4-N-ацетилмурамоил–L-аланил-D-изоглутамин), но важными обстоятельствами является то, что: его основное действующее вещество было получено из противоопухолевого препарата (бластолизина) – что имеет патогенетическое обоснование с учетом патогноманичности для псориаза феномена «безудержного митоза кератиноцитов»; важно и то, что бластолизин является гидролизатом клеточных стенок таких представителей физиологической микробиоты кишечника как молочнокислые бактерии.

Именно это дает основание предположить, что кроме известных механизмов действия (влияние на функциональные свойства фагоцитов, лимфоцитов и др.), Ликопид может выполнять и роль модулятора баланса между толерантностью (супрессией) и праймингом (сенсбилизацией). Так, Г. Н. Дранник [9, с. 97-113] подчеркивает, что толерантность может быть индуцирована всеми тимус-зависимыми растворимыми антигенами, а тот факт, что это сопровождается клональной анергией лимфоцитов, может указывать на участие в этом механизме антигенпрезентирующих клеток и, в частности – дендритных клеток на территории мукозальной иммунной системы (т. н. – «толеризирующие дендритные клетки»). Именно эти клетки и поддерживают индукцию T-клеточной толерантности к растворимым белкам и к неинвазивным микроорганизмам (нормальная микробиота); но – в отношении потенциально вредных агентов, наоборот, – генерируют активный иммунный ответ.

Более того, с учетом предоставления большого значения генетическим и аутоиммунным механизмам развития псориатической болезни, вышеупомянутые данные в отношении влияния Ликопида также имеют определенные обоснования. Во-первых, эффективность Ликопида зависит от типа течения заболевания (I и II типа существенно различаются по степени генетической детерминированности), а второе – «толеризированные» T-клетки в ответ на введение специфического антигена своими цитокинами супрессируют иммунный ответ и на, так сказать – «анатомически подобные антигены» (феномен «супрессии свидетеля» – bystander suppression). Таким образом, может достигаться воздействие и на аутоиммунные механизмы (через мукозальные антигены).

Главными мишенями действия этого препарата в организме являются клетки моноцитарно-макрофагального ряда. В этих клетках Ликопид усиливает

поглощение и переваривание микробов (микробицидную функцию), образование активных форм кислорода, активность лизосомальных ферментов, цитотоксичность по отношению к вирусинфицированным клеткам, экспрессию DR-антигенов HLA, синтез интерферона-гамма, ИЛ-1, ТНФ, колониестимулирующих факторов и других цитокинов.

Стимуляция Ликопидом синтеза ИЛ-1 и ТНФ-альфа ведет к усилению микробицидной функции нейтрофилов и моноцитов/макрофагов; стимуляция синтеза интерферона-гамма – к усилению цитотоксической активности макрофагов, НК-клеток и Т-киллеров; стимуляция экспрессии DR-антигенов HLA и синтеза ИЛ-1 – к усилению антителообразования; стимуляция синтеза колониестимулирующего фактора – к усилению лейкопоэза. То есть, Ликопид стимулирует все формы противоинфекционной защиты организма: фагоцитоз, клеточный и гуморальный иммунитет. Кроме того, Ликопид стимулирует в печени системы цитохрома P-450, который обладает способностью разрушать различные токсины и ксенобиотики [9, с. 97-113].

Таким образом, полученные данные свидетельствуют о высокой эффективности и целесообразности назначения Ликопида в комплексной терапии больных псориазом в качестве иммуноадьюванта, что позволяет достичь хороших клинико-лабораторных результатов.

Выводы. Применение в системе комплексного лечения больных псориазом Ликопида в значительной степени повышает клиническую эффективность терапии. Это может достигаться и за счет иммуноадьювантного механизма действия данного препарата, патогенетическая обоснованность применения которого объясняется особенностями его синтеза путем гидролиза из клеточных стенок физиологической микрофлоры кишечника организма человека. Такая методика также в значительной степени позволяет восстанавливать до физиологического состояния как иммунологические, так и толерантные механизмы реактивности организма больных псориазом, что может зависеть и от эволюционно более приемлемых для человека препаратов, которые в своей основе производятся из компонентов его нормофлоры.

Перспективой дальнейших исследований будет установление корреляционных связей между исследованными биологическими веществами и состоянием микробиоты кишечника у больных псориазом.

Литература:

1. Кубанова А. А. Иммунные механизмы псориаза. Новые стратегии биологической терапии / А. А. Кубанова, Д. Ф. Николас, Л. Пьюиг [и др.] // Вестник дерматологии и венерологии. – 2010. – № 1. – С. 35-47.
2. Boyman O. The pathogenic role of tissue-resident immune cells in psoriasis / O. Boyman, C. Conrad, G. Tonel [et al.] // Trends Immunol. – 2007. – V. 28, № 2. – P. 51-57.
3. Ionov I. D. Self-sustaining pathological processes in skin psoriasis / I. D. Ionov // Medical Hypotheses. – 2009. – V. 72, № 2. – P. 171-173.

4. Юсупова Л. А. Розы дьявола / Л. А. Юсупова / Практическая медицина для каждого. – 2012. – № 1 (53). – С. 61-62.
5. Некоторые аспекты этиологии и патогенеза псориаза и поиск новых лекарственных соединений для его терапии / А. Б. Лига, Т. В. Ухина, Е. В. Владимирова, Н. А. Шимановский // Клиническая дерматология и венерология. – 2008. – № 6. – С. 15-19.
6. Alexandroff A. B. More than skin deep: atherosclerosis as a systemic manifestation of psoriasis / A. B. Alexandroff, M. Pauriah, C. C. Lang [et al.] // British Journal of Dermatology. – 2009. – V. 161, № 1. – P. 1-7.
7. Адьюванты как важный компонент вакцин / Биопрепараты. – 2010. – № 4 (40).
8. Возможности применения иммуностимулирующего препарата ликопид в пульмонологии / Ю. И. Фещенко, Л. А. Яшина, С. Г. Ищук, Ю. А. Матвиенко // Астма та алергія. – 2012. – № 1. – С. 62-66.
9. Дранник Г. Н. Клиническая иммунология и аллергология: пособие для студентов, врачей-интернов, иммунологов, аллергологов, врачей лечебного профиля всех специальностей / Г. Н. Дранник. – К.: ООО Полиграф плюс, 2010. – 552 с.

УДК 616.5-085:612.017

кандидат медичних наук, Куц Л. В.

Сумський державний університет

кандидат медичних наук, Бочарова В. В.

Запорізький державний медичний університет

АД'ЮВАНТНІ МЕХАНІЗМИ ІМУНОТРОПНОЇ ТЕРАПІЇ ХРОНІЧНИХ ДЕРМАТОЗІВ

Стаття присвячена актуальним проблемам сучасної дерматології – з'ясуванню ад'ювантних механізмів імунотропної терапії хронічних дерматозів на підставі аналізу складу мікробіоти кишечника (у 50 хворих на вульгарний псориаз) та шкіри (у 60 хворих на вугрову хворобу). Встановлені зміни кількісного і видового складу мікробіоти кишечника у хворих на псориаз дали підстави для призначення в системі їх комплексного лікування імуноад'ювантної терапії (лікопід). Патогенетично обґрунтованим може бути використання принципів ад'ювантної терапії і при вугровій хворобі з урахуванням того, що видові і кількісні зміни мікробіоти шкіри спостерігались у всіх 60 обстежених пацієнтів з цим захворюванням. Ад'ювантний механізм імунотропної терапії у такому разі може залежати від того, що антигенпрезентуючі клітини (макрофаги) як в шкірі, так і в кишечнику, володіють здатністю за допомогою своїх «шаблон-розпізнаючих» рецепторів до структурних компонентів мікроорганізмів ініціювати специфічну імунну відповідь, що дає підстави до призначення

ад'ювантів і місцево (або комбіновано) при вугровій хворобі й інших хронічних дерматозах.

Ключові слова: імуноад'юванти, псоріаз, вугрова хвороба, мікробіота.

Куц Л. В., Бочарова В. В. Ад'ювантні механізми імунотропної терапії хронічних дерматозів / Сумської державний університет, Україна, Суми; Запорізький державний медичний університет, Україна, Запоріжжя

Стаття посвячена актуальним проблемам сучасної дерматології – в'ясненню ад'ювантних механізмів імунотропної терапії хронічних дерматозів на основі аналізу складу мікробіоти кишечника (у 50 больних вульгарним псоріазом) і шкіри (у 60 больних угревою болізню). Установлені змієнення кількєстєнного і видєвого складу мікробіоти кишечника у больних псоріазом дали осєвання для назначєня в системі їх комплексного лєчення імуноад'ювантної терапії (лікопід). Патогєнетичєски обосєванним мєжєт бєть іспєльзовєня принципєв ад'ювантної терапії і при угревої болізни с учєтом того, що видєвіє і кількєстєнніє змієнення мікробіоти шкіри наблєдались у всєх 60 обслєдовєнних пацієнтєв с єтим забєлєваннєм. Ад'ювантний механізм імунотропної терапії в такєм случєє зависит єт того, що антигєнпрєзєнтируючіє клєтки (макрофаги) як в шкірі, так і в кишечникє, облєдають спєбєнєст'єю с помєщ'єю своєх «шаблєнраспєзнаючих» рєцєпторєв структурних компєнєнтєв мікрєорганізмєв ініцієровать спєцифічєський іммунний єтвєт, що даєєт осєвання до назначєня ад'ювантєв і мєстєно (єли комбєніровєнєно) при угревої болізни і другєх хронічєских дерматозєх.

Ключєвіє слова: імуноад'юванти, псоріаз, угрєвая болізнє, мікрєбієта.

Kuts L. V., Bocharova V. V. Adjuvant therapy immunotropic mechanisms of chronic dermatoses / Sumy State University, Ukraine, Sumy; Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine, Zaporizhzhya

The article is devoted to actual problems of modern dermatology – elucidation of mechanisms of adjuvant therapy of chronic dermatoses immunotropic based on an analysis of intestinal microbiota (50 patients with psoriasis vulgaris) and skin (60 patients with acne). Established quantitative changes in species composition and intestinal microbiota in patients with psoriasis were given reasons for the appointment system in their comprehensive treatment immunoadjuvant therapy (Likopid). Pathogenetically may be reasonable to use the principles of adjuvant therapy for acne and given the fact that specific and quantitative changes in the microbiota of the skin were observed in all 60 evaluable patients with this disease. Adjuvant therapy immunotropic mechanism in this case depends on the fact that the antigen presenting cells (macrophages) in the skin and in the gut, are capable of using their "the patterns" structural components microorganism receptor to initiate a specific immune response, which gives rise to a destination and adjuvants locally (or in combination) for acne and other chronic dermatoses.

Keywords: immunoadjuvants, psoriasis, acne, microbiota.

Вступ. Незважаючи на те, що при лікуванні хронічних дерматозів (псоріаз, вугрова хвороба тощо) на сьогоднішній день застосовуються різні групи лікарських препаратів, ефективність багатьох із них виявилася недостатньою [1, с. 35-47; 2, с. 39-41; 3, с. 61-63]. Це відноситься і до імунотропних засобів (які умовно ділять на імуностимулюючі, імуносупресивні та імуномодулюючі) та може залежати від того, що недостатньо враховується як і на які імунокомпетентні компоненти шкіри впливають різні види мікробного антигенного навантаження, зокрема – мікробіоти шкіри і кишечника.

У клінічній фармакології використовується і так звана «імуноад'ювантна терапія» (від латинського «*adjuvare*» – «допомагати» або «підсилювати»), а власне «імунологічний ад'ювант» був вперше використаний в 20-ті роки минулого сторіччя Г. Раймоном для опису субстанції, яка спільно зі специфічним антигеном давала більш виразну імунну відповідь, на відміну від введення одного тільки («чистого») антигену. У подальшому було встановлено, що до ад'ювантів відноситься велика кількість речовин, які відрізняються як за походженням, так і за складом. Так, ад'ювантними властивостями можуть володіти: убиті мікроорганізми, полісахариди бактеріального походження, окиси алюмінію, фосфат алюмінію, фосфат кальцію, хлористий кальцій, алюмінієвокалієві квасці, гідрат окису заліза, активоване вугілля, агар-агар, гліцерин, желатин, крохмаль, ланолін, пектинові речовини та ін. Існують і так звані «складніші» ад'юванти, які представляють собою суміші масел чи ліпополісахаридів з додаванням емульгаторів, ліпіди з мінеральними сорбентами; але, особливо виразна ад'ювантна дія притаманна бактеріальним ендотоксинам, нуклеїновим кислотам і продуктам їх розпаду, синтетичним нуклеотидам і поліаніонам [4, с. 1-5].

Таким чином, використання імуноад'ювантних можливостей імунотропних препаратів є одним з актуальних напрямків, у тому числі при хронічних дерматозах, що і стало предметом даного дослідження (комплексна НДР, номер державної реєстрації – 0208U004249).

Мета – обґрунтування імуноад'ювантної терапії хворих на хронічні дерматози з урахуванням результатів дослідження мікробіоти кишечника та шкіри.

Матеріали та методи. Для проведення були використані методи: клінічні, бактеріологічні, статистичні (пакет програми «STATISTICA ® for Windows 6.0»).

Критеріями включення в дослідження були хворі на вульгарний псоріаз (50) і вугрову хворобу (60); критеріями виключення – хворі з тяжкими соматичними, інфекційними захворюваннями, онкологічною патологією; групу контролю склали 20 практично здорових волонтерів (10 чоловіків і 10 жінок у віці від 20 до 35 років). Клінічно і стандартними лабораторними методами були обстежені всі пацієнти; бактеріологічні (методом посіву на культуральні середовища) дослідження кишечника були проведені всім хворим на псоріаз, шкіри – хворим на вугрову хворобу.

Результати та їх обговорення. Проведені нами бактеріологічні дослідження у хворих на хронічні дерматози свідчать про зміни толерантних механізмів реактивності, які зумовлені порушеннями пропорційного фізіологічного співвідношення представників мікробіоти кишечника (при псоріазі) та/або шкіри (при вугрової хвороби) – рисунки 1 та 2.

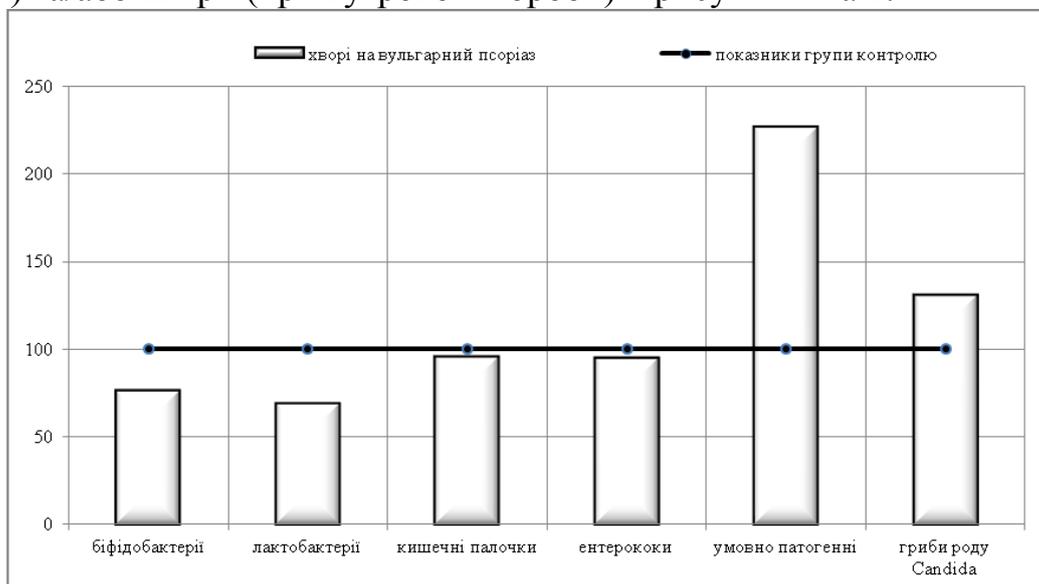

Рисунок 1 – Мікробіота кишечника у хворих на вульгарний псоріаз (у відсотках; референтні значення – 100%)

Як свідчать дані рисунку 1, у хворих на псоріаз мають місце зміни з боку мікробіоти кишечника, а саме – достовірне зниження нормофлори (бифідо- та лактобактерій) і збільшення умовно патогенних штамів та грибів роду *Candida* ($p < 0,05$).

На рисунку 2 наведено дані у відношенні мікробіоти шкіри у хворих на вугрову хворобу.

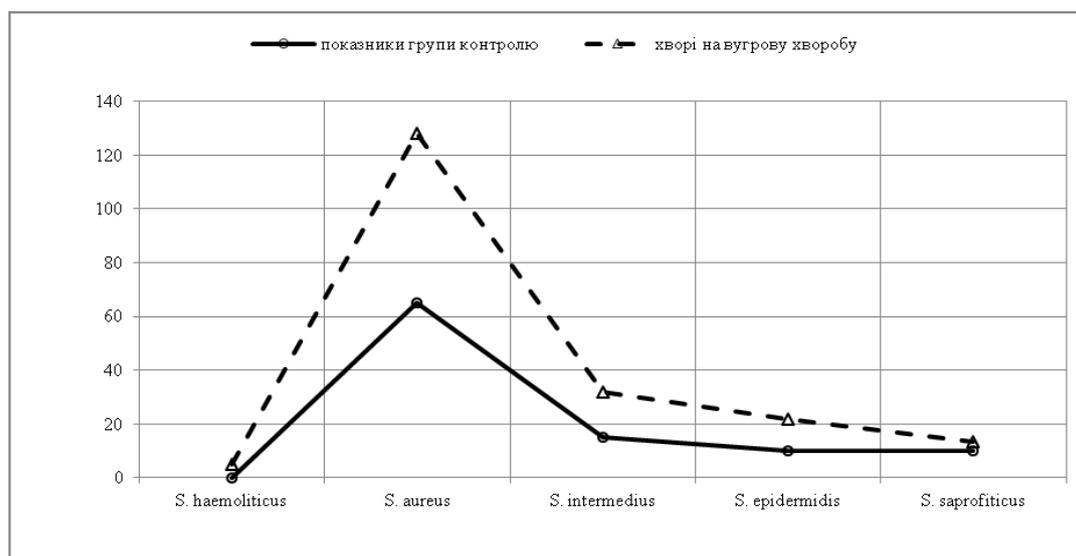

Рисунок 2 – Мікробіота шкіри у хворих на вугрову хворобу, у відсотках («S.» – *Staphylococcus*)

Як свідчать дані, наведені на рисунку 2, серед виділених у пацієнтів з вугровою хворобою видів мікробіоти шкіри переважали коагулопозитивні стафілококи.

Отже, дані рисунків диктують необхідність проведення відновлення фізіологічного співвідношення мікробіоти в організмі хворих на хронічні дерматози з урахуванням з'ясування можливих механізмів розвитку таких змін.

Різні види макрофагів для виконання різних своїх функцій (захоплення, антигенпрезентації, переварювання антигену) включають рецепторні системи, які здатні «сканувати» антигенні субстанції, що надходять до організму людини (так звані «шаблонрозпізнаючі» рецептори до ліпополісахаридів, ліпотейхоєвої кислоти бактерій та ін.). Цей етап взаємодії є дуже важливим і подальше вивчення його механізмів може дозволити в майбутньому з'ясувати нові аспекти патогенезу ряду дерматозів.

Зокрема, наш досвід застосування при псоріазі імунотропного препарату лікопід показав його значну ефективність. Так, у пацієнтів, де він застосовувався в системі комплексної стандартної терапії, клінічна ремісія спостерігалася у 13 із 30 (43,3%), в групі хворих, що отримували лише стандартну терапію – у 2 із 20 (10%) – $p < 0,01$.

Це може бути зумовлено тим, що лікопід було отримано з протипухлинного препарату бластолізину, який, у свою чергу, є гідролізатом клітинної стінки молочнокислих бактерій (нормофлори кишечника). Використання цього препарату спрямовано на посилення мікробоїдної функції антигенпрезентуючих клітин, а також на посилення цитотоксичної активності як їх, так і NK-клітин та Т-кілерів (що є важливим для мітотично змінених кератиноцитів – паракератоз). Крім того стимулюється експресія DR-антигенів головного комплексу гістосумісності на антигенпрезентуючих клітинах (сприяння антитілоутворенню) і – лейкопоез (за рахунок стимуляції виробки ними колонієстимулюючих факторів).

Недостатня ефективність імунотропної терапії більшості хронічних дерматозів може бути обумовлена недотриманням індивідуального алгоритму підбору відповідних препаратів з урахуванням їх механізмів дії (у тому числі – й імуноад'ювантного) на імунокомпетентні системи шкіри.

Відомо, що в шкірі людини є велика кількість різноманітних субпопуляцій Т-лімфоцитів (так звана SALT, skin associated lymphoid tissue – лімфоїдна тканина, асоційована зі шкірою), а також – велика кількість дендритних клітин, фагоцитів, природних кілерів та гуморальних факторів вродженого імунітету (так звана SIS, skin immune sistem – імунна система шкіри). Але є докази того, що й інші клітини шкіри (кератиноцити, фібробласти, ендотеліоцити) можуть діяти подібно імунокомпетентним клітинам і набувають властивостей до фагоцитозу, процесингу та презентації антигенів, що, на думку окремих авторів, дає підстави розглядати шкіру як власне окремий периферичний імунний орган [5, с. 28-34; 6, с. 367-377; 7, с. 261-266].

Універсальний механізм спрацювання «сканування» та «шаблонорозпізнавання» антигенних детермінант мікробів за допомогою відповідних рецепторів антигенпрезентуючих клітин шкіри розповсюджується і на її мікробіоту.

Висновки. Враховуючи, що антигенпрезентуючі клітини (макрофаги) як в шкірі, так і в кишечнику, володіють здатністю за допомогою своїх «шаблонрозпізнаючих» рецепторів до структурних компонентів мікроорганізмів ініціювати специфічну імунну відповідь, застосування імуноад'ювантної терапії при хронічних рецидивуючих дерматозах є патогенетично обґрунтованим. Ефективність такого лікування при псоріазі (призначення лікопіду в системі комплексної терапії) свідчить про те, що перспективою подальших досліджень може стати використання таких методів і місцево (або комбіновано) при вугровій хворобі й інших хронічних дерматозах.

Література:

1. Кубанова А. А. Иммуные механизмы псориаза. Новые стратегии биологической терапии / А. А. Кубанова, Д. Ф. Николас, Л. Пьюиг [и др.] // Вестник дерматологии и венерологии. – 2010. – № 1. – С. 35-47.
2. Ваисов А. Ш. Использование химического пилинга в комплексной терапии угревой болезни / А. Ш. Ваисов, В. А. Абрамова // Новости дерматологии и репродуктивного здоровья. – 2006. – № 3. – С. 39-41.
3. Молочков В. А. Комплексное лечение вульгарных угрей / В. А. Молочков, М. В. Шишкова, Л. В. Корнева // Российский журнал кожных и венерических болезней. – 2004. – № 2. – С. 61-63.
4. Адьюванты как важный компонент вакцин / Биопрепараты. – 2010. – № 4 (40).
5. Базарный В. В. Иммунная система кожи / В. В. Базарный // Мезотерапия. – 2011. – № 2 (14). – С. 28-34.
6. Aguilar A. Skin associated lymphoid tissues (SALT). Its normal and pathological function / A. Aguilar // An. R. Acad. Nac. Med. – 2006. – V. 123. – P. 367-377.
7. Schaubert J. Antimicrobial peptides and the skin immune defense system / J. Schaubert, R. L. Gallo. // J. Allergy Clin. Immunol. – 2008. – N. 122 (2). – P. 261-266.

УДК 612.17+612.2–057.87

Миздренко О. М.Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди**ФІЗІОЛОГО-ГІГІЄНИЧНА ОЦІНКА АДАПТАЦІЙНИХ
МОЖЛИВОСТЕЙ КАРДІОРЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ
СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНИХ НАВАНТАЖЕНЬ**

У статті висвітлено результати оцінки функціонального стану кардіо-респіраторної системи студентів перших курсів Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди в умовах адаптації до навчання. Зокрема досліджено показники дихальної та серцево-судинної систем студентів як такі, що першими реагують в організмі людини на психічні, фізичні, емоційні й інші види навантажень.

Ключові слова: адаптація, життєва ємкість легень, максимальний тиск видиху, максимальна затримка дихання, артеріальний тиск, частота серцевих скорочень.

Миздренко О. М. Физиолого-гигиеническая оценка адаптационных возможностей кардиореспираторной системы студентов к учебным нагрузкам / Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды, Украина, г. Переяслав-Хмельницкий.

В статье отражены результаты оценки функционального состояния кардиореспираторной системы студентов третьих курсов Переяслав-Хмельницкого ГПУ имени Григория Сковороды в условиях адаптации к обучению. В частности исследованы показатели дыхательной и сердечно-сосудистой системы студентов как такие, что первыми реагируют в организме человека на психические, физические, эмоциональные и другие виды нагрузок.

Ключевые слова: адаптация, жизненная емкость легких, максимальное давление выдоха, максимальная задержка дыхания, артериальное давление, частота сердечных сокращений.

Mizdrenko O. M. Physiological and hygienic assessment of cardiorespiratory adaptation capabilities of students to teaching load / Pereyaslav-Khmelnytsky State pedagogical university of Hrygorij Skovoroda , Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytsky.

The article describes the results of the functional state of the cardiorespiratory system third-year student Pereyaslav-Khmelnytsky State pedagogical university of Hrygorij Skovoroda in adapting to learning. In particular Figures investigated respiratory and cardio-vascular system, such as student , which first react in humans mental, physical, emotional, and other loads.

Key words: adaptation, vital capacity, maximal expiratory pressure, maximum delay of breathing , blood pressure and heart rate .

Вступ. Сучасна епоха, для якої характерний прискорений суспільний розвиток і пов'язані з ним глобальні соціальні, економічні та технологічні зміни, ставить перед людиною, її організмом дуже складні завдання постійної адаптації до умов життя. Вони суттєво відрізняються від тих умов, до яких були пристосовані покоління наших предків. Це відбивається на здоров'ї сучасної людини, зменшуються функціональні резерви організму, знижується його реактивність і резистентність, порушуються процеси самоорганізації та самовідтворення, відбуваються і інші руйнівні процеси. Все більш очевиднішою стає залежність рівня здоров'я не тільки від організації охорони здоров'я, а перш за все, від самої людини, від її розуміння необхідності збереження свого здоров'я [1, с. 18].

Особливе значення серед цінностей людини має здоров'я, як найважливіший біологічний, соціальний та економічний чинник. Життєдіяльність людини як складної живої системи забезпечується на різних взаємопов'язаних між собою рівнях функціонування. Здоров'я на біологічному рівні означає динамічну рівновагу функцій всіх систем організму та їх адекватне реагування на впливи середовища.

Важливо зберегти здоров'я молоді. Великий інтерес у дослідженні стану організму викликають студенти перших курсів, оскільки в цей віковий період відбувається дозрівання психічних процесів, становлення особистості та остаточне формування систем організму.

Проблема функціонального стану в наш час стала однією з найактуальніших як в теоретичному, так і в практичному значенні. Особливо гостро стоїть проблема збереження здоров'я підростаючого покоління. В науковій літературі надається велика увага дослідженню стану здоров'я школярів. А вивчення функціонального стану систем організму студентів вищих навчальних закладів, зокрема педагогічних, має вибіркового, фрагментарний характер. Проте адаптація до таких факторів, що супроводжують процес навчання, як гіподинамія, розумове і емоційне напруження, стреси тощо не можуть не привертати увагу фізіологів та гігієністів. Адже від рівня та ефективності адаптації в кінцевому результаті залежить стан здоров'я студентів, а також успіхи в навчальній діяльності.

Адаптація – складне багатофакторне явище, що має свої власні механізми і закономірності, вивченням яких займаються представники багатьох галузей науки. Відповідно до своїх професійних інтересів вони акцентують увагу на певних видах адаптації: біологічній, психічній, психологічній, соціально-психологічній, соціальній, професійній та ін.

Питання адаптації кардіореспіраторної системи студентів до навчальних навантажень знайшли своє відображення у працях Бондаренка С. В., Дарзинської Н. О., Сидило Л. В. [2], Безверхньої Г. В., Воробйова М. І, Круцевич Т. Ю. [5]. Проте у цих наукових розвідках проблема адаптації організму студентів до навчання в умовах вищого навчального закладу, розглядається на основі аналізу динаміки показників кардіореспіраторної системи у процесі занять фізични-

ми вправами. Водночас у літературі обмаль наукових праць, присвячених оцінці стану кардіореспіраторної системи без застосування фізичних навантажень.

Метою нашого дослідження стала оцінка адаптації кардіореспіраторної системи студентів перших курсів за допомогою визначення рівня їх фізичного розвитку в умовах навчального навантаження.

Відповідно до мети дослідження було поставлено *наступні завдання*:

- провести дослідження показників дихальної та серцево-судинної систем студентів перших курсів;
- здійснити розрахунок кардіореспіраторного індексу за Н. Н. Самко;
- дати фізіолого-гігієнічну оцінку витривалості кардіореспіраторної системи студентів.

Виклад основного матеріалу. Особливий інтерес у дослідженні функціонального стану організму викликають першокурсники, оскільки вони мають ряд психологічних та фізіологічних особливостей. Студентами першого курсу ВНЗ, як правило, є молоді люди віком 17 – 18 років. Згідно з віковою періодизацією їх відносять до юнацького віку, або старшого підліткового. Даний віковий період характеризується дозріванням психіки, становленням особистості, формуванням власних поглядів. Саме в цьому віці відбувається остаточне формування елементів систем організму, зокрема дихальної та серцево-судинної. Початок навчання у ВНЗ має високе соціальне і психологічне значення в житті для першокурсника. Відрив від сім'ї, спілкування з великою кількістю нових людей, дотримання правил в колективі, фізичні та психоемоційні навантаження – усе це викликає значну напругу адаптаційних процесів [4, с. 68].

Дослідження адаптації студентів до навчальних навантажень під час навчання у вищому навчальному закладі показують, що перший рік навчання супроводжується найбільш вираженими функціональними зрушеннями в організмі студентів. Хоча в наступні роки навчання вплив навчального навантаження стає менш вираженим, що свідчить про завершення процесу адаптації, показники психічного та фізичного здоров'я погіршуються. Це свідчить про те, що певний рівень адаптованості забезпечується при значній нарузі функціональних систем організму. Тому на цьому віковому етапі особливо важливо зменшити ризик впливу негативних факторів на організм першокурсника, оскільки пізніше це може відобразитися на особливостях адаптаційних реакцій.

Процес адаптації – це процес підтримання гомеостазу в організмі за різних умов. Найголовнішою функціональною системою, що забезпечує процес адаптації є кардіореспіраторна система. Саме вона першою реагує на впливи середовища, що і супроводжується змінами її показників.

Потреба в кисні для людини є найважливішою, ніж потреба в їжі або воді. Без кисню людина може загинути протягом 5 – 7 хвилин. Процес дихання забезпечує постачання організму киснем і звільнення його від надлишку вуглекислого газу. Серцево-судинна система в свою чергу транспортує розчинені в крові дихальні гази. У зв'язку з цим стає зрозумілою вирішальна роль кардіореспіраторної системи у забезпеченні адаптаційних процесів організму [6, с. 16].

Спеціалісти, що займаються питаннями фізіології праці відносять діяльність студентів до розумової праці. Поширене помилкове уявлення про розумову працю як про легку працю. Таке уявлення базується на тому, що при розумовій праці енергетичні витрати значно нижчі за фізичні. Але при розумовій праці мозок, який складає лише 1,2 – 1,5 % маси тіла, споживає більше 20 % його енергетичних ресурсів. Потік крові до працюючого мозку збільшується у 8 – 10 разів у порівнянні із станом спокою, зростає і споживання кисню і глюкози. Розумовій праці властиві погіршення функцій зорового аналізатора та найвищий ступінь напруги уваги. Стреси, низька рухова активність та вимушена однаманітна поза при розумовій праці спричиняють послаблення обмінних процесів, явище застою в м'язах ніг, органах черевної порожнини. Щодо власне кардіореспіраторної системи, то обмежена рухова активність призводить до зниження легеневої вентиляції, хвилинного об'єму дихання, життєвої ємкості легень. Звідси легко простежується зміни у споживанні кисню, недостатнє постачання киснем життєво важливих органів – мозку, серця. І як наслідок відбувається зниження функціональних і адаптаційних можливостей організму [3, с. 5].

Для оцінки функціонального стану кардіореспіраторної системи в нашому дослідженні, ми визначали рівень фізичної витривалості у студентів перших курсів Переяслав-Хмельницькому ДПУ імені Григорія Сковороди, розрахунком кардіореспіраторного індексу по Н. Н. Самко. Доцільність використання цієї методики в нашому дослідженні полягає в тому, що вона дає змогу зробити висновки про стан кардіореспіраторної системи без застосування фізичних навантажень і включає достатню кількість параметрів, які в повній мірі характеризують стан дихальної та серцево-судинної систем.

КРІС – кардіореспіраторний індекс включає сім параметрів: ЖЄЛ – життєва ємкість легень (за одиницю виміру приймається 100 мл об'єму); МТВ – максимальний тиск видиху (в мм рт. ст.); МЗД – максимальна затримка дихання (в сек.); В – вік (кількість повних років); СТ – систолічний тиск (в мм рт. ст.); ДТ – діастолічний тиск (в мм рт. ст.); ЧСС – частота серцевих скорочень (вимірюється за 10 секунд), і визначається за формулою:

$$КРІС = \frac{ЖЄЛ + МЗД + МТВ + В}{СТ + ДТ + ЧСС}$$

Стан фізичної витривалості кардіореспіраторної системи, а отже і потенційної працездатності, оцінюється за отриманими показниками кардіореспіраторного індексу: 1,000 і вище – дуже добре; 0,800 – 0,900 – добре у практично здорових людей; 0,300-0,400 – задовільно у хворих з різними серцево-судинними і дихальними розладами.

Для дослідження кардіореспіраторної системи у студентів першого курсу ми використовували методи, які на нашу думку є надійними і повно характеризують досліджувані показники. Співставляючи індивідуальні показники з кваліфікаційною шкалою, ми отримали, що середній показник кардіореспіраторно-

го індексу за Н.Н. Самко даної вибірки дорівнює 0,838, що відповідає рівню фізичної витривалості нетренованих практично здорових людей. Під час здійснення аналізу отриманих результатів було виявлено, що показники КРІС від 1,000 і вище мали 27% досліджуваних студентів, добрі показники рівня працездатності (0,800 – 0,900) – у 19%, задовільний показник КРІС (0,300 – 0,400) – у 21% досліджених першокурсників і 33% обстежених мали незадовільні показники. Тривожними є ці показники через те, що дослідження проводилося у вранішній час, на початку навчального дня.

Нами досліджувалися і добові коливання показників КРІС, зокрема наприкінці навчального дня, близько 16 год. Результати дослідження кардіореспіраторного індексу свідчать, що із загальної кількості студентів перших курсів дуже низький рівень фізичної витривалості, а відповідно й функціональний стан кардіореспіраторної системи має 1% досліджуваних, але у другій половині дня з таким КРІС уже 2% студентів. Уранці у 33% першокурсників був зафіксований незадовільний стан кардіореспіраторної системи, проте близько 16 год. уже 41% учасників дослідження мали такі ж самі показники. 21% студентів мають задовільну оцінку кардіореспіраторної системи зранку, після проведення вимірів увечері лише 15% першокурсників увійшли до цієї групи. У 19% студентів показники досліджуваної функціональна система на належному рівні незалежно від добових коливань. 27% першокурсників вранці й тільки 23% увечері мали високий рівень фізичної витривалості й дуже добрий стан кардіореспіраторної системи.

Як уже вище згадувалося, фізичне, психічне, емоційне навантаження не просто впливають, а й визначають роботу дихальної та серцево-судинної систем. Якщо аналізувати діяльність студентів, то можна прослідкувати, що реально вони працюють по 12 годин кожного дня. До 30% студентів вимушені витрачати на навчальний процес і нічний час. Звідси, навіть не в екзаменаційний період 25 – 30% студентів не досипають, до 30% – майже не мають вільного часу. Все це вказує на те, що в студентів значне навантаження, а їхній режим праці й відпочинку не є раціональним. В останні роки зроблено спробу регламентувати роботу студентів і зменшити тривалість академічної роботи в студентській аудиторії, але на сьогодні реально затрати часу не зменшилися.

Окрім того, встановлено, що лише 6 – 16% студентів дотримуються режиму харчування, решта або пропускають сніданок, або споживають їжу пізно увечері. У раціоні студентів переважає їжа багата на жири й вуглеводи, мало білків, особливо тваринного походження. Поряд з цим, до 30% студентів педагогічних вузів мало бувають на свіжому повітрі. Близько 83% добового часу студенти перебувають у стані відносної нерухливості. Відсоток студентів, що регулярно займаються спортом не перевищує 23%.

Встановлено, що навіть протягом однієї години в аудиторії накопичується вуглекислий газ (його вміст зростає в 3 – 4 рази в не провітрюваній аудиторії), температура повітря підвищується на 3 – 5 $^{\circ}\text{C}$, а вологість збільшується на 3 – 4%. Наприкінці навчального дня в багатьох погано провітрюваних приміщен-

нях температура повітря досягає 26 C^0 , а відносна вологість – 80%, рівень CO_2 перевищує гранично допустимі концентрації.

Таким чином, досліджуючи негативні впливи на студентів під час їх навчальної діяльності, виникає потреба в удосконаленні системи навчання. Сукупність факторів, які чинять негативний вплив на кардіореспіраторну систему, визначають функціональний стан всього організму. Адаптація до таких факторів, гіподинамія, розумове й емоційне напруження, що супроводжують навчальний процес, зумовлює в кінцевому результаті успіх або неуспіх у навчальній діяльності студентів.

Висновки. Оскільки отримані показники широко використовуються для оцінки загального стану організму та його адаптивних можливостей, можна зробити висновок про задовільний стан організму студентів I курсу. Підставами для цього є комплексний вплив несприятливих факторів середовища, серед яких можуть виступати надмірне навантаження в ході навчального процесу, психоемоційні напруження, стреси, гіподинамія, порушення режимів харчування, відпочинку і сну. Це суттєво може позначитись на рівні фізичного розвитку студентів і стані здоров'я.

Водночас нашими дослідженнями доведено, що функціонування показників кардіореспіраторної системи, а отже фізичної працездатності студентів мають добові коливання. Кращі показники по всіх складових кардіореспіраторного індексу за Н.Н. Самко виявлені вранці, а в другій половині дня ці показники знижуються, деякі навіть суттєво.

Отже, розв'язання таких проблем, як регламентація кількісних і якісних компонентів навчального навантаження студентів, як і розробка та впровадження профілактичних та оздоровчих програм, уможливить зменшення ризику впливу негативних факторів, що супроводжують навчальний процес і тим самим допоможе зберегти здоров'я студентів.

Література:

1. Баевский Р. М. Оценка адаптационного потенциала системы кровообращения при массовых профилактических обследованиях / Р. М. Баевский, А. П. Берсенева, Н. Р. Палеев. – М.: ВНИИМИ, 1987. – 19 с.
2. Бондаренко С. В. Стан та особливості функціональної підготовленості студентів до фізичних навантажень на етапі адаптації до навчального процесу / С. В. Бондаренко.
3. Н. О. Дарзинська, Л. В. Сидило // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2013. – № 3(36). – С. 85 – 89.
4. Гора Е. П. Влияние дыхания на функциональное состояние систем органов (сердечно-сосудистую и ЦНС): Учеб. пособие / Е. П. Гора. – М.: МГПИ, 1987. – 77 с.
5. Долженко Л. Фізична працездатність і максимальне споживання кисню студентів з різним рівнем соматичного здоров'я / Л. Долженко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 1. – С. 68 – 70.

6. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навчальний посібник / Т. Ю. Круцевич, М. І. Воробйов, Г. В. Безверхня. – К.: Олімп. літ-ра, 2011. – 224 с.
7. Степанюк М. Взаємозв'язок кровоносної та дихальної систем в організмі людини / М. Степанюк // Хімія. Біологія. – 2004. – № 3. – С. 16 – 17.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА СПОРТ

УДК 37.011.31

кандидат педагогічних наук, Ведмедюк А. Д.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АТЛЕТИЗМ ЯК РІЗНОВИД ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Статтю присвячено питанням викладання фізичного виховання у ВНЗ, як навчальної дисципліни, адже перехід національної освітньої системи вимагає переосмислення змісту навчальних програм та технології їх структурування. Атлетизм – це саме той вид спорту та фізичного розвитку, саме ті вправи з використанням різних обтяжень для розвитку сили і форми окремих м'язів і тіла в цілому, яким із задоволенням займаються сучасні юнаки.

Ключові слова: атлетизм, культуризм, інновація, технологія, фізична підготовленість студентів.

Ведмедюк А. Д. Атлетизм как разновидность занятий физического воспитания студентов высшего учебного заведения / Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого, Украина, Черкассы

Статья посвящена вопросам преподавания физического воспитания в вузе, как учебной дисциплины, ведь переход национальной образовательной системы требует переосмысления содержания учебных программ и технологии их структурирования. Атлетизм - это именно тот вид спорта и физического развития, именно те упражнения с использованием различных отягощений для развития силы и формы отдельных мышц и тела в целом, которым с удовольствием занимаются современные юноши

Ключевые слова: атлетизм, культуризм, инновация, технология, физическая подготовленность студентов.

Vedmedyuk A. D. Athleticism as a variety of physical education classes students in higher educational institutions / Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky, Ukraine, Cherkassy

Article is devoted to the teaching of physical education in high school, as an academic discipline, because the transition of the national education system requires a rethinking of the curriculum content and technology of their structuring. Athleti-

cism - this is exactly the kind of sport and physical development, namely those exercises using different weights for strength and shape of the individual muscles and the whole body, which will gladly engage modern youth.

Keywords: athletics, body building, innovation, technology, physical fitness of students.

Вступ. Сьогодення змінює вимоги до фізичної підготовленості студентів, спонукає до визначення й усвідомлення ролі фізичної культури як складової частини загальної культури та необхідності розв'язання проблем, пов'язаних зі здоров'ям. Низький рівень фізичного здоров'я більшості населення, у тому числі й студентів, дає підстави вважати, що наявна система фізичного виховання не спроможна повною мірою вирішити питання культури здоров'я особистості, поліпшення її фізичних якостей. Спроби використати фізичну культуру як засіб оздоровлення, без вироблення необхідності фізичного самовиховання, створюють лише передумови для деякої модернізації самого процесу формування фізичного розвитку людини, але не формування фізичної культури особистості [3; 7].

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. У сучасних умовах в Україні склалась критична ситуація зі станом здоров'я молоді. Основною причиною цього є стан здоров'я, слабкий фізичний розвиток, зниження імунітету до захворювань.

У системі підготовки юнаків атлетична гімнастика є важливим засобом формування в них здорового способу життя, розвитку відновлення фізичних і духовних сил, реабілітації й корекції здоров'я. Факт існування тісного зв'язку між здоров'ям юнаків і організацією та методикою фізичного виховання доведено А. Г. Сухаревим, 1991; Г. Л. Апанасенком, 1992; В. А. Шаповаловою, 1993; Т. Ю. Круцевич, 1999; В. Г. Арефєвим, Г. А. Єднаком, 2001; Л. В. Волковим, 2002. На сучасному етапі дуже актуальні дослідження, пов'язані з оздоровчою дією засобів атлетичної гімнастики, у тому числі й нових нетрадиційних фізкультурно-спортивних видів на осіб юнацького і молодіжного віку 17 – 20 років.

Розвиток атлетизму як чинника, що впливає на фізичне оздоровлення молоді, набуває в наш час великого значення як в Україні, так і в інших державах. Проблеми фізичного виховання студентів присвячено багато педагогічних праць, у яких, зокрема, доведено зниження інтересу до занять фізичною культурою юнаків. Особливості ставлення молоді до процесу фізичного виховання свідчать про необхідність доопрацювання програм із фізичної культури у напрямі їх відповідності віково-статевим потребам, мотивам та інтересам студентів [1; 7].

Аналіз інтересів студентів до різних видів спорту показує підвищення популярності серед них атлетичної гімнастики, різних видів східних единоборств, плавання, футболу. Тому одним із пріоритетних напрямів є розробка та вдосконалення науково обґрунтованого підходу до використання засобів атлетичної гімнастики на заняттях із фізичного виховання в юнаків.

Краса, сила і здоров'я нашого тіла - це новий культурний критерій людської цивілізації. Фізкультурна революція відбувається не в спортивних залах, а в людських розумах. Сильне тіло - це не примха, а єдиний спосіб вистояти в наш час глобальних стресів: соціальних, інформаційних, екологічних і психічних.

Завдання дослідження – теоретично обґрунтувати використання засобів атлетичної гімнастики на заняттях із фізичного виховання в студентів

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Атлетична гімнастика – популярний вид спорту серед студентів. Це оздоровчий напрям культуризму, заснований на використанні комплексів силових вправ із різними обтяженнями: штанга, гантелі, гири, тренажери. Вона являє собою систему вправ, яка розвиває силу разом із витривалістю, спритністю й деякими іншими фізичними якостями, які сприяють зміцненню здоров'я. Атлетична гімнастика має свої переваги: дає помітний ефект тренувань уже протягом декількох місяців, дає змогу ізольовано впливати на недостатньо розвинуті м'язові групи та легко дозувати навантаження. Атлетичною гімнастикою вирішують питання дозвілля молоді, відволікають від шкідливих звичок, прищеплюють самодисципліну, вона є засобом активного відпочинку й формування здорового способу життя [4; 5].

Науковці встановили, що заняття силовими вправами позитивно впливають на функціональні системи організму, зокрема серцево-судинну та органи дихання. Під час занять фізичними вправами силової спрямованості в скелеті з'являються нові морфологічні ознаки, наприклад гіпертрофія кісток, особливо їх компактного шару, перебудова структури губчастої речовини тощо [5; 8].

Застосування засобів атлетичної гімнастики на заняттях із фізичного виховання дає змогу за короткий термін досягти збільшення м'язової маси в хлопців 18–19 років. У цілому вправи з обтяженнями сприятливо впливають на формування статури, покращують дієздатність органів і систем молодого організму. Під час організації занять з атлетичної гімнастики потрібно враховувати багато факторів: біологічні особливості юнаків, загальний рівень фізичної підготовки [8, 168].

Тренування з навантаженнями, метою яких є інтенсивне збільшення сили та об'єму м'язової маси, на перше місце виходить розвиток найбільших м'язових груп – ніг, спини, грудей і плечового пояса. У рекомендаціях спеціалістів юнакам віком 17–20 років на початковому етапі тренувань не рекомендується заняття частіше, ніж три рази на тиждень протягом 25 хвилин. У перші два-три тижні в кожній вправі виконується один підхід. Починаючи заняття, пропонується виконувати вправи на основні м'язові групи по 8 – 12 разів у кожному підході, а вправи для м'язів черевного преса – до 25 разів. На заняттях з атлетичної гімнастики слід використовувати комплекс засобів для розвитку сили: вправи з обтяженням масою власного тіла; вправи з обтяженням масою предметів; вправи в подоланні опору еластичних предметів; вправи в подоланні опору партнера; вправи з комбінованим навантаженням; вправи на тренажерах [4; 8].

Зауважимо: під час планування навантаження на заняттях з атлетичної гімнастики потрібно широко використовувати не тільки силові вправи, але й рухові ігри, біг і вправи на гнучкість, особливо на початкових етапах навчання. Існують дані, які свідчать про те, що вправи на гнучкість пришвидшують відновлення після вправ із навантаженнями, а біг, створює фізіологічні та біохімічні передумови для успішних силових тренувань. Гнучкість також є засобом підвищення інтенсивності тренувань в атлетизмі, тому що вправи для її розвитку можливо використовувати не тільки перед і після тренування, але й між підходами [1; 4].

Заняття атлетизмом вимагають дотримання студентами певних порад щодо профілактики травм у процесі силової підготовки: перед силовим тренуванням потрібно ретельно розім'ятись і зберігати організм у теплі протягом усього заняття; величини обтяжень та загальний обсяг силових навантажень збільшують поступово, особливо на початковому етапі занять силовими вправами; спочатку потрібно добре засвоїти техніку виконання вправи; не слід затримувати дихання при виконанні вправ із неграничними обтяженнями; потрібно уникати надмірних навантажень на хребет, в інтервалах відпочинку розвантажувати хребет через виконання висів; у вправах із предметами застосовують різноманітні хвати, це допомагає уникнути травм рук; силу м'язів ніг слід розвивати в положенні сидячи та лежачи на спеціальних тренажерах; помилково робити глибокий вдих перед натужуванням, оптимальним є напіввдих або на 60 – 70 % від глибокого вдиху; варто уникати тривалих натужувань; при відчутті болю або поколюванні в м'язах, зв'язках, сухожиллях чи суглобах слід негайно припинити виконання вправ [4; 5].

В атлетичних тренуваннях головним є не намагання безмірно «накачати» окремі м'язові групи, а прагнення гармонійного розвитку м'язів для побудови гарного, пропорційного розвинутого тіла. Одним із найпростіших критеріїв стрункості статури є відношення ваги до зросту. Зауважимо, що немає абсолютної «ідеальної» ваги, розмірів, а зовнішні ознаки залежать від типу м'язів та побудови тіла. Існує саме ваша оптимальна вага й пропорції, які відповідають вашим естетичним критеріям і при яких ви відчуваєте себе добре. Проте слід пам'ятати, що робота над покращенням форм, розмірів та пропорцій тіла – це турбота про власне здоров'я. Адже багато показників здоров'я залежать від пропорцій тіла людини й, навпаки, пропорції та розміри залежать від розвитку внутрішніх органів [6; 8].

Виявлено, що основними принципами атлетичного заняття є принципи прогресуючого збільшення навантаження, ізоляції, м'язового шоку, піраміди, пріоритету, суперсетів, суперкомбінації, додаткових повторень, відпочинку, пікового скорочення, негативного навантаження, інстинктивного тренінгу, серій зі зменшенням ваги; принцип неповних повторень, швидкості [4; 6].

Важливим складником занять з атлетичної гімнастики є особиста гігієна студента, сукупність гігієнічних правил, виконання яких сприяє збереженню та зміцненню здоров'я молодого організму. До цих правил слід віднести правильне чергування розумової та фізичної праці, регулярне повноцінне харчування,

чергування праці й активного відпочинку, повноцінний сон. Також до особистої гігієни у вузькому розумінні належать гігієнічні вимоги утримання в чистоті тіла, білизни, одягу, взуття, житла, а також приготування їжі. Невід'ємним елементом особистої гігієни студента, індивідуальної профілактики захворювань є здоровий спосіб життя, особливе місце в якому належить розпорядку дня (тижня). У більшості юнаків щоденний час заповнено заняттями в університеті та певними обов'язками й справами. Життя за сталим розпорядком дня доцільне, бо на його основі в людини формується динамічний стереотип діяльності [5; 6].

Самостійні заняття студентів повинні супроводжуватися систематичним самоконтролем за станом здоров'я. Самоконтроль – це, насамперед, спостереження за самопочуттям. Студенти повинні стежити за реакцією організму на фізичні навантаження, утримувати їх у найбільш раціональних межах для себе. При самоконтролі потрібно враховувати суб'єктивні й об'єктивні дані: особисті відчуття, показники маси тіла, стан серцево-судинної та дихальної систем. У щоденнику самоконтролю щодня треба коротко фіксувати зміст самостійних занять і реакцію організму на них.

Накопичення таких даних дасть змогу через деякий час обґрунтовано уточнити й скоректувати методику проведення самостійних занять. Якщо гіршає самопочуття, треба на деякий час зменшити навантаження. У разі хвороби, травм – припинити заняття взагалі, стежити лише за правильним харчуванням, а після видужання поступово входити у свій звичайний режим. Здорова людина психічно врівноважена, адекватно реагує на різні події життя, у неї нормальний сон, апетит і працездатність [6; 8].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Серед студентів спостерігається значний інтерес до занять атлетичною гімнастикою. Заняття з атлетизму можуть використовуватись у фізичному вихованні студентів. Атлетичну гімнастику потрібно поєднувати з використанням не тільки силових вправ, але й рухливих ігор, бігу і вправ на гнучкість. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку тренувальних програм із використанням засобів атлетичної гімнастики. Визначатиметься ефективність їхнього впливу на організм юнаків.

Література:

1. Гайдук І. Атлетична гімнастика в системі фізичного виховання дітей старшого шкільного віку / І. Гайдук // Молода спортивна наука України. – Львів : ЛДУФК. – Вип. 10. – Т. 1. – С. 141–144.
2. Канішевський С. М. Умови, стан і перспективи розвитку фізичного виховання у вузах України / С. Канішевський, Р. Раєвський, В. Краснов, А. Рибковський, С. Присяжнюк,
3. Н. Третьяков // Теорія і практика фізичного виховання. – 2008. – № 1. – С. 139–145.
4. Круцевич Т. Ю. Спрямованість цінностей індивідуальної фізичної культури студентів різних відділень вузу / Т. Круцевич, О. Марченко // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2008. – № 3–4. – С. 103–107.

5. Линець М. Основи методики розвитку рухових якостей : навч. посіб. для фізкультурних вузів / М. Линець. – Львів : Штабор, 1997. – 204 с.
6. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры / Л. Матвеев. – М. : Физкультура и спорт, 2008. – 544 с.
7. Семенович С. Особливості впливу занять атлетичною гімнастикою на розвиток силових здібностей юнаків 15–17 років / С. Семенович // Молода спортивна наука України. – Львів : ЛДІФК. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 308–311.
8. Приходько В. В. Реформування вищих навчальних закладів фізичної культури і спорту в Україні / В. Приходько // Теорія і практика фізичного виховання. – 2008. – № 1. – С. 74–85.
9. Шиян Б. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. Шиян. – Ч. 1. – Тернопіль : Навч. кн.–Богдан, 2003. – 272 с.

УДК 378.14:615.8

Котегова Л. І.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА
В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ КЛАСИЧНИХ ВУЗІВ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

В даній статті охарактеризована проблема формування професійних якостей та навичок, які необхідні майбутньому фахівцю під час подальшої професійної діяльності, необхідність подальшого використання засобів фізичної культури та спорту з метою загальної та професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих навчальних закладів

Ключові слова: професійно-прикладна фізична підготовка, студенти, валеологічний компонент, фізичні та соціальні резерви.

Котегова Л. И. Профессионально – прикладная физическая подготовка в системе

физического воспитания классических вузов на современном этапе/ Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого, Украина, Черкасы

В данной статье охарактеризована проблема формирования профессиональных качеств и навыков, которые необходимы будущему специалисту в ходе дальнейшей профессиональной деятельности, необходимость дальнейшего использования средств физической культуры и спорта с целью общего и профессионально – прикладной физической подготовки студентов высших педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: профессионально - прикладная физическая подготовка, студенты, валеологический компонент, физические и социальные резервы.

Kotehova L. I. Professionally applied physical training on the system physical education classical universities today/ Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky, Ukraine, Cherkasy

This paper described the problem of formation of professional qualities and skills that are needed in the future specialist for further professional activities, the need for further use of physical culture and sport for the purpose of general and vocational exemplation of physical fitness of students in higher pedagogical educational institutions them.

Keywords: vocational and applied physical training, students valeological component, physical and social provisions..

Актуальність роботи. В сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема формування професійних якостей та навичок, які необхідні майбутньому фахівцю під час подальшої професійної діяльності.

Використання засобів фізичної культури та спорту з метою загальної та професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих класичних навчальних закладів присвячено чимало робіт багатьох фахівців [5,7].

Традиційні форми та методи підготовки студентської молоді до подальшої професійної діяльності та до деяких видів професійних робіт стали предметом особливої уваги як для фахівців фізичного виховання, так і організаторів виробництва, робітників народної освіти. При чому, визнання важливості і необхідності професійно-прикладної фізичної підготовки (ППФП) у системі спеціальної освіти накладає значну відповідальність на теоретиків та практиків фізичного виховання за якість досліджень, що проводяться у сфері багатогранних проблем ППФП [3].

За останні роки на науково-методичних конференціях, багатьох методичних рекомендаціях відзначено велику кількість матеріалів з різних аспектів ППФП. Однак у більшості публікаціях в основі формування процесу професійно-прикладної фізичної підготовки залишаються положення і принципи, які орієнтують його тільки на фізичні та психофізичні тренування майбутніх фахівців. Практично відсутні роботи, де ППФП була б органічно пов'язана з формуванням фізичної культури студентів багато профільних спеціальностей, яка б орієнтувала на подальшу професійну діяльність майбутніх фахівців (вибір професії, професійне самовизначення). Тому новий пошук покращення якості процесу ППФП на основі розробки технологій програм, удосконалення методики навчання особистої педагогіки і зараз залишається визначним для теорії та методики фізичного виховання студентської молоді, що і визначило **актуальність нашого дослідження**.

Сучасний етап розвитку освіти, пов'язаний з його демократизацією та гуманізацією, з введенням нових спеціальностей і варіативних навчальних планів, потребує наукового обґрунтування та експериментальної перевірки підготовки майбутніх спеціалістів [5,6].

Перехід до неперервної професійної освіти вимагає корінного перегляду всієї системи підготовки майбутніх фахівців від цілей до організаційних форм

[4]. Однак у системі багаторівневої педагогічної освіти підготовка майбутніх педагогів залишається малодослідженою. Не існує достатньої кількості посібників та методичних розробок для студентів вищих класичних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження дозволяють стверджувати, що засоби та методи фізичного виховання значно використовуються для формування значущих професійно-прикладних якостей у спеціалістів різного профілю (А. Б. Барабанщиков, 1981; Е. А. Пеньковский, 1992; И. М. Медведев, 1999; В. И. Косяченко, 2000), засоби фізичної підготовки здійснюють позитивне сприяння на розвиток рухових та морально-вольових якостей майбутніх фахівців в умовах навчального закладу (М. Я. Виленский, 1989; В. А. Кабачков, 1991; Р. Т. Раевский, 1994; Ю. Д. Железняк, 2001).

Загальні основи підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності привертала увагу багатьох фахівців, зокрема: О. О. Абдуліної, Г. О. Артюнової, М. Д. Хміль, В. М. Гриньової, В. О. Сластьоніна, Г. В. Троцко, Л. В. Нечаєвої, В. В. Сагарди та ін. [1,2,7]. У своїх працях вони визначають мету, зміст, форми і методи професійно-педагогічної та загально-гуманітарної підготовки майбутнього спеціаліста.

Підготовка майбутніх спеціалістів педагогічного профілю, незважаючи на наявність визначної кількості наукових та методичних робіт з професійно-прикладної фізичної підготовки (В. Н. Платонов, 1991; В. А. Земцов, 1999; С. М. Погудин, 2002), розроблена недостатньо, а дані, що є протиріччя, що ускладнює їх практичну реалізацію.

Тому потреба у вивченні професійно-прикладної фізичної підготовки студентів класичних вузів, а також не розробленість цього питання зумовили вибір теми нашого дослідження.

Робота виконана у відповідності до плану Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Метою даного дослідження є удосконалення методики професійно-прикладної фізичної підготовки студентів класичних вузів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан розробки проблеми дослідження у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів.

2. Теоретично обґрунтувати направленість професійно-прикладної фізичної підготовки студентів на формування фізичної культури особистості, що створює сприятливі умови, як для фізичного розвитку, так і для удосконалення професійно важливих якостей майбутніх фахівців.

3. Розробити методику будівництва навчальної програми професійно-прикладної фізичної підготовки студентів класичних вузів, у основі якої закладено принципи особисто орієнтованої освіти.

4. Розробити програму професійно-прикладної фізичної підготовки студентів класичних вузів багато профільних спеціальностей.

Результати дослідження. Аналіз науково-методичної літератури дозволив констатувати, що в Україні в багатьох вищих навчальних закладах відсутній системний підхід до професійної діяльності: не розроблені навчальні програми багатопрофільних спеціальностей, які відображали специфіку діяльності майбутніх фахівців; методика розвитку професійно-прикладних фізичних якостей і т.д.

Завдяки нашим спостереженням та дослідженням програма ППФП майбутніх спеціалістів у процесі педагогічної освіти буде продуктивною, якщо:

- направленість професійно-прикладної фізичної підготовки студентів буде на формування значущих професійно-прикладних якостей спеціалістів різного профілю;

- програмний матеріал буде розроблений на основі системного підходу з використанням специфічних та не специфічних засобів;

- формування професійно значущих якостей буде адекватно відображати специфіку майбутньої діяльності випускників;

- нормативи з фізичної підготовки студентів будуть орієнтовані на нормативні критерії підготовки майбутніх фахівців.

У зв'язку з цим, нами були проаналізовані та визначені організаційні форми, засоби і методи ППФП студентів класичних вузів у відповідності з професійними компонентами діяльності фахівця.

Організаційні форми ППФП: обов'язкові та факультативні самостійні, самодіяльні, індивідуальні з прикладною спрямованістю.

Засоби ППФП: загальні прикладні фізичні вправи, спеціальні фізичні вправи.

Методи ППФП: суворо регламентовані вправи, ігровий, змагальний, коловий.

Також були проаналізовані та визначені професійні вимоги к майбутнім фахівцям, які повинні будуватись з чотирьох блоків:

- блок фізичної підготовленості ;
- блок психомоторики ;
- блок функціонального стану;
- блок фізичного розвитку.

Висновок. У галузі вищої освіти виявляється різний результат навчання дисциплінам, які мають валеологічний компонент. Більшість вимог до випускників класичних вузів спрямовано на засвоєння знань, результат навчання лише деяких з них передбачає формування умінь і навичок реалізації принципів здорового способу життя у повсякденному житті і професійній діяльності.

Професійно-прикладна фізична підготовка будується з двох розділів: теоретичного та практичного. Формування фізичної готовності з розрахунком майбутньої професійної діяльності повинно проводитися поетапно та забезпечувати послідовність форм, засобів та методів проведення навчально-тренувальних занять.

Теоретичний розділ спрямовано на придбання необхідних знань з основ теорії, методики та організації фізичної підготовки.

У практичний розділ повинні входити тести з професійно-прикладної фізичної підготовки, види спорту суворо прикладної спрямованості і види спорту, які доповняють ППФП; а також блок доповнюючих факторів, які включають спеціальну психологічну підготовку, гігієнічні фактори, раціональний добовий режим, загартування, оздоровчі сили природи, повноцінне питання.

Для реалізації програмного матеріалу ППФП необхідно використовувати урочну та позаурочну форми занять. Позаурочні форми занять включають:

- масові фізкультурно-оздоровчі та спортивні заходи у вільний від навчальних занять час;
- спортивні змагання, турніри, чемпіонати, Кубки з різних видів спорту на протязі всього навчального року;
- змагання з видів спорту суворо прикладної спрямованості та виконання професійно-прикладних вправ у кінці навчального року;
- виконання індивідуальних домашніх занять на період навчальних практик та канікул.

Професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх фахівців повинна будуватися на основі концепції внутрішньої картини здоров'я та враховувати не тільки їх біологічні і психоемоційні можливості, але і фізичні та соціальні резерви.

Література:

1. Абдулина О. А. Общепедагогическая підготовка учителя в системе высшего педагогического образования. - М.: Педагогика, 1989.-220с.
2. Выдрин В. М., Зыков Б. К., Лотоненко А. В. Физическая культура студентов вузов: Учебное пособие. - Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991.- 128 с.
3. Гончаров В. Д. и др. Профессионально-прикладная физическая подготовка вузов: реальность и перспективы // Теория и практика физической культуры. - 1993. - № 7.-С.12-13.
4. Гребенюк Г. Є. Загальна характеристика ступеневої системи професійної освіти України // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія/ За ред. І. А. Зязюна. - Київ: Віпол, 2000. – С.204-228.
5. Данилко М. Т. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх вчителів фізичної культури: Автореф. дис...канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02/ Волинський державний університет ім. Лесі Українки. -Луцьк, 2000. - 19 с.
6. Каргаполов В. П. Профессиональное становление преподавателя физической культуры: Автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.04. / Хабаровський ГПИ. Омськ, 1999. - 111с.
7. Касьяненко М. Д., Недужий Н. А. Учебные игры в вузе // Проблемы совершенствования профессиональной подготовки специалистов: сборник информационных материалов о передовом опыте. - К.: УМК ВО, 1990. - С.88-92.

УДК 796-053.7:008.12

кандидат педагогічних наук, доцент, Михайлов В. В.

Національний університет «Львівська політехніка»,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, Михайлов В. В.

Навчально-спортивна база літніх видів спорту, Львів,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, Коростильова Ю. С.

Навчально-спортивна база літніх видів спорту, Львів

ОЦІНЮВАННЯ МАСИ ТІЛА СТУДЕНТІВ НА ОСНОВІ ІНДЕКСУ МАСИ ТІЛА ЗА ВИМОГАМИ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

У статті запропонована методика оцінювання маси тіла у балах на основі змінного оптимального показника індексу маси тіла за вимогами соматичного здоров'я жінок і чоловіків.

Ключові слова: Індекс маси тіла, норма, бали.

Михайлов В., Михайлов В., Коростылева Ю. Оценка массы тела студентов на основе индекса массы тела по требованиям соматического здоровья человека. / Национальный университет «Львовская политехника», Украина, Львов / Учебно-спортивная база летних видов спорта, Украина, Львов.

В статье предложена методика оценивания массы тела в балах на основе изменяемого показателя индекса массы тела по требованиям соматического здоровья для женщин и мужчин.

Ключевые слова: индекс массы тела, норма, баллы.

Mykhaylov V., Mykhaylov V., Korostylova Y. Students' Body Weight Evaluation Based on Body Mass Index Using Physical Health Requirements./ Lviv National Polytechnic University, Ukraine, Lviv / Educational-Sports Base of Summer Sports Events, Ukraine, Lviv.

The article proposes the technique of body weight evaluation based on using points of variable Body Mass Index and women and men's physical health requirements.

Key words: Body mass index, norm, points.

Постановка проблеми. Комплексний підхід, в якому оцінювання маси тіла має важливе значення, набув широкого розповсюдження у визначенні стану соматичного здоров'я студентів. Вимоги, як правило, розробляються відносно норм, отриманих на основі індексу маси тіла (ІМТ). Чим більше факторів включено для визначення норми, тим більше вона релевантна, репрезентативна й сучасна [9]. Придатність норми для оцінювання маси тіла людей залежить від того, наскільки повно враховані особливості досліджувальних: стать, конституція тіла, вік, антропометричний розвиток населення регіону. Навіть часткове ігнорування факторів, які впливають на норму, є однією з реальних причин розбіжностей результатів. До того ж необхідно додати, що відхилення маси тіла від норми у спеціальній літературі часто вимірюється у різних одини-

цях: індексах, відсотках, балах, що ускладнює проведення порівняльного аналізу.

Дослідження проведено за кафедральною тематикою «Проблеми фізичного виховання і спорту студентів ВНЗ», № держреєстрації 0110U004699.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У жінок і чоловіків ІМТ обчислюють за формулою Кетле-Гульда-Каупа: $IMT = \frac{\text{маса тіла}}{\text{зріст}^2}$ [4]. У цій формулі маса тіла подається у кілограмах, а зріст – у метрах. Оскільки формула існує достатньо давно, то у сучасному вигляді вона передбачає декілька поправок, що враховують стать, конституцію тіла, вік людини, регіон проживання [1-5].

Норми маси тіла людини можуть встановлюватись або за певним діапазоном, або за конкретним значенням ІМТ. У випадку обрання в якості критерію діапазону значень ІМТ визначають верхню і нижню межу норми. Для жінок і чоловіків границі таких норм різні [1]. Якщо критерієм оцінювання маси тіла є значення ІМТ, то спеціалісти називають їх оптимальними показниками норми. Оптимальні показники норми можуть бути фіксованими або змінними. Фіксовані показники норми розрізняються за статтю людини. Для жінок рекомендується ІМТ – 20,6 од. [3] або 21,4 од. [2], а для чоловіків – 22,1 од. [3] або – 23,4 од. [2]. При наявності фіксованих оптимальних показників норми маси тіла з'являється можливість нараховувати бали для будь-якого ІМТ за допомогою рівняння регресії [2].

Норму маси тіла, що встановлена за фіксованим оптимальним показником ІМТ, спеціалісти рекомендують розширити на основі відсотків відхилення. Вимоги до границь такого розширення неоднакові: $\pm 3\%$ [8], $\pm 5\%$ [11], $\pm 7\%$ [10], $\pm 10\%$ [7], $\pm 15\%$ [6].

У випадку, коли значення оптимального показника є змінним, для розрахунку ІМТ враховують стать, конституцію тіла, вік людини та середній показник зросту населення України [5]. Норма маси тіла у жінок і чоловіків також обчислюється за рівнянням регресії, але можливість нарахування балів, як того вимагає методика визначення рівня соматичного здоров'я людини, не передбачена.

Мета роботи – удосконалення методики оцінювання маси тіла на основі ІМТ за вимогами соматичного здоров'я людини.

Завдання дослідження.

Розробити методику оцінювання маси тіла у жінок і чоловіків для змінного оптимального показника норми.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз та узагальнення даних літератури, антропометрія, методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. За оптимальний показник норми маси тіла студентів обраний змінний ІМТ, що враховує зріст, вік, конституцію тіла людини та середній зріст населення України. Оптимальні показники норми маси тіла для жінок (ОМТЖ) і чоловіків (ОМТЧ) обчислені за формулами [5] :

$$ОМТЖ = (4,7619 * ОЗ - 76,1905) * (0,07463 * вік + 19,8327) * L^2 / 100 + (0,07463 * вік + 19,8327) * L^2 ; (1)$$

$$ОМТЧ = (4,7619 * ОЗ - 90,4762) * (0,08135 * вік + 21,6916) * L^2 / 100 + (0,08135 * вік + 21,6916) * L^2 , (2)$$

де **ОЗ** – обвід зап'ястка, виміряний з точністю до 0,1 см;
вік – у повних роках; **L** – зріст у метрах.

Визначення балів для змінного оптимального показника ІМТ проведено за вимогами для фіксованого оптимального показника ІМТ на основі рівнянь регресії, які запропоновані І. П. Заневським [2]. Формули рівнянь регресії та оцінка ІМТ представлені на рисунку 1.

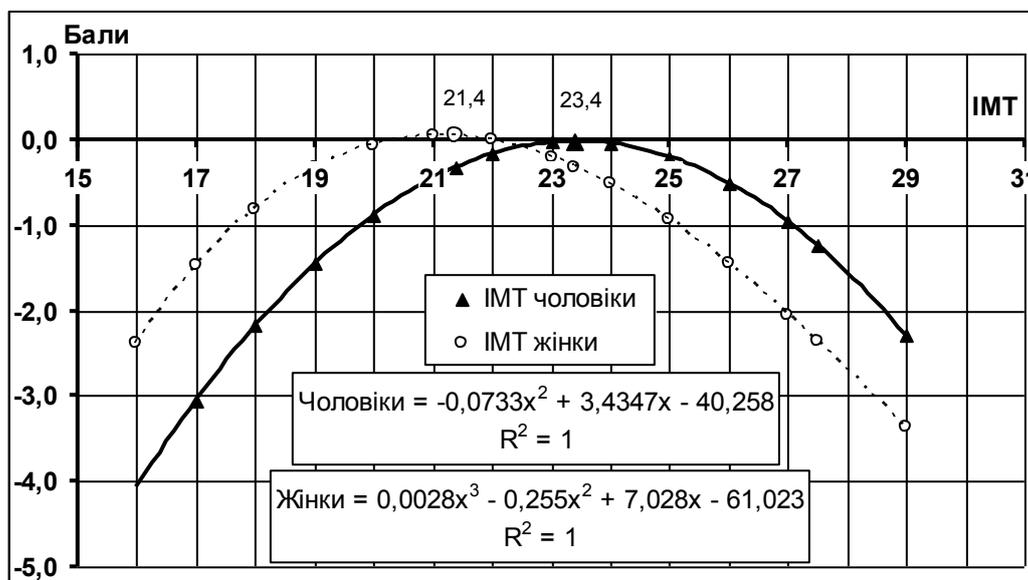

Рис. 1. Оцінювання ІМТ у жінок і чоловіків [2]

Розрахунки за рівняннями показують, що найбільша оцінка – нуль балів – виставляється за масу тіла, яка у жінок наближена до ІМТ – 21,4 од., а у чоловіків – до 23,4 од. За більші або менші ІМТ формули дають від’ємні бали.

Кількість балів для змінного оптимального ІМТ для жінок і чоловіків визначена на даних, що представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Відхилення змінних оптимальних ІМТ відносно фіксованих значень для жінок (21,4 од.) і чоловіків (23,4 од.)

ІМТ, од.	Жінки			Чоловіки		
	оцінка за ІМТ, бали	відхилення ІМТ від 21,4 од, %	оцінка за %, бали	оцінка за ІМТ, бали	відхилення ІМТ від 23,4 од, %	оцінка за %, бали
17	-1,49	-20,56	-1,47	-3,05	-27,35	-3,04
19	-0,34	-11,21	-0,33	-1,46	-18,80	-1,46
21	0,04	-1,87	0,04	-0,45	-10,26	-0,45
21,4	0,0374	0,00	0,0374	-0,32	-8,55	-0,32
22	-0,01	2,80	-0,01	-0,17	-5,98	-0,17
23	-0,21	7,48	-0,20	-0,04	-1,71	-0,04
23,4	-0,32	9,35	-0,32	-0,0222	0,00	-0,0222
24	-0,52	12,15	-0,52	-0,05	2,56	-0,05
25	-0,95	16,82	-0,94	-0,20	6,84	-0,20
27	-2,05	26,17	-2,02	-0,96	15,38	-0,95
29	-3,38	35,51	-3,32	-2,30	23,93	-2,29
30	-4,08	40,19	-4,01	-3,19	28,21	-3,18

Обчислення проведено у наступній послідовності:

1. Для широкого діапазону можливих ІМТ (1 стовпчик) нарахували бали (2 стовпчик – жінки, 5 – чоловіки) за рівняннями, що представлені на рис 1:

$$бали_{жін.} = 0,0028 * x^3 - 0,255 * x^2 + 7,028 * x - 61,023 ; \quad (3)$$

$$бали_{чол.} = -0,0733 * x^2 + 3,4347 * x - 40,258 ; \quad (4)$$

де x – ІМТ жінок (чоловіків) у межах від 17 до 30 од.

2. Визначили процент відхилення можливих ІМТ (3 і 6 стовпчики) від оптимального значення для жінок – 21,4 од. і чоловіків – 23,4 од. за формулами:

$$\%_{жін.} = \frac{ІМТ * 100}{21,4} - 100 ;$$

$$\%_{чол.} = \frac{ІМТ * 100}{23,4} - 100 .$$

3. Встановили залежність (стовпчики 4 і 7) між кількістю балів (стовпчик 2 – жінки, 5 – чоловіки) і процентом відхилення ІМТ від оптимального значення (стовпчики 3 – жінки і 6 – чоловіки). Залежність визначається формулою:

$$бали_{жін.} = 0,0000274 * x^3 - 0,0034 * x^2 - 0,0084 * x + 0,0374 ; \quad (5)$$

$$бали_{чол.} = -0,00401 * x^2 + 0,001 * x - 0,0222 ; \quad (6)$$

де x – процент відхилення ІМТ від оптимального значення 21,4 од. у жінок і 23,4 од. – у чоловіків.

4. Провели порівняння кількості балів у двох способах оцінювання маси тіла для жінок і чоловіків: за відхиленням ІМТ в одиницях вимірювання і за

відхиленням у відсотках від оптимального фіксованого показника норми (рис. 2).

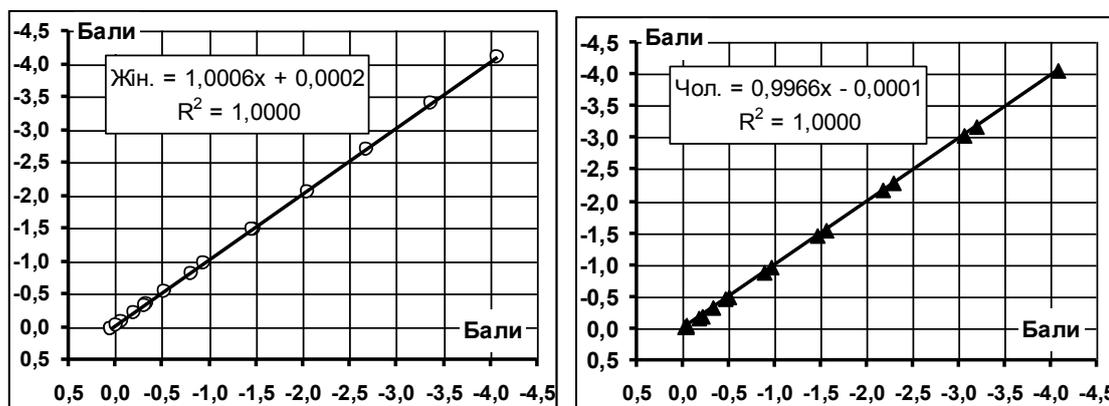

Рис. 2. Узгодженість балів у двох способах оцінювання маси тіла у жінок і чоловіків

Порівняння балів, отриманих двома способами оцінювання маси тіла, показало дуже високий коефіцієнт кореляції – $r = 1,0000$ і незначну стандартну похибку – $0,0002$ бала у жінок і $0,0001$ бала у чоловіків, що фактично визначається обраною точністю обчислення.

Отже, нарахування балів з однаковою точністю можна проводити як за відхиленням реального ІМТ (формули 3 і 4), так і за відхиленням ІМТ у відсотках (формули 5 і 6) від оптимальної фіксованої норми ІМТ.

Оцінювання маси тіла за відсотком відхилення дозволяє достатньо просто замінити фіксований на змінний оптимальний показник ІМТ. Для цього встановлюємо відсотки між реальним ІМТ ($IMT_{\text{реальн.}}$) і оптимальним ІМТ ($IMT_{\text{оптим.}}$) за формулою:

$$\% = IMT_{\text{реальн.}} / IMT_{\text{оптим.}} - 100 \quad (7)$$

Зрозуміло, що такий же результат маємо, якщо замість ІМТ використати масу тіла:

$$\% = PMT / OMT - 100 \quad (8)$$

де PMT – реальна маса тіла, OMT – оптимальний показник норми маси тіла.

Для визначення кількості балів, нарахованих на основі змінного оптимального показника норми (у ІМТ або у кілограмах), необхідно для жінок у рівняння (5) і для чоловіків у рівняння (6) замість x підставити відсотки, що отримані за формулами (7) або (8). Якщо відсоток відхилення встановлений за формулою (8), то для жінок бали нараховуються за формулою (9). У чоловіків

кількість балів обчислювалась за рівнянням (6), у якому замість x використана формула (8):

$$\begin{aligned} \text{бали}_{\text{жін.}} = & (0,0000274 * (PPMT * 100 / OMTЖ - 100))^3 - \\ & - 0,0034 * (PPMT * 100 / OMTЖ - 100))^2 - \\ & - 0,0084 * (PPMT * 100 / OMTЖ - 100) + 0,0374 \end{aligned} \quad (9)$$

$$\begin{aligned} \text{бали}_{\text{чол.}} = & -0,00401 * (PPMT * 100 / OMTЧ - 100))^2 + \\ & + 0,001 * (PPMT * 100 / OMTЧ - 100) - 0,0222 \end{aligned} \quad (10)$$

де $PMTC$ – реальна маса тіла чоловіків, кг;

$OMTC$ – оптимальний показник норми маси тіла чоловіків, кг.

Якщо в інтересах дослідження за норму маси тіла людини обрати не тільки бали, що нараховані за рівняннями регресії (9) і (10), а певний діапазон відхилення від змінного оптимального показника, то з'являється можливість визначити верхню і нижню межу норми. Якщо, наприклад, границями буде відхилення $\pm 5\%$, то маса тіла (або ІМТ) у цих межах вважається такою, що відповідає нормі. Для прикладу розглянемо показники маси тіла 57 студентів віком 17-21 років основного навчального відділення, які навчаються на 1-3 курсі технічних спеціальностей Національного університету «Львівська політехніка». У студентів визначались маса тіла, зріст, обвід зап'ястка та вік. За цими даними отримано: індивідуальний ІМТ, оптимальний показник маси тіла (ОМТЧ), відхилення у відсотках від ОМТЧ, відповідність нормі – $OMTC \pm 5\%$, оцінка маси тіла у балах. Мінімальні, максимальні, середні значення та середні квадратичні відхилення даних обстеження представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати обстеження студентів Національного університету «Львівська політехніка» (n=57)

Стат.	Маса тіла, кг	Зріст, м	Обвід зап'ястка, см	Вік, років	ІМТ, од.	ОМТЧ, кг	Оцінка бали	Відхилення від норми, %
<i>Min</i>	52,0	1,67	14,2	17	17,9	52,9	0,0	-16,6
<i>Max</i>	107,8	1,97	18,7	21	22,9	83,4	-5,9	38,4
<i>X</i>	70,15	1,79	16,19	18,4	20,09	64,73	-0,82	8,32
<i>σ</i>	11,43	0,06	1,00	1,1	1,11	7,11	1,03	11,55

Аналіз середніх значень дозволяє охарактеризувати групу в цілому. Зафіксована маса тіла студентів – 70,15 кг вища на 5,42 кг від оптимального показника норми – 64,73 кг, відхилення від норми складає 8,32%. Середній ІМТ – 20,09 од., оцінка маси тіла обстежених дорівнює - 0,82 бали.

Нормі (ОМТЧ $\pm$ 5% кг) відповідає маса тіла 15 студентів. У цих студентів ІМТ перебуває у межах 18,4÷21,3 од. Масу тіла менше за норму мають 8 чоловік, а більше – 34 особи. Отже, у більшості студентів зафіксована зайва маса тіла.

Напрямок подальших досліджень. Розроблення методики комплексного оцінювання морфофункціональної підготовленості студентів за 5-бальною шкалою на основі змінних оптимальних показників норми маси тіла та частоти серцевих скорочень.

Висновки:

1. Оцінювання маси тіла людини на основі змінного оптимального показника норми може проводитись за допомогою використання відсотка його відхилення від фіксованого оптимального ІМТ: 21,4 од. для жінок і 23,4 од. для чоловіків.

2. Кількість балів нарахованих за масу тіла за вимогами до соматичного здоров'я жінок і чоловіків, визначається за допомогою змінного оптимального ІМТ, або змінної оптимальної норми у кілограмах.

3. Оцінювання маси тіла студентів на основі 5% відхилення від змінного оптимального показника норми виявило, що із 57 обстежених у 15 осіб маса тіла перебуває у її межах, 8 чоловік – мають менше, а 34 – більше норми.

Література:

1. Апанасенко Г. Л. Соматическое здоровье и максимальная аэробная способность индивида / Г. Л. Апанасенко, Р. Г. Науменко // Теория и практика физкультуры. – 1988. – № 4. – С. 29-31.
2. Заневський І. П. Точність шкал оцінювання рівня фізичного здоров'я Частина 1. Інтер- та екстраполяція шкали оцінювання / І. П. Заневський // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2011. – №2 (4). – С. 8-19.
3. Кромер В. В. О формулах расчета идеального веса, индексах массы тела и сопутствующие вопросы / В. В. Кромер // Проблемы и перспективы современной науки: матер. IV Международной телеконференции: «Фундаментальные науки и практика» – Томск, 2011. – Т. 3. – №1. – 19 с.
4. Мартиросов Э. Г. Технологии и методы определения состава тела человека / Э. Г. Мартиросов, Д. В. Николаев, С. Г. Руднев – М. : Наука, 2006. – 248 с.
5. Михайлов В. Оптимальні показники норми маси тіла у жінок і чоловіків / Віт. Михайлов, Вол. Михайлов, Ю. Коростильова // Сучасний соціокультурний простір 2013 : зб. наук. праць X Міжнародної наук.-практ. Інтернет конф. – К., 2013. – ч. 2 – С. 65–73.
6. Методики определения идеального веса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ideal-weight.ru/ideal_weight_girls.html.
7. Особенности физического развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cde.osu.ru/demoversion/course_94/glava_1_1.html.
8. Павлова Ю. Рівень соматичного здоров'я сучасної молоді (на прикладі студентів Ужгородського національного університету) / Ю. Павлова, Є. Приступа, В. Тулайдан // Молода спортивна наука України: зб. наук.

- пр. з галузі фіз. виховання і спорту. – Львів, 2011. – Вип. 15. – Т. 4. – С. 91-99.
9. Спортивная метрология: Учебник для институтов физ. культуры / ред. В. М. Зациорский – М.: Физкультура и спорт, 1982. – С. 94-95.
10. Старичкова Е. Н. Представления о красоте и пропорциях тела человека. Методики корригирующей гимнастики и ее возможности в исправлении дефектов фигуры: лекция. / Е. Н. Старичкова – Гродно: ГГАУ – 2006 – 37 с.
11. Формула Брока [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://masfem.ru/byt-krasivoj-zdorovoj/recepty-pravilnogo-pitanija/formula-broka.html>.

УДК 378.14.(477)

Цаподой С. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ВУЗАХ

В даній статті охарактеризована професійна спрямованість освітньо-виховного процесу з фізичної культури серед студентської молоді, необхідність подальшого розвитку фізичної культури і спорту серед студентської молоді, яка обумовлена запитами і правами особистості молодих людей.

Ключові слова: освітньо-виховний процес, професійна спрямованість, студентська молодь, виховання, фізична культура, культура.

Цаподой С. В. Профессиональная направленность образовательно-воспитательного процесса по физической культуре в вузах/ Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого, Украина, Черкасы

В статье охарактеризована профессиональная направленность образовательно-воспитательного процесса по физической культуре среди студенческой молодежи, необходимость дальнейшего развития физической культуры и спорта среди студентов, которая обусловлена запросами и правами личности молодых людей.

Ключевые слова: образовательно-воспитательный процесс, профессиональная направленность, студенческая молодежь, воспитание, физическая культура, культура.

Tsapodoy S. V. Professional orientation educational process of physical training in universities/ Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky, Ukraine, Cherkasy

The article described the professional orientation of the educational and training process of physical culture among students, the need for further development of physical culture and sports among students, which is due to requests and individual rights of young people.

Key words: educational and training process, professional orientation, students, education, physical education, culture.

Постановка проблеми. Необхідність подальшого розвитку фізичної культури і спорту серед студентів обумовлена запитами і правами особистості молодих людей, віковими й індивідуальними особливостями їхнього розвитку, умовами життєдіяльності, соціальним замовленням суспільства на підготовку висококваліфікованих фахівців.

Це замовлення передбачає обов'язкову наявність у майбутніх фахівців загальної й професійної культури, фізичного та психічного здоров'я, високої працездатності, здатності освоювати й збагачувати культурний потенціал суспільства.

Окрім суто виховних заходів, одним із важливих факторів у цьому напрямі є створення у студентів стійкої мотивації до виконання вимог професійно-прикладної фізичної підготовки. [2, с.155-158].

З цією метою в робочому навчальному циклі кафедр фізичного виховання вищих навчальних закладів передбачається обов'язкове медичне обстеження, до складу якого в міру проходження матеріалу підключається поглиблене функціональне обстеження психомоторики й характерологічних якостей особистості. Результати обстежень порівнюються з розробленими психофізичними моделями спеціалістів різних спеціальностей, а потім видаються відповідні рекомендації з доведення рівня „професійного здоров'я”, фізичних і психофізичних характеристик студентів до зразкових.

Однією з центральних проблем формування системи фізичного виховання є підготовка навчальних програм, тому що саме вони визначають обсяг знань, умінь і навичок виконувати рухові дії, що підлягають засвоєнню за роки навчання і сприяють розвитку особи відповідно до державних вимог у цій галузі. Іншими словами, навчальна програма – це сукупність теоретичного і практичного матеріалу, спеціально підібраного для вирішення освітніх, оздоровчих і виховних завдань фізичного виховання. [1, с.150-154].

Єдина державна навчальна програма не може врахувати всієї різноманітності інтересів та запитів студентів і викладачів, місцевих умов, національних та регіональних традицій. Тому для забезпечення державних інтересів у фізичному вихованні студентів і студентської молоді, з одного боку, та захисту прав навчальних закладів щодо визначення змісту і засобів фізичного виховання студентської молоді, передбачених Законом України „Про фізичну культуру і спорт”, з іншого, сьогодні розробляються програми трьох рівнів: базові, регіональні і робочі. Така градація програм передбачена „Державними вимогами до навчальних програм з фізичного виховання в процесі освіти”, затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

Мета статті. Програма будь-якого рівня повинна будуватися відповідно до сучасних наукових досягнень та з урахуванням: рівня знань, умінь і навичок, кондиційної і координаційної підготовленості тих, хто займається; можливих між предметних зв'язків; впливу навчального матеріалу на всебічний розвиток;

кінцевого результату в навчанні; фізичного розвитку та підготовленості студентів; потреби їх підготовки до творчої діяльності і життя.

Базові програми визначають мінімальний рівень фізкультурної освіти, яку держава зобов'язується забезпечити всім студентам, незалежно від типу і форми власності навчально-виховного закладу, в якому вони навчаються, регіону проживання, національності, індивідуальних особливостей.

У базових навчальних програмах не повинно бути фізичних вправ, для вивчення яких немає умов у будь-якому регіоні України, і таких, що пов'язані з невиправданим ризиком для життя і здоров'я, не відповідають естетичним вимогам, формують культ насильства і жорстокості.

На основі базових програм розробляються регіональні навчальні програми, які, враховуючи регіональні і національні особливості та традиції, кліматичні й екологічні умови, визначають рівні рухової підготовленості студентів у навчальних закладах різних регіонів України.

Навчальний матеріал регіональних програм і вимоги до підготовленості контингенту студентів, пов'язані з регіональними, національними і кліматичними особливостями, визначають регіональні і місцеві органи управління освіти.

Натомість зміст робочих програм визначається викладачами конкретного навчального закладу. При їх розробці враховуються: місцеві кліматичні й екологічні умови; традиції і матеріальна база навчально-виховного закладу; спеціалізація викладачів; інтереси студентів і рівень їх підготовленості; кількість годин, відведених на предмет у кожному навчальному закладі. Навчальні програми для студентів вищих навчальних закладів враховують особливості майбутньої професійної діяльності.

Робоча програма містить систему розумно підібраних, логічно і дидактично розміщених рухових дій, порцій теоретичних відомостей і засобів, що забезпечують належну загальну фізкультурну освіту і підготовленість кожного студента.

Формування фахівцями робочих програм сприяє росту їх професійної майстерності та підвищує відповідальність і, головне, робить процес фізичного виховання творчим і реальним, а не формальним, як це спостерігалось у минулому.

Навчальна програма з фізичного виховання – це програмний документ, який визначає для всіх вищих навчальних закладів основний зміст фізичного виховання, спрямованого на формування особистості студента.

Навчальна програма містить два розділи: теоретичний і практичний. Зміст теоретичного розділу програми передбачає засвоєння студентами впорядкованої системи соціальних, природничих, психологічних і спеціальних знань з фізичного виховання й спорту, формування професійного мислення майбутніх спеціалістів, спрямованого на активне і широке використання засобів фізичного виховання у всіх сферах життєдіяльності.

Зміст практичного розділу програми спрямований на формування у студентів єдності знань і практичних умінь з фізичних, психомоторних,

професійно значущих якостей, які необхідні для організації здорового способу життя, вирішення завдань, що виникають у навчальній, професійній, суспільній, побутовій сферах життєдіяльності.

Курс фізичного виховання у вищих навчальних закладах передбачає:

- виховання в студентів високих морально-вольових і фізичних якостей;
- збереження й зміцнення здоров'я студентів, сприяння правильному формуванню і всебічному розвитку організму, підтримку високої працездатності упродовж усього періоду навчання;
- всебічну фізичну підготовку студентів в обсязі вимог, необхідних для здачі Державних тестів;
- засвоєння студентами необхідних знань з основ теорії, методики й практичної організації занять із фізичного виховання;
- удосконалення спортивної майстерності студентів-спортсменів.

У фізичному вихованні студентів можна виділити такі основні напрями роботи: загальнопідготовчий, спортивний, професійно-прикладний, гігієнічний, оздоровчо-рекреативний, лікувальний.

Завдання статті. Здійснити аналіз системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах України, за допомогою характеристики програм із фізичного виховання.[7, с.210-213].

До змісту зразкової програми входили такі структурні компоненти:

1. Організаційно-методичний розділ (мета, завдання курсу, вимоги до рівня засвоєння змісту курсу, місце курсу в системі соціогуманітарної освіти).

2. Зміст курсу. Навчальна дисципліна „Фізична культура” включає в якості обов'язкового мінімуму наступні дидактичні одиниці, що інтегрують тематику теоретичного, практичного й контрольного навчального матеріалу:

- фізична культура в загальнокультурній і професійній підготовці студентів;
- соціально-біологічні основи фізичної культури;
- основи здорового способу життя;
- оздоровчі системи й спорт (теорія, методика і практика);
- професійно-прикладна фізична підготовка студентів.

Навчальний матеріал кожної дидактичної одиниці диференційований через наступні розділи й підрозділи програми:

Теоретичний розділ, який формує світоглядну систему науково-практичних знань і ставлення до фізичної культури. Матеріал розділу передбачає оволодіння студентами системою науково-практичних і спеціальних знань, необхідних для розуміння процесів функціонування фізичної культури суспільства й особистості, уміння їх активного, творчого використання для особистісного і професійного розвитку, організації здорового способу життя при виконанні навчальної, професійної й соціокультурної діяльності.

Знання повідомляються викладачами кафедри у вигляді лекцій. Лекційний курс читається за такими темами: „Фізична культура й спорт у вузах України”, „Організація й управління фізичного виховання у вузах”, „Здоровий

спосіб життя”, „Лікарський контроль у системі фізичного виховання”, „Професійно-прикладна фізична підготовка” і т.д. [8, с.210-213].

Крім того, студенти одержують і поглиблюють знання на практичних заняттях і шляхом самостійного вивчення рекомендованої літератури.

Практичний розділ, який складається з двох підрозділів: методико-практичного, що забезпечує операційне оволодіння методами й способами фізкультурно-спортивної діяльності для досягнення навчальних, професійних і життєвих цілей особистості, і навчально-тренувального, який сприяє набуттю досвіду творчої практичної діяльності, розвитку самодіяльності у фізичній культурі й спорті з метою досягнення фізичної досконалості, підвищення рівня функціональних і рухових здібностей, спрямованих на формування якостей і властивостей особистості, на оволодіння методами й засобами фізкультурно-спортивної діяльності, на набуття особистого досвіду, що забезпечує можливість самостійно, цілеспрямовано й творчо використовувати засоби фізичної культури й спорту.

На методико-практичних заняттях студенти засвоюють, а потім повинні самостійно застосувати методи й способи формування навчальних, професійних і життєвих умінь і навичок засобами фізичної культури.

Контрольний розділ, який визначає диференційований і об'єктивний облік процесу й результатів навчальної діяльності студентів. Контрольні заняття забезпечують оперативну, поточну й підсумкову інформацію про рівень засвоєння теоретичних, практичних і методичних знань і вмінь, про стан і динаміку фізичного розвитку, фізичної й професійно-прикладної підготовленості кожного студента. У якості критеріїв результативності використовуються розроблені викладачами залікові вимоги й практичні нормативи, тести.

Тести проводяться на початку навчального року як контрольні, що характеризують підготовленість при вступі до вузу, і наприкінці – як такі, що визначають зміни за минулий навчальний рік.

Залікові вимоги включають:

- знання відповідного теоретичного й методико-практичного розділів;
- виконання тестів для оцінки загальної фізичної й спортивно-технічної підготовленості;
- участь в основних спортивно-масових і оздоровчих заходах, проведених кафедрою фізичного виховання.

Тести зі спортивно-технічної підготовленості студентів, які займаються у спортивному навчальному відділенні тим або іншим видом спорту, розробляються кафедрою фізичного виховання

Заняття з загальної фізичної підготовки спрямовані на покращення діяльності всіх систем організму і окремих органів, підвищення здоров'я студентів, виховання найважливіших рухових, моральних і вольових якостей, вдосконалення окремих прикладних навичок. На заняттях цього типу здійснюється різноманітний вплив на організм, що проявляється в загальному зміцненні муску-

латури, покращенні гнучкості суглобів, формуванні або відновленні правильної постави, вихованні навичок колективізму і т.д. [8, с.174-176].

Залікові заняття проводяться для виявлення якості навчально-виховної роботи. В обов'язкових межах цих занять проводиться складання встановлених нормативів.

При атестації до студента, який завершив вивчення дисципліни „Фізична культура”, висуваються такі вимоги:

- освоєння життєво важливих вмінь та навичок;
- досягнення необхідного рівня загальної фізичної, спортивно-технічної та професійно-прикладної фізичної підготовленості;
- розуміння ролі фізичної культури в розвитку людини й підготовці фахівця;
- знання основ фізичної культури і здорового способу життя;
- мотивація та установка на здоровий спосіб життя, фізичне вдосконалення й самовиховання, на регулярні заняття фізичними вправами й спортом.

Студенти, які звільнені від практичних занять за станом здоров'я, оцінюються за результатами написання реферату й усного опитування.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз сучасної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів України дав змогу стверджувати, що фізичне виховання молоді у державі чітко структуроване, підпорядковане єдиній меті, має нормативно-правове і програмне забезпечення. Система фізичного виховання регулюється Державним стандартом вищої освіти України, вирішує виховні, освітні, розвивальні й оздоровчі завдання. Проведення занять з фізичного виховання відбувається у навчальних відділеннях (основне, спеціальне, спортивне); формами організації занять є: заняття з загальної фізичної підготовки, спортивно-тренувальні заняття, самостійні заняття, факультативні заняття, спортклуби, спортивні секції, масова фізкультурна робота. В системі фізичного виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах застосовують три види контролю: оперативний, поточний та підсумковий.

Література:

1. Ахметов К. Е. О проблеме формирования физкультурного знания у студентов / К. Е. Ахметов // Реализация государственных образовательных стандартов в подготовке кадров, связанных с физической культурой и спортом – Омск, 1999 – С. 150-154.
2. Ашмарин Б. А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании / Б.А. Ашмарин – М.: Физкультура и спорт, 1978.-224 с
3. Бауэр В. А. Формирование интересов и потребностей к занятиям физической культурой и спортом у будущих учителей : автореф. дис. канд. пед. наук: спец . 13.00.02 / В. А. Бауэр – М., 1987 – 23 с.
4. Белякова Р. Н. Дифференцированная программа оздоровления студентов специальных медицинских групп средствами физической культуры / Р. Н.

- Белякова, В. В. Тимошенко, А. Н. Тимошенко. – Мн.: Лазурок, 2001. – 105 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: наукове видання. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
  6. Бобрицька В. І. Формування здорового способу життя у майбутніх учителів: монографія. – Полтава: ТОВ Поліграфічний центр «Скайтек», 2007. – 244 с.

ЗАГАЛЬНІ ТА КОМПЛЕКСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕХНІЧНИХ ТА ПРИКЛАДНИХ НАУК

УДК 632.7/477.7

**кандидат сільськогосподарських наук, Любич В. В.,
кандидат технічних наук, Руденко Л. Д., Новіков В. В.**

Уманський національний університет садівництва

ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РІЗНИХ ФРАКЦІЙ ЗЕРНА ТРИТИКАЛЕ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТУ

Встановлено, що об'єм зерна, площа зовнішньої поверхні, об'єм поверхневих шарів та площа зовнішньої поверхні еквівалентній кулі прямо пропорційно залежать від геометричних розмірів зернівки. Показник сферичності коливається в межах 0,54–0,64, довжина, ширина та товщина становить відповідно 6,6–8,9 мм, 1,8–3,5, 2,1–3,6 мм залежно від сорту. Кількість ендосперму по фракціях коливається в межах 74,6–85,3%.

Ключові слова: фракціонування, вміст ендосперму, сферичність, сорт.

Любич В. В. Физико-химические свойства различных фракций зерна тритикале зависимости от сорта / Уманский национальный университет садоводства, Украина, г. Умань, Черкасская область

Установлено, что объем зерна, площадь внешней поверхности, объем поверхностных слоев и площадь внешней поверхности эквивалентной шара прямо пропорционально зависят от геометрических размеров зерновки. Показатель сферичности колеблется в пределах 0,54-0,64, длина, ширина и толщина составляет соответственно 6,6-8,9 мм, 1,8-3,5, 2,1-3,6 мм в зависимости от сорта. Количество эндосперма по фракциям колеблется в пределах 74,6-85,3%.

Ключевые слова: фракционирование, содержание эндосперма, сферичность, сорт

Lyubich V. V. Physico-chemical properties of different factions of grain of triticales dependence on a sort / Uman National University of Horticulture, Ukraine, Cherkassy region

It is set that volume of grain, area of external surface, volume of superficial

layers and area of external surface, an equivalent bullet, in direct ratio depend on the geometrical sizes of grain. The index of spherical hesitates within the limits of 0,54–0,64, length, width and thickness, makes accordingly 6,6–8,9mm, 1,8–3,5, 2,1–3,6 mm depending on a sort. Amount endosperm on factions hesitates with in the limits of 74,6–85,3%.

Key words: fractionating, content endosperm, spherical, sort

Вступ. Тритикале – перспективна сільськогосподарська культура, попит на яку поступово зростає. За даними ФАО, основними виробниками зерна тритикале є Польща, Білорусь, Німеччина, Австралія, Франція, Китай, Угорщина та інші, де його площа становить близько 5 млн. га. В Україні тритикале займає близько 300 тис. га. [1, с. 179–188]. Проте технологічні схеми переробки нових сортів тритикале не оптимізовані. Одним із способів раціонального використання тритикале та отримання максимальної ефективності у виробництві є вивчення його фракційного складу.

Правилами ведення технологічного процесу на круп'яних та борошномельних заводах передбачено розділення зернової маси на дві фракції для оптимізації очищення, після чого зерно об'єднується для лушіння. Проте дослідженнями О.П. Верещинського [2, с. 4–5] встановлено, що при виготовленні борошна оптимальним є додаткове лушіння мілкої фракції окремо, що знижує загальну зольність борошна, а економічна доцільність фракціонування можлива лише за оптимального процесу лушіння та використання вискоефективних розсійників [3, с. 20–21].

Форма та лінійні розміри зерна впливають на вибір сит сепараторів і характеристику розмельних машин. Геометрична характеристика зерна визначає його щільність за формування шару та особливості переміщення під час транспортування [4, с. 127–133].

Встановлено, що відсотковий вміст ендосперму, натура, маса 1000 зерен, кількість та якість клейковини, якість готової продукції та товщина оболонки змінюються залежно від лінійних розмірів зерна [5, с. 183–185].

Дослідженнями Г.А. Егорова [6, с. 62] встановлено, що за зменшення крупності зерна значно знижується вихід цілого ядра унаслідок збільшення оболонки з 12,0% до 19,6%, вміст ендосперму у крупних фракціях та становив 83,5% і в мілкій 72,5%.

Тривалість варіння каші також змінюється залежно від крупності зернівки. Так, цей показник крупної фракції становив 27 хв., дрібної – 22 хв., коефіцієнт розварювання відповідно становив – 3,1 і 2,6 [7, с. 23].

Дослідження проводилися в лабораторії кафедри технології зберігання і переробки зерна Уманського НУС. Для експерименту використано зерно сортів Алкід, Аватар, Ахілл, та Арес вирощених в умовах Правобережного Лісостепу. Для сепарації використовували сита з пробивними отворами розміром 3,2×20, 3,0×20, 2,8×20, 2,6×20, 2,4×20, 2,2×20, 2,0×20, 1,7×20. Відбір проб проводили за ГОСТ 13586.3–83, розрахунок теоретичних даних за методикою Г.А. Егорова [8, с. 58]. Математичну обробку експериментальних матеріалів здійснювали ме-

тодом дисперсійного аналізу однофакторного лабораторного дослідження, використовуючи пакет стандартних програм “Microsoft Exel 2010”.

Мета дослідження полягала у встановленні вмісту окремих фракцій зерна тритикале, їх фізичних властивостей, геометричних розмірів і вміст ендосперму залежно від сорту.

Для встановлення закономірностей фізичних властивостей зерна тритикале озимого сортів Алкід, Аватар, Ахілл і Арес залежно від його геометричних розмірів розділяли на фракції та порівнювали їх характеристики із нерозділеним зерном, що було контролем.

Встановлено, що сорт впливає на кількісний вміст різних фракцій зерна. Так, найбільший відсотковий вміст фракції 3,2×20 був у сорту Арес який становив 28,6%, у сорту Алкід найбільший сід одержано з сита 3,0×20 – 36,8 (табл. 1). У сорту Аватар найбільший вміст фракції 2,8×20. Геометричні розміри зернівки тритикале, вміст ендосперму та фізичні властивості визначали за методикою описаною Г.А. Єгоровим.

Таблиця 1

Відсотковий вміст фракцій

Сорт	Розмір пробивного сита, мм							
	3,2×20	3,0×20	2,8×20	2,6×20	2,4×20	2,2×20	2×20	1,7×20
Алкід	20,9	36,8	26,0	10,5	4,7	0,7	0,1	0,0
Аватар	2,4	25,2	38,5	20,0	10,7	2,6	0,4	0,1
Ахілл	16,2	33,2	30,5	12,7	5,8	1,1	0,2	0,0
Арес	28,6	36,0	23,6	8,5	2,9	0,5	0,0	0,0
НІР ₀₅	1,1	1,7	1,5	0,9	0,5	0,2	0,1	–

Дослідженнями встановлено, що довжина зернівки змінювалась залежно від фракцій зерна сортів тритикале (табл. 2). Так, найдовшими були зернівки у фракції 3,2×20 – 8,4–8,9 мм залежно від сорту.

Найменшу довжину мали зернівки фракції 2,0×20 – 6,6–6,8 мм. Подібну тенденцію відмічено з шириною і товщиною зернівки. Так, у сорту Алкід ширина знижувалась з 3,2 мм до 1,8 мм, сорту Аватар – з 3,5 до 1,7, сорту Ахілл – 3,4 до 2,1 і в сорту Арес – 3,3 до 1,8 мм.

В. К. Рябчуном [9, с. 199–200] встановлено, що довжина, ширина, товщина зерна тритикале залежно від сорту і умов вирощування змінюється у межах 5,0–10,0 мм, 1,4–3,6, 1,2 – 3,5 мм. Зерно тритикале порівняно з пшеницею має менший об’єм та сферичність, проте більшу площу зовнішньої поверхні.

Таблиця 2

Геометричні розміри зерна залежно від розмірів

Геометричні розміри	Розмір пробивного сита, мм.							Контроль
	3,2×20	3,0×20	2,8×20	2,6×20	2,4×20	2,2×20	2,0×20	
Алкід								
А	3,2	3,1	3,0	2,7	2,5	2,1	1,8	3,2
В	3,6	3,1	2,9	2,8	2,6	2,8	2,1	3,3

L	8,9	8,4	8,0	7,9	7,7	7,2	6,8	8,3
Аватар								
A	3,5	3,2	3,0	2,9	2,1	2,1	1,7	3,1
B	3,5	3,1	2,8	2,8	2,5	2,3	2,1	3,1
L	8,7	8,6	8,1	6,7	7,4	7,1	6,6	8,1
Ахілл								
A	3,4	3,1	3,3	3,1	3,2	2,3	2,1	3,3
B	3,7	3,2	2,8	2,7	2,5	2,4	2,1	3,3
L	8,6	8,0	7,7	7,8	7,6	6,9	6,8	8,2
Арес								
A	3,3	3,1	3,0	2,5	2,8	2,2	1,8	3,2
B	3,2	3,1	2,9	2,8	2,4	2,7	2,1	3,1
L	8,4	8,0	8,2	7,9	7,3	6,9	6,7	8,3

Примітка: А – ширина, В – товщина, L – довжина.

Сферичність – величина, якою зручно характеризувати особливості будови зернівки [8, с. 39].

Встановлено, що цей показник не змінюється залежно від сорту, мало варіює при фракціонуванні та знаходиться в межах 0,54–0,64 (табл. 3). Проте об'єм зерна, площа зовнішньої поверхні, об'єм поверхневих шарів і площа зовнішньої поверхні еквівалентна кулі прямо пропорційно залежала від геометричних розмірів різних фракціях зернової маси.

Найбільший об'єм зернівки формували сорти Алкід, Аватар та Ахілл, який у контрольному варіанті становив 40,5–47,0 мм³. Розділення зернової маси на фракції також змінювало цей показник. Найбільший об'єм зернівок мало зерно одержане зі сходу сита 3,2×20, який становив 45,7–55,5 мм³ залежно від сорту.

Площа зовнішньої поверхні зернівки мала подібну тенденцію до її об'єму. Так, у сорту Алкід найбільша площа була одержана зі сходу сита 3,2×20 – 119,0 мм², а найменша – зі сходу сита 2,0×20 – 49,9 мм². У сорту Аватар цей показник знижувався відповідно з 115,8 до 48,6 мм², сорту Ахілл – з 118,1 до 52,1 і в сорту Арес – з 102,1 до 48,2 мм².

Об'єм поверхневих шарів зернівки тритикале озимого знижувалась прямо пропорційно зменшенню розмірів пробивного сита. Більші показники поверхневих шарів формували зернівки тритикале сортів Алкід, Аватар і Ахілл, а найменшим цей показник був у сорту Арес.

Найбільшими фізичні властивості зерна сортів тритикале озимого були одержані із сходу сита 3,2×20. Нерозділене зерно мало характеристики зерна менші порівняно з цією фракцією.

Таблиця 3

Фізичні властивості фракцій зерна тритикале залежно від сорту

Сорт	Розмір сита, мм	V_0 (к), мм ³	V_0 , мм ³	V_1 (к), мм ³	V_1 , мм ³	F (к), мм ²	F , мм ²	$F_{ш}$ (к), мм ²	$F_{ш}$, мм ²	φ (к)	φ
Алکید	3,2×20	42,5	52,7	6,4	7,7	99,2	119,0	61,3	67,9	0,6	0,57
	3,0×20		41,6		6,4		98,6		58,0		0,59
	2,8×20		35,9		5,7		87,3		52,6		0,60
	2,6×20		30,9		5,3		81,6		47,6		0,58
	2,4×20		25,5		4,8		74,0		41,9		0,57
	2,2×20		21,5		4,5		69,6		37,4		0,54
	2,0×20		13,0		3,2		49,9		26,7		0,54
Аватар	3,2×20	40,5	55,2	6,2	7,5	94,8	115,8	56,9	70,0	0,6	0,60
	3,0×20		44,5		6,6		102,2		60,6		0,59
	2,8×20		34,8		5,6		86,6		51,5		0,59
	2,6×20		28,1		4,4		67,4		44,6		0,66
	2,4×20		20,2		4,3		65,9		35,8		0,54
	2,2×20		18,2		3,9		59,3		33,5		0,56
	2,0×20		12,4		3,2		48,6		25,9		0,53
Ахілл	3,2×20	47	55,5	6,7	7,7	102,7	118,1	62,9	70,3	0,61	0,60
	3,0×20		42,0		6,3		96,7		58,4		0,60
	2,8×20		36,6		5,4		83,6		53,3		0,64
	2,6×20		34,3		5,3		82,1		50,9		0,62
	2,4×20		31,9		5		76,6		48,6		0,63
	2,2×20		20,2		3,9		59,8		35,9		0,60
	2,0×20		15,9		3,4		52,8		30,5		0,58
Арес	3,2×20	42,8	45,7	6,4	6,6	98,2	102,1	59,1	61,7	0,6	0,60
	3,0×20		39,6		6,0		93,0		56,1		0,60
	2,8×20		36,2		5,8		89,1		52,9		0,59
	2,6×20		28,0		5,2		80,4		44,5		0,55
	2,4×20		24,6		4,3		66,0		40,9		0,62
	2,2×20		20,9		4,1		63,7		36,7		0,58
	2,0×20		12,4		3,1		48,2		25,9		0,54

Примітка: V_0 (к) – об'єм зерна контроль, V_0 – об'єм зерна, V_1 (к) – об'єм поверхневих шарів контроль, V_1 – об'єм поверхневих шарів, F (к) – площа зовнішньої поверхні контроль, F – площа зовнішньої поверхні, $F_{ш}$ (к) – площа зовнішньої поверхні еквівалентній кулі контроль, $F_{ш}$ – площа зовнішньої поверхні еквівалентна кулі, φ (к) – сферичність контроль, φ – сферичність.

На рис. 1–4 зображено відсотковий вміст ендосперму залежно від геометричних розмірів зернівки. Показник достовірності апроксимації для сортів Алکید, Аватар, Ахілл та Арес становить відповідно 0,89, 0,95, 0,80, 0,81, що

зумовлює високу достовірність статистичних даних та адекватність відповідних залежностей $y = -1,6087x + 88,182$, $y = -1,9055x + 88,963$, $y = -1,1703x + 88,157$, $y = -1,5219x + 87,962$.

Встановлено, що найбільшу кількість ендосперму містить зерно отримане сходом сита $3,2 \times 20$, а найменшу – схід сита $2,0 \times 20$ і становить залежно від сорту відповідно 85,3–86,4% і 74,6–78,4%. Кількість ендосперму по фракціях коливається в незначній мірі залежно від сорту.

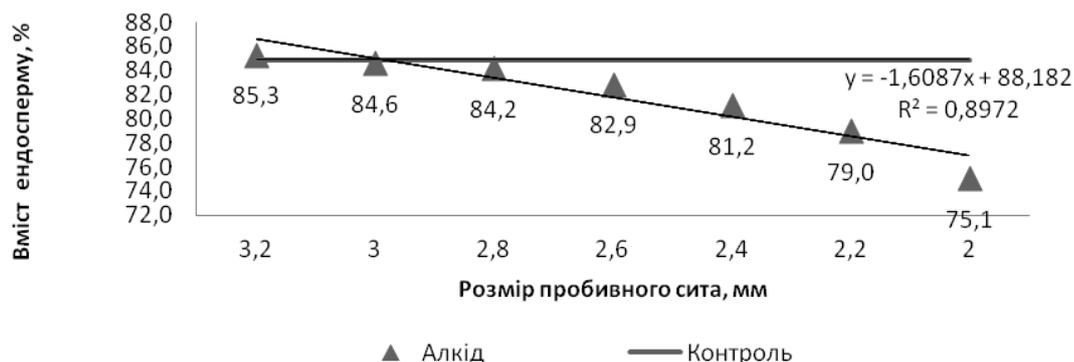

Рис. 1. Відсотковий вміст ендосперму та кореляційна залежність між його вмістом і розмірів пробивного сита сорту Алкід

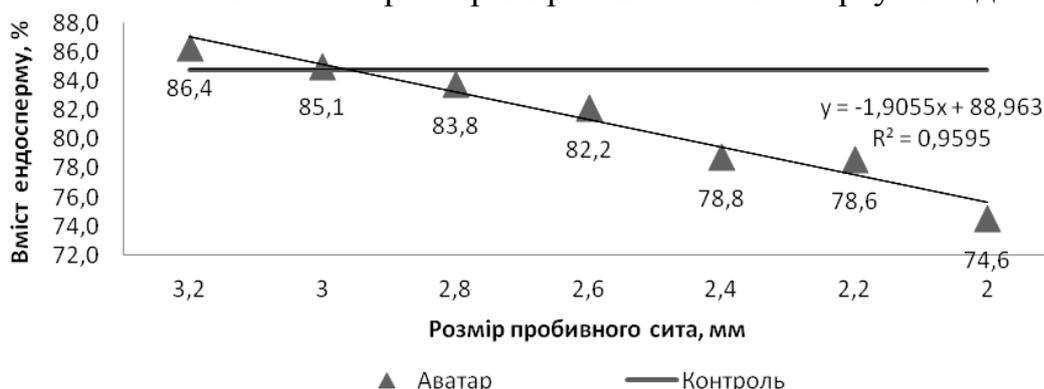

Рис. 2. Відсотковий вміст ендосперму та кореляційна залежність між його вмістом і розмірів пробивного сита сорту Аватар

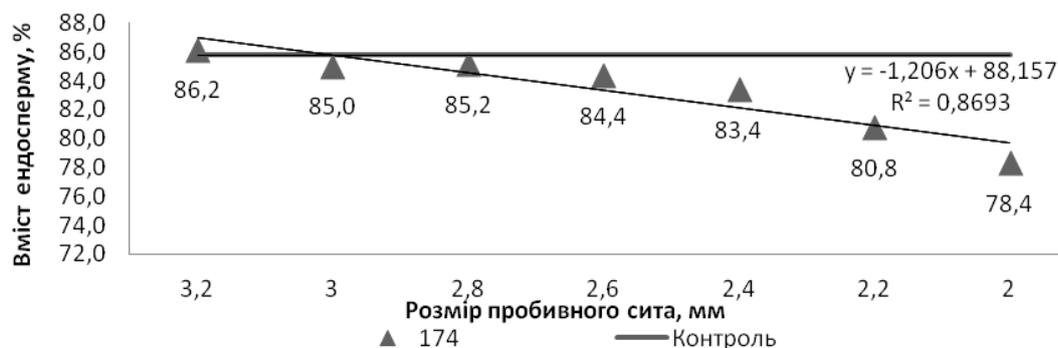

Рис. 3. Відсотковий вміст ендосперму та кореляційна залежність між його вмістом і розмірів пробивного сита сорту Ахілл

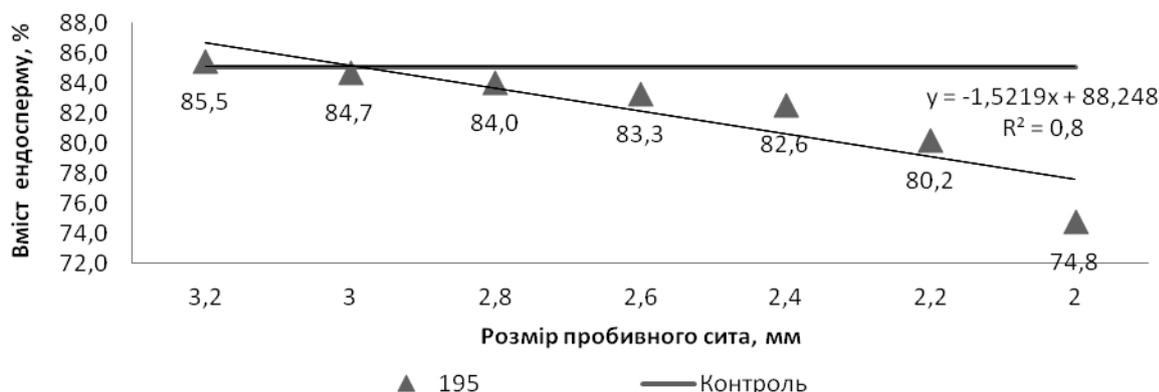

Рис. 4. Відсотковий вміст ендосперму та кореляційна залежність між його вмістом і розмірів пробивного сита сорту Арес

Висновки. Отже, об'єм зернівки, площа зовнішньої поверхні, об'єм поверхневих шарів і площа зовнішньої поверхні еквівалентна кулі істотно змінюється залежно від геометричних розмірів зернівки та сорту. Вищою крупністю характеризується зерно сортів Алкід, Арес та Ахілл, нижчою – Аватар. Лінійні розміри зернівки також істотно змінюються залежно від розмірів фракцій зерна. Крупніше зерно характеризується більшими геометричними показниками. Показник сферичності зернівки тритикале коливається в межах 0,54–0,64, довжина. Високий вміст ендосперму мають сорти Аватар та Ахілл, який становить 78,4–86,4% залежно від фракції зерна.

Література:

1. Щипак Г. В. Результати селекції озимої тритикале на урожайність, зимостойкість і якість зерна / Г. В. Щипак, А. П. Петрова, Е. Н. Шевченко, В. Г. Щипак // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. – 2010. – Вип. 9. – С. 179–188.
2. Верещинський О. П. Основи і практика підвищення ефективності сортових хлібопекарських помелів пшениці : автореф. дис. ... д-ра техн. наук : спец. 05.18.02 «Технологія зернових, бобових, круп'яних продуктів і комбікормів, олійних і луб'яних культур » / Верещинський Олександр Павлович; НУХТ. – К., 2013. – 35 с.
3. Верещинський О. П. Чи потрібно вилучати мілке зерно за проведенні сортових помелів пшениці / О. П. Верещинський // Хранение и переработка зерна. – 2011. – №3 – С. 20–21.
4. Осокіна Н. М. Порівняльна оцінка круп'яних властивостей зерна озимої пшениці та ярих тритикале і ячменю / Н. М. Осокіна, К. В. Костецька, О. П. Герасимчук // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2012. – Вип. 77 – С. 127–133.
5. Гайдай Г. С. Технологічні властивості зерна залежно від розміру зернівки / Г. С. Гайдай // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих

- учених 2012 р., Частина 1. – Умань, 2012. – С. 183–185.
6. Егоров Г. А. Технология и оборудование мукомольно – крупяного и комбикормового производства / Г. А. Егоров, Е. М. Мельников, В. Ф. Журавлёв – М.: Колос, 1979. – 368 с.
  7. Моргун В. О. Наукові основи технології виробництва пшеничного борошна і крупи підвищеної харчової цінності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.18.02 “Технологія зернових, бобових, круп'яних продуктів та комбикормів” / Моргун Валентина Олексіївна; Одеса. Державна академія харчових технологій. – Одеса, 1999. – 23 с.
  8. Егоров Г. А. Технология муки и крупы / Г. А. Егоров, Т. П. Петренко. – М.: Издательський комплекс МГУПП, 1999. – 336 с
  9. Рябчун В. К. Хлебопекарское качество зерна новых линий яровых гексаплоидных тритикале / В. К. Рябчун, В. И. Шатохин, И. А. Панченко // Наукові основи стабілізації виробництва продукції рослинництва; Міжнар. конф. – Харків, 1999. – С. 199–200.

ІСТОРІЯ

УДК [94(470+571):614.885] «1867-1914»

доктор історичних наук, професор, Ореховський В. О.

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

РОСІЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА: СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ (1867-1914 РР.)

У статті досліджено механізм фінансового забезпечення діяльності Російського Товариства Червоного Хреста. Охарактеризовано основні джерела доходних сум Товариства (членські внески, пожертвування, відсотки з капіталів). Проаналізована структура витратної частини бюджету Російського Червоного Хреста (суми на поточні витрати, запасний капітал на потреби військового часу, допомога інвалідам – військовим, і спеціальні суми для особливого призначення). Автор підкреслює, що розширення спектру напрямків діяльності Товариства було би неможливим без значних державних субсидій у вигляді монополій, податків, зборів і т.д.

Ключові слова: Російська імперія, громадські медично-санітарні організації, Російське Товариство Червоного Хреста, медицина, допомога пораненим та хворим, благодійність.

Ореховский В. О. Российское Общество Красного Креста: система фінансового обеспечения деятельности (1867-1914 гг.) / Черновицкий государственный торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Черновцы.

В статье исследован механизм финансового обеспечения деятельности Российского Общества Красного Креста. Охарактеризованы основные источники доходов Общества (членские взносы, пожертвования, проценты с капиталов). Проанализирована структура расходной части бюджета Российского Красного Креста (текущие расходы, запасной капитал на потребности военного времени, помощь инвалидам - военным, и специальные суммы для особенного назначения). Автор подчеркивает, что расширение спектра направлений деятельности Общества было бы невозможным без значительных государственных субсидий в виде монополий, налогов, сборов и т.д.

Ключевые слова: Российская империя, общественные медико-санитарные организации, Российское Общество Красного Креста, медицина, помощь раненым и больным, благотворительность.

Orehowskyi W. O. Russian Society of Red Cross: system of financial providing of activity (1867-1914) / Chernivtsi Trade- Economic Institute Kyiv National Trade and Economic University, Ukraine, Chernivtsi

The mechanism of the financial providing of activity of Russian Society of Red Cross is investigational in the article. The basic sources of profits of Society (membership dues, offerings, percents from capitals) are described. The structure of expense part of budget of Russian Red Cross (current outlays, spare capital on the necessity of war-time, help to the invalids - soldiery, and the special sums for the special setting) is analyzed. An author underlines that expansion of spectrum of directions of activity of Society would be impossible without considerable state subsidies as monopolies, taxes, collections et cetera.

Key words: the Russian empire, public medical organizations, Russian Society of Red Cross, medicine, help to Injured of soldiers and patients, charity.

Вступ. З усіх сфер військового господарства саме санітарна справа завжди зазнавала найбільшого впливу громадської самодіяльності. Розвиток військового мистецтва і вдосконалення зброї у другій половині XIX ст. призвели до зростання кількості поранених, що в свою чергу спонукало створити широкомасштабну громадську організацію, яка б допомагала військово-санітарному відомству.

Організації подібного роду почали виникати у Європі в 60-х рр. XIX ст. У 1867 р. таке товариство виникло у Російській імперії. Протягом 1867-1914рр. Російське Товариство Червоного Хреста (РТЧХ) перетворилося на одне з найбільш значимих та масштабних відділень міжнародної благодійної організації. Одним із завдань якої стала.

Досвід по наданню допомоги військовим та цивільному населення, що був накопичений Російським Червоним Хрестом за роки багаторічної діяльності є важливим не тільки у плані історичної ретроспекції. Він може стати у пригоді і сьогодні, в пострадянських державах, які знаходяться у пошуку шляхів ведення ефективної соціальної політики. Таким чином, поряд із чисто науковим інтересом вивчення історії РТЧХ має і практичне значення. Все це і визначило теми, обраної автором статті.

Тематика Російського Червоного Хреста, зокрема роль, яку відіграло Товариство у розвитку системи охорони здоров'я дореволюційної Росії, самовіддана робота його працівників на полях битв під час збройних конфліктів і, нарешті, допомога постраждалим від стихійних лих ще не стали предметом широкого вивчення вітчизняних вчених.

Однак, в останній час науковий інтерес до історії РТЧХ зростає. Свідченням цього стали монографії О. М. Козловцевої [1] та А. В. Постернака [2]. Предметом їх розгляду є історія виникнення та діяльності общин сестер милосердя. В той же час у вищезгаданих роботах зустрічають дані щодо складу членів РТЧХ, структури організації Товариства, системи фінансового забезпечення.

Останніми роками було захищено декілька дисертаційних робіт, присвячених діяльності Російського Червоного Хреста. У дослідженні М. В. Беляєвої основний акцент зроблено на дослідженні історії створення, змісті і формах діяльності РТЧХ, виявлені та оцінені ролі та місця Товариства в історії Росії другої половини ХІХ - початку ХХ століття [3].

У 2012 р. була захищена дисертація Є. В. Оксенюк, предметом розгляду якої став «...процес розвитку діяльності Російського Товариства Червоного Хреста в період розквіту організованої громадської добродійності, тобто в останнє десятиліття перед Першою світовою війною»[4, с.4].

Однак, незважаючи на ряд позитивних зрушень, діяльність Товариства поки що є темою досить незначної кількості спеціальних досліджень.

Формулювання мети статті та завдань. Мета роботи - висвітлити механізм отримання грошових коштів і розподілу їх між відділеннями Російського Товариства Червоного Хреста.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань:

1. Охарактеризувати основні джерела доходних сум Товариства.
2. Проаналізувати структуру витратної частини бюджету Російського Червоного Хреста.
3. З'ясувати роль державних субсидій у фінансовому забезпеченні діяльності Товариства.

Виклад основного матеріалу. Для виконання своїх обов'язків Товариству, крім імператорської підтримки і добре підготовленого медичного персоналу, потрібна була ще одна важлива річ - солідні грошові кошти.

Доходні суми Товариства надходили, як вказувалося у § 3 Статуту, з таких джерел:

- «а) щорічних грошових внесків осіб всіх станів, які бажали би перебувати у складі Товариства і приймати участь в його благодійних діях;
- б) одноразових пожертвувань грошима, речами та всіякого роду майном;
- в) всякого роду зборів, що дозволяються законом»[5, с.5].

Більш детально розглянемо кожне з цих джерел.

Членські внески.

Ці внески сплачувалися у визначених розмірах; члени-засновники повинні були вносити до каси Товариства не менше 10 крб. щорічно або одноразово не менше 200 крб. Дійсні члени сплачували щорічно по 3 крб. або одноразово

50 крб. Ті, хто вносив меншу суму, зараховувалися до членів-змагателів. Члени Товариства, які зобов'язувалися робити щорічні внески, повинні були сплачувати їх в перший рік впродовж 4-х місяців після опублікування Статуту Товариства, а в подальшому - протягом перших 2-х місяців кожного року [6, с.425-426].

Пізніше склад членів Товариства був дещо змінений. Він складався із членів: почесних, благодійних, дійсних та змагателів. До перших двох категорій належали особи імператорської фамілії, а також особи, які значними пожертвуваннями сприяли розвитку діяльності Товариства. Що стосується членів дійсних і змагателів, то розміри їх грошових внесків були дещо змінені. Дійсними членами обиралися ті, чий річний внесок до Головного Управління (ГУ) Товариства складав не менше 10 крб. щорічно або 200 одноразово, або в один з місцевих закладів від 5 до 10 крб. щорічно або 100 крб. одноразово. Члени - змагателі вносили до ГУ по 3 крб. в рік або 60 - одноразово, або в місцеві заклади - від 1 до 3 крб. в рік або 25 одноразово [5, с.8-12].

Пожертвування.

Як правило, участь у війнах або ліквідація стихійного лиха у самій Російській імперії викликала вибух громадського ентузіазму. Наслідком цього являлося те, що до каси РТЧХ надходили значні грошові і матеріальні пожертвування від усіх верств населення. Так, за роки російсько-японської війни одних пожертвувань на адресу Червоного Хреста надійшло на суму більше 21 млн. крб. Під час голодомору 1898 р., який охопив 9 губерній Російської імперії, із 3 млн. 860 тис. крб., що були витрачені Товариством на ліквідацію цього лиха, 3 млн. крб. склали пожертвування імператора Миколи II [7, с.29,44-45].

Пожертвування приватних осіб складали близько 20% у структурі бюджету Товариства [8].

Державна допомога.

Протягом своєї історії РТЧХ, завдяки складу своїх керівних органів, було близьким до придворних кіл і внаслідок цього завжди користувалося, у тій чи іншій формі, державними субсидіями у вигляді монополій, податків, зборів і т.д. Підтримка імператриці Марії Федорівни також сприяла цьому.

Так, за ініціативою імператриці на користь Російського Червоного Хреста державою були запроваджені п'ятикопійковий збір з пасажирів, які їдуть залізницями імперії та п'ятикарбованцевий збір з закордонних паспортів [8].

У 1913 році ці два збори забезпечували 25% всіх доходів Червоного Хреста, які складали 8 млн. крб. на рік (для порівняння – в цей же період на експлуатацію та будівництво залізниць було витрачено більше 534 млн. крб., а бюджет Окремого корпусу прикордонної стражі склав майже 16 млн. крб.). Цікавим було те, що для запровадження цих зборів Марія Федорівна не зверталась безпосередньо до свого сина Миколи II. Вона вважала, що повинна переконати в їх необхідності міністрів уряду – і при цьому вона не зразу знаходила в них розуміння [8].

З цього приводу досить цікавим є зауваження члена Державної Ради, сенатора О.О.Половцева. Ось, що він записав у своєму щоденнику від 14 квітня

1901 р.: «Засідання департаменту законів: ... на вимогу імператриці Марії Федорівни призначають пенсії із державної скарбниці сестрам милосердя Червоного Хреста. Я марно намагаюся наполягати на думці, що встановлене зведенням законів служіння державі та служіння своїм душевним ідеалам нічого спільного не мають, і що, винагороджуючи останнє податними карбованцями, ми можемо зайти дуже далеко. Мені відповідають мої колеги мовчанням, і залишається лише прохати, щоб у журналі було зазначено, що цей захід має характер виключний і прецедентом для інших випадків не може бути прийнятий»[9, с.169].

Додатковим джерелом фінансування виявився *церковний та кружечний збори на користь РТЧХ*, Ще у 1876 р. на клопотання ГУ Товариства Святішим Синодом було дозволено заснувати при церквах кружки для збору подаяння на користь Товариства. У 1880 р. Синодом зроблено було розпорядження про те, щоб духовенство мало «неослабний нагляд за збором у церквах пожертвувань на користь РТЧХ і щоб відповідними повчаннями під час богослужінь і взагалі у зручних випадках наvertsало православний російський народ до пожертвувань на потреби Товариства»[10, с.273]. Однак, до початку Першої світової війни, незважаючи на циркуляри і розпорядження, справа ця була занедбана (не у всіх церквах були кружки, а там, де вони стояли, виймання пожертвувань проводилось не своєчасно; був відсутній належний контроль з боку Червоного Хреста за сумами, що надходили, та і не всі священики турбувалися про те, щоб їх паства робила посильний внесок на благо милосердя і людяності).

Особливою статтею доходів була *плата за лікування хворих* (вона давала близько 15% бюджету – більше 1 млн. крб.)[8], яка у ряді общин Російського Червоного Хреста була досить високою. Так, наприклад в Олександрівській общині (Москва) зі звичайних хворих бралась плата у 25 крб. на місяць, за невиліковних соматичних – 25, за психічнохворих – 50 крб. Плата вносились наперед, а у випадку її затримки лікарня мала право примусово стягувати її з тих, хто зобов'язувався платити. Щорічні надходження від такого лікування досягали 30 тис. крб. В Іверській (Москва) общині за місце у загальній палаті бралось 75, а в окремій 150 крб. Правда, в общині були і безкоштовні місця для незможних верств населення. Подібна ситуація мала місце не в усіх общинах, - у Покровській (Москва) жодної плати за лікування не бралось. Однак, безумовно, платне лікування було доступним лише для небагатьох [2, с.211].

Всі суми, які надійшли до каси ГУ Червоного Хреста, окружних та місцевих управлінь, а також місцевих комітетів за своїм призначенням розподілялись на чотири категорії:

- «I) витратні суми, що призначаються на поточні витрати по Товариству;
- II) запасний капітал, що призначений виключно на потреби військового часу;
- III) капітал на допомогу інвалідам – військовим, і
- IV) спеціальні суми, що жертвуються або збираються для особливого призначення»[5, с.36-37].

Витратні суми складались з усіх грошових надходжень до установ Товариства а також відсотків на запасний капітал і капітал для допомоги військовим – інвалідам (до них не входили лише спеціальні пожертвування та відсотки зі спеціальних капіталів) [5, с.37-38].

Запасний капітал призначався виключно для потреб військового часу. Витрачався він лише під час війни, а в мирний період використовувався для підготовки діяльності Товариства до ходу військових дій. При цьому у кожному випадку, коли передбачалися такі витрати, окружні та місцеві управління Червоного Хреста повинні були отримати дозвіл Головного Управління. Складався запасний капітал з відрахувань в кінці року 2/3 залишків витратних сум, а також із спеціальних пожертвувань [5, с.38].

Капітал для допомоги воїнам-інвалідам утворювалися шляхом щорічних відрахувань від залишків витратних сум [5, с.39].

Спеціальні суми складалися з коштів, які жертвувалися або збиралися для особливого призначення. Витрачалися ці гроші тільки за бажанням жертвувачів. До цієї категорії належали також гроші, що були на рахунку емеритальної каси сестер милосердя Товариства Червоного Хреста [5, с.37].

Всі місцеві управління та комітети були зобов'язані обов'язково опублікувати у місцевій пресі відомості про пожертвування, які надходили на їх рахунки. Крім того, ці дані передавалися до Головного Управління, яке у свою чергу знайомило із останнім імператрицю Марію Федорівну [5, с.39].

Всі суми, що надходили до ГУ Російського Червоного Хреста, а також до його місцевих закладів, підлягали внесенню в Державний банк або його місцеві контори та відділення на вклади до запитання або на поточний рахунок під найбільш вигідні проценти. Капітали ці, при першій можливості, вкладалися в державні процентні папери, які також зберігалися в Держбанку. Якщо у районі діяльності того чи іншого закладу РТЧХ не було відділень Держбанку, капітали даного закладу передавалися під квитанцію в ГУ, яке обмінювало їх на процентні папери і віддавало в банк на зберігання [5, с.39-40].

Для збереження коштів Товариства, його місцеві управління та комітети отримали право на безкоштовне отримання приміщень для збереження власного майна [5, с.40].

ГУ РТЧХ брало на себе завдання слідкувати «...за правильною витратою сум, за щорічним відрахуванням визначеної частини зборів до цих капіталів, а також за зберіганням їх у державних кредитних установах» [5, с.40-41].

До кінця кожного року Головне, окружні та місцеві управління і комітети Червоного Хреста складали кошторис на майбутні річні надходження та витрати. Причому, якщо витрати мали перевищувати доходи, управління та комітети виносили вирішення цього питання на загальні збори. Останні і мали остаточно визначити як розмір витрат так і джерела, з яких вони мали здійснюватися [5, с.41].

З усіх грошових надходжень (крім спеціальних пожертвувань для особливих призначень) окружні та місцеві управління і комітети відраховували щорічно до ГУ Товариства 10%. Із 90%, що залишались, вираховувалися суми на

утримання управління або комітету, а решта коштів (включаючи сюди і залишки за кошторисом), ділились на три рівні частини, з яких дві частини перераховувалися до запасного капіталу на потреби військового часу, а одна – надходила на рахунок капіталу для допомоги воїнам-інвалідам [5, с.42].

На 1 січня 1911 р. в касах закладів Товариства було процентними паперами і готівкою 24 624 480 крб., які розподілялися таким чином:

- запасного на потреби військового часу капіталу – 12 903 609 крб.,
- для воїнів-калік – 2 504 424 крб.;
- кошти на утримання общин, лікарняних та благодійних закладів – 5 408 705 крб.;
- кошти по наданню допомоги під час стихійного лиха – 612 204 крб.;
- спеціальні та різні суми – 3 093 539 крб.

Вартість рухомого та нерухомого майна оцінювалася в 12 642 935 крб. Всього – 37 269 415 крб.[7, с.8].

Фінансова діяльність Товариства підлягала щомісячній перевірці. Із цією метою у кожному закладі РТЧХ обиралась спеціальна ревізійна комісія з членів місцевого управління. Результати перевірок регулярно публікувалися у місцевих газетах [5, с.43].

Після закінчення кожного року місцеві комітети складали звіт про свою діяльність (в тому числі і фінансову) і не пізніше 1 березня передавали його своїм місцевим або окружним управлінням. Останні включали ці документи до власних звітів і виносили на обговорення місцевих загальних зборів, надсилаючи одночасно другий екземпляр до ГУ РТЧХ [5, с.43].

Окружні та місцеві управління Товариства після отримання звітів місцевих комітетів складали загальний річний звіт. До звіту цього вносились «... всі види діяльності місцевих органів і повна за формами грошова та матеріальна звітність». Річні звіти розглядались місцевими зборами, а потім, із резолюцією цих зборів, надсилались до Головного Управління не пізніше 1 травня [5, с.44].

Після отримання звітів від своїх місцевих установ ГУ «...перевіривши правильність показників доходів, витрат та залишку сум по капіталам та зробленого 10% відрахування, а також дійсність перебування сум в тих паперах та місцях, що визначені за статутом Товариства, складає загальний звіт про діяльність всіх органів та закладів Товариства, про дохід та витрату сум і про стан майна». Звіт цей передавався до спеціальної комісії (обиралась загальними зборами), яка, надсилала свої зауваження з приводу його до ГУ. Після цього звіт, разом із поясненнями ГУ на зауваження комісії (якщо такі були) розглядався загальними зборами, передавався покровителю Товариства Марії Федорівні і опубліковувався [5, с.44-45].

Під час військових дій значні суми Товариства зосереджували в руках головноуповноважених, кожний яких, згідно статуту, був «...зобов'язаний вести саму сувору звітність, спостерігаючи, щоб того ж дотримувались всі уповноважені, які перебувають у його підпорядкуванні». Головному Управлінню головноуповноважений надсилав «...періодичні донесення про діяльність Товариств-

ва, термінові короткі грошові звіти про доходи, витрати та залишок сум та матеріалів, такі ж завірені ним звіти уповноважених...і, після розформування загонів по закінченню кампанії, загальний нарис своєї діяльності та остаточний грошовий та матеріальний звіт з усіма доходними книгами і всіма підтверджуючими документами»[5, с.69-70].

Всі ці звіти перевірялись контрольною частиною ГУ, яка особливу увагу звертала на фінансові документ. Результати перевірки розглядались на найближчому загальному зібранні членів Товариства. На основі звітів головно та уповноважених складався загальний звіт діяльності РТЧХ під час війни [5, с.76-77].

Висновки. Таким чином, солідні грошові кошти були одним з основних факторів, що сприяли успішній роботі РТЧХ. Крім членських внесків та пожертвувань велику роль відігравали проценти з капіталів, які планомірно накопичувались Товариством.

Фінансові можливості значно сприяли розширенню сфер діяльності Російського Червоного Хреста. Це, а також громіздка та розгалужена структура Товариства сприяли централізації в управлінні грошовими коштами в ГУ РТЧХ.

Діяльність (в тому числі і фінансова) окружних та місцевих управлінь і комітетів суворо контролювалась, вони були зобов'язані регулярно звітувати перед Головним управлінням. Без дозволу останнього філіали Товариства не мали права витратити кошти або організувати інші види допомоги.

Така централізація фінансових засобів повинна була позитивно впливати на розвиток діяльності Російського Червоного Хреста, сприяючи раціональному їх використанню.

Література:

1. Козловцева Е. Н. Московские общины сестер милосердия в XIX – начале XX веков / Е. Н. Козловцева. – М.: Изд-во «Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет», 2010. – 208 с.
2. Постернак А. В. Очерки по истории общин сестер милосердия / А. В. Постернак. – М.: Изд-во «Свято-Димитриевское училище сестер милосердия», 2001. – 304 с.
3. Беляева М. В. Российское Общество Красного Креста в истории России 1867-1921 гг.: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история»/ М. В. Беляева; Ставропольский государственный университет. - Ставрополь, 2002. – 22 с.
4. Оксенюк Е. В. Деятельность Российского Общества Красного Креста в начале XX в. (1903-1914 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / Е. В. Оксенюк; Негосударственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет». – М.: 2012. – 23 с.
5. Устав Российского Общества Красного Креста, состоящего под высочайшим покровительством ее императорского величества государыни импе-

- ратрицы Марии Федоровны. – Баку: Электротпечатня Бак. Губерн. Пр., 1915. – 80 с.
6. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. - Т. XLII.-№44519 от 03.05.1867 г. – СПб., 1871.-С.424-432.
  7. Очерк возникновения и деятельности Российского Общества Красного Креста. – СПб.: Государственная типография, 1913.-63с.
  8. Структура бюджета Российского Красного креста в начале 20 века. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.statehistory.ru/.../Struktura-byudzheta-Rossiyskogo-krasnogo-kresta->
  9. Дневник А. А. Половцева //Красный архив.-1923.-Т.3(9).-С.75-172.
  10. Сборник главнейших, касающихся деятельности Российского Общества Красного Креста законоположений и главнейших действующих циркуляров Главного Управления названного Общества. - С. – Петербург: Государственная типография, 1914. -347с.- С.273.

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 32.019

доктор політичних наук, професор, Денисюк С. Г.

Вінницький національний технічний університет

Бобрук А. М.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

ПОПУЛІЗМ ЯК ПРОЯВ МІМІКРІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКСЕОЛОГІЇ

Проаналізовано сутність понять «політична мімікрія» та «популізм». Визначено основні засоби та механізми впливу політика-мімікріанта, складові мімікрії. Акцентовано увагу на чинниках, які сприятимуть зменшенню ефективності популізму та мімікрії в умовах сучасного політичного розвитку українського суспільства.

Ключові слова: мімікрія, популізм, політик-мімікріант, політичні технології, політична культура, політична відповідальність.

Денисюк С. Г., Бобрук А. Н. Популизм как проявление мимикрии в контексте современной политической праксеологии/ Винницкий национальный технический университет, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Украина

Проанализированы сущность понятий «политическая мимикрия» и «популизм». Определены основные средства и механизмы влияния политика-мимикрианта, составляющие мимикрии. Акцентировано внимание на факторах, способствующих уменьшению эффективности популизма и мимикрии в условиях современного политического развития украинского общества.

Ключевые слова: мимикрия, популизм, политик-мимикриант, политические технологии, политическая культура, политическая ответственность.

Denysiuk S. G., Bobruk A. N. Populism as the appearance of mimicry in the context of modern political praxeology/ Vinnytsia national technical university, Ukraine, Vinnytsia, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

The article concerns the essence of such concepts as «political mimicry» and «populism». The author defines the main means and mechanisms of mimicry politician influence and mimicry components. The attention is focused on factors which decrease the populism and mimicry efficiency in modern political development of Ukrainian society.

Key words: mimicry, populism, mimicry politician, political technologies, political culture, political responsibility.

В умовах гострої боротьби за владу і прагненні зберегти певні ресурси, іноді навіть власне життя, більшість політиків змушені пристосовуватись до вимог, очікувань і сподівань виборців. Такими механізмами «виживання» часто виступають різні форми політичної мімікрії.

Згідно етимологічного словника поняття «мімікрія» походить з англ. мови (mimicry – наслідування) [1, с. 476]. В галузі соціології воно визначається як захисне пристосування індивіда чи групи, що імітує поведінку і думку оточення [2]. А. Лобанова характеризує мімікрію, як об'єктивно існуючий у всіх суспільствах, необхідний і специфічний соціальний феномен людського буття, його організації та життєдіяльності. Відповідно, різні форми соціальної мімікрії можуть мати як деструктивний, так і конструктивний характер і залежать від мети мімікріанта [3, с. 79].

У просторі політики мімікрія виступає формою захисту учасників взаємодії, тобто можна стверджувати, що це атрибут політичної діяльності. Однак виникає низка питань: чи є тенденція в політиці до зменшення проявів мімікрії? Чи є політики, які не вдаються до мімікрії? Чи є сьогодні можливість у нових українських лідерів, які отримали владу в 2014 р., не вдаватись до цих засобів і бути успішними політиками?

Звичайно, мімікрія як політико-психологічний феномен має різні форми прояву, однією з яких є популізм. Хоча єдиного визначення популізму немає, спрощено його можна пояснити як загравання політиків з народом з метою отримання популярності (щоб їх побачили, почули, повірили) і, в кінцевому рахунку, для завоювання чи утримання влади. Тому актуальним видається аналіз мімікрії та популізму, як політичних технологій, які часто використовуються вітчизняними політиками.

Проблематика формування і особливостей впливу політичних технологій на свідомість громадян є досить опрацьованою й різноманітною. Серед авторів праць в цій галузі варто виокремити таких, як М. Крозьє та Е. Фрідберга (теорія організаційної гри), Г.-Г. Бетз, П. Ігназі, А. Коул, Є. Лаклау, П. Таггарта та ін.

Вітчизняні політологи аналізують чинники ефективності політичних технологій, моделювання передвиборчих кампаній, особливості менталітету у

сприйнятті популістичних повідомлень тощо (В. Бебик, Д. Богуш, М. Головатий, В. Корнієнко, Л. Кочубей, С. Погорельська, А. Романюк, Ю. Шайгородський, О. Ярош та ін.).

Проте особливості використання мімікрії та популізму українськими політиками в сучасних суспільно-політичних відносинах, в умовах зміни політичної еліти 2014 р. і кризи довіри громадян до владних інституцій є малодослідженими, що й визначило мету цієї публікації.

Історія свідчить, що політичні діячі у різні часи намагались збільшити кількість своїх прихильників за допомогою різних методів. Відомо, що у 1891 р. у США було засновано Народну партію, яка активно використовувала популізм, як вид боротьби за права громадян. Після того популізм розвивався у різних варіаціях, наприклад, «гандизм» в Індії, чи «піронізм» в Аргентині [4].

Проте мімікрію і популізм, з одного боку, можна розглядати як певну гру на труднощах громадян та обіцянки надзвичайних успіхів у вирішенні соціально-економічних проблем у разі приходу до влади [5].

З іншого боку, ці феномени є ототожненням демократії з необмеженою реалізацією волі більшості; пропагуванням політичних цілей незалежно від наявних партій та інституцій через безпосереднє звернення до народу з метою тиску на владу, політичну еліту [6].

Тобто, мімікрія і популізм є технологічними формами боротьби за владу. І в одному і в іншому випадку йдеться про відверту маніпуляцію свідомістю громадян, ці феномени виступають інструментами для отримання влади, використовуються у боротьбі проти існуючих політичних режимів чи для зміни політичної еліти.

Як видається аналізувати прояви мімікрії та популізму в політиці слід, насамперед, через аналіз співвідношення дихотомії «обіцянки—виконання» політиків. Скажімо, сьогодні в суспільно-політичному житті України відбуваються значні зміни, спрямовані на демократизацію відносин між владою і громадянами. Можливо припустити, що громадяни більше звертають уваги саме на результати діяльності політичних діячів, їх репутацію. Проте ораторські здібності політиків, яскравість подачі повідомлення, гасла, які бажають чути громадяни, обіцянки залишаються досить ефективними, а, відповідно, досліджувані феномени є актуальними й нині.

Стосовно мімікрії і популізму, то чого тільки варта обіцянка щодо євроінтеграції, яка закінчилась переорієнтацією з ініціативи В. Януковича на Митний союз із Росією. Такі заяви підтримували його рейтинг і підживлювали надії населення на краще життя. Коли ж державний курс було змінено, то це одразу викликало акції протесту, і громадяни відчули гостре розчарування у діях влади.

Коли криза загострилась і розгорнувся Євромайдан, то через страх втратити всі ресурси, а можливо й життя, члени Партії регіонів почали масово виходити з партії, що уникнути ідентифікації з Президентом В. Януковичем та насильством, що здійснювалось під його керівництвом. Станом на 24.02.2014 р. з лав Партії регіонів вийшло 74 депутати, які перейшли в опозицію [7]. Тепер вони дистанціюються від цієї партії і артикують нові обіцянки.

Якщо згадати заяви колишніх опозиціонерів, то, наприклад, Ю. Тимошенко після звільнення 22.02.2014 р. теж роздавала низку обіцянок, зокрема, «зобов'язалась привести на Майдан В. Януковича і всю верхівку для здійснення суспільного суду» [8]. Проте навряд чи можна бути впевненим у реалізації такого наміру.

Популізму притаманна ідеологічна простота, можна сказати, навіть примітивізм. Під час передвиборчої кампанії Н. Королевської лунали її обіцянки щодо середньої зарплати у розмірі 1000 євро та 500 євро пенсії. Проте, як відомо, на посаді міністра соціальної політики вона це не реалізувала.

Проте, політики-популісти не тільки використовують технологію обіцянок, а ще й залучають до своїх проектів відомих особистостей: «зірок» естради, акторів, спортсменів та ін. Звичайно, улюбленим кумирам найчастіше довіряють, тому й погоджуються з їх вибором. Наприклад, не останню роль на Євромайдані зіграла підтримка таких відомих співаків, як Святослав Вакарчук, Руслана Лежичко, Марія Бурмака, Олег Собчук, Едуард Приступа, Тарас Чубай, Анжеліка Рудницька, Антон Мухарський, Дмитро Лазуткін, Сергій Пантюк, Олесь Доній, Вадим Красноокий та інші.

Крім того, ще одним цікавим механізмом популізму і політичної мімікрії є формування образу «неординарного героя». Це проявляється у такий спосіб: нестандартний одяг, зухвала поведінка, демонстративні жести, громадські скандали, ненормативна лексика. Такі прийоми використовуються політичним діячем (наприклад, Жириновським, Ляшком та ін.) для того, щоб його запам'ятали та підтримали, в першу чергу, емоційно. Тут може спрацювати бажання голосувати за такого політика як прояв протесту стосовно політичної системи взагалі.

Слід погодитись з думкою М. Мінакова, що популізм є особливою логікою політичної дії, яка заснована на своєрідній грі у піддавки між лідером і виборцями, заснована на униканні розумних програм, планів, аргументів, побудована на обіцянках, невиконанні цих обіцянок, гра на емоціях, а не на розумі, власне кажучи, уникання справжньої політичної дії. Нерідко під час передвиборчої кампанії, популізм ґрунтується на дрібних, але конкретних справах, які потім обов'язково висвітлюються у ЗМІ [9].

Отже, форм і засобів політичної мімікрії є досить багато. Як же зменшити їх дієвість? На наш погляд, важливим є контроль над владою і система відповідальності останньої. Для контролю громадськості за діяльністю політиків і зменшення ефективності мімікрії існує низка механізмів. В цьому відношенні досить цікавим є сьогодні існування сайтів в Інтернеті, які досліджують обіцянки і стадії їх реалізації політиками. Наприклад, сайт «Владометр» публікує і постійно оновлює згадану інформацію у вигляді графіків і абсолютних чисел. Це новий український інтернет-інструмент суспільного контролю за владою, зміст якого генерується не тільки і не стільки редакцією, а користувачами. Ідея створити «Владометр» була позичена з американського сайту «Обаметр», який обліковує обіцянки президента США. «Владометр» ділить обіцянки на кілька категорій: «виконана», «не виконана», «у роботі» [10].

Чому ж сьогодні залишаються дієвими мімікрія і популізм?

По-перше, це об'єкт впливу – народ з певним рівнем політичної культури і свідомості, на почуттях якого «грає» популіст. Відомо, що в Українській Конституції закріплено чимало прав за народом: здійснення влади, зміна Конституції тощо. Ці моменти використовуються для підсилення значення промови тощо.

По-друге, використовується мораль, яка спирається на принцип маніхейство, притаманний політичній свідомості українських громадян (І. Кресіна): «чорне—біле», «добро—зло» тощо. Будь-яка боротьба за владу, її утримання та реалізація не відбуваються без звернення до принципів справедливості й наділення певного суб'єкта «добрими» або «злими» характеристиками, поділ політиків на «своїх» і «чужих». Фаховість чи досвід за таких обставин згадують рідко. Така політична технологія, як «наклеювання ярликів» доволі легко засвоюється суспільством. Наприклад, одного можна назвати гомосексуалістом, іншого – злодієм, третього – корупціонером, четвертого – фашистом та ін. Відновити репутацію або пояснити, що інформація неправдива, доволі складно. Однак при такій технології популіст вихваляє чесноти народу, залишає його абсолютним добром, що апріорі приємно для споживачів інформації.

По-третє, важливою складовою є демократія, яка дозволяє представляти популісту інтереси народу, а він і є основою демократії. От тільки, отримавши владу, більшість популістських політичних сил починають різко заперечувати важливі елементи сучасної демократії, як-от права опозиції або захист меншості. Дуже часто такі політичні сили навіть вдаються до референдуму, як засобу справжньої, «прямої» демократії. Володіючи адмінресурсом та маючи всі необхідні для маніпуляцій важелі у своїх руках, вони здатні навіть через народне волевиявлення розгорнути політичний режим у бік авторитаризму: оскільки народ вже має владу, то тепер йому треба більше повноважень.

По-четверте, антиінтелектуалізм. Популісти завжди мають додаткових «ворогів народу» – інтелектуалів. Адже апелюють такі політики не до інтелекту та знань, а до абстрактних цінностей. Наприклад, таких, як чесність, справедливість тощо. Антиінтелектуалізм спрямовується на те, щоб скомпрометувати людей, які раціонально підходять до оцінки політичного процесу і здатні виявити симуляції в діях народних «оборонців».

По-п'яте, наявність харизматичного лідера, який повинен мати сильний характер і здатність карати численних ворогів свого народу. Все, що він потребує, – повноважень. Найчастіше це людина із багатим досвідом політичної боротьби, поряд із його персоною наявне месіанство. Більшість потужних політичних партій України – це партії харизматичного типу, що будуються довкола провідника.

У країнах Латинської Америки такі лідери брали участь у революціях, сиділи в тюрмах або ж тривалий час перебували на вигнанні, страждаючи за права народу. Найбільш виразними представниками цього типу були Хуан Домінго Перон та Уго Чавес. І що більше вони займалися політикою, то сильніше вкарбовувалися у свідомість своїх співгромадян. Як правило, їхні імена продо-

вжують жити своїм життям, навіть після смерті. У Венесуелі вже встигли створити короткий анімаційний фільм про недавно померлого президента У. Чавеса, в якому він потрапляє у рай, де зустрічається з Ернесто Че Геварою, Симоном Боліваром, з народною улюбленицею аргентинкою Е. Перон та іншими популярними героями. А нещодавно, за словами наступника Чавеса, в. о президента Н. Мадуро, улюблений всіма Уго з'явився йому в католицькому храмі у вигляді голуба й благословив на участь у президентських виборах та на праведну боротьбу з опозицією [10].

Українські політики теж сиділи у тюрмах. Одних зображають на іконах і моляться на них, інших проклинають і вважають пекельними монстрами. Всі вони приміряють тогу лідера нації і обіцяють врятувати свій народ. Але ніхто з них так і не відважиться піти шляхом повної демократії, пропонуючи лише зміну караулу на варті народних багатств.

Отже, можна зробити висновок, що мімікрія завжди присутня в політичних стосунках, але суттєво різниться її питома вага. Найчастіше в якості політичних технологій використовують: гасла, міфи, демагогію та нав'язування низько інтелектуальних ідей. Популізм є формою політичної мімікрії і застосовується як засіб адаптації політика-мімікріанта до політичних умов без використання значних зусиль, а надаючи обіцянки, заграючи з народом та відволікаючи його увагу від головних проблем.

Сьогодні в Україні склалась ситуація, коли громадяни почали зрозуміти, що потрібні зміни в суспільно-політичному житті. Розширення українського політикуму за рахунок нових облич ще не означає розвитку держави. Сьогодні для зменшення ефективності популізму і мімікрії важливою є, з одного боку, зміна політичної системи, а не тільки прихід нових особистостей, створення механізму відповідальності високопосадовців та громадський контроль над владою, з іншого, – підвищення рівня політичної культури і свідомості громадян, їх освіченості та компетентності.

Потребує подальших досліджень побудова прозорої системи діяльності владних інституцій в Україні, коли популізм втратить сенс, а мімікрія матиме виключно позитивне забарвлення.

Література:

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – 543 с.
2. Энциклопедии&Словари. – Режим доступу : <http://enc-dic.com/%20sociology/Mimikrija-Socialnaja-4277.html>. – Назва з екрану.
3. Лобанова А. С. Феномен соціальної мімікрії : монографія / А. С. Лобанова. – К. : Інститут соціології НАН України, 2004. – 300 с.
4. Ярош О. Політичний популізм: теорія і практика передвиборного «флірту» / О. Ярош. – Режим доступу: <http://www.ya.org.ua/old/brochure/2002/005/003.htm>. – Назва з екрану.
5. Короткий словник політологічних термінів. – Режим доступу: <http://www.info-library.com>. – Назва з екрану.

6. Словопедія: універсальний словник-енциклопедія. – Режим доступу: <http://slovoopedia.org.ua/29/53407/18674.html>. – Назва з екрану.
7. З Партії регіонів вийшло ще два депутати // Ура-інформ. – 24.02.2014. – Режим доступу: <http://ura-inform.com/uk/politics/2014/02/24/iz-partii-regionov-vyshlo-esche-dva-deputata>. – Назва з екрану.
8. Тимошенко: Януковича надо привести на Майдан. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/multimedia/2014/02/140222_v_timoshenko_maidan.shtml. – Назва з екрану.
9. Мінаков М. Популізм в українській політиці / Мінаков М. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2126311.html>. – Назва з екрану.
10. Владометр. – Режим доступу: <http://vladometr.org>. – Назва з екрану.

УДК 321.01

Прядко Т. П.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ ПОПУЛІЗМУ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ

Досліджуються умови формування популізму як суспільно-політичного руху у США та Латинській Америці у кінці XIX ст. – першій треті XX ст. Доведено, що популістський рух є своєрідним проявом суспільного невдоволення у перехідні та кризові періоди в умовах функціонування демократичних процедур.

Ключові слова: популізм, суспільно-політичний рух, держава, народ

Прядко Т. П. Формирование популизма как общественно-политического движения / Национальный педагогический университет им. М. Драгоманова, Украина, Киев

Исследовались условия формирования популизма как общественно-политического движения в США и Латинской Америке в конце XIX в. – первой трети XX в. Установлено, что популистское движение есть своеобразным проявлением общественного недовольства в переходные и кризисные периоды в условиях функционирования демократических процедур.

Ключевые слова: популизм, общественно-политическое движение, государство, народ

Pryadko T. P. Formation of populism as a sociopolitical movement / National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kyiv

Formation conditions of populism as a sociopolitical movement in the United States and Latin America in the late nineteenth century - the first third of the twentieth century were investigated. Was established that the populist movement is a manifestation of public dissatisfaction during transition and crisis periods of the functioning of democratic procedures.

Keywords: populism, sociopolitical movement, state, people

Вступ. У сучасних умовах, для яких характерними є суперечливість та нестабільність, глибока соціально-економічна, політична та конституційно-правова криза, у нашому суспільстві широкого розповсюдилося таке явище як популізм. Популізм як політичний феномен має досить широке трактування. Зокрема його визначають як політичну діяльність, спрямовану на завоювання популярності в масах за допомогою необґрунтованих обіцянок [1, с. 600]; як суспільні погляди і течії, які апелюють до широкого загалу і сповідують ідею прямої участі народу в управлінні; як низку тактичних прийомів політичної боротьби, пов'язаних з апеляцією до народних мас, спробами підстроїтися до їх вимог; як синонім демагогії, прагнення завоювати політичний авторитет нездійсненими обіцянками [2, с. 610]; як перехідний тип політичної свідомості, що історично склалася [3, с. 34]. Окрім того, існує розуміння популізму на рівні буденної свідомості, яке часто збігається чи переплітається з демагогією. Еволюцію поглядів на популізм у сучасній науці розглядає у своїй монографії російський дослідник Баранов М. [3].

Мета і завдання. Метою даної статті є дослідження популізму як суспільно-політичного руху. Для характеристики зазначеного феномену необхідно визначити його основні риси, які проявляються у ході формування та розвитку, насамперед у США і Латинській Америці у кінці XIX ст. – першій треті XX ст.

Виклад основного матеріалу. Термін «популізм» (від лат. *populus* – народ) вперше з'явився в кінці XIX ст. в США, і відтоді увійшов у політичний лексикон. Щоправда, ще в період занепаду Римської республіки в II – I ст. до н. е. діяла ідейно-політична течія популярів. Це політичне угруповання виражало інтереси римського плебсу виступало проти розорення італійських селян, з яких Рим одержував найбільшу і найкращу частину солдат, захищало устої республіканського устрою. На відміну від оптиматів, які спиралися на сенат, популяри мали вагому підтримку в народних зборах, що здобувалася також і майстерним володінням ними ораторським мистецтвом. Найбільш відомими популярями були брати Гракхи, Апулей Сатурнін, Гай Сервілій Главцій. Широко використовували фразеологію популярів та їх прийоми політичної боротьби Гай Марій і Юлій Цезар. Однак значних політичних результатів цей рух не мав.

Популізм в тій чи іншій мірі притаманний правителям і адміністраціям різних часів і народів. Як суспільно-політичний рух та вид політичної діяльності він досить молодий, проте йому вдається успішно застосовувати ті засоби і методи боротьби за владу і її зміцнення, які були вироблені протягом всієї людської цивілізації.

Історично коріння сучасного популізму більшість західних і російських учених вбачає в діяльності американських популістів на межі XIX – XX ст. Після громадянської війни, в ході якої було ліквідовано рабство і реакція

потерпіла поразку, в період реконструкції Півдня (1865 – 1877 рр.), в південних штатах йшла боротьба за утвердження результатів і завершення буржуазно-демократичних перетворень. У той час, коли внаслідок розвитку капіталізму в містах певна частина населення стала жити заможнo, становище фермерів не змінилося. Більше того, високі тарифи на добрива і сільськогосподарські машини, витрати на транспортування забирали майже всі доходи фермерів. Особливо нестерпними були тарифи на залізничні перевезення. Тому фермери в 1870-их рр. зосередили свої зусилля на залізниці і домоглися значних результатів на рівні штатів і, врешті-решт, вплинули на федеральний залізничний статут. Фермерські рухи отримали основну підтримку від виробників продуктів з середнього Заходу і виробників бавовни і тютюну з Півдня.

У цей час починає формуватися своєрідна фермерська преса як альтернатива національним газетам та журналам, яким як і уряду не довіряли. Саме такі видання у доступній (популярній) формі пояснювали своїм читачам їх нагальні питання. Під час кризи і банківсько-біржової паніки 1873 р. фермерські газети стали широко розповсюджуватися в Міннесоті та найближчих штатах. Вони виконали своєрідну роль ідентифікатора та організатора фермерського руху. На 1880 р. американські фермери створили декілька політичних об'єднань, які висунули власні вимоги до економічної політики уряду. Вони виступали проти засилля монополій і хотіли введення державного регулювання економіки чи навіть націоналізації залізниць і створення державних магазинів [4].

Фермерський рух переплітався з богоборчими ідеями. Наприклад, вислови Святого Письма ставили в основу моделювання реального життя: деякі представники популістів ігнорували роль страждань і вважали, що Царство Боже можливе не тільки в загробному, а і в земному житті. Для цього необхідно жити згідно з порадами Едварда Беллами, викладеними в книзі «Поглядаючи назад», яка в 1888 р. стала бестселером. Автор вважав, що на 2000 р. не буде грошей, натомість кожен матиме кредитну картку, за якою можна усім одержати рівний кредит; у магазинах будуть виставлені лише зразки товарів; замовлення передаватимуться на головний склад і надсилатимуться споживачам [5]. Якщо сьогодні відмежуватись від явного передбачення автором майбутнього, то на той час це були мрії про рівність усіх у доступі до товарів і послуг.

Популізм, виражаючи інтереси широких верств фермерства південних та західних штатів США, спирався на расові та інші забобони фермерів і неосвічених робітників, формував в американців почуття нетерпимості до людей, що не відповідають образу «типового американця». Так, на сторінках фермерських газет було немало провокативних листів антисемітського змісту; активно збурювалася ненависть до китайців і емігрантів із інших азіатських країн; відкрито зневажалися представники римо-католицької віри, що «не відповідали моральним нормам американського способу життя» [6].

Суспільні рухи, що з'являються на цьому фундаменті, намагалися створити партію, яка б служила передусім інтересам сільськогосподарських працівників, хоча вони сподівалися завоювати також підтримку робітників. 19 травня 1891 вони оформилися в Народну (People's Party або популісти) партію. Програма Популістської партії передбачала вилучення лишків землі у корпорацій і роздача їх поселенцям, передачу у власність держави залізниць, телеграфу і телефону; зниження податків, введення прогресивного податку з прибутків, установлення податків лише на доходи, необмежену чеканку срібних і золотих монет з метою забезпечення «дешевих грошей», введення восьмигодинного робочого дня, прямих виборів сенаторів США. Їх противниками були «плутократи», які контролювали фінанси і промисловість, а також дві найстаріші політичні партії. І хоч Народна партія мала певний присмак соціалізму і комунізму, вона була далека від марксизму, оскільки популістському руху класова свідомість не була притаманна, він не вірив у доцільність класової боротьби.

Популісти, таким чином, висунули ряд нових ідей, які відповідали важливим тенденціям суспільного розвитку США. Своєрідність популістських ідей визначалося такими фундаментальними аспектами: по-перше, новим змістом поняття «народ і народовладдя», по-друге, новим поглядом на роль держави, по-третє, вимогою розширення демократичних структур шляхом поєднання представницької демократії і прямої демократії, тобто безпосередньої участі народу в управлінні і контролі за діяльністю влади. Усупереч американській традиції слабкої центральної влади популісти висунули ідею сильної держави, що діє в інтересах трудящого народу і, що особливо важливо, під його безпосереднім контролем. Дж. Хікс писав: «Популістська філософія в кінцевому рахунку зводиться до двох основних положень: перше – уряд повинен стримувати егоїстичні інтереси тих, хто отримує вигоду за рахунок бідних і нужденних, друге – народ, а не плутократи повинні контролювати уряд» [7].

Популісти 90-их років XIX століття відчували і виявили на рівні масового руху одну з центральних проблем політичної філософії сучасності: співвідношення демократії та соціальної відповідальності держави, що припускає сильну виконавчу владу при чітко чинному механізмі демократичного контролю. Популісти не тільки висунули ідею участі, але й запропонували систему конкретних реформ. «Популізм, – писав американський дослідник Е. Голдмен, – розробив механізм прямої демократії – прямі вибори в сенат; ініціативи, що дають виборцям право законодавства через голови представників; референдум, забезпечує право вето на дії законодавчих органів» [7].

Демократизм популістського руху посилюється тим, що, розгорнувшись, насамперед, найбільш активно в південних штатах, він створив коаліцію білих і чорних для боротьби проти всевладдя промислово-фінансових магнатів, тим самим продовжив традицію аболіціонізму, перенісши його в епіцентр расизму – глибокий Південь.

Однак, будучи невизначеним по своєму складу, популістський рух не зміг існувати самотійно. У 1896 р. він улився в демократичну партію, підтримавши на президентських виборах У. Брайана. З його ім'ям пов'язане остаточне утвердження терміну «популізм» для позначення політичного руху і набору тактичних прийомів у політичній боротьбі, спрямованих на буденну свідомість мас, зі спробами підлаштуватися до їх вимог, використовувати такі риси масової свідомості, як спрощеність уявлень про громадське життя, безпосередність сприйняття, максималізм і схильність до простих і однозначних політичних рішень.

Популізм, як суспільно-політичний рух у США мав кілька перемог на рівні штатів, але так як його програма передбачала загальнодержавні заходи, то ці локальні перемоги були малоефективні. Після поразки на президентських виборах 1896 р. популістський рух як масовий різко занепадає. Не змігши залучити на свій бік робітників, партія до 1908 р. припинила своє існування. Проте популістський рух не пройшов безслідно. Популістська партія внесла у суспільну свідомість думку про відповідальність уряду за благополуччя народу. Партія одна з перших виступила проти ліберальних принципів свободи господарської діяльності від державного втручання, запропонувавши систему антитрестівських заходів. Популісти відстоювали посилення державного регулювання грошового обігу, внесли вклад у боротьбу за повернення в громадський фонд земель, які перевищували потребу монополій, сприяли розширенню прямої демократії і розвитку ідей безпосередньої участі народу в контролі над владою, добивалися рівних можливостей для конкуренції. Їх діяльність багато в чому підготувала ґрунт для реформістських перетворень, що були здійснені адміністраціями Т. Рузвельта, В. Тафта і В. Вільсона.

Як зазначав Дж. Геринг, врахувавши електоральний успіх популістів, обидві головні партії США почали активно використовувати популістську риторику та аргументацію у своїх політичних кампаніях. Період 1896 – 1948 рр. в історії демократичної партії він характеризує як «епоху популізму». На його думку, республіканська партія почала широко застосовувати аргументацію та мову популізму лише в 20-х роках ХХ ст. [8].

Нове піднесення популістського руху у США проявилася у 30-х рр., у період так званої «великої депресії», що настала внаслідок світової економічної кризи 1929 – 1933 рр. і викликала безпрецедентне падіння життєвого рівня населення та розворушила суспільні пристрасті. Поряд із зростанням робітничого руху активізується рух фермерів з вимогами надати їм державну допомогу в умовах падіння цін на сільськогосподарську продукцію, анулювати борги, ввести соціальне страхування безробітних тощо. Враховуючи критичне соціально-економічне становище, адміністрація Ф. Рузвельта змушена була проводити політику, яка поєднувала заходи щодо посилення державного регулювання економіки (визначення обсягів виробництва, рівня цін на товари, розподіл ринків збуту між підприємствами тощо), з деякими реформами в соціальній сфері (надання допомоги

безробітним, установлення тривалості робочого дня, мінімуму заробітної плати, кредитування фермерів) [9].

Популістський рух США вплинув на формування аналогічної течії в країнах Латинської Америки. Алан Кнайт визначив латиноамериканський популізм як «надкласовий політичний рух, який характеризується керівництвом харизматичного лідера, запровадженням моментної (*ad hoc*) реформістської політики та засудженням революції» [10]. Водночас експансіоністська політика Сполучених Штатів по відношенню до латиноамериканських держав зумовила інтенсивний розвиток національно-визвольного компонента популізму. Першою популістською партією в Латинській Америці стала Перуанська апристська партія, заснована в 1924 році під назвою Американський народно-революційний альянс (APRA). Цілями своєї діяльності партія вбачала боротьбу з двома типами поневолення – колоніальним феодализмом та закордонним імперіалізмом. Головними завданнями були здійснення аграрної реформи та націоналізації закордонної власності. Позбавлення влади земельної олігархії мало посприяти встановленню загальної демократії, гарантувати простому народу рівні права.

У 30-ті рр. майже в усіх латиноамериканських країнах виникли і зміцніли партії популістського спрямування. У 1930 р. до влади в Бразилії прийшов, спираючись на популістський ліберальний альянс, Ж. Варгас (був президентом до 1945 р.). Яскраво виражену популістську політику проводив уряд Л. Карденаса в Мексиці в 1934 – 1940 роках, Х. Перона в Аргентині (1946 – 1950 рр. та 1973 – 1976 рр.).

У Бразилії Ж. Варгас проводив політику державного інтервенціоналізму щодо економіки, активно застосовуючи податкові пільги, державне планування й інвестування. Послідовно виступав проти фінансової та економічної залежності країни від іноземних країн, насамперед США, сприяв обмеженню імпорту і заохочував купувати продукти лише національного виробника. Президент публічно презентував себе як виразник інтересів народу, батько всього бразильського народу. Зокрема, під час його правління була запроваджена державна служба пенсійного забезпечення, мінімальна заробітна плата, профспілки отримали державну підтримку. Послугуючись популістською фразеологією, він критикував заможні суспільні верстви, хоча насправді успішно взаємодіяв з економічною елітою, ефективно використовуючи її внутрішньогрупові протиріччя.

Спільними ознаками популістських рухів у латиноамериканському регіоні були: підтримка активної ролі держави в економічному житті, проведення політики протекціонізму, обмеження ролі іноземних компаній, запровадження індустріалізації, здійснення політики редистрибуції доходів усередині країни, реалізацію соціальних програм. Влада в особі держави прагнула забезпечувати соціальний мир та співпрацю між капіталом і працівниками. Важливою ознакою цього типу популізму була також його соціальна складова. Такий характер спрямованості латиноамериканського

популізму дозволяє дослідникам трактувати його як економічний популізм [10].

Висновки. Отже, для американського популізму як політичної течії, що формується, починаючи з останньої треті XIX ст. в умовах складної ситуації в соціально-економічній та політичній сферах характерним є непостійність. Соціальний склад популістського руху – це здебільшого простий народ: дрібні та середні власники (як сільські, так і міські), дрібна буржуазія, люмпенізовані прошарки населення. Тобто та частина населення, у якої нестабільне соціально-економічне становище та права якої порушені. Політик-популіст добивається чи намагається добитися покращення становища тієї частини населення, яка потерпає від соціально-економічної нестабільності. Виникнувши як народний рух у боротьбі проти різноманітних форм панування монополістичного капіталу, він змінювався, урізноманітнювався і появився на політичній арені як «новий курс» в США в період великої депресії.

Таким чином, виходячи з аналізу періоду формування популізму як суспільного руху в демократичних країнах, можна констатувати, що популізм набуває особливого значення в умовах перехідних етапів, під час економічних і політичних криз. За таких умов часто виникає також криза традиційних політичних партій, ідеологій, сукупності домінуючих суспільних цінностей, які є своєрідними амортизаторами або запобіжниками щодо поширення популізму в періоди стабільності демократичного суспільства. Популізм є не тільки проявом зростання суспільного невдоволення, а й індикатором того, що воно не здатне вже вміститися в традиційні форми і межі політичної участі, запропоновані демократичним суспільством, і відповідно потребує нових форм виявлення для того, щоб влада адекватно зреагувала на вимоги народу.

Література:

1. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 808 с.
2. Політологічний словник: Навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
3. Баранов Н. А. Эволюция взглядов на популизм в современной политической науке / Н. А. Баранов. – СПб.: Изд-во СЗАГС, 2001. – 41с.
4. Пресса во время и после Гражданской войны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reffer.at.ua/news/46_pressa_vo_vremja_i_posle_grazhdanskoj_vojny/2013-12-14-512
5. История становления и развития американской журналистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evartist.narod.ru/text6/034.htm>
6. Михайлов С. А. Журналистика Соединенных Штатов Америки СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 448 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evartist.narod.ru/text6/035.htm>

7. Баранов Н. А. Эволюция взглядов на популизм в современной политической науке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=486463>
8. Gerring J. Party Ideologies in America, 1828–1996 / J. Gerring. – Cambridge University Press, 1998. – P. 144, 196
9. Всемирная история: В 24 т. Т. 22. Канун II мировой войны. / А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек и др. – Мн.: Литература, 1997 – 528 с. с.252-262
10. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/16011013/politekonomiya/ekonomichniy_populizm_krayinah_latinskoji_ameriki

ДЕРЖАВА ТА ПРАВО. ЮРИДИЧНІ НАУКИ.

УДК 347.77/78

кандидат юридичних наук, **Кронда О. Ю.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПАТЕНТ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ НА ЛІКАРСЬКИЙ ЗАСІБ

В статті автором досліджується поняття лікарського засобу та порядок патентування лікарських засобів. Піднімається проблема співвідношення отримання охоронного документу з механізмом доступу громадян до лікарських засобів. Обґрунтовано необхідність вирішення проблем в даній сфері на державному рівні

Ключові слова: лікарські засоби, патент, генерики, механізм захисту, інтелектуальні права.

Кронда О. Ю. Патент как способ защиты интеллектуальных прав на лекарственное средство/ Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина, Киев

В статье автором исследуется понятие лекарственного средства и порядок патентования лекарственных средств. Поднимается проблема соотношения получения охранного документа с механизмом доступа граждан к лекарственным средствам. Обоснована необходимость решения проблем в данной сфере на государственном уровне.

Ключевые слова: лекарственные средства, патент, генерики, механизм защиты, интеллектуальные права.

Kronda O. The Patent as a Way to Protect Intellectual Property Rights for the Medication/ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv.

In the article the author examines the concept of the medication and the procedure of patenting medications. The problem of getting the security document in the correlation with the mechanism of citizens' access to medications is raised. The necessity of solving the problems in this area at the national level is proved.

Key words: medications, patent, generics, protection mechanism, intellectual rights.

Вступ. На сьогоднішній день в світі використовуються близько 6000 лікарських препаратів. Причому, біля 80% яких були отримані людством протягом останніх 30–50 років. Слід відзначити, що у XII–XVIII ст. існувало лише п'ять лікарських препаратів. Саме тому, період кількох останніх десятиліть назвали «фармакологічним вибухом», «лікарською революцією». Таким чином у зв'язку з стрімким розвитком фармакологічної індустрії постала необхідність у отриманні охоронних документів на лікарські препарати та в захисті суб'єктів права інтелектуальної власності на відповідні об'єкти.

Вагомий внесок у дослідження проблем охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності здійснили наступні науковці, а саме: В. Д. Базилевич, Ю. Л. Бошицький, І. І. Дахно, О. Ю. Кашинцева, О. П. Орлюк та інші. Питання реалізації прав доступу до лікарських засобів досліджувалися такими науковцями: С. Б. Булеца, Т. В. Волинець, О. О. Прасов. Проте, недостатньо комплексно досліджено порядок застосування патенту як способу захисту інтелектуальних прав на лікарські засоби та співвідношення отримання такого документу з механізмом доступу громадян до лікарських засобів, що і підтверджує актуальність даного дослідження.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про лікарські засоби» [1] лікарський засіб - це будь-яка речовина або комбінація речовин (одного або декількох АФІ та допоміжних речовин), що має властивості та призначена для лікування або профілактики захворювань у людей, чи будь-яка речовина або комбінація речовин (одного або декількох АФІ та допоміжних речовин), яка може бути призначена для запобігання вагітності, відновлення, корекції чи зміни фізіологічних функцій у людини шляхом здійснення фармакологічної, імунологічної або метаболічної дії або для встановлення медичного діагнозу.

Слід зазначити, що дія вищевказаного Закону поширюється на правовідносини, які пов'язані зі створенням, реєстрацією, виробництвом, контролем якості та реалізацією лікарських засобів, визначає права та обов'язки підприємств, установ, організацій і громадян, а також повноваження у цій сфері органів виконавчої влади і посадових осіб.

Головною особливістю лікарських засобів є те, що відповідно до ст.9 Закону України «Про лікарські засоби» вони допускаються до застосування в Україні після їх державної реєстрації. В Україні Міністерство охорони здоров'я видає наказ про реєстрацію лікарського засобу та вносить до Державного реєстру лікарських засобів відомості про такий засіб відповідно до положень постанови КМ України «Про затвердження Положення про Державний реєстр лікарських засобів» від 31 березня 2004 року [2].

До Державного реєстру лікарських засобів України вносяться такі відомості про лікарський засіб: назва лікарського засобу (торговельна назва, міжнародна непатентована назва); виробник (назва, місцезнаходження юридичної особи та її виробничих потужностей); синоніми, хімічна назва, повний склад лікарського засобу; фармакологічна дія, фармакотерапевтична група лікарського засобу; показання, протипоказання, запобіжні заходи, взаємодія з іншими лікарськими засобами; способи застосування, доза діючої речовини в кожній одиниці та кількість одиниць в упаковці; побічна дія, форма випуску, умови зберігання, термін придатності, умови відпуску; інструкція для медичного застосування лікарського засобу; фармакопейна стаття або методи контролю якості лікарського засобу [1].

Законодавство України, а саме ст. 5 Закону України «Про лікарські засоби» [1] визначає хто може створювати лікарські засоби, а саме: підприємства, установи, організації та громадяни. Автором (співавтором) лікарського засобу є фізична особа(особи), творчою працею якої (яких) створено лікарський засіб.

Автор (співавтори) може подати заявку до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, на одержання патенту на лікарський засіб [1]. Таким центральним органом виконавчої влади в сфері інтелектуальної власності виступає Державна служба інтелектуальної власності України відповідно до Указу Президента України «Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України» [3].

Отже, автор лікарського засобу може захистити результат своєї творчої діяльності шляхом отримання патенту на нього. Проте, варто наголосити, що отримання патенту на такий лікарський засіб є правом, а не обов'язком. В свою чергу ж державна реєстрація лікарського засобу є обов'язком.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [4] патент - це охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право власності на винахід (корисну модель). Строк дії патенту на винахід становить 20 років від дати подання заявки на патент. Винахід повинен не суперечити публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідати умовам патентоздатності.

Проте, патенти на лікарські засоби виконують не тільки функцію захисту інтелектуальних прав винахідника, але нажаль одночасно є чинниками, які призводять до дисбалансу між захистом інтересів власників патентів на лікарські засоби та суспільними інтересами в частині забезпечення права особи на вільний доступ до лікарських засобів.

Так, ще у 1981 році Прем'єр-міністр Індії І. Ганді у промові до Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я в Женеві зазначила, що багаті суспільства витрачають великі суми грошей на розробку нових продуктів і процесів для полегшення страждань і подовження життя. Це призвело до перетворення виробників ліків на впливову галузь. Вдосконаленого світу полягає в тому, щоб відкриття у сфері медицини не охоронялися патентами і щоб не мала місця спекуляція на житті або смерті [5].

Слід відзначити, що в світі широкого використання набули так звані генерики. Так під генериками в світі розуміють непатентований лікарський препарат, що є відтворенням оригінального препарату, на який закінчився термін патентного захисту [6]. Генерики повинні мати доведену терапевтичну взаємозамінність із оригінальним препаратом аналогічного складу.

Необхідно відрізнити препарати-генерики та препарати-копії. Копіями називають ліки, термін патентного захисту яких ще не збіг, але вони наявні на фармацевтичному ринку держав, у яких немає належного патентного захисту хімічних сполук і, відповідно, субстанцій лікарських препаратів. Такі «піратські» копії завдають збитків розробнику оригінального препарату [7].

Особливість генеричних препаратів полягає ще і в тому, що їх виробництво дозволяє населенню багатьох країн скорочувати витрати на придбання ліків.

Саме тому, сьогодні залишається проблема співвідношення захисту прав власників патентів на лікарські засоби та доступу споживачів до ліків.

Проте, чинним законодавством України, зокрема у ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби» [1], передбачено, що з метою забезпечення здоров'я населення при реєстрації лікарського засобу Кабінет Міністрів України відповідно до закону може дозволити використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується такого лікарського засобу, визначеній ним особі без згоди власника патенту. Тому, все ж таки при певних виняткових обставинах згода власника патенту на таке використання може бути і не надана.

Крім того, наказом МОЗ України від 28 вересня 2012 року «Про утворення робочої групи з питань інтелектуальної власності та доступу до лікарських засобів» [8] була створена робоча група до завдань якої входило: визначення напрямів діяльності у сфері удосконалення національного законодавства та підходів, що мають враховуватись при розробці нового законодавства України та взяті зобов'язань в рамках міжнародних договорів, які передбачають положення щодо правової охорони інтелектуальної власності; оцінка стану та результатів реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності та доступу до лікарських засобів тощо.

Таким чином, на жаль, проблема співвідношення захисту прав власників патентів на лікарські засоби та доступу споживачів до ліків залишається актуальною, потребує свого вирішення на державному рівні шляхом знаходження балансу між інтересами власників патентів на лікарські засоби та споживачами ліків.

Література:

1. Про лікарські засоби: Закону України від 4 квітня 1996 року. - [Електронний ресурс]. – Офіц. сайт ВР України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про затвердження Положення про Державний реєстр лікарських засобів: постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 року. - [Елект-

- ронний ресурс]. – Офіц. сайт ВР України. – Режим доступу: <http://www.drlz.kiev.ua/ibp/ddsite.nsf/all/zak01?opendocument>
3. Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України: указ Президента України від 8 квітня 2011 року. - [Електронний ресурс]. – Офіц. сайт ВР України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436/2011>
  4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року. - [Електронний ресурс]. – Офіц. сайт ВР України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>
  5. Keayla B. Conquest by patents. TRIPs Agreement on patent laws: Impact on pharmaceuticals and health for all. -Centre for Study of Global Trade System and Development, 1998
  6. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA>
  7. Штриголь С. Ю., Товчига О. В. Оригінальні та генеричні препарати // Рациональная фармакотерапия. - 2012. - №4. - С. 15-18.
  8. Про утворення робочої групи з питань інтелектуальної власності та доступу до лікарських засобів: наказ МОЗ України від 28 вересня 2012 року - [Електронний ресурс]. – Офіц. сайт МОЗ України. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20120928_759.html

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

УДК 316.774:004.378

Колбаско Ю. О.

Національний технічний університет України «Київський Політехнічний Інститут»

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ: ТЕХНОЛОГІЯ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

У статті проаналізовано приклади ефективного використання соціальних мереж з метою розповсюдження інформації. Вони обґрунтовані дослідженнями із використанням емпірично-теоретичними методами, зокрема, наприклад, вимірювання та спостереження, та слугують підставою для твердження про доцільність використання соціальних мереж як ефективного каналу розповсюдження інформації навчального, громадсько-політичного та соціального характеру.

Ключові слова: інформування, комунікація, опитування, агітація, ВКонтакте.

Колбаско Ю. О. Социальные сети: технология распространения информации / Национальный технический университет Украины «КПИ», Украина, Киев

В статье проанализированы примеры эффективного использования социальных сетей с целью распространения информации, обоснованные исследованиями с использованием эмпирически-теоретическими методами, в частности, измерения и наблюдения, и такие, которые служат основанием для утверждения о целесообразности использования социальных сетей как эффективного канала распространения информации учебного, общественно-политического и социального характера.

Ключевые слова: информирование, коммуникация, опросы, агитация, сеть, ВКонтакте.

Kolbasko I. O. Social networks: information sharing technology / National technical university of Ukraine «KPI», Ukraine, Kyiv

The article analyzes examples of effective using social networks to disseminate information, reasonable research using empirical-theoretical methods, including, for example, measurements and observations, and those that serve as the basis for the assertion of the feasibility of using social networking as effective channel of information dissemination of educational, socio-political and social issues.

Keywords: information, communication, polls, campaign, network, VKontakte.

Кількість користувачів інтернету невинно зростає, щоденно до всесвітньої мережі приєднуються десятки людей по всьому світу. За офіційними даними в 2008 році в Україні нараховувалося 9,6 млн. чол. [1], а вже наприкінці 2013 року – 19,8 млн. чол. [2]. Загалом у світі зареєстровано близько 2,5 млрд. чол.[3], 74,6% [4] з яких є активними користувачами соціальних мереж.

В 1954 році соціолог Джеймс Барнс у своїй роботі «Класи та зібрання в норвезькому основному приході» так схарактеризував соціальну мережі: «Кожна людина має певне коло друзів, і ці друзі, в свою чергу, мають власне коло. Деякі друзі однієї людини знайомі між собою, інші – ні. Мені видається зручним говорити про такі поля як соціальні мережі. Я маю на увазі систему точок, частина яких поєднана між собою. Точками цієї системи є люди, а лінії поєднань цих точок вказують, які люди взаємодіють одне з одним» [5, с.11].

Ключовим елементом соціальних взаємовідносин є комунікації, тобто обмін інформацією. Підтвердженням цієї думки можемо вважати визначення, запропоноване Г. Почепцовим: «комунікація – це процес прискореного обміну інформацією». На думку дослідника кожен учасник комунікації в першу чергу зацікавлений в тому, щоб якомога швидше дізнатися істину, тому комунікація це, зокрема, «свідоме прискорення процесів інформаційного обміну, у зв'язку з чим набагато збільшується ефективність таких обмінів» [6, с.15].

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що наразі соціальні мережі є масштабною платформою здійснення комунікацій, зокрема ефектив-

ною технологією поширення та обміну інформацією, яка сьогодні є найціннішим активом у здійсненні більшості соціальних процесів.

Наукова новизна статті об'єктивно обумовлена тим, що в українському науковому просторі питання використання соціальних мереж як прикладної технології розповсюдження інформації не є достатньо розглянутим, і, як правило, згадується досить поверхово у ході вивчення інших каналів комунікації.

Мета цього дослідження емпіричними методами спостереження, вимірювання, опитування та аналізу проілюструвати доцільність використання соціальних мереж як засобу інформування. Для здійснення цієї мети необхідно виконати наступні завдання:

- проаналізувати види циркуляції інформації в соціальних мережах (на прикладі ВКонтакте);
- розглянути можливості соціальних мереж як засобу інформування студентів, агітації;
- навести приклади ефективного використання соціальних мереж задля поширення інформації та залученні користувачів до соціальних акцій;

Об'єктом дослідження є соціальні мережі, а предметом – технології використання соціальних мереж з метою інформування певних соціальних груп.

Головною метою соціальних мереж є об'єднання людей, взаємовідносини яких базуються на спільностях: спільні роки навчання в університеті (особисті контакти), спільні інтереси (новинки електроніки) тощо. Відтак соціальні мережі виступають зручною платформою для формування соціальних вузлів – соціальних груп, добровільно сформованих за тією чи іншою ознакою, – та інформаційних вузлів, створених цими групами. Крім того, за допомогою соціальних мереж люди взаємодіють між собою, продукуючи та репрезентуючи інформацію.

В першу чергу, розглянемо глобальну, найбільш поширену на території СНД, та, зокрема, в Україні соціальну мережу – ВКонтакте (за неперевіреними даними тут зареєстровано приблизно 16 254 991 українців). Ця мережа була заснована в 2006 році та, за неофіційною версією, є російськомовним аналогом глобальної соціальної мережі Facebook. Менш ніж за десять років ВКонтакте стала невід'ємною частиною спілкування, не тільки віртуального, а й особистого. Розглянемо детальніше умови створення та циркуляції інформації в ВКонтакте.

Існує три варіанти акаунтів, інакше кажучи, сторінок: сторінка особи (організації), група та спільнота. Інформація розміщується в ВКонтакті за допомогою «посту» на «стіні» особистої сторінки, стіні групи або спільноти (за аналогією зі стіною, на якій вивішується сповіщення тощо). Крім того, адміністратор публічної сторінки може ввімкнути функцію «запропонувати новину», завдяки якій кожен учасник сторінки зможе запропонувати свій пост, тобто інформацію (текстову, графічну, аудіо-відеоматеріали), самостійно сформувавши її.

Соціальні мережі є засобом комунікації, а відтак передбачають і зворотній потік інформацій, реакцію реципієнта. Власне, формою оцінювання контенту посту є або «лайк», або коментар, або репост. Репост, як правило, є вираженням схвалення презентованої або репрезентованої інформації в такій мірі, що ініціатор репосту ділиться нею зі своєю аудиторією. Коментар, як відомо, може мати будь-який характер – виражати схвалення, незгоду.

В ході нашого дослідження було проведено опитування серед 316 користувачів соціальної мережі ВКонтакті, а саме студентів Національного Технічного Університету України «Київського Політехнічного Інституту», учасників спільноти «[В] НТУУ КПІ» [7]. На питання «На яких ресурсах Ви переважно шукаєте інформацію стосовно навчання/подій в університеті?», більшість опитуваних, а саме 60,8% обрали варіант «В групах та спільнотах в ВК, присвячених університету». З великою різницею другочерговим джерелом інформації стали «Групи та обговорення, створені навчальною групою або потоком» (15,5%). Майже вдвоє менше опитаних обрали «офіційний сайт університету» (8,5%). Інші варіанти набрали незначну кількість прихильників: 6,6% дізнаються новини в одnogрупників, звертаючись до них за допомогою особистих повідомлень у ВКонтакті, 4,7% питають в одnogрупників особисто і 3,8% обрали «свій варіант», в коментарях до опитування визначивши його як «незацікавленість в цих новинах».

В той же час, аналогічне опитування було проведено в спільноті, присвяченій окремому факультету, Видавничо-поліграфічному інституту (ВПІ), – «StudAk» [8]. На питання «Де Ви шукаєте інформацію стосовно навчального процесу або різноманітних заходів ВПІ» більшість опитаних, загальною кількістю 24 студенти, відповіли «На стіні групи, присвяченій моїй групі» (50%). Варіант «В цій або іншій спільноті» обрали 25%, а 16,7% надають перевагу дощці оголошень, що, як правило, є в кожному навчальному корпусі ВНЗ. 8,3% опитаних відвідують офіційний сайт факультету.

Ключовою відмінністю у проведених дослідженнях є формулювання головного питання. В першому випадку питання було більш широким, стосувалося інформації про події в університеті взагалі. Відповідно й варіанти відповідей були більш загальними, ніж у другому випадку, де студенти обирали джерело новин само стосовно свого факультету, таких, що більше стосуються них особисто.

Як свідчать результати опитувань, соціальні мережі є першочерговим, а відтак авторитетним і зручним джерелом отримання та обміну інформацією для такої соціальної групи, як студенти НТУУ «КПІ». Тож можемо дійти висновку, що розміщення спеціалізованої інформації у відповідній групі чи спільноті в соціальній мережі є ефективною технологією розповсюдження інформації серед конкретно визначеної соціальної групи. Фактором ефективності, в контексті соціальної комунікації, визначеної Почепцовим, виступає швидкість отримання комунікатом інформації (в першому опитуванні за перші 4 секунди в опитуванні взяло участь 6 осіб, за перші п'ять хвилин – 40 осіб, чому неабияк сприяв репост іншої спільноти з аналогічним контентом) та можливість

миттєвого відклику та встановлення діалогу між автором розміщеного посту (опитування) та його учасником. Тому доречним вважаємо зробити припущення, що активне використання технології розповсюдження інформації за допомогою соціальних мереж підвищить рівень обізнаності користувачів. Проблему, по-перше, недовіри а, по-друге, бар'єру між адміністрацією навчальної установи та студентами, вирішить створення офіційних сторінок ВНЗ і не тільки у соціальних мережах, в адміністраторах яких, хоча б номінально, будуть вказані представники адміністрації.

Ще одним яскравим прикладом подолання недовіри та використання соціальних мереж з метою агітації, є роль, яку відіграли мережі в політичних подіях в Україні з 31-го листопада по 8 грудня. Розуміємо поняття «агітація» за визначеннями посібника *The Rhetoric of Agitation and Control*: «агітація – це засіб переконання, що характеризується високою емоційністю аргументації, заснованої на цитуванні скарг і передбачуваного порушення моральних принципів» [9, с.3].

Про напад представників міліції на мітингувальників на Майдані Незалежності, в ніч з 30-го на 31-е грудня, стало відомо, в першу чергу, з соціальних мереж, щоправда не ВКонтакте, а twitter та Facebook, що виступають більш глобальним джерелом інформації у зв'язку із більшою інтернаціональністю користувачів. Відеоматеріали та фотографії, в подальшому активно використовувані офіційними засобами масової інформації були викладені в соціальних мережах приватними особами. Факторами ефективності використання агітації через соціальні мережі є:

- швидкість. Користувачі соц. мереж були застережені від певних дій або закликані до них, подій швидше, аніж про них повідомлялося зі сцени на Майдані Незалежності чи, тим паче, в телевізійних новинах;
- власне інформативності. Завдяки оформленим різним чином (текстово, графічно) та неодноразово розміщеним, підтриманим офіційними обличчями, розповсюдженим репостами користувачів, інформація про Народне віче 1-го грудня вже надвечір 31-го листопада була відома набагато більшій аудиторії, ніж якби про це було проінформовано лише за допомогою теленовін або сайтів. Річ у тім, що молодь надає перевагу соціальним мережам як джерелу інформації. Таке твердження ми висуваємо за результатами опитування 330 студентів, проведеного 7-8 грудня 2013 року. На питання «Якими засобами масової комунікації Ви користуєтеся з метою отримання інформації про нинішню політичну ситуацію в Україні?» 28,8% відповіли «Соціальні мережі (ВК, Facebook, twitter)», та рівно стільки ж обрали варіант «Переважно ВК, офіційні сторінки або (ре)пости авторитетних людей» (що також є обґрунтуванням дослідження нами саме ВКонтакте). 28,2% відсотки надавали перевагу офіційним новинним сайтам, 5,2% відсотки обрали «Свій варіант», в коментарях виражених як незацікавленість у новинах з цього приводу. Прихильниками телебачення виявилось 4,8%. Варіант «Переважно Facebook, офіційні сторінки або (ре)пости авторитетних людей» обрали 2,4% опитаних

студентів, а варіант «Переважно twitter, офіційні сторінки або (ре)твіти авторитетних людей» – 1,8%.

- подолання бар'єру недовіри. Протягом окресленого вище періоду до громадян зверталися із закликами, проханнями та демонстрацією особистої точки зору чимало діячів культури, політиків, громадських лідерів, зрештою, пересічних громадян. З метою якомога швидшого та ширшого розповсюдження вони розміщувалися в соціальних мережах. Користувачі могли цілеспрямовано відповісти на них, висловити свою думку, обговорити між собою, – тобто, відбувалися всі комунікаційні процеси;

- подолання бар'єру геополітичного. Чимало людей, громадян України по всьому світу висловлювали свою думку стосовно подій, що відбувалися в нашій країні і могли бути «почутими», а пересічні громадяни могли дізнатися думки політичних діячів, представників світової спільноти;

- подолання мовного бар'єрів. Надрукована та розміщена в соціальній мережі інформація зберігається достатньо довго, аби користувач, що не володіє мовою автора міг звернутися до неї пізніше та перекласти;

Тобто, як бачимо, соціальні мережі є платформою для здійснення політичних агітацій та головних процесів комунікацій: створення, розповсюдження, обміну та обговорення.

Наступним прикладом, що ілюструє ефективність використання технологій соціальних мереж з метою інформування та гуртування, є привернення уваги користувачів до соціальних акцій, та доручення до них якомога більшої кількості користувачів.

В 2007-2008 рр. група небайдужих людей, на чолі із Робертом Чатвані та Саміром Бхатіа, провели одну з наймасштабніших акцій в історії сучасної медицини. В пана Бхатіа було діагностовано гострий мієлобластний лейкоз – рак, що коріниться в клітинах кісткового мозку. Самір, американець за громадянством та індієць за походженням, потребував пересадки. Оскільки типи тканин визначаються спадковістю, лише 25-30% хворих можуть відшукати донора серед родичів, інші 70% вимушені звертатися до федеральної бази даних, де зареєстровано понад 8 млн потенційних донорів. Як виявилось, допомогти Саміру був не в змозі жоден з родичів, і лише 1,4% зареєстрованих в базі донорів були вихідцями з Пд.Азії. І хоча Індія, де можна було б відшукати донора, друга за чисельністю населення країна (1,200 млрд чол.), бази донорів в неї не було. І тоді друзі Саміра, на чолі з Робертом Чатвані розробили стратегію кампанії національного масштабу, метою якої було зареєструвати 20 тис. донорів із Пд. Азії, враховуючи, що Саміру залишалися лічені тижні. Роберт написав листа, зробивши його максимально інформативним та неформальним, де розповів історію Саміра, його ситуацію та детально пояснив, що особисто кожен може зробити, аби спробувати врятувати людське життя.

Роберт розіслав листа усім знайомим Саміра, де, зокрема, зазначалося: «процедура реєстрації дуже проста: мазок щоки (2 хв.) та заповнити анкету (3 хв.)». Далі вказувалися посилання на електронні ресурси для реєстрації. Крім того, лист містив прохання розіслати його 10 знайомим.

Через 48 годин цей лист отримали 35 тис. адресатів. Учасники кампанії використовували всі придатні для цього соціальні мережі. Через кілька тижнів окрім існуючих пунктів реєстрації, волонтери провели збір аналізів в бажаючих в офісах більш ніж 15 компаніях, серед яких були й світові лідери Google, Intel, Yahoo та інші. Через 11 тижнів зареєструвалося 24 611 нових донорів. Команда долучила 3500 волонтерів та кількатисячних згадувань в ЗМІ та привернула увагу 150 тисяч користувачів [10, с. 24].

Такі приголомшливі результати в багато чому стали можливі завдяки соціальним мережам, а саме можливості Роберта та Саміра звернутися до кожного особисто, та такій властивості мережі, про яку казав Джеймс Барнс.

Проведене нами дослідження з використанням емпіричних методів, таких як, наприклад, опитування, спостереження, узагальнення тощо, слугує доказом того, що соціальні мережі доцільно використовувати з метою інформування певних соціальних груп. Соціальні мережі є ефективним засобом продукування, репрезентації та обміну інформацією з метою:

- інформування студентів (створення офіційних сторінок навчальних установ в найпопулярнішій наразі соціальній мережі ВКонтакте), про що свідчать результати опитування;
- швидкого поширення інформації громадсько-політичного характеру, агітації до певних дій чи бездієвості, можливості отримання інформації безпосередньо від лідерів та публічних осіб, можливості висловити власну точку зору, провести обговорення з іншими користувачами, зокрема для студентів;
- розповсюдження інформації про соціальні акції, долучення максимально можливої кількості користувачів, представників певних соціальних груп, до соціальних кампаній. Прикладом є успішна кампанія по збільшенню кількості зареєстрованих донорів кісткового мозку;

Більшість цифр, на основі яких ми робимо висновок, було отримано в ході онлайн-опитувань, проведених в соціальній мережі ВКонтакте. Саме дослідження виступає доказом того, що завдяки зручній системі циркуляції інформації соціальні мережі, у порівнянні з іншими каналами розповсюдження, наприклад, телебаченням, є найшвидшим та найзручнішим засобом поширення та отримання інформації.

Література:

1. Інтернет сервіс, орієнтований на продаж реальних товарів масового попиту. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.amazon.com/Fifty-Shades-Grey-Book-Trilogy/dp/0345803485>
2. Інформаційний портал «UBR»: Стаття «Скільки людей сидить в інтернеті». – Режим доступу до ресурсу: <http://blog.ubr.ua/finansy/a-skolko-u-nas-ludei-sidit-v-internete-6561>
3. Газета «Московский комсомолец», розділ «Культура» від 13.08.2013. – <http://www.mk.ru/culture/article/2013/08/13/898155-avtor-quot50-ottenkov-serogoquot-stala-samyim-vyisokooplachivaemyim-pisatelem.html>

4. Інформаційне агентство «УНІАН»: Стаття «Скільки людей сидить в інтернеті». – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unian.net/news/280340-skolko-lyudey-sidyat-v-internete.html>;
5. Сазанов В. М. Социальные сети и технологии (Интеллектуальный Интернет). – М.: V-school, 2010. С. 11 – 312с.;
6. Коновець О. Ф. Масова комунікація: теорії, моделі, технології. Навч. посіб. – К.:ЛГУ, 2007. С. 15 – 266 с.;
7. Спільнота в соціальній мережі ВКонтакте «[В] НТУУ КПІ»– Режим доступу до ресурсу: http://vk.com/v_ntuu_kpi;
8. Група в соціальній мережі ВКонтакті «StudAk» – Режим доступу до ресурсу: http://vk.com/vpi_studak.
9. Bowers John W., Ochs Donovan J., Jensen Richard J., Schulz David P. The Rhetoric of Agitation and Control. – Waveland Press, 2009. С.3 – 20с.;
10. Акнер Дж., Смит Э. Эффект стрекозы: Все об улетных промо-кампаниях в социальных сетях. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. С.24 – 314с.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Андрущенко Н. О.

РОЛЬ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ 2

Белявська Ю. І., Валерко Р. А.

АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО
ОПОДАТКУВАННЯ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ 6

Білоус Л. Й.

КАДРОВА ПОЛІТИКА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ РОБІТНИЧИХ
ПРОФЕСІЙ, ЯК СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ 11

Дзюбіна К. О., Ляля О. В.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗВОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ ПО-
ТОКІВ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ
ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПРОМИСЛОВОСТІ 19

**кандидат економічних наук, доцент, Жарун О. В., кандидат еконо-
мічних наук, доцент, Соколюк С. Ю., кандидат економічних наук,
доцент, Ткачук С. П.**

РОЗВИТОК ТА АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ 28

Мустеца І. В.

ОЦІНКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА 39

кандидат економічних наук, Руда Т. В., Неліпович О. В.

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МИТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ
РЕФОРМУВАННЯ МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ 43

кандидат економічних наук, доцент, Сватюк О. Р.

ПІДПРИЄМНИЦТВО У ВНУТРІШНЬО-КОРПОРАТИВНОМУ
ГОСПОДАРЮВАННІ 49

Сліпа О. З.

КАДРОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА
ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 56

Соляник К. В.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ ЩОДО РОЗВИТКУ ТРАНЗИТНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 63

кандидат економічних наук, Тернавська І. Б.

СТРАТЕГІЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ 70

кандидат економічних наук, доцент, Труфен А. О., Брідель В. В.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «ОСНОВНІ ЗАСОБИ» ТА
«ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ» ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА 78

- кандидат економічних наук, доцент, Труфен А. О., Мельник Ю. В.**
ГАРМОНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО І ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ
ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ 81
- кандидат економічних наук, доцент, Труфен А. О., Миндреску К. М.** 85
КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ГОТЕЛІВ
- Туряниця К. С.**
ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО 88
ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
- кандидат економічних наук, Чкан І. О.**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВИХ 94
КОМПАНІЙ
- СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО**
- кандидат сільськогосподарських наук, Машинник О. О.**
ВМІСТ БІЛКА В ЗЕРНІ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО ЗА ІНТЕНСИВНИХ 99
ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОЩУВАННЯ
- кандидат сільськогосподарських наук, доцент, Тернавський А. Г.**
ФОРМУВАННЯ РОСЛИН ОГІРКА ГІБРИДА ЗУБРЬОНОК ЗА ШПА- 103
ЛЕРНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ В УМОВАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

МЕДИЦИНА

- доктор медичних наук, Білай І. М., кандидат фармацевтичних наук,
Остапенко А. О., кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О.,
кандидат медичних наук, Красько М. П., Михайлюк Є. О.
ВИКЛАДАННЯ ФАРМАКОТЕРАПІЇ ПРОВІЗОРАМ-ІНТЕРНАМ 109
- Бобрук С. В.**
КЛІНІКО-ІМУНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ 112
ІНФЕКЦІЙНОГО МОНОНУКЛЕОЗУ У ДІТЕЙ НА СУЧАСНОМУ
ЕТАПІ
- Варивода К. С.**
ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРА НА ПСИХОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН 118
КОРИСТУВАЧА
- кандидат медичних наук, Гладчук В. Е.
ЗНАЧЕНИЕ ФАКТОРОВ ПРЕ- И ПЕРИНАТАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ 124
В МАНИФЕСТАЦИИ АЛЛЕРГОДЕРМАТОЗОВ У ВЗРОСЛЫХ
- кандидат історичних наук, доцент, Годун Н. І.
ВАЛЕОЛОГІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ПЕРШОГО 130
РОКУ НАВЧАННЯ В ШКОЛІ
- кандидат медичних наук, Куц Л. В.
ИММУНОАДЪЮВАНТНАЯ ТЕРАПИЯ ПСОРИАЗА 135

кандидат медичних наук, Куц Л. В., кандидат медичних наук, Бочарова В. В. 142

**АД'ЮВАНТНІ МЕХАНІЗМИ ІМУНОТРОПНОЇ ТЕРАПІЇ
ХРОНІЧНИХ ДЕРМАТОЗІВ**

Миздренко О. М.

**ФІЗІОЛОГО-ГІГІЄНІЧНА ОЦІНКА АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ
КАРДІОРЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ СТУДЕНТІВ ДО
НАВЧАЛЬНИХ НАВАНТАЖЕНЬ** 148

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА СПОРТ

кандидат педагогічних наук, Ведмедюк А. Д.

**АТЛЕТИЗМ ЯК РІЗНОВИД ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ** 154

Котегова Л. І.

ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА 159

**кандидат педагогічних наук, доцент, Михайлов В. В., кандидат
наук з фізичного виховання та спорту, Михайлов В. В., кандидат
наук з фізичного виховання та спорту, Коростильова Ю. С.**

**ОЦІНЮВАННЯ МАСИ ТІЛА СТУДЕНТІВ НА ОСНОВІ ІНДЕКСУ
МАСИ ТІЛА ЗА ВИМОГАМИ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я
ЛЮДИНИ** 164

Цаподой С. В.

**ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ВУЗАХ** 171

ЗАГАЛЬНІ ТА КОМПЛЕКСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕХНІЧНИХ ТА ПРИКЛАДНИХ НАУК

кандидат сільськогосподарських наук, Любич В. В.,

кандидат технічних наук, Руденко Л. Д., Новіков В. В.

**ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РІЗНИХ ФРАКЦІЙ ЗЕРНА
ТРИТИКАЛЕ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТУ**

177

ІСТОРІЯ

доктор історичних наук, професор, Ореховський В. О.

РОСІЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА:

184

**СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ (1867-
1914 РР.)**

ПОЛІТОЛОГІЯ

доктор політичних наук, професор, Денисюк С. Г., Бобрук А. М.

**ПОПУЛІЗМ ЯК ПРОЯВ МІМІКРІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКСЕОЛОГІЇ**

192

Прядко Т. П.

**ФОРМУВАННЯ ПОПУЛІЗМУ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО
РУХУ**

198

ДЕРЖАВА ТА ПРАВО. ЮРИДИЧНІ НАУКИ.

кандидат юридичних наук, Кронда О. Ю.

ПАТЕНТ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ НА
ЛІКАРСЬКИЙ ЗАСІБ 205

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Колбаско Ю. О.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ: ТЕХНОЛОГІЯ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ 209

Міжнародний науковий журнал «Науковий огляд»
The scientific journal «Scientific review»

Підписано до друку 07.03.14
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© ТОВ «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-maill: nauogl@gmail.com